

• Akit a zene éltetett

Fricsay 100

OPERA
MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ
HUNGARIAN STATE OPERA

Fricsay Ferenc
Karczag Márton
Ókovács Szilveszter

Fricsay100
Akit a zene éltetett

Fricsay Ferenc, Karczag Márton, Ókovács Szilveszter

Írta

Karczag Márton | Ókovács Szilveszter | Fricsay Ferenc

Képek ©

a Dobay-Fricsay család archívumából származnak

A Mozarttól és Bartókról című fejezetet fordította

Ferenc von Szita

Lektor

Ókovács Szilveszter

Tipográfia és grafikai tervezés

Mátai és Végh Kreatív Műhely

Köszönet

Marta Dobay-Fricsay, Dobay Lajos, Csobádi Péter, Palló Imre,

Wellmann Nóra, Fügediné Csóri Ágnes (Zeneakadémia, irattár), Bori Katalin (Szeged, Somogyi Könyvtár),

Kaizinger Rita (Nemzeti Filharmonikusok, kottatár), Dr. Varjasi Gyula (karnagy, szegedi Dóm), Berlász Melinda,

Kerékffy Márton (Bartók Archívum), Sarkady István (Nemzetek Európája kiadó),

Terry Ann Brown (Volunteer Archivist, Houston Symphony), Joe Evans (Archivist, San Francisco Symphony), Irène

Kaiser (Orchestre de la Suisse Romande)

Felelős kiadó

Ókovács Szilveszter

ISBN 978-963-12-0762-0

Copyright © Opera 2014

Akit a zene életetett
**Fricsay
100**

Fricsay Ferenc
Karczag Márton
Ókovács Szilveszter

Fricsey Ferenc 1948-ban

TISZTELT UTÓKOR!

100 éve született a XX. századi magyar karmesteriskola talán legnagyobbja, és biztosan legnagyobb beváltatlan, mert korán kihunyott reménysége, Fricsey Ferenc. E könyv, melyet Karczag Mártonnal, az Opera emléktárának vezetőjével közösen írtunk, a nagy karmester élettörténetét, lemezfelvételeit és koncertjeit szemlézi saját, Mozarttól és Bartókról szóló írásai, valamint a korabeli hazai kritikák és a ma fellelhető valamennyi vokális hanganyag elemzése mellett.

Arra is keressük a választ, ki is a mindössze 48 évesen, 1963-ban elhunyt Fricsey Ferenc?

TARTALOM

Előszó	6
Akit a zene éltetett – Fricsey Ferenc <i>(Karczag Márton)</i>	9
Napfelkelte C-dúrban – Csobádi Péter emlékezik	113
Varázspálcát találtam – Palló Imre emlékezik	121
Mozarttól és Bartókról <i>(Fricsey Ferenc)</i>	124
Fricsey lemez-napló <i>(Ókovács Szilveszter)</i>	159
Fricsey Ferenc hangfelvételei	201
Fricsey Ferenc ismert koncertjei és operaelőadásai <i>(Karczag Márton)</i>	215
Fricsey Ferenc ismert kompozíciói <i>(Karczag Márton)</i>	268
Források	271

A Fricsay család 1918-ban

A rögzítés mestere, aki több mint 200 stúdiólemezt készít, közte másfél tucat teljes operafelvételt. Médiaművész, aki elsőként tartja próbáit kamerák előtt, elsőként rögzít sztereó operalemezt, elsőként sugározta hangversenyét is sztereóban, elsőként meséli el életét hanglemezen? Operakarmester, aki három év alatt csak az Andrássy úti palotában és a mai Erkelben több mint 200 előadást vezényel, és külföldön több színházban még legalább ugyanennyit? Csodagyerek, akit Dohnányi, Bartók, Kodály és Weiner liszti Zeneakadémiája képez sokhangszeres művésszé, zeneszerzővé és karmesterré? Zenekarépítő pedagógus, aki vidéki rezesbandából és a berlini Rádió szimfonikus zenekarából is képes elsőrangú együttest faragni? Világutazó koncertdirigens, akinek keze alatt bécsi, berlini vagy londoni Filharmonikusok ugyanúgy megfordulnak, mint korábban a magyar katonazenekarok? Vidéki művelődésszervező, aki Szeged zenei életére, térzenéire, színházára, szabadterére tíz esztendő szán rövid életéből? A magyar kultúra propagátora, aki bármerre szerepel a világban, műsorán mindig tart magyar művet és/vagy előadót? Univerzális muzsikus, akinek Bachtól Zimmermannig ér a világ, s aki minden korban, műfajban és játékmódban otthon érzi magát? Művészetnek élő művész, aki túl „negyedzsídó” ennek és túl „horthysta” annak, gyanúsán nyugatos erre, túl magyaros arra? Generalmusikdirektor vagy Herr General: túl ambiciózus a katonazenekarával vagy túl „tábornokosan” uralja-e szimfonikus együtteseit a kottahűség jegyében? Magyar sorsú világsztár, akit három sikeres berlini pozíció és müncheni főzeneigazgatás után Bécs keres a zenei világ tetejére ülni? Hazájából kiradírozott, 49-es disszidens, akiről a külföld ugyan sokat tud, de itthon még azt se nagyon tudjuk, hogy a külföld legalább tudja? És - varázsfuvolai értelemben - ember: morva katonazenész dinasztia sarja, pesti fiú, de a szegedi tanyavilág rabja, nagycsaládos apa, hithű katolikus világpolgár, aki mindvégig magyar nevében, nyelvében, gondolkodásában, kötődésében és tetteiben?

Mindez ő, Fricsay Ferenc: igyekeztünk méltó és maradandó emléket állítani e könyvvel és a hozzá kapcsolódó ritkaság-lemezzel születésének centenáriumán azon intézmény nevében, amelynek hívására anno tizenkét esztendő kellett várnia.

Ókovács Szilveszter
főigazgató
Magyar Állami Operaház
Budapest, 2014. október 20.

Fricsay Ferenc (Budapest, 1914. VIII. 9. – Basel, 1963. II. 20.) egyike volt a legnagyobb magyar karmestereknek. Karrierje itthon indult, de – sok honfitársához hasonlóan – külföldön bontakozott ki. Éppen ezért munkássága is jóval ismertebb Európa nyugati felében, mint itthon, hiszen Budapesten mindössze négy évet dolgozott rendszeresen. A karmester magyarországi pályafutása kevésbé dokumentált, így apró mozaikokból kellett összerakni életének krónikáját. A több mint féléves kutatás során számtalan tévedést és hibás adatot sikerült korrigálni. Ez a kiadvány megpróbálja a karmestert és korát olyan oldalról megmutatni, amelyet mások eddig nem tettek: a könyv fókuszában a „magyar Fricsay” áll.

Fricsay Richárd első feleségével

AKIT A ZENE ÉLTETETT - FRICSAY FERENC

(írta: Karczag Márton)

„Én büszke vagyok arra, hogy Magyarországon, egy kis, de áldott országban születtem, nőttem fel, tanultam és készültem fel arra, hogy elérhettem, amit elértem. (...) Ne gondolja, hogy aki külföldre ment, az rögtön elfelejti otthonát. Én csak felismertem, hogy tehetségemnek tartozom azzal, hogy a nagyobb lehetőséget nyújtó nagyvilágot választottam. Én ma már Svájcban vagyok »otthon«, de nem felejttem el, hogy honnan származom, és nem felejttem anyanyelvemet sem. Csak a félművelt emberek tulajdonsága »külföldit« játszani, ha elkerül hazájából, vagy »vad magyaroskodni«, ha nem ismeri Nyugatot... Ismerni kell a világot és nem csak azután ítélni, amit kis körben ismer az ember. Akkor, ha mindent megismert, belátja, hogy nincs különbség ember és ember között, csak nyelv és mesterséges korlátok, az, ami az embereket elválasztja.

A nyelv és a mesterséges korlát alatt értem a nevelést is.

Bennünket még arra tanítottak, hogy a román, a cseh, a szerb stb. ellenségeink! Pedig éppen olyan nagyszerű, vagy ocsmány emberek, mint mi voltunk. És hogy »Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország Mennország! Milyen ostoba, hitetlen és kicsinyes gondolatok! Így neveltek bennünket, a mi generációnkat. Pedig nincsenek határok, csak szívhatárok léteznek. Én jobban szerethetek egy kis részt a világnak, amit Hazámnak nevezek, mert ott születtem, vagy ott élek, de szeretni az egész világot kell, minden országot és minden embert, akit Isten alkotott.“ – írta Fricsay Ferenc 1962-ben, nem sokkal korai halála előtt. Gondolatai egy olyan ember tollából származnak, akinek apja a kiegyezés évében Morvaországban született, s harminc éves koráig egyetlen szót sem beszélt magyarul. Mégis ezt az országot választotta hazájának, évtizedeken keresztül szolgálta, építette kulturális életét. A sors később úgy hozta, hogy a Budapesten született Fricsay Ferenc is elhagyta szülőföldjét a II. világháború után, s Szegeden született gyermekei napjainkban ugyancsak szétszóródva élnek a világban.

lesége, Antonia Thomm a Thurn grófi családnál tanítónősködött. Fiúk, az 1867. március 27-én született Richard Aloys ötévesen, atyjától kezdett hegedülni tanulni, majd nyolcéves korában kroměříži Ferenc József Zeneiskola növendéke lett. A hegedűn kívül zongorán és orgonán is játszott. Közép- és zeneiskolai tanulmányai végeztével 1885-ben, Olmützben kezdte meg hároméves kötelező katonai szolgálatát.

A Monarchia korában a zeneileg képzett fiúk könnyíthettek a hosszú katonaeveiken, ha felvették őket ezredük zenekarába. Fryčaj tehetsége és ügyessége korán megmutatkozott, ugyanis szolgálati ideje alatt jelentős előmenetelre tett szert, a 100. gyalogezred zenekarának hangversenymestere és karmester-helyettese lett. Eközben Olmützben Josef Nešveránál (1842-1914), kora egyik legismertebb morva zeneszerzőjénél képezte magát tovább. A katonai szolgálat leteltével, 1888-ban egykori alma matere, a Ferenc József Zeneiskola tanárává nevezték ki. Egy évvel később a szülővárosától hatvan kilométerre fekvő vsetíni (Morvaország) Thonet bútorgyár zenekarnak karmesterének szerződtek. Jellemző a korra, hogy az akkor már hajlított fa székeivel világsikert aratott gyárlánc tulajdonosai egy kisvárosban harminckét tagú zenekart tartottak fenn. Fryčaj ambícióját azonban ezek a hangversenyek és a zenekara számára komponált-hangszerelt darabok előadásai nem elégítették ki. Az egész város zenei életét átszervezte ott tartózkodásának nyolc éve alatt. Megalapította a máig működő vsetíni zeneiskolát, vezette a fúvószenekart és az egyházi énekkart. Egy személyben volt a zenei élet motorja éppen úgy, ahogy a Monarchia számos városában a katonakarmesterek. Együtteseivel előadta az első cseh egyfelvonásos vígoperát, Vilém Blodek (1834–1874) *A kútban (V studni)* című művét. Richard Aloys Fryčaj fontos résztvevője lehetett a vsetíni zenei életnek, hiszen – másfél sor erejéig – egy nemrég kiadott cseh zenei lexikonban is szerepel. Életének ebben a szakaszában a legnagyobb sikerét akkor könyvelhette el, amikor zenekarával 1896-ban kétszer is közreműködött Ferenc József udvari ebédjén. Ekkor a királytól egy I. F. J. monogrammal ellátott iniciálás briliánsgyűrűt kapott ajándékba. Ez a gyűrű a mai napig kíséri a család tagjainak életét: a császári örökséget az egyébként apolitikus Fricsay Ferenc nyakkendőtübe foglaltatta és minden koncertjén viselte. Halála után lányához, Mártához került, aki ismét gyűrűvé alakíttatva hordja a különleges családi ereklyét.

Úgy tűnik, Richard Fryčaj számára szűknek bizonyultak a kisváros zenei életének keretei. Sikerrel pályázta meg 1897 szeptemberében a székesfehérvári V. honvédkerület zenekarának katonakarmesteri állását. Első feleségével, Amaliával, valamint gyerekeikkel, Máriával és Richárddal Magyarországra költöztek.

Fricsay Richárd karrierjének kezdete

„Apám, Fricsay Richárd, 1867-ban született Kremsierben, és anyámat – ki később nálam élt svájci tartózkodásom idején – leánynevén Lengyel Bertának hívták.

Apám még cseh anyanyelvű volt, de én már magyarnak születtem, mivel ő még 1897-ben áttelepült Magyarországra. Atyai nagyapám az olomouci püspökség tenoristája volt. Apám és én örököltük tenorját; nem énekeltünk ugyan, de nagy hasznunkra vált zenekari munkánkban, mert segítségével mindig ki tudtuk fejezni zenei elképzeléseinket.

Apám sokgyerekes család sarjaként nőtt fel. Már 15 éves korában tudomásul kellett vennie apja döntését: »Fiam, nem tudlak tovább taníttatni, nézz magad kenyérkereset után!« Ilyen fiatalon, egyedül kellett eligazodnia életútján. Eleinte hegedült, a többi között Dvořák zenekarában. Jóképű, rokonszenves egyéniségű ifjú volt, akit az asszonyok is igencsak kedveltek. Sikerült neki magasra feltörnnie és híres muzsikussá, végül katonazenekari főkarnagy lett belőle.

Ezzel kapcsolatban meg kell említenem, hogy a katonazenekar és vezetője egészen más státust élvezett az Osztrák-Magyar Monarchiában, mint ezt Németországban el tudják képzelni. Egy fúvós és egy szimfonikus zenekart vezényelt apám, és évente 6-8 nagy hangversenyt adott Budapesten.”

Fricsay Ferenc hátrahagyott rövid önéletrajzi írásában ennyit szentelt családjának eredetének. Ennél kicsit többet mond a Schöpflin Aladár nevével fémjelzett Magyar Színművészeti Lexikon, amelyben Fricsay Richárd talán az egyetlen olyan katonakarmester, akiről hosszú szócikkben emlékeztek meg. A magyar királyi honvédségi zeneügyi igazgató ugyanis igen fontos ember volt a két háború között. Fricsay Richárd életének főbb állomásai elsősorban ezen lexikon alapján rekonstruálhatóak.

A család a morvaországi Kroměřížből (németül Kremsier) származik. Egykor az olmützi püspökök nyári rezidenciájának épült szépséges kisvárosban élt František Fryčaj, a katedrális vezető tenoristája. Fe-

Fricsay Ferenc szegedi katonazenekarával 1935-ben

változtatták állomáshelyeiket, a zenekarok is velük vándoroltak. Ez a keveredés egy kulturálisan egyedülállóan termékeny folyamatot indított be, hiszen a zenekarok a Monarchia országainak divatos zenéit megismertették a többi nemzettel. A Velencében állomásozó ezred Verdi operáinak átíratát elvihette Lemberg lakóihoz, ha pedig egy nándorfehérvári alakulatot Bécsbe helyeztek, azok cseh-polka átírataikat is eljátszották a császárvárosban. A katonához hasonlóan a muzikusok nemzeti összetétele is vegyes volt, a zenészek legnagyobb része – ahogy Fricsay Richárd és idősebb Lehár Ferenc – Morvaországból került ki. A Monarchia széthullásakor sokan nem tértek vissza szülőföldjükre, hanem utolsó állomáshelyükön telepedtek le. Ezekben az években a katonakarmesterek különös tekintélyt is kivívtak maguknak. A délceg, gyakran bajszos férfiak sok női szívet megdobogtattak, dezséri Bachó István, a Lehárok és természetesen Fricsay Richárd koruk „szex-szimbólumainak” számítottak.

Magyarország zenei élete a 18–19. században meglehetősen szegényes volt, a muzikusoknak a kisebb-nagyobb városokban nem sok munkalehetőség adódott. Éppen ezért számos zenésznek jelentett biztos megélhetést beállni a katonazenekarokba. Ugyan uniformist viseltek, fizetésüket a hadseregtől kapták, mégsem tartoztak a sorkatonai állományba. Ezek az együttesek békeidőben – az 1700-as évek közepétől meglehetősen gyakoriak voltak a csendes periódusok – nem csak a kötelező katonai eseményeken, díszszemléken, takarodókon vagy hadgyakorlatokon vettek részt. A polgárosodással párhuzamosan a katonazenészek is megtalálták helyüket a városok társadalmi-zenei életében. Nagy szükség volt a jelenlétükre, hiszen rajtuk kívül csak cigányzenészek és egyházi muzikusok léteztek ekkoriban, szim-

A katonazenekarok

A katonazenekarok története egyike a zenetörténet legkevésbé feltárt fejezeteinek. Érdemes kicsit elmélyedni benne, hiszen a Fricsay család életéhez szervesen hozzátartozik. Nem sok kutató foglalkozott velük, talán azért, mert ezek az együttesek keveset tettek hozzá a komolyzene aranykönyvéhez. Működésük sem igazán dokumentált, kottaanyaguk jelentős része elkallódott, koncertjeik műsorát annak idején nem nyomtatták ki, előadásaikról kritikák sem jelentek meg, így az életük meglehetősen nehezen rekonstruálható.

A katonazenészek felbukkanása a középkor végére tehető. A nagyobb alakulatok összefogásához kevés volt az emberi hang, ezért fúvós és ütős hangszerekre egységes jelrendszert dolgoztak ki. A hangszerek hangja messzebbre vitt, a katonák pedig könnyen megtanulták a szignálokat. Ezek a zenei együttesek a 19. századig fokozatosan bővültek, élükre az ezreddobosok kerültek, akik díszes botjukkal vezényelték az olykor harminc- negyvenfős fúvós-ütős zenekart. Ez a szerep alakult fokozatosan át, s lett belőlük a zenekarvezető karmester. Feladatuk azonban sokkal összetettebb volt, mint napjaink koncertdirigenseié. Egy személyben voltak felelősek zenészeik munkájáért – általában maguk is több hangszeren játszottak – és az egész együttes minőségéért. Dolguk volt az alkalmi indulók komponálása és az utódnevelés, amiért saját növendékiskolát létesítettek. A zenekarokat az ezredek finanszírozták, a karmesterek és a muzikusok fizetését a tisztek adták össze. Ez része volt a tisztii életformának: egy jó katonazenekarral éppen úgy büszkélkedtek, mint egy szép lóval. A tulajdonuknak érezték, játszották velük kedvenc nótáikat, szerenádozni vitték őket – s olykor a művészi munkába is beleszóltak. El lehet képzelni, hogy ez időnként miféle súrlódáshoz vezetett a forróvérű karmesterek és az öntudatos tisztek között.

A császári-királyi közös hadsereget Bécsből irányították. Ferenc József elképzelése szerint a katonák nem szülőhazájukban állomásoztak, hanem a Monarchia egyéb területein. Miután az ezredek gyakran

Fricsay Richárd rádiókoncertet vezényel 1934-ben

fonikus zenekarok még nem. Az 1800-as évek elejére a kötelező szolgálaton kívül a muzsikások bekapcsolódtak a városi zenei életbe is. A katonazenekarok térzenéi és kávéházi muzsikálásai elengedhetetlen részei lettek a Monarchia mindennapjainak, ők játszottak az estélyeken és a táncmulatságokon is. Ezek az események kiváló jövedelemkiegészítések lettek a zenészek számára. A karmesterek fúvós együtteseik heti többszöri térzenéire új és népszerű zeneműveket is áthangszereltek; a repertoárt állandóan frissíteni kellett, mert állomáshelyeik közönsége mindig újat, divatosat akart hallani. Nem szabad lebecsülni ezeket a térzenéket! Nemcsak másodvonalbeli keringőket játszottak, hanem Wagner-operák átírtai is szerepeltek műsorukon.

A katonakarmesterek igyekeztek állomáshelyükön az egész város zenei életét összefogni. Zenekarukon kívül segítették az egyházzenei együttesek munkáját, az akkoriban népszerű dalárdák és a zeneiskolák működését. Ebben az időben kezdett igény mutatkozni a nagyobb városokban a filharmóniai hangversenyekre, ami kiváló lehetőség lett a karmestereknek komoly, szimfonikus műveket vezényelni. A kulturális élet másik bázisát a színház adta. A direktorok jelentős részének esélye sem volt arra, hogy saját zenekart szerződtessen kis, gyakran utazó társulatukhoz. Ezért ha jól jövedelmező és teltház-gyanús népszínművet, operettet, esetleg operát tűztek műsorra, azokat a katonazenekarok kísérték, kiegészülve a helyi zenerajongó értelmiség vonóskarával és a városi zenetanárokkal. Kezdetben a pesti Nemzeti Színháznak is mindössze 36 fős zenekara volt, így Verdi, Wagner vagy Meyerbeer operáit katonazenekari segítség nélkül nem tudták eljátszani.

A Millennium évében, 1896-ban Ferenc József különös kegyként engedélyezte a közös császári és királyi katonazenekarok mellett az önálló magyar honvédzenekarok felállítását. Ezzel az uralkodó nem kis meglepetést okozott nemzetének, mely inkább egy saját honvéd-tüzérség létrehozásában reménykedett. A zenekarok feladatául tűzték ki, hogy az egyes honvédkörzetekben terjesszék a nemzeti kultúrát és új magyar műveket mutassanak be. Fizetésüket már nem a tisztektől, hanem a Honvédelmi Minisztériumtól kapták. Természetes lett volna a nemzeti felbuzdulás éveiben, hogy a születendő hét zenekar élére jól képzett magyar zenészeket állítsanak. Az állásokra pályázni kellett, de ekkor nem akadt megfelelő számú hazai jelentkező, így a hét körzetből csak háromba jutott magyar karmester. Eképp kerülhetett Székesfehérvárra Richard Aloys Fryčaj.

1902-ben Frycsaj-ra magyarosította, majd 1925 után az általunk ismert formában írta. A megözvegyült, régi vágású, tekintélyelvű apa Richárd fiát is a katonakarmesteri pályára szánta. Zenei nevelését önmaga végezte, majd 1908-ban felvetette a székesfehérvári ezredhez zenei hadapród tiszthelyettesként.

Az V. honvédkerületet 1913 tavaszán feloszlatták, Fricsayt pedig honvédzenekarával Nagyváradra helyezték át. A sikeres karmesternek a székesfehérvárihoz hasonló kultúrmissziót kellett volna ellátnia Erdély irodalmi fővárosában, ahol a zenei élet nem volt jelentős. Fricsaynak nem maradt sok ideje a munkára: március 23-án érkezett meg Nagyváradra, de szeptember 3-án már el is hagyta állomáshelyét, hogy átvegye a nyugdíjba vonuló dezséri Bachó István pesti zenekarát. Fricsay Richárd az utolsó békeév őszén tehát a magyar fővárosba költözött. Katonakarmestert nem érhetett ennél nagyobb megtiszteltetés. Bachó egykori népszerűségére jellemző, hogy nyugdíjas éveinek első napját az egyik első filmhíradó is megörökítette. Az I. honvédkerületi zenekar vezetése egészen más feladat volt, mint egy vidéki város együtteséé. Pesten már működött az Operaház, a Népopera (a mai Erkel Színház), immár új épületében a Zeneakadémia, koncertezett a Filharmóniai Társaság Zenekara, világhírű szólisták vendégszerepeltek a Vigadóban, a polgári élet szerves része lett a komolyzene élvezete és otthoni muzsikálás.

Fricsay magánéletében is változás állt be, feleségül vette a székesfehérvári büntetőintézet zsidó származású gondnokának lányát, Lengyel Bertát (Székesfehérvár, 1876. I. 24. – 1963. III. 21.). Házasságukból egyetlen fiú született 1914. augusztus 9-én: Ferenc Károly.

Néhány nappal a gyermek születése előtt tört ki az I. világháború. Fricsay Richárd feladata lett az ezredekkel hadba vonuló menetzenekek összeállítás. Az utánpótlás gondját megkönnyítette, hogy sok hadköteles művészt – így az Operaház tagjait is – soroztak be a katonazenekarokba, ez pedig az együttesek művészi színvonalának emelkedéséhez vezetett. Fricsay zenekara ekkoriban az ország legjobb együttese lett. A kezdeti sokk után Budapest zenei élete visszatért a megszokott kerékvágásba. A morva származású, magyarrá lett katonakarmester számtalan jótékonyági rendezvényen vett részt zenekarával, kísérték Dohnányi Ernőt és Alfred Piccavert, a világhírű tenoristát. Fricsay Budapesten is bemutatkozhatott operakarmesterként: 1917 áprilisában, a Népoperából Városi Színházzá alakult Tisza Kálmán téri épületben, Adolphe Adam A nürnbergi babáját vezényelte Dalnoki Viktor rendezésében, *A walkür* I. felvonását pedig olyan művészekkel szólaltatta meg, mint Maria Jeritza és Karel Burian.

Szintén 1917-ben történt, hogy a Honvédelmi Minisztérium bajorországi propaganda-körutat szervezett. Fricsay Richárd honvédzenekarával fellépett Münchenben a királyi család előtt, majd Fürthben, Augsburgban, Würzburgban, Regensburgban, Nürnbergben és Passauban koncerteztek. A legizgalmasabb állomás azonban Bayreuth lehetett, ahol többek között Wagner műveket játszottak Cosima és Siegfried Wagner, valamint a család előtt. Valószínűleg Fricsay volt az egyetlen honvédkarmester, aki a

Fricsay Richárd Magyarországon

Fryčaj harmincévesen érkezett Székesfehérvárra. A Vsetínben töltött éve alatt ösztönösen vagy tudatosan, de elsajátított mindent, amit egy jól képzett katonakarmesternek tudnia kellett. A harminckétezres lakosságú egykori koronázóváros zenei élete nem volt jelentős, felélénkítése Fryčajra várt. A frissen verbuvált negyvenhárom tagú V. honvédkerületi zenekart alapítása után alig egy évig vezethette Rosner Vilmos. Ma is áll Székesfehérvárott, a Zichy-ligetben az a gyönyörű öntöttvas zenepavilon, amelyet 1896-ban Zichy Jenő ajándékozott a városnak. Itt tartotta térzenéit tizenhét éven keresztül Richard Fryčaj.

Fontos állomása a városi zenei élet fejlődésnek a Székesfehérvári Zenekedvelők Egyesületének 1901-es megalakulása. A vidéki egyesület szimfonikus zenekara a maga idejében szinte páratlan volt az országban, s amikor később Fryčajt 1913-ban áthelyezték Székesfehérvárról, fúvós-együttese akkora hiányt hagyott maga után, hogy pótlásukra meg kellett alapítani a városi zeneiskolát. De már maga Fryčaj is tanított: nemcsak katonazenekarának hagyományos utánpótlás-nevelésével foglalkozott, hanem a főreáliskolában és felsőbb leányiskolában kinevezett énektanárként dolgozott. Zeneszerzőként szintén tevékeny éveket töltött Székesfehérvárott, ekkor komponálta a napjainkban is felcsendülő Alba Regia indulót. Karmesterként érdeklődő és nyitott ember lehetett, ő mutatta be Magyarországon Beethoven *Csataszimfóniáját*, sőt olyan kortárs művet is műsorra tűzött, mint Grieg *Peer Gynt szvitjét*. Zenekarával a Dunántúl csaknem valamennyi nagyobb városában fellépett, így Pécsen, Kaposváron, Nagykanizsán, Szombathelyen, Sopronban és Veszprémben. Zenés színházi előadásokon is közreműködött, vezényelte többek között a *Parasztbecsületet*, Planquette egykor népszerű operettjét, a *Rip van Winklét*, és Bizet Az arles-i lány kísérezenejét.

Fryčaj Székesfehérvár társadalmi életének meghatározó alakjává nőtte ki magát, nexusban állt olyan későbbi nagyságokkal is, mint a város püspöke, Prohászka Ottokár. Megnyerő személyisége tökéletes kapocs lehetett az idegen ajkú hadsereggel szemben bizalmatlan polgárság és a katonák között. A kultúra, a zene erejével szolgálta a Monarchiát. Az ezredforduló hazafias hangulata Fryčajt is megérintette, nevé

ezred együttesét vezette. A világháború után a Ludovikán ének-zenét tanított, majd 1924-ben a frissen megalakult Magyar Királyi Folyamerő zenekarának lett a karmestere, majd 1941 és 1945 között immár ő töltötte be apja zeneügyi főigazgatói állását, amely dinasztikus elv szerint várt rá. Későbbi karrierjének nem tehetett jót, hogy tollából került ki a *Szebb jövő!* induló, és a *Hitler-ifjak indulója*: az 1950-es években ugyan exkluzív társaságban, többek között Vaszy Viktorral együtt, de csak a Magyar Rádió kottamásolójaként dolgozhatott. Sírja az Új köztemetőben található.

Az állástalan zenészeknek kapóra jött a némafilm megjelenése. Amíg korábban egy városban a katonazenekar térzenéi jelentették a kapcsolódást, addig az 1920-as években egyre több mozi hódította meg a szórakozni vágyó tömegeket. A filmek alá játszó együtteseket is a katonazenészekből verbuválták. Idősebb Fricsay Richárd egy technikai vívmányt is időben ismert fel: a rádiót. Már 1925. november 30-án, a Magyar Rádió első sajtóbemutatóján ő vezényelte az I. honvéddalozzred zenekarát, s ezt a produkciót az 1934. június 6-i búcsúkoncertjéig több mint ezer követte a lehető legváltozatosabb műsorokkal, a korabeli könnyűzenétől Wagnerig.

De az idősebb Fricsay Richárd jelentősége nem csak abban keresendő, hogy felismerte és kiszolgálta a közönségigényt akár térzenében, akár rádiókoncertjein. Ennél sokkal többet tett: megpróbált rangot adni egy lenézett szakmának. Hiába vezették kiváló felkészültségű katonakarmesterek a zenekaraikat, a hivatalos zenei körök mindig is lenézték működésüket. Ez ellen viselt harcot Fricsay Richárd, amikor 1921-ben elérte, hogy minden katonakarmesternek kötelező legyen a Zeneakadémián vizsgát tennie. Jó példával maga járt elől: ősz fejjel, harmincöt évnyi karmesteri rutinnal a háta mögött állt a minősítő bizottság elé. A siker nem lehetett kérdéses, hisz senki sem állhatott gyakrabban zenekar élén, mint a katonakarmesterek.

bayreuth-i szentélyben, sőt a zeneszerző sírjánál is koncertezett. Egy évvel később ismét hasonló körútra küldték a karnagyot és zenekarát, a cél ezúttal a szövetséges Bulgária és Törökország volt. A Germanus Gyula orientalista professzor által kísért együttes Konstantinápolyban maga Mehmed szultán, majd a hárem előtt is játszott. A selyemfüggönyökkel szigorúan eltakart hölgyek a visszaemlékezések szerint csodálattal hallgatták A víg özvegy legnépszerűbb dallamait.

Fricsayék 1918/19 telén még hangversenyeztek. A Tanácsköztársaság idejéből ránk maradt a hadügyi népbizottság rendelete, mely szerint: „Az I. számú helyőrségi zenekar karmesterévé Fricsay Richárd elvtársat nevezem ki, akit tekintettel a 23 évi elsőrangú zenei és kulturális téren szerzett érdemeinek elismeréséül az összes katonazenekarok feletti felügyelettel bízom meg és zenefelügyelő címet adományozom, valamint 300 korona pótdíjban részesítem 1919. május hó 1-től visszamenőleg.” Fricsayt – akit valószínűleg nem sokszor neveztek elvtársnak – zenekarával a Népligetben lévő Marx Károly laktanyában helyezték el. Műsoraik új számokkal, például az *Internacionáléval* bővültek. A román csapatok 1919. augusztus 3-án érték el a magyar fővárost, ekkor a karmester együttesét a Dunántúlra szöktette, ahol már alakulóban volt a nemzeti hadsereg.

Amikor Horthy Miklós legendás fehér lován 1919. november 16-án bevonult Budapestre, a menetet az elengedhetetlen katonazenekar kísérte. A *Rákóczi-indulót* játszó együttes élén Fricsay Richárd haladt. Egy generáció retinájába vésődött be Horthy bevonulásának képe, mely a katonakarmester folyamatosan felfelé ívelő pályafutásának újabb emlékezetes napja volt. Amíg a Tanácsköztársaság alatti szerepvállalás miatt sok karrier tört derékba és megannyi személy került parkoló pályára, Fricsay Richárd érintetlen maradt. 1920. szeptember 1-jén kinevezték a honvédség zeneügyi igazgatójává, alvezredesi rangban. Rengeteg feladat hárult rá, hiszen a trianoni döntés értelmében az ország haderejét jelentősen csökkenteni kellett, s ez a zenekarok létszámát is érintette. Eközben a karmestereket sikerült főállásban alkalmazni, így jogosultak lettek az állami nyugdíjra. A zenészeket ezzel szemben kivették a honvédség állományából és civilként foglalkoztatták őket tovább. Ezt a részt használta ki Fricsay, és az engedélyezett 52 helyett 80-100 tagú zenekart alkalmazott. Ekkoriban került a katonakarmester keze alá egy tizenöt éves növendék, Tátrai Vilmos, a későbbi kiváló hegedűművész. Állástalan zenész márpedig bőven akadt a világháború utáni Magyarországon és a zeneügyi igazgató megpróbált mindenkinek segíteni. Szerződést kötött az Angol-parkkal, ahol a nyári szezonban naponta többórás nagyzenekari koncerteket vezényelt. Új katonazenekarokat szervezett az államrendőrségnél, a csendőrségnél illetve a folyamőrségnél: ez utóbbi vezetését már ifj. Fricsay Richárdra (Kroměříž, 1888. II. 5. – Budapest, 1961. II. 11.) bízta.

Fricsay zeneügyi igazgató elsőszülött fia apja nyomdokain haladt. Tőle kapta első zeneleckéit, alatta szolgált Székesfehérvárott, majd valószínűleg szülői ráhatással 1910 és 1920 között a zágrábi honvéd-

Fricsay Ferenc édesapjával 1924-ben

Fricsay Richárd 1934-ben, harmincnyolc évnyi szolgálat után vonult nyugdíjba. Javaslata időközben ugyancsak felnőtt kisebbik fiát, Ferencet nevezték ki a szegedi katonazenekar élére. Az idős karmester ugyanakkor a pálcát nem tette le, különböző zenekarok élén továbbra is fellépett. Utolsó koncertjét a Magyar Rádióban adta, 1944. április 3-án – Beethoven *II. szimfóniájának* előadása közben többször megszólaltak a légtalmi szirénák. Zsidó származású felesége, Lengyel Berta sokáig mentességet élvezhetett, de a német megszállás után már férje magas katonai rangja sem nyújthatott biztonságot számára. A magyarrá lett Fricsay Richárd nem sokkal Budapest felszabadulása után, 1945. március 16-án, 78 éves korában hunyt el. Hosszú és érdemdús működése alatt számos hazai és külföldi kitüntetésben részesült, a színes-pompás rendjelek okán máig ő legszebben díszített magyar katonakarmester.

Fricsay Richárd emlékét gondosan ápolják. Kerepesi temetőben található sírját minden évben megkoszorúzza a Fricsay Richárd Katonazenei Hagyományörző Egyesület. 2001 óta működik a Fricsay Fúvós-együttes, amely aktív és nyugállományú katonazenészekből verbuválódott. Székesfehérvár Közgyűlése 2009-ben Fricsay Richárd Zenei Díjat alapított a város zenetanárainak, karnagyainak, zenei előadóművészeinek, zenei együtteseinek, közösségeinek elismerésére. De a fővárosban is emlékezhetünk rá: a család által adományozott szobrát 2014 tavaszán avatták fel a budapesti Petőfi Laktanya szoborparkjában.

Fricsey Ferenc, zeneakadémiai növendék, 1928-ban

Fricsey Ferenc gyerekkora

„1914-ben születtem Budapesten, vasárnap 12 óra körül. Éppen akkor adták ki Magyarországon a mozgósítási parancsot. (...) Házunkban reggeltől estig a zenéről folyt a szó. Mivel a fiútestvérek nem akartak mások lenni, mint az apjuk, természetes, hogy én is karnagyi hivatásról ábrándoztam. Szívesen futballoztam és teniszeztem, de megmaradtam elhatározásom mellett, hogy apám nyomdokaiba lépve én is dirigens leszek. Hatéves koromban kezdtem el zongorát tanulni. A Zeneakadémián tanuló leendő tanároknak ebben az időben az utolsó két évükben gyakorlat végett kezdőket kellett tanítaniuk. Édesanyán hetente háromszor vitt el a Zeneakadémiára, ahol nem éppen nagy szorgalommal, de előre haladtam.”

Fricsey Ferenc dacára a zűrzavaros időknek, burokban született. Késői gyerekként – anyja harmincnégy, apja negyvenhét éves volt – biztos családi környezet vette körül. Édesapja nemcsak megbecsült muzsikus volt, hanem korlátlan úr is a szakmájában. A katonakarmester az 1920-as évek elején már beérkezett ember, a legfőbb hadúr zeneügyi igazgatója, fia sorsa egy percig sem lehetett kérdéses. Ahogy annak idején elsőszülöttjét, Richárdot, úgy a kis Ferencet is igen fiatalon elkezdte zenére oktatni.

Fricseyék családi albumában van egy gondosan beállított fénykép. Otthon készült, idősb Richárd éppen hegedülni tanítja fiát. A gazdag szobabelső, a selyemtapéta és a nehéz szőnyegek polgári jólétről tanúskodnak. Az egyenes tartású, tökéletes frizurájú, kérlelhetetlen tekintetű egyenruhás az apa, aki felfedezte fiai zenei tehetségét és kezébe vette az irányításukat. A vézna, rövidnadrágos Ferenc összeszorított szájjal áll édesapja mellett, szeméből egyszerre olvasható ki riadalom és koncentráció. Haja korán visszavonult, de arcéle semmit változott az évek során. Ebből a fotóból megérthetjük, hogy apja mellett Ferencnek esélye sem volt más útra lépni, mint amit kijelöltek számára. Fricsey Richárd a saját maga által kitaposott ösvényen vezette fiát: Ferenc karrierjén 1945-ben bekövetkezett haláláig szinte Leopold Mozartként tartotta rajta a szemét. Arra azonban valószínűleg ő maga sem gondolt, hogy a következő Fricsey pályája már a világhírig emelkedik.

dálatos órákat adott a komponálás tudományából. Boldogan mentünk Weiner Leó kamarazene óráira. Ha csak tehetjük, belopóztunk Bartók zongoraóráira is. A nagy művész mindig arra intette hallgatóit, maradjanak hűek a kottához, és ne akarjanak mást, mint amit például Mozart akart. A muzikusok számára felbecsülhetetlenek voltak Dohnányi zongoraórái, aki szavakban sohasem tudta híven kifejezni gondolatait. Ha fontos mondanivalója volt, akkor gyakran odaült a zongorához és szemelvényeket adott elő az ő hallatlanul kedves és gavalléros módján, amely állandó romantikájával d'Albretre emlékeztetett. Még ma is fülemben cseng, ahogy Mozartot és Beethovent játszotta. Ég és föld különbség volt Dohnányi és Bartók játékmódja között. Az egyik mélyen romantikus és szubjektív egyéniség, a másik a megtestesült tárgyilagosság, ami hideg tűzzel és leírhatatlan akarakterővel igyekszik hű maradni az eredeti hangjegyekhez. A harmadik nagy Kodály volt, akit már akkor bibliai bölcsesség jellemezett.

Nem tudom, vajon melyik főiskola tudott még ilyen színvonalas oktatást nyújtani ebben az évszázadban? Lehetett-e ennél szebb élmény osztályrésze egy fiatal zeneművésznek? Ezeknek a nagy mestereknek a tanítása mindnyájunkra, így rám is óriási hatással volt. Lehet azon csodálkozni, hogy nekünk, akkori fiatal muzikusoknak hálásnak kellett lennünk, hogy ilyen intézményben tanulhattunk?

Volt még egy másik szerencsénk is. Budapesti főiskolánkon két hangversenyterem volt, a tulajdonképpeni főiskolai dísz- és bálterem. Itt rendezték a legtöbb zenekari hangversenyt. Ennek következtében lényegében minden délelőtti zenekari próba volt valamelyik neves karnaggyal. Akkoriban Mengelberg és Weingartner, Kleiber és Schuricht, Furtwängler és Klemperer, valamint Bruno Walter adták egymás kezébe a karmesteri pálcát. A világon semmilyen hatalom sem tudott volna megakadályozni abban, hogy ne lopózzunk fel az orgonakarzatra, és ne hallgassuk meg a próbákat. Az élet nagy ajándékának fogtuk fel akkoriban az ilyen élményt.”

Fricsay valódi iskoláját elsősorban édesapjától kapta, s csak azután az alma matertől. A zeneügyi igazgató olyan gyakorlati tudással látta el csemetéjét, amivel élete végéig lépéselőnyben tudott maradni a többi karmesterrel szemben. Fricsay a zongorán kívül öt évig tanult hegedülni, majd a klarinét, a harsona és az ütősök következtek. Később azt nyilatkozta, hogy egy karmesternek nem csak praktikus okokból ajánlatos több hangszeren játszani, hanem azért is, mert a gyakorlati tudással a zenészek könnyebben megnyerhetőek. Másik ideája volt, hogy egy dirigensnek meg kell hallgatni a kollégái próbáit és előadásait – jót és rosszat egyaránt, hiszen mindenből lehet tanulni –, ahogy ő tette diákkorában.

Fricsay Ferenc zeneakadémiai éveiről számtalan téves adat kering. Ezek forrása olykor maga a karmester, akinek töredékes visszaemlékezései nem mindig vannak szinkronban a Zeneakadémia anyakönyvi kivonatával, illetve az egyéb fellelhető dokumentumokkal. Fricsay mindenképpen különleges tehetség lehetett, édesapja ugyanis már 1922 szeptemberében, nem sokkal a gyerek nyolcadik születésnapja után beíratta az intézménybe. A római katolikus vallású „katona zeneigazgató” – ahogy a hatalmas regiszter-

A Zeneakadémián (1922 – 1933)

„Hadd mondjak még néhány szót a Zeneakadémiáról is, amelyet Liszt Ferenc alapított. Az én időmben Hubay Jenő a tehetséges hegedűművész és pedagógus volt az igazgató. A zongorát tanulók osztályát Dohnányi Ernő vezette. Bartók Béla volt a másik híres zongoratanár. Kodály Zoltán és Weiner Leó tanították akkoriban a komponálást. Apám – hacsak tehettem – jelen volt a zongoraóráimon. Nemsokára, körülbelül tíz éves koromban, beíratott a zenefőiskolára, hogy hegedűt tanuljak Mambrinyi (Mambrinyi Gyula, 1874–1928) professzornál.

Ezt nagyon okosan tette apám, mert a dirigensnek legalább annyira értenie kell a vonós hangszerekhez, hogy szakavatottan tudja irányítani a próbákon az e hangszeren játszókat.

Az én apám azonban ezzel sem elégedett meg. Egy nap – 12-13 éves lehettem – kijelentette: elég jól játszol már zongorán és hegedűn. Ám ha a zenekart meg akarod érteni, akkor a fúvós hangszereket is meg kell ismerned. Másnap már klarinétórát adott a szakmában első tanárom, Alto Berner, akire ma is hálásan gondolok. Nem lettem klarinétvirtuóz, de kétévnyi gyakorlás után megtanultam bálni a fafúvós hangszerekkel.

Amikor ennek a tanfolyamnak is vége volt, apámnak hirtelen az a számomra ijesztő ötlete támadt, hogy a rézfúvós hangszerekkel is meg kell próbálkoznom. Addig nem hagytam nyugtot, amíg fújni nem tudtam a ventiles harsonát. Utoljára az ütőhangszerekkel kellett ismeretséget kötnöm. Megtanultam a kettős ütést a kisdobon és a dobpergetést az üstdobpáron. Még a török és a kínai cintányér között is különbséget tudtam tenni. Amikor 13 vagy 14 éves lettem, eszébe jutott apámnak, hogy ideje volna megkezdenem a zeneszerzés tanulmányozását.

Ez az elgondolás azonban alapjában véve megvalósíthatatlannak látszott, mert a főiskolára csak érettségivel lehetett felvételt nyerni, és én még csak 14 éves voltam. Apámnak azonban olyan nagy volt a tekintélye Magyarországon, hogy problémámról tárgyalhatott a főiskola tanáiraival. A felvételi vizsgám – legnagyobb meglepetésemre – sikerült és megkezdhettem zeneszerzői tanulmányaimat.

Így léptem át 14 évemmel – és rövidnadrágban – a főiskola kapuit. Évfolyamtársaim valamennyien 20 éven felüliek voltak, sőt még 30-40 éves is akadt köztük. Nagyszerű főiskolai légkörben éreztem magam. Kodály cso-

Fricsay Ferenc édesanyjával, 1918-ban

ben áll – családjával ekkor a Főherceg Sándor utca 17-ben lakott. Érdekes megfigyelni, hogy Fricsayék szinte minden évben költöztek. 1923 nyarán a Laky Adolf utca 4-ben laktak, egy évvel később a Ferenc József körúton, 1928-tól az Üllői út 135. I. emeletén, 1930-tól pedig a X. kerület Héderváry utca 41-ben. Talán valahol mélyen ezek az állandó vándorlások is hozzájárultak ahhoz, hogy a karmester csak élete vége felé leljen igazi otthonra.

A nyolcéves fiú először a zongora tanszak gyakorló tanfolyamán az elemi – előkészítő – osztályba járt. Mestere Székely Arnold volt, akitől az első félévben jó érdemjegyet kapott, a második félévben mégis ki-maradt. Következő szeptembertől Fricsay folytatta a zongoratanulmányait, félévkor jelest kapott. Így két év alatt végezte el a két-féléves előkészítőt. 1924 szeptemberében kezdte el a zongora tanszak gyakorló tanfolyamának első osztályát. Egy bejegyzés szerint az első félévben elbocsátatott. A második félévet már a hegedű tanszak első évében kezdte, de ott sem vizsgázott. Úgy tűnik, Ferenc még éretlen lehetett a zeneakadémiai képzésre, ami nem csoda, hisz 1925-ben még csak tizenegy éves volt. Következőleg 1928-ban találkozunk újra a nevével, ekkor a zeneszerzés szak előkészítőjébe iratkozott be. Személyi oldaláról kiderül, hogy V. gimnáziumi magántanuló, aki a magyar mellett németül is beszél, ami a századfordulón természetes volt egy polgárcsemeténél. Mindazonáltal nagyon furcsa, hogy Fricsay élete végéig legendás harcot vívott a német nyelvtannal. Berlini zenészei annyira szerették azonban, hogy kedvéért ők lettek a „der Orchester” (A karmester logikája szerint a férfiakból álló együttes nem lehet semleges nemű, csak hím.).

Lehetséges, hogy Fricsay önszorgalomból látogatta Bartók és Kodály óráit, zeneszerzésre mégsem ők oktatták, hanem Siklós Albert (Budapest, 1878. VI. 26. – Budapest, 1942. IV. 3.). Siklós volt az első magyar zenetudós, aki 1910-ben megjelent *Hangszereléstan* című könyvének II. kötetében foglalkozott a katonazenekarokkal. Elképzelhető, hogy innen datálódott kapcsolata Fricsay Richárddal, aki ezért hozzá íratta be a fiát. Fricsay jegyei jók voltak, tanárai közül a zongorista Thoma István nevét érdemes még kiemelni. Az akadémiai zeneszerzés I. évfolyamát 1929-ben kezdte el, ekkor a reálgimnázium VI. évfolyamába járt. A következő évben nem vizsgázott, 1931 szeptemberétől mégis a III. évfolyamban, középiskola mellett folytatta a zeneszerzés szakot. Utolsó tanévében már csak jó és jeles érdemjegyeket kapott.

Karmester főszak csak az 1950-es évek elejétől működik a Zeneakadémián, korábban csak egyéves képzés létezett a zeneszerzés fakultáson. Nem is igazán lett volna szükség karmester szakra, hiszen ebben az időben még csak a Székesfővárosi Zenekar létezett az Opera-Filharmónia zenekarán kívül – no és a katonazenekarok: ezek pedig nem igényeltek túl sok új dirigentst. Fricsay órái között csak az utolsó évben jelent meg a két féléves karnagyképzés, Unger Ernő irányításával. Ebből jelesre vizsgázott, ami nem csoda, hiszen tizenkilenc éves korára már rutinos dirigensnek számított.

Természetesen örömmel vállaltam a helyettesítést. A bemondó nagyon diplomatikusan így konferált: „Az első gyalogezred zenekarának koncertje következik. Vezényel Fricsay karnagy”. A Richárd vagy Ferenc utónevet meg sem említette.

A trombitafanfárokkal és a Tannhäuser indulójával sikeresen kezdtem a föllépést, amikor kinyílt az ajtó, és megjelent apám. Mintha földbe gyökerezett volna a lába, úgy állt ott egy ideig, tisztí körgallérjában, és figyelte, hogy az ő helyén a fia vezényelt. . . A második számtól már természetesen ő vezényelt.

A hangverseny után – mint derült égből a villámcsapás – úgy csapott le rám a kérdéssel: Hogy jutott eszedbe, hogy vezényelj helyettem?

- Apám, valahogyan meg akartam menteni a helyzetet. A zenekar rangidőse is megkért erre és én – „beugrottam”.

Ekkor rám nézett és ennyi mondott:

- Különben nem is csináltad rosszul.

Azt hiszem ebben a pillanatban tisztázódott bennem végleg, hogy a vezénylés lesz számomra a megfelelő életpálya.”

Fricsay karmesteri vizsgájára 1933. június 13-án került sor. Ekkor saját nyitányát vezényelte egy hosszú est nyitószerzőként. A Zeneakadémia évkönyvének tanulsága szerint mást nem dirigált, noha ő maga a Nürnbergi mesterdalmokok részleteit is megemlíti. Záróvizsgáit letette, de oklevelet nem kapott.

„Közben változó szorgalommal folytattam főiskolai és ezzel párhuzamosan középiskolai tanulmányaimat. 1933-ban léptem föl a főiskola pódiumára, hogy letegyem a záróvizsgát. Tizenkilenc évesen saját szerzeményemet, a Cyrano de Bergerac nyitányt és a Nürnbergi mesterdalmokok részleteit vezényeltem. Az idő tájt sokat komponáltam romantikus stílusban, kissé Kodályra emlékeztetve. Szerzeményeim azonban jelentéktelenek voltak.

Kinyílt hát előttem az élet kapuja! Az opera akkori igazgatója is részt vett a záróvizsgán, és másnap üzent, hogy keressem föl. Nagy izgalom töltött el, de pontosan tudtam, hogy mit akarok, amikor beléptem az opera igazgatójának szentélyként tisztelt szobájába.

Az igazgató úr, aki a magyar operát újjátervezte, a professzorok szigorú típusához tartozott. Megkérdezte, szeretnék-e az operához kerülni.

- Excellenciás uram, mikor lenne szabad vezényelnem?

Hideg és megsemmisítő pillantást vetett rám cvikkerén át, majd így válaszolt:

- Fiatalember, először természetesen segédkarmesteri teendőket fog ellátni.

- Excellenciás uram, én vezényelni szeretnék, hogy megmutassam, mire vagyok képes.

Makacsságom aligha tetszett az igazgatónak, és ezt én teljesen megértem. Röviden, de velősen megmondta, hogy még egyszer fontoljam meg az elképzeléseimet. Én nem követtem a tanácsát, mert vezényelni akartam.”

Fricsay Ferenc ugyan magabiztosan háritotta el Radnai Miklósnak, az Operaház legendás igazgatójának ajánlatát, ám ez a felkérés koránt sem volt annyira megalázó, mint amennyire azt a heves ifjú érezhette. Ekkoriban a pályakezdés bevett módja volt, hogy a tehetséges érdeklődők magánénekesi korrepetitor-

Először zenekar élén

Fricsay Ferenc legkorábbi gyerekkori élménye is a vezényléssel kapcsolatos. Mindössze négy éves lehetett, amikor egy állatkerti koncerten eltűnt édesanyja mellől, apja mögé lopózott és ösztönösen vezényelni kezdett, nem kis derűtséget okozva ezzel. Ekkor leszedték a dobogóról a kislányt, de úgy tűnik a sorsa elől nem akart kitérni. Először 11 évesen, a gimnáziumban állt egy néhány tagú diákzenekar élén. Latintanárukat lepték meg születésnapja alkalmából egy kis produkcióval, meglepő műsorszámmal, a Cigánybáró Toborzójával. Fricsay élete végéig hű maradt Johann Strauss-hoz.

Neményi Lili, a kiváló szoprán, aki az 1927/28-as évadban Szegeden volt primadonna, visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy az egyik operettben Fricsay kiskamaszként a színen átvonuló gyerekek közül álló zenekart vezényelte. Ha ez igaz, akkor már tizenhárom évesen gyakorolhatta későbbi hivatását. A két művész következőleg a világháború után találkozott az Operaházban. Összekötötte őket a társulat megvetése. A „szonettnek” és a „katonakarmesternek” sokszor kellett bizonyítania ahhoz, hogy befogadják őket.

„Apám ebben az időben hívta fel figyelmemet zenekarának tanulóira. Együttese ugyanis több mint száz főből állott, utánpótlásról pedig úgy gondoskodtak, hogy ezeket a gyerekeket már 12 éves korukban fölvevették zenetanulóknak, és egyenruhába öltöztették őket. Minden héten háromszor vezényelhettem klasszikus szimfóniákat egy teljes zenekar előtt. Apám néha-néha eljött ellenőrizni. Legtöbbször kritizált, de mindig volt egy-egy elismerő szava számomra.

Ezekben az években minden héten hangversenyt adott a Magyar Rádióban. Sohasem felejttem el azt a délutánt, amelyen – pontosan öt órakor – a Tannhäusernek A vendégek bevonulása című részletével kellett volna elkezdenie a műsort. Az óra mutatója öt előtt tízet, majd nyolcat és végül ötöt jelzett, de apám – szokásával szöges ellentétben – még sehol sem volt látható. Ekkor odajött hozzám a rangidős zenész, aki kollégáival együtt kislánykoromtól fogva ismert, mert gyakran megfordultam köztük, és a legtöbben tegeztek.

- Hallgass ide – mondta -, a hangversenyt meg kell kezdeni. Elvállalod a vezénylést?

Fricsay Ferenc és Richárd Szegeden, 1933-ban

ként kezdték a színházi tapasztalatszerzést. Ezekben az időkben így szerződött az Operaházhoz Széll György, Doráti Antal és Solti György is.

Az pályakezdő karmester még egyszer számot adott tudásáról a Zeneakadémián. Doroszlai Károly és Fricsay Ferenc próbaszolgálatra beosztott honvédkarmesterek honvédkarmesterei szakvizsgájára 1935. október 9-én került sor. Az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola részéről dr. Dohnányi Ernő főigazgató, mint elnök, dr. Isov Kálmán a Magyar Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatója, mint titkár és Siklós Albert voltak a bizottsági tagok, a honvédség részéről Materna Győző alezredes és Figedy Sándor törzskarmester. Az elméleti feladat egy Siklós által feladott hangszerelési gyakorlat volt, melyet mindketten kiváló minősítéssel teljesítettek. A vizsga második felében a gyakorlati tudásról kellett számot adni, ekkor az I. magyar királyi gyalogezred zenekara élén Haydn *Üstdob szimfóniájának* I. tételét, Beethoven Egmont-nyitányának első felét, Kéler Rákóczi-nyitányának és Bach Esz-dúr fúgájának fúvósát-iratát vezényelték. Ez is kiválóan sikerült a jelölteknek. Fricsay Ferenc teljesítette azt a vizsgasort, amelyen először édesapja esett át 1921-ben...

Fricsay Ferenc kottafüzetének fedőlapja, 1930-ból

zás előzte meg. A vonószenekear 1886-ban alakult meg hivatalosan, de a megfelelő utánpótlás-nevelés híján az együttes nem sokáig tudott működni. Kisebbségi kihagyásokkal, de mindig újjáalakult – többek között – König Péter (1870 – Szeged, 1940) szervezésében. A Stájerországban született König, aki később Királyra magyarosította nevét, 1904-től haláláig Fichtner mellett a szegedi zenei élet másik meghatározó egyénisége volt, zeneszerzőként, karnagyként és a városi zeneiskola igazgatójaként. Fichtner Sándor 1904 februárjában tartotta meg első szimfonikus hangversenyét, a következő évtizedekben számos saját kompozíciót és König Péter-szerzeményt is bemutatott. Háromévnnyi szünet után, 1932-ben dr. vitéz Shvoy Kálmán altábornagy (Budapest, 1881 – Szeged, 1971) indította újjá a filharmóniai hangversenyeket. Amikor azonban a város nem adta meg a koncertekhez az ígért anyagi hozzájárulást, a vezetőség 1934 tavaszán beszüntette a hangversenyek rendezését. Ugyanakkor váratlanul meghalt Somogyi Szilveszter, aki húsz éven keresztül volt Szeged polgármestere. Székéért a botrányos körülmények között, az I. világháború frontjain elesett szegedi zsidó hősök emlékműve átadása miatt nyugdíjba kényszerülő Shvoy is ringbe szállt. Noha ekkor alulmaradt, nem sokkal később Szeged országgyűlési képviselője lett. A nyugalmazott altábornagyot a háború végén internálták, de hazatért, és hosszú élete végéig a városban maradt, ahol Fricsay egyik legfontosabb támogatója volt.

Fricsay Ferenc alig néhány héttel a huszadik születésnapja után, 1934. október 1-jén kezdte meg szolgálatát a magyar királyi 9. honvéd gyalogezrednél. Az előző másfél évet arra használta fel, hogy le tudja a kötelező sorkatonai szolgálatot. Kapitányként szerelt le. Egyetlen katonakarmesterről tudunk, aki hasonlóan fiatalon kapott önálló zenekart, ő ifjabb Lehár Ferenc, a világhírű zeneszerző. Nyilvánvalóan nem véletlenül esett Fricsay Richárd zeneügyi igazgató választása Szegedre. Kiváló stratégaként Fichtner Sándornak (aki nevét az 1930-as években Fige-dyre magyarosította) azért, hogy feladja az általa évtizedek alatt csiszolt, s a legjobbnak tartott vidéki zenekart, visszautasíthatatlan ajánlatot tett: nyugdíjba vonult és fővárosi zenekarát a szegedi kollégájára bízta.

Nem lehetett könnyű dolga az ifjú Fricsaynak. Fige-dy – Fricsay Richárdhoz hasonlóan – délceg férfiú volt, mindkettőjükre mintha csak rászabták volna a csukaszínű egyenruhát. Ferenc – a 20. század gyermeke –, már feszengett mindennapos térzenéin az egyre avíttabbnak tűnő, karddal felszerelt uniformisban.

„Egyidejűleg - az 53 pályázó közül - a filharmónia karnagyává is megválasztottak, és ez számomra még fontosabbá vált, mint az előbbi tisztség. Nemsokára zászlós, hadnagy, főhadnagy, majd végül százados lettem. Természetes, hogy egyenruhában kellett járnom, és kard csüngött a bal oldalamon. Őszintén szólva ez utóbbit csak nehezen tudtam elviselni. Kardomat gyakran elvesztettem, vagy megbotlottam benne. Ám meg kellett kísérelnem, hogy beletörődjek abba is, amit egyáltalán nem kedveltem, mert végtére is katonazenekart vezényeltem. Fölötteseim ismertek, és eltűrték szókimondó természetemet.

A szegedi évek (1934 – 1944)

„Inkább katonazenekar vezénylését vállaltam Szegeden, Magyarország második legnagyobb, 160 ezer lakosú városában. Elődöm Budapestre költözött, mert nyugdíjba vonuló apám örökébe lépett, és így betöltetlen volt szegedi posztja.”

Ha létezik város, amelyet Trianon haszonélvezőjeként lehet aposztrofálni, akkor Szegedet feltétlenül megilleti a kétes dicsőség. A város elsősorban Klebelsberg Kuno (Magyarpécska, 1875. XI. 13. – Budapest, 1932. X. 12.) vallás- és közoktatásügyi miniszter tevékenységének köszönheti, hogy csillaga felragyogott. Erdély elcsatolása után az országnak „szüksége volt” egy dél-alföldi nagyvárosra, s a célnak leginkább Szeged felelt meg. Az 1879-es árvízi újjáépítés után a város másodszer kapott esélyt a felemelkedésre. A harmincas évek elején adták át a Fogadalmi templomot és a Dóm téren az árkádok alatt a Nemzeti Emlécsarnokot, ekkor költözött Szegedre a kolozsvári egyetem, klinikák épültek, és hazatelepült az 1937-ben Nobel-díjjal kitüntetett Szent-Györgyi Albert is. A korábbi operaházi intendáns, gróf Bánffy Miklós kezdeményezésére az ikonikus Dóm térre ácsolt színpadon elkezdődtek a nyári szabadtéri játékok is. A város szellemi életét olyan nagyságok határozták meg, mint Juhász Gyula és Móra Ferenc. Lakóinak száma meghaladta a százharmincezet, így a csonka Magyarország második legnagyobb városa lett.

A szegedi katonazenekar egyike volt a legjobbaknak az országban. Wöber Ottokár a 46. gyalogezred zenekarával már 1904-ben Mahler-szimfóniát játszott, 1910-ben König Péter vezényletével Beethoven *C-dúr miséjét* is előadták. A Szegedi Filharmóniai Társaságot hivatalosan 1918 decemberében alakította meg Fichtner Sándor (Uraiújfalu, 1878 – Mátyásföld, 1945). A katonakarmester – Fricsay hivatali elődje – 1903-tól majdnem harminc éven keresztül építette Szeged zenei életét. Az első, Zeneakadémián végzett katonakarmester a század elején hetvenkét tagú együttest vett át. Ennél nagyobb létszámmal, nyolcvan fővel, csak az Operaház büszkélkedhetett. A Filharmonikusok létrejöttét közel negyvenéves próbálko-

személyei közé számítottak, ez az I. világháború után húsz évvel már korántsem volt így. A feladatok differenciálódtak, és a katonamuzika sem szerepelt oly hangsúlyos helyen a mindennapi életben. Valószínűleg ez a tekintélycsökkenés érzékenyen érinthette Fricsay Ferencet, aki apja példájából úgy hihette, maximális tiszteletre tarthat igényt. Ennek elmaradása állandó feszültséget eredményezett Szegeden. Az ifjú és ambiciózus karmester távozása, illetve lemondási szándéka többször szerepelt a helyi sajtóban, támogatói között azonban olyan helyi notabilitások szerepeltek, mint Szent-Györgyi Albert, Shvoy Kálmán, valamint Platthy Pál altábornagy. Fricsay maga is leírta, hogy katonazenekari munkáját nem tekintette többnek, mint kötelességnek, lehetőségnek nagyobb célok elérésére. *„A lelkemben zenész voltam, de a testem egyenruhába volt kényszerítve.”* – mondta egyszer. Az egyenruhát egyenesen kényszerzubbonynak nevezte. Pedig később éppen ennek köszönhető, hogy elkerülte a frontszolgálatot a hadköteles férfi. Egyelőre azonban az 1930-as években zenekarával minden jelentős helyi eseményen szerepelt: díszszemlék, megnyitók, avatások alkalmával, vagy ha valamilyen prominens személyiség – mint a kormányzó, vagy miniszterei – megjelentek Szegeden.

Szerencsénkre Fricsay Ferencel, a katonakarmesterrel is maradt ránk lemezfelvételek. Honvédzenekarával a Magyar Rádióban adott hangversenyt 1938-ban. Az est oly sikeresnek bizonyult, hogy utána meghívást kaptak magyar katonaindulók lemezfelvételére. 1938. október 27-én és 28-án a Rádió stúdiójában készültek el a korongok, és a viaszlemezből sokszorosított példányok a Pátria Ultra Vox lemezértékesítő vállalkozás Tonalit védjegyű lemezén kerültek forgalomba. A felvételek egy részét a Nemzetek Európája Könyvkiadó 2006-ban egyéb, viaszlemezen ránk maradt katonazenekari felvételekkel együtt megjelentette. A magyar királyi Hunyadi János 9. honvéd gyalogezred zenekara összesen 13 lemezoldalt, azaz 26 indulót játszott lemezre, közöttük két Fricsay szerzeményt is. Így ezek a fix tempójú, kevésbé differenciált mikrofonozással felvett indulók tekinthetők a későbbi nagy karmester első lemezfelvételeinek. E lemezek alapján nem lehet megállapítani, milyen katonakarmester lehetett Fricsay. Annyi bizonyos, hogy rézfúvós együttese nagyon szépen, tiszta intonációban szólt.

Fricsay Ferenc egy évtizedes szegedi szolgálata alatt többféle pozíció betöltésével szolgálta a város zenei életét. A magyar királyi 9. Hunyadi János Honvéd Gyalogezred Zenekarán kívül vezette a Szegedi Filharmonikus Egyesület zenekarát, – mely a bécsi vagy a pesti együttessel ellentétben nem az operaház tagjaiból, hanem honvéddzenészekből, az Országos Magyar Zeneszövetség tagjaiból, zenetanárokból és amatőrökből állt – időszakosan irányította a Városi Színház Zenekarát, megalapította a Városi Énekkari Egyesületet, és 1937-ben a Szegedi Kamarazenekart is.

Első filharmóniai hangversenyét 1934. november 25-én tartotta. Emlékezetes bemutatkozását a korszak legnépszerűbb operett szerzőjének, Lehár Ferencnek szentelte, s koncertet a népszerűsége csúcán álló szerzővel felváltva vezényelte. *„Hálás volt a feladat és jól sikerült bemutatkozása. Nagyon ambiciózusan,*

Fricsay Ferenc katonazenekarával, 1938-ban, Szegeden

Térzenéimet nagyon kedvelték. Egyre gyakrabban tűztük műsorra a Mesterdalnokok előjátékát és Beethoven VII. szimfóniáját. Egyik művet a másik után dolgoztam át rézfúvós zenekarra. Közönségem azonban nem elégedett meg azzal, hogy csupán térzenéimet élvezze. Akinek pénztárcája megengedte, eljött szimfonikus hangversenyeimre is. Amikor a szegedi filharmonikusokat átvettem, csak 260 bérletesünk volt. Még ma is büszke vagyok arra, hogy tízévi szegedi működésem alatt számuk kétezerre nőtt. Az évente 12 hangversenyen olyan vendégkarnagyok is felléptek, mint Dobrowen, Mengelberg, és szólistaként Dohnányi, Thibaud, Cortot, Szigeti és hasonlók.

Felejthetetlen emlékek fűznek Bartókhoz, akivel együtt léphettem föl néhányszor. Még ma is birtokomban van a zongorakivonata, amit akkor használt, amikor a pesti Operaházban A kékszakállú herceg vára próbáit vezette. Az volt a szokása, hogy tapasztalatait színes ceruzával mindjárt rávezette a kivonatra. Nagy hasznát is vettem ennek, amikor hangfelvételhez vezényeltem e nagy művet. Még azokat a zenét illető megjegyzéseit is értékelni tudtam, amelyeket később elvetett, de valaki megörökített. Bartók egyszer azt mondta, hogy az egész opera vigasztalan Adagio. Boldog vagyok, hogy ilyen férfúval muzsikálhattam együtt.

Második szegedi évemben vezényelhettem a városi színház operaelőadásait is. Így ezt a »mesterséget«, szervezileg is, alkalmam volt alaposan megismerni.”

Az 1930-as évekre a katonakarmester megítélése, társadalmi státusza erősen megváltozott. Míg idősebb Fricsay Richárd és kortársai egy kézben tartották szolgálati helyük teljes zenei életét és a város prominens

A szegedi évekre esik Fricsay Ferenc zeneszerzői tevékenységének nagy része is. Korábban természetes volt, hogy a komponisták maguk vezényelték műveiket, a karmesterség, mint önálló foglalkozás nagyjából százötven éve jelent meg. A 20. századra a két szakma egyre jobban eltávolodott, mára pedig teljesen kettévált az alkotói és az előadói tevékenység. Napjainkban Pierre Boulez és Eötvös Péter egyike a keveseknek, aki saját műveit vezényli. Érdekes, hogy több jeles karmester, így Wilhelm Furtwängler, Lamberto Gardelli, Doráti Antal és Vaszy Viktor is foglalkoztak zeneszerzéssel.

Fricsaynak katonakarmesterként természetes volt, hogy folyamatosan különböző műveket hangszerelt át rézfúvós együttesre, valamint hogy indulókat komponált. Mai, még klasszikus zenén edződött füllel is nehéz megállapítani, hogy a maga korában mi számíthatott jó indulónak? Dvořák és Lehár művei mindenesetre feltűnően kiemelkednek az átlagból. Fricsay hasonló kompozíciói közül a Bácskai induló érthette el a legnagyobb hatást, melyet a Délvidék visszafoglalásakor, 1941 júniusában Szabadkán és Újvidéken játszott a zenekara. Féltestvérével szemben Ferencnek nem kellett szégyenkeznie 1945 után szerzeményei miatt. Talán egyedül a későbbi háborús bűnös Werth Henriknek ajánlott zeneművére nem lehetett különösen büszke, ha véletlenül eszébe jutott. Fricsay – tisztában volt képességeivel, korábban olvashattuk is: nem tartotta magát jelentős zeneszerzőnek – Szegeden alkotott művei közül mégis kettő tarthat számot az érdeklődésre: *Az ember tragédiája* kísérőzenéje, melyet a Szabadtéri Játékok után a

Megbeszélés *Az ember tragédiája* próbája után, Szeged, 1937

nagyon muzikálisan, minden részletre kiterjedő szeretettel dirigálta a Lehár-műveket. Különösen ügyesen és ízlésesen építette fel a pianók halk sejtelmességéből kipattanó és felviharzó témákat, amik azután éltek és új-jongtak, mindössze a tempóját kellett volna helyenkint több temperamentummal fokozni. Ezek azonban nem hibák és mi sok reményt fűzünk az ifjú karmester jövőjéhez. A közönség melegen köszöntötte Fricsayt. – írta a Délmagyarország az est után.

A Filharmonikusok évadonként hat bérletes nagyzenekari koncertet tartottak a Városi Színházban, a Belvárosi moziban, vagy a Tisza Szálló nagytermében. A termek befogadóképessége a háború előtt jóval nagyobb volt, mint napjainkban, a színházba 1300, a moziba 1500 néző fért. Ezek a koncertek általában a hagyományos nyitány – versenymű – szimfónia műsorból álltak. Elsősorban a bécsi klasszikusok, valamint a német és szláv romantikusok alkotásait játszották, de egy-egy mű erejéig Lullytól Richard Straussig kirándultak az európai zenetörténetben. A kezdő karmester már ekkor is az úgyszólván vezetett nagyrepertoárnak azokat a műveit vezényelte, amelyekhez nagy ívű karrierje során később is ragaszkodott. Fricsay igyekezett megszólaltatni pesti és szegedi kortárs magyar zeneszerzők műveit, saját kompozícióin kívül Bartók, Dohnányi, Hubay, Kodály, Siklós Albert, Zádor Jenő, Antos Kálmán, Figedy-Fichtner Sándor, Király-König Péter, Kozáry István, Szarka László szerzeményei szerepeltek a Filharmonikusok műsorán. A koncertek nagyjából felét vezényelte személyesen, a többire vendég-dirigenseket hívott. Napjainkban már csak anyagi okokból is elképzelhetetlen, hogy egy Willem Mengelberg, Erich Kleiber vagy Issay Dobrowen színvonalú karmester Szegedre látogasson. Rajtuk kívül az Operaházból Fleischer Antal és a pályakezdő Ferencsik János volt az együttes visszajáró vendége. Bartók és Dohnányi saját műveiket zongorázták, de fellépett a zenekarral Wanda Luzzato, Faragó György, Sándor György, Ország Tivadar és Zathureczky Ede is.

Fricsay egyik legfontosabb szegedi hangversenyén, 1937. január 17-én Bartók Béla, az akkor már világhírű örövendő zeneszerző-zongoraművész játszotta a Rapszodiát és az Allegro Barbarót. Jellemző a korra, hogy a koncert után négy avatott bíráló is napvilágot látott a helyi sajtóban.

„A Belvárosi Mozi terme – sajnos! – ezúttal is nagynak bizonyult, mert a terem egynegyede csaknem üresen maradt.» – sopánkodik a Délmagyarország, ám ne feledjük, így is mintegy ezer ember hallgathatta a kortárszenei koncertet egy százharminc ezer fős városban! A bonyolult partitúra rendkívüli nehézségeit fiatal karnagyunk: Fricsay Ferenc precizitással, a legaprólékosabb részletekig menő kidolgozással küzdötte le. A filharmoníának e legdicsőbb fegyvertényét Fricsay boldogan könyvelhette el a maga és nagyon kiváló muzikusai számára, akik a magas zenei kultúra szolgálatában lemondással, áldozattal, töretlen ambícióval fáradoznak városunkért. Fricsaynak először Bartók gratulált, nem konvencionális szavakkal, hanem ahogy az igazi muzikus az igazi muzikust köszönti.» – írta Gábor Arnold a Szegedi Naplóban.

Fricsay keze alatt a zenekar színvonala folyamatosan emelkedett. Az együttes 1942 őszén részt vett Budapesten „A legjobb vidéki zenekar” címet eldöntő hangversenysorozaton is, ahol tizenöt vidéki zenekar szerepelt, s ott 2000 pengős díjat nyert.

állandó küzdelmet folytatott a közönség megtartásáért, még arra is volt példa, hogy Dr. Pálffy József, aki 1934 és 1944 között volt Szeged polgármestere, kiáltványt intézett a város lakóihoz, felszólítván őket az aktívabb színházlátogatásra, ugyanis erre a háború közeledtével és a nagyszámú zsidó polgárságot sújtó rendeletek miatt egyre kisebb hajlandóság mutatkozott. A társulatban nem voltak megfelelő magán-énekesek, a főszerepekre az Operaház jeles művészeit hívták meg. Fellépett többek között Anday Piroska, Dobay Lívia, Koréh Endre, Palló Imre, Pataky Kálmán, Pilinszky Zsigmond, Svéd Sándor és Székely Mihály. Az előadásokra gyakran vendégkarmestereket hívtak, előbb Fleischer Antalt, majd Rubányi Vilmost.

Sziklai távozása után az operett-előadásokat a zenekari tagok vezényelték, erősen kifogásolt minőségben. A közönség igényelte az operák színrevitelét, de a színháznak továbbra sem voltak megfelelő szólistái. Fricsay – általunk ismert – operakarmesteri bemutatkozásakor, 1940 januárjában is a fővárosból érkeztek a főszereplők: a pályakezdő Gyurkovics Mária és Király Sándor mellett Palló Imre énekelte a *Rigoletto* címszerepét. (Lehetséges, hogy Fricsay korábban is vezényelt a Városi Színházban előadásokat, de erre egyelőre nincs írásos bizonyíték.) Ezen az estén történt, hogy a karmester a II. felvonás kettőse alatt kifocamította a vállát ezért fél kézzel vezényelte tovább az előadást.

Fricsay Ferenc neve ezután szórványosan felbukkant a színlapokon, elsősorban nagyoperettek dirigenseként. Kardoss Géza igazgató azonban semmiképpen sem akarta szerződtetni őt. Fricsay első karmesteri státuszt szeretett volna kapni, korlátlan hatalommal a színház zenei együttese felett. A direktor inkább vendégkarmestereket hívott, de ezzel magára haragította a helyi sajtót és a városvezetést. Fricsay ismét harcba szállt: 1942 márciusában egyenesen a városi színügyi bizottságnak nyújtott be egy – sajnos elveszett – tervezetet, Szeged művészeti életének új alapokra helyezéséről. Az igazgató irreálisnak nevezte a terveket, de hajlandónak mutatkozott félreállni egy évre, ha a város vállalta volna a várható anyagi veszteségeket. Fricsay eközben minden követ megmozgatott, Haász Aladár miniszteri tanácsostól a főispánig, s végül Kardoss távozott Szegedről, utódja vitéz Bánky Róbert lett.

Az „operalobby” győzött, Fricsay ígéretet kapott az új direktortól operák és nagyoperettek vezénylésére. Egy Aida-előadás után így írt róla a Délmagyarország, illetve a Magyar Nemzet kritikusa: „*Ez a lelkes muzsikusz azok közé tartozik, akiket zeneéletünk legjobban nélkülöz, igazi, derék, építő kultúrmunkás.*” 1943. augusztus 1-jén alakult meg az ország harmadik, és Szeged első operaegyüttese Fricsay Ferenc vezetésével. A karmester átszervezte a korábbi társulatot, nyolc frissen végzett énekest szerződtetett, így négy szoprán, egy alt, két tenor, két bariton és egy basszus állt rendelkezésére, az énekkart pedig 36 tagúvá bővítette. Az új évad a Both Béla által rendezett *Az ember tragédiájával* indult, melyhez ismét Fricsay kísérőzenéjét használták. Az operatársulat a Bohémélet premierjével mutatkozott be Dalnoki Viktor rendezésében, ezt a Tosca (Török Emil vezényletével) és *Az álarcosbál* követte. „*Fricsay Ferenc túlnyomórészt katonazenészekből összeállított kiváló zenekarát egyszer már kellőképp méltattuk. Pontos, fegyelmezett, megbízható zenekar és különösen a fúvósai elsőrangúak. Fricsay pálcája alatt a Bohémélet finoman megrajzolt, könnyed, szinte impresszionista ízű muzsika. De jellemző, hogy a halk, igen alaposan és részletesen kidolgozott*

Városi Színházban is előadtak, valamint a Glattfelder Gyula püspöknek ajánlott, 1936-ban bemutatott *C-dúr miséje*. (Sajnos Fricsay kompozícióinak nagy részéhez hasonlóan mindkét mű partitúrája lappang jelenleg, ám a nagy karmester születésének 100. évfordulója tiszteletére egy fellelt zongorakivonat segítségével a Szegedi Szimfonikus Zenekar és a budapesti Opera együttese is eljátszotta a kiegészített művet Gyüdi Sándor és Medveczky Ádám vezényletével.)

A Szegedi Szabadtéri Játékok 1931 óta működik. Fricsay saját zenekara élén négy nyáron, 1936 és 1939 között működött közre karmesterként a fesztiválon, többször pedig karigazgatóként segítette az előadásokat. Operákat nem vezényelhetett, az a pesti karmesterek és az Operazenekar kiváltsága volt. Ő a *János vitéz* mellett színdarabok kísérőzenéit (Herczeg Ferenc – Ránki György: *Bizánc*, Újházi György – Losonczy Dezső: *István király népe*, Voinovich Géza – Liszt Ferenc – Lavotta Rezső: *Magyar passió*) dirigálhatta. Fontos megemlíteni, hogy például *Az ember tragédiája* 1937-ben Hont Ferencnek a maga korában igen modern rendezésében került színre, Ascher Oszkár szavalókórusával, Milloss Aurél koreográfus és Szentpál Olga mozdulatművész segítségével, Fricsay kísérőzenéjével. 1938 januárjában kiderült, hogy a következő nyáron már nem számíthatunk munkájára a Szabadtéri Játékokon oly mértékben, ahogy azt elvárta volna, nem rá bízták a *Háry János* bemutatóját. Fricsay türelme elfogyott, lemondott a Filharmonikusok és a Városi Énekkari Egyesület vezető pozíciójáról. Ekkor maga Szent-Györgyi Albert állt küldöttség élére, kérvén dr. Pálffy József polgármestert, hogy simítsa el a bonyodalmat. A karmester a helyén maradt, de a nyáron már egy hagyományos *Tragédia*-előadást rendezett Kiss Ferenc, visszatérve Erkel Gyula klasszikus zenéjéhez, Fricsaynak pedig ismét csak a kísérőzenék jutottak. Összességében huszonkilenc előadást és egy nagy koncertet vezényelt Fricsay Ferenc a szegedi szabadtéren. Az 1936-os János vitéz-előadáson dolgozott együtt először a karmester és Palló Imre, a korszakos magyar bariton, aki Fricsay legjobb barátja lett. Következő nyáron a filmhíradó stábjába is levonult Szegedre, így ránk maradt pár kocka, amelyen a fiatal karmester fehér egyenruhában vezényel a Dóm téren.

A honvédségi állományban dolgozó karnagy valóban nem elégedett meg a szegedi szimfonikus zenei élet kézben tartásával, szerette volna operakarmesterként is kipróbálni képességeit. Amíg apja generációjának a délceg tamburmajor jelentette a misztikus idolt, az 1930-as években, a Toscanini - Furtwängler legendás karmester generáció lett a férfikon egyik megtestesítője. Ennek eléréséhez azonban Fricsaynak meg kellett szabadulnia a zubbonyától. A II. világháború előtt a színházak városi tulajdonban voltak, a képviselőtestület döntött arról, hogy a megfelelő anyagi forrásokkal rendelkező jelentkezők közül kinek adják bérbe az épületet. Ez állandó konfliktusforrás volt a mindenbe beleszólni vágyó helyi nomenklatura, és a művészi szabadságukat féltő direktorok között. A szegedi Városi Színház igazgatófőrendezője 1933 és 1939 között Sziklai Jenő volt, karmesterei Török Emil, Beck Miklós, illetve Endre Emil. Az együttes elsősorban kiváló – olykor Pesttel is versenyre kelő – operett-előadásairól volt híres, de időnként operákat is játszottak, elsősorban a Verdi-Puccini-Bizet bűvös zeneszerző-háromszög műveit. Sziklai

Fricsey Ferenc és katonazenekara, 1934

A németek Szegedre 1944. március 19-én jöttek be Bácska felől. Fricseynek április 1-jei hatállyal minden tisztségéről le kellett mondania. Miután a zenekarában zsidó zenészeket bújtatott, hadbíróság elé idézték. A karmester utolsó állomáshelyén töltött napjairól Shvoy Kálmán emlékiratából szerezhetünk tudomást: „1944. szeptember 25., hétfő: Ezen a napon Fricsey Ferenc feljött hozzám, s közölte, hogy ő, Szent-Györgyi és Platthy elmenekülnek Szegedről, mert tudomásukra jutott, hogy Tukats, Buócz és Szécsényi interveniáltak a német konzulnál, hogy őket vigyék el Németországba, és ő úgy tudja, hogy én is köztük vagyok mint 4. Ők menekülnek Budapestre.” 1944 szeptemberében egy orvos ezredes barátja hivatalosan hathónapos szabadságra küldte Fricseyt. Így kerülhetett el az összeomláskor, hogy egyenruhás tisztként fogságba essen. Az ostromot a pesti Fásor-szanatórium pincéjének fürdőszobájában vészelte át.

Nevével legközelebb 1945 februárjában találkozunk, immár vezető fővárosi zenekarok élén. Ekkor természetesen már nem állt a honvédség alkalmazásában. Vaszy Viktor (Budapest, 1903. VII. 15. – Szeged, 1979. III. 12.) – aki Szegeden sok tekintetben lett Fricsey utódja – visszaemlékezései szerint a karmester még egyszer visszatért a városba, hogy megnézzze az 1946. július 27-én tartott Dóm téri koncertet.

Ha létezik város, ahol ápolják Fricsey Ferenc emlékét, akkor az Szeged. Noha „csak” a szárnypróbálgatás éveit töltötte a városban, a helyiek mindent megtesznek, hogy az itt töltött évtized ne merüljön feledésbe. Fricsey születésének 80. évfordulója alkalmából emléktáblát avattak egykori lakhelye helyén, a Kazinczy u. 6-8. szám alatti házon. Működéséről több kisebb kiadvány is napvilágot látott az elmúlt évtizedekben, és nevét viseli a Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Karának hangversenyterme.

előadása épp finom vonalaival hatott drámailag, sokkal életteljesebb, tragikusabb, indulatossabb drámát tárt fel, mint egy harsogó zenekar nyers, naturalista Bohémélete. Az előadás legnagyobb értéke, hogy valóban egységes stílust ad, színpad, zenekar azonos stílus síkján mozog, minden és mindenki a helyén van. A zenekar csak aláfesti az éneket.” – írta Vajkai Aurél a premier után. Fricsey ifjonti lelkesedése határtalan. Mindent meg akart tanulni és mindent maga akart csinálni, szenvedéllyel felügyelte a régi díszletek összeválogatását és részt vett az állító próbákon is. Az együttes eljutott Pécsre, sőt, 1944 márciusában a két Puccini operát Budapesten, az akkor éppen Magyar Művelődés Háza névre keresztelt Városi (ma Erkel) Színházban is eljátszották. A színház a nyilas hatalomátvétel után tovább működött, de már Fricsey nélkül.

„Magyarország 1941-ben keveredett bele a háborúba, és a magyar csapatok elfoglalták Bácskának korábban jugoszláv uralom alatt álló területét. Az események nagy nyugtalanságot keltettek és a mi környékünkön is gyakran került sor lövöldözésekre. Ám én már akkor is inkább Beethoven-szimfóniák problémáival foglalkoztam, jóllehet dúlt a háború, és én katona voltam. Még szerencsésnek mondhatom magam ebben a helyzetben, mert nem kerültem a frontra. – Több mint három év telt el, és miután az orosz csapatok elfoglalták Magyarországot, véget ért a háború.”

Fricsey alig húszévesen, frissen végzett zeneszerzőként került Szegedre. Amikor 1944-ben elhagyni kényszerült a várost, még mindig csak harminc éves volt, de már olyan karmesteri rutinnal rendelkezett, melyet aligha tudhatott magáénak bármelyik kortársa. Itt fejlesztette ki kivételes koncentrációs képességét is. Egyszerre tudott skálázni a zongorán, könnyedebb cikkeket olvasni és verset mondani.

A szegedi évek alatt magánéletében is jelentős változások álltak be: feleségül vette 1938-ban óbesnyői Telbisz Mártát (1915–1997), egy jómódú ügyvéd, Dr. Telbisz Imre lányát. Márta a szegedi egyetem orvostudományi karán szerzett diplomát, majd a szülészeti és nőgyógyászati klinikán dolgozott. Három gyermekük – Ferenc (1941), András (1942), és Márta (1943) – még Szegeden született. Fricseyék házassága az 1950-es évek elején felbomlott, Telbisz Márta 1956-ban a zürichi egyetemen PhD diplomát szerzett. A karmester betegsége idején ismét közelebb kerültek egymáshoz, Svájcban közös sírban nyugszanak.

Fricsey Ferenc édesanyja származása miatt a hatályos törvények értelmében, félzsidónak minősült, keresztlevele ellenére. Apja magas katonai rangja okán ameddig lehetett, mentességet élvezhettek. Fricsey 1944. március 13-án vezényelt utoljára Szegeden, előtte egy héttel pedig a pesti Vigadóban koncertezett zenekarával. Az estet a rádió közvetítette, sőt, Kodály *Galántai táncainak* feszes záró perceit filmhíradón is rögzítették. A felvételen az egyenes tartású, korán kopaszodó frakkos férfi látványosan csukva tartja a pulpituson a partitúrát, miként majd mindig kívülről dirigálja kedvenc műveit. Ezután majdnem egy teljes évig nem szerepelt nyilvánosan.

Fricsay Ferenc 1939-ben

Fricsey Ferenc 1942-ben

Budapesti zenekarok élén a világháború előtt

Fricsey Ferenc a II. világháború előtt Szegeden él, de szakmai kapcsolata a fővárosi zenei élettel sohasem szakad meg. Budapesten ezekben az években az ország első hivatásos zenekarán, a Filharmóniai Társaság együttesén kívül a Székesfővárosi Zenekar, és a Budapesti Hangversenyzenekar létezik – az utóbbi kettő a jelenlegi Nemzeti Filharmonikusok elődje – történetük többé-kevésbé van csak feldolgozva. Fricsey munkásságát kutatva ezen felül csak véletlenszerűen előkerülő szórólapokra és hirdetésekre támaszkodhatunk. A karmester neve többször felbukkan, a Zeneakadémián és a Vigadóban olyan együtteseket is dirigált, mint az ismeretlen eredetű és összetételű Magyar Zenekar és a Magyar Szimfonikus Zenekar.

Különös kettősség, hogy amíg a II. világháború előtt a világ valamennyi jelentős karmestere megfordult a magyar fővárosban, emelve hazánk nemzetközi tekintélyét, s amíg a Zeneakadémia képzését Európaszerte csodálták, addig a fiatal magyar karmesternemzedék nem Magyarországon, hanem Nyugat-Európában, vagy még távolabb, Amerikában építette karrierjét. Itthon Fleischer Antal és Komor Vilmos törvényen kívül helyezésével, a kibontakozó Ferencsik János mellett, alig maradt tehetséges dirigens. Így nem csoda, hogy a fővárosi zenekarok szívesen vették a rutinos, fiatal Fricsey időleges jelenlétét. Maga a karmester is felismerte, hogy mennyire nagy szükség van rá a Duna partján: *„Legfájóbb számomra, s tulajdonképpen mégis a legdicsőségesebb az, hogy Budapesten több koncertem volt az idén, mint Szegeden.”* – nyilatkozta 1942-ben. Nyilvánvaló, hogy a világháború éveire végképp szűk lett számára a dél-alföldi megyeszékhely a maga mindennapi harcaival, és minél előbb fel szeretett volna kerülni Budapestre, lehetőleg önálló zenekarvezetőként.

Szegedre: Fricsay vagy Vaszy. És erre Kodály azt mondta, hogy Vaszy menjen, mert Kolozsvárott jó munkát végzett. – az interjúrészlet híven tükrözi a világháború utáni „bizonytalan évek” viszonyait. A két karmester tehát „helyet cserélt”. Vaszy Szegeden lett olyan korlátlan zenei nagyhatalom – a szegedi színház 1945 után egyfajta büntetésül szolgált a jobboldali eszméktől túlságosan megittasult művészek számára –, melyre Fricsay vágyott korábban, az egykori katonakarmester pedig Pesten folytatta karrierjét.

A Budapesti Hangversenyzenekart 1941 nyarán egyesítették a Székesfővárosi Zenekarral, azzal a nem hivatásos muzsikusból álló együttesel, amelyet 1923-ban alapított, majd tizenöt évig vezetett Bor Dezső karnagy. Az eredeti Székesfővárosi Zenekar – mely tizenöt év alatt több mint 1500 koncertet adott – elsődleges feladata a közművelődés terjesztése volt. Bor Dezső együtteséből mindössze négy tagot és a létrejött új zenekar nevét vették át. A kényszerű fúzió mögött Budapest törvényhatósági bizottsága kormánypárti többségének vezetője, Dr. Csilléry András, az első zsidótörvény-tervezet benyújtója állt. Tette mindezt azért, hogy saját együtteshez juttassa a Breuer János szavai szerint „vezénylés ellen beoltott, de a dolgot fölöttébb ambicionáló, középszerű hegedűs” fiát, dr. Csilléry Bélát (Budapest, 1915 – Maidstone, Kent, 1996). Fricsay minden valószínűség szerint még a Zeneakadémiáról ismerte az új karnagyot, akit hegedűművészként, majd karmesterként is felléptetett Szegeden, és a zenei világban máig oly ismerős viszontmeghívások rendszerére bizton támaszkodhatott. A viszonzás valóban nem maradt el, Fricsay a német megszállásig összesen tizenhat alkalommal vezényelhetette a Székesfővárosi Zenekart.

Az ostrom után Budapest romokban állt, a Székesfővárosi Zenekar vezető nélkül maradt. Csilléry még 1944-ben külföldre menekült és Bela de Csillery néven főleg Angliában működött. 1945. április 5-én egy polgármesteri határozat értelmében Somogyi Lászlót (Budapest, 1907 – Genf, 1988) vezető karnagyként, a katonai zubbonytól megszabadult Fricsay Ferencet pedig karnagyként szerződtették a zenekar élére. Legfontosabb feladatnak az együttes újjászervezését kapták. Noha már február közepétől hangversenyezett a hatvanegy tagú zenekar, első hivatalos koncertjüket 1945. április 7-én Fricsay vezényelte a Zeneakadémián. A műsoron Smetana *Moldva*, Csajkovszkij *Hegedűverseny* és Rimszkij-Korszakov *Seherezádé* szerepelt. Következő napon az alábbi hír látott napvilágot: „A polgármester felismerve, hogy az állami Operaház mellett másik fontos zenei intézmény létesítése is szükséges, különösen a munkásság számára, megbízást adott Fricsay Ferenc és Somogyi László karnagyoknak, hogy terveket dolgozzanak ki a színház üzembe helyezésére. A tervek szerint a Székesfővárosi Zenekar átszervezett és megerősített együttesére támaszkodva népopera jellegű Városi Színház lesz a Tisza Kálmán téren, ahol magas színvonalú hangverseny- és balettelőadásokat tartanak majd. A tervek szerint en suite előadásokban kerülnek színre a dalművek és ezzel kapcsolatosan a zenekar és az énekesek fellépésével szemináriumi előadásokat is tartanak majd a műsordarabokról. Külön társulatot szerződhetnek le és átalakítják az épület rossz akusztikáját, úgy, hogy a színpadot előre hozzák.” A tervből semmi sem

A Székesfővárosi Zenekar karmestere (1939–1949)

Míg a zenekarokat tekintve természetesen az Operaház együtteséhez fűzte a legmélyebb és számokban is legjelentősebb kapcsolat, addig a koncertdobogón muzsikáló együttesek közül a Székesfővárosi Zenekar állt a legközelebb Fricsay Ferenchez. A Nemzeti Filharmonikusok kottatárában őrzött munkanapló tanulsága szerint közel tíz év alatt összesen hetvennyolc koncertet vezényelt az együttes élén.

A zenekar elődjét, a Budapesti Hangversenyzenekart 1930-ban, Hubay Jenő kezdeményezésére alapították friss diplomásokból és zeneakadémiai növendékekből. Ez lett a főváros második hivatalos szimfonikus együttese. Már egyik legkorábbi hangversenyüket Bruno Walter vezényelte, majd sorra fordultak meg élükön a világ legjelentősebb karmesterei. Nagyzenekari koncertek mellett a Budapesti Hangversenyzenekar működött közre a Városi színházi operaelőadásokon is. Az együttes első vezetője Zsolt Nándor (Esztergom, 1887-Budapest, 1936) volt, majd halála után Vaszy Viktor vette át az igazgatást. Fricsay csak egyszer, 1940 januárjában vezényelte a Hangversenyzenekart. Érdekes megfigyelni Vaszy és Fricsay életének metszéspontjait. Mindketten Pesten születtek, zeneszerzőként diplomáltak és nagyban hozzájárultak Szeged zenekultúrájához. Hiába volt Vaszy tíz évvel idősebb, azonos generációhoz tartoztak, azonos körökben mozogtak, s valószínűleg vigyázó szemmel követték egymás karrierjét. Amíg Fricsay Szegedről indult a főváros zenei életének meghódítására, Vaszy pályáját a fővárosban kezdte. Nem lehet véletlen, hogy a Budapesti Hangversenyzenekar vezetőjeként nem látta szívesen zenekara élén a szegedi katonakarmestert. Észak-Erdély visszacsatolása után Vaszy a Kolozsvári Nemzeti Színház zenei vezetője lett, majd 1944-ben néhány hónapig az Operaházban volt állományban, bár előadást nem kapott. A háború után a sors fintoraként Fricsayt éppen Vaszy státuszára vették föl a dalszínházba, aki eközben Szegeden folytathatta pályafutását. „- És hogy került Szegedre? – Hogyan? Úgy, hogy Kodályt megkérdezték, ki kerüljön

(1945. augusztus 2.) a Warga Livia, Basilides Mária, Pataky Kálmán, Jámbor László szólólistá-quartettel, egy jugoszláv és magyar szerzők műveiből összeállított koncert (1946. március 12.), az első vidéki vendégjáték Tatabányán (1946. május), valamint a kortárs angol szerzők estje (1947. május 8.). A tatabányai estről Gaál Endre számolt be: „Nagy sikere volt a Sors-szimfóniának és különösen tetszett a vezénylő Fricsay Ferenc trükkje, hogy a Trics-tracs polka indítása után otthagya a zenekart s csodák-csodája, magától kitűnően lejátszotta a darabot.” A Zeneakadémián, 1947. január 12-én tartott Smetana – Chopin – Richard Strauss – s az ismét játszható Mendelssohn-koncertről Balassa Imre írt: „Fricsay Ferenc, a karmester, egy gondolkodó muzikus-elme finomságát és nyugtalanságát, részletekbe merülő és gondolatzuhatagot bevilágító intelligenciáját, egy érzékeny muzikusképzlet élnkségét vitte bele a tolmácsolásba.”

Az együttes nagyon fontos meghívásnak tett eleget 1947 nyarán: Bécsben, a Wiener Konzerthausban mutathatta meg tudását két hangverseny erejéig. Az első estet Somogyi, a másodikat Fricsay vezényelte. A június 22-i koncert műsorán Bartók *Két portréja*, Viski János *Hegedűversenye*, és Dvorák *IX. szimfóniája* hangzott el, ráadásként a *Rákóczi-induló*. Mindkét karmester megfordult már Bécsben, de a kritikák szerint Fricsay, „az elegáns dirigens” minden várakozást felülmúlt. A turnéra Banda Ede (Budapest, 1917 - Budapest, 2004) csellóművész, a Székesfővárosi Zenekar tagja emlékezett Kerekes István *Volt egyszer egy magyar karmester* című Somogyi-kötetében: „Fricsay és Somogyi... ha összehasonlítjuk a Székesfővárosi Zenekar két vezető karmagyát, két különböző muzikusut látunk. Somogyi nagyon kulturált és nagytudású ember volt – Fricsay volt a szerencsés ember. Somogyi sokat tudott a zenéről, sokkal többet – és mégis Fricsay volt a sikeres. Ő már „apatejjel” szívta magába a zenét... (...) Már gyerekkorában is annyit dirigálhatta az apja katonazenekarát, amennyit akarta. – 1946-ban, vagy tán '47-ben volt egy furcsa eset. Két hangversenye volt a Székesfővárosi Zenekarnak, Bécsben! (...) Somogyi akkor – más művek mellett – Beethoven VII. szimfóniáját választotta. Mert „sikerdarabja” volt, már többször vezényelte korábban, mindig sikerrel. Fricsay Dvorák Új világ-szimfóniáját dirigálta. S kinek volt sikere? – természetesen Fricsaynak. Mert Bécsben ugyanis egy külföldi karmesternek Beethoven akármelyik szimfóniájával csak leégni lehet.”

Nem sokkal a koncert után mindkét karmestert leváltották a zenekar éléről. Fricsay alig néhány héttel később a Salzburgi Ünnepi Játékokon bizonyíthatta tudását, kapcsolata a Székesfővárosi Zenekarral meglazult, hiába ragaszkodtak muzikusai a kiváló modorú, halk szavú úriemberhez. 1947 őszétől gyakran vezényelt Bécsben, ezzel szemben Pesten mintha nem vettek volna tudomást az induló világkarrieréről, csak elvéve kapott nagyzenekari koncertet. Helyette munkáshangversenyeken dirigálhatott, a gyáruk kivezényelt dolgozói előtt játszhatta a *Kék Duna keringőt* és a *Kis éji zenét*. Nem lehet csodálkozni rajta, ha ezeknek a koncerteknek a nevelő hatását nem érezte át a Dreher Sörgyár felé zötykölődő karmester és egyre inkább az állandó külföldi szerződés lehetősége foglalkoztatta.

lett, pedig Fricsay néhány évvel később egyedül is síkra szállt a népoperei gondolatért, ám célt akkor sem ért: „A színház körüli nyilatkozatok között feltűnő az »Operánkat mentesíteni kell az intrikáktól« cím alatt megjelent interjú. Fricsay Ferenc, mint gondolataink továbbcsövője, egyetlen egészséges megoldásként második Opera, a Népopera felújítását sürgeti. Különbség köztünk csak az, hogy mi nem az Opera intendatúrája alá tartozó, hanem éppen a Fricsay és a hozzá hasonló, tettekre kész tehetségekre gondolva önálló, konkurenciakész Népopera mellett kardoskodunk.” – írta Gaál Endre.

Fricsay 1945-ben harmincegy éves volt. Ki gondolta volna ekkor, hogy már jócskán túl van „Az emberélet útjának felén”? Egy karmester ennyi idősen épp csak elkezd bontogatni szárnyait, ő pedig ekkorra tíz éves zenekarvezetői rutinra tett szert. Ráadásul híressé vált szegedi együttesének nagy része amatőrökből került ki, akiket nyilvánvalóan nehezebb volt instruálni, mint a jól képzett, főállású zenekari játékosokat. Ezen évtized alatt Fricsay olyan kommunikációs és karmesteri tudásra tett szert, amelyre biztonsággal alapozhatta későbbi karrierjét.

Rejtély, hogyan gondolhatta a főváros akkori vezetése, hogy két annyira eltérő habitusú művészre bízta a Székesfővárosi Zenekar vezetését, mint Somogyi László és Fricsay Ferenc. Egyetlen közös bennük a tiszta múltjuk volt, ami akkoriban igencsak megbecsültni való értéknek számított. Állandó konfliktusuk hamar beszédtema lett városszerte, így 1947 nyarán, amikor szerződésük lejárt, dr. Bartha Dénes zene-történész professzort neveztek ki a zenekar élére. Ezekben az években Fricsay és Somogyi mellett több mint negyven alkalommal vezényelt Otto Klemperer, s visszatérő vendégnek számított Doráti Antal. Sokszor állt az együttes élén Ferencsik János, aki néhány évvel később az Állami Hangversenyzenekar névre keresztelt zenekar legendás vezetője lett.

Sokan és sok helyen megemlékeztek a háború utáni Budapest zenei életéről, ahogy a romok között az emberek együtt ültek fűtetlen koncerttermekben, hogy a zene erejében bízva pár órára feledjék az átélt borzalmakat. Tudta ezt a főváros vezetése is, ezért annyi koncertet tartott a Székesfővárosi Zenekar, amennyit csak bírt. Mai ésszel szinte felfoghatatlan, hogyan állhattak közönség elé heti két-három alkalommal mindig új, egész estés műsorral. A hangversenyéletben nyáron sem volt megállás, ekkor Pest népszerű koncerthelyszínén, a Károlyi kertben játszott az együttes.

Fricsay koncertjei nagy részét továbbra is a klasszikus-romantikus osztrák és német szerzők opusai tették ki. Jellemzően, ha neves vendégszólista (mint Yehudi Menuhin) látogatott Budapestre, vagy jelentős koncertre került sor, azokat Somogyi rendre magára osztotta. A Fricsay által dirigált hangversenyek közül kiemelt fontosságú lehetett Szabó Ferenc *Lírai szvitjének* bemutatója (1945. június 10.), ugyanis a komponista ezzel a művével tért haza a Szovjetunióból, vagy Beethoven reményt nyújtó *IX. szimfóniája*

Az Operaház 1945-ben

Fricsay utoljára 1949. február 27-én délután vezényelte a Székesfővárosi Zenekart, a Magyar Nők Demokratikus Szakszervezetének újpesti székházában. A népszerű műsorban Csajkovszkij és Hacsaturján műveiből adtak egy csokorra valót. Fricsaynak szerencséje volt, feleségével és gyermekeivel az utolsó pillanatban hagyta el az országot. A Keleti pályaudvarra Pallagi János hegedűművész kísérte ki. A magyar határok 1949 áprilisában hét évre lezárultak. Még Ferencsik Jánost és Zathureczky Edét, a Zeneakadémia igazgatóját sem engedték ki egyetlen koncertre sem. Ferencsik és Fricsay nagy riválisa, Somogyi László 1956-ban döntött a disszidálás mellett. Ehhez kapcsolódik egy fájdalmas részlet Jemnitz Sándor zeneszerző és kritikus 1956. november 22-i naplóbejegyzéséből: *„Somogyi Lászlóék is eltávoztak. (...) Somogyit Fricsay karrierje nem hagyja nyugodni. (...) Én csak legálisan távozhatnék úgy, hogy magammal vihetném nyomtatásban megjelent szerzeményeimet, mert nélkük semmibe se kezdhethnék. Énekes énekelhet, instrumentalista játszhat, de nekem műveket kell felmutatnom, s Németországban már nincsenek példányaim. De a kalandorkodáshoz már öreg is vagyok, s amíg itt békében hagynak, nem is kívánnék másutt élni.”* A Kosuth-díjas Somogyinak végül nem sikerült Fricsayéhoz hasonló nemzetközi karriert befutnia. A hatvanas években meglátogatta őt Banda Ede, akitől ezt kérdezte:

- *Idehallgass, tudod, ki a jó karmester; a „menő” karmester?*
- *Mondtam, hogy hát sok jó karmester van... miért? Ki a jó karmester?*
- *A Fricsay Feri!*
- *Hogyhogy?(...) – Somogyi azt válaszolta:*
- *Az az igazán jó karmester, aki ott dirigál, akkor és azt, amit ő akar!”*

meglehetősen kevés lehetősége adódott. Végre Budapestre kerülve tehát elképesztő energiával vetette magát a főváros zenei életébe.

Fricsay Ferenc már az első operaházi, alsó ruhatárban megrendezett hangversenyen vezényelt két számot 1945. február 23-án. Rajta kívül az ostromot a színházban átvészelő Kodály Zoltán, valamint Failoni, Szőke és Kenessey dirigált a kis koncerten. Első önálló előadását, egy *Traviatát* 1945. április 26-án vezényelte, a főszerepeket Osváth Júlia, Udvardy Tibor, és a régi barát, Palló Imre énekelték. Egy héttel később, május elsején lett Fricsay hivatalosan az Operaház tagja. (Egyes források szerint ugyan már 1939-ben bemutatkozott a színházban, de ennek a nyilvántartásokban nincs nyoma.) Fricsay az első évadban húsz előadást vezényelt: négy koncertet, egy balettet és négy különböző operát, melyek közül a *Carment* és a *Denevért* is ő taníthatta be. (Az előadások kritikái a következő fejezetben olvashatók.) A *Traviata* és a *Sevillai borbély* még nem váltott ki különösebb szakmai visszhangot, először a *Carmen* kapcsán jegyezték fel a karmester makacs ragaszkodását a partitúrához, ezt azonban az 1940-es években nem érényként említették, hanem a rugalmasság hiányaként: akkoriban ugyanis jóval nagyobb tisztelet övezte az évtizedek alatt kialakult áhítattal hagyományként emlegetett rutint, mint a precíz kottahűséget. *Denevér*-betanítását például sótlannak bélyegezték, miközben Fricsayt elismert Johann Strauss-karmesternek tartották. Különös módon a karmester világkarrierje csúcán is ragaszkodott a bécsi mester keringőihez, több koncertet és lemezt szentelt nekik, a teljes *Denevért* pedig kétszer lemezre vette stúdióköörülmények között.

Érdekes, és a néhány éven belül kibontakozó nemzetközi pálya ismeretében meglepő, hogy Fricsaynak tényleg nem volt különösebben nagy ázsója a Magyar Állami Operaházban. Neményi Lili leírja, hogy mennyire megvetéssel tekintettek a régi tagok a „katonakarmesterre”, akit nyilván módfelett bántott az alig leplezett ellenállás és a megbélyegzés. A legenda szerint egy *Denevér*-előadáson így jött be a Froschot játszó Fekete Pál: „*Mi ez a ricsaj? Ja, a Fricsaj...*” És a karmesternek ehhez a rossz vicchez nyilván jó képet illett vágnia... Szintén érdekes, hogy munkáját a közönség körében sem értékelték túlságosan. A tizenéves Szinetár Miklós naplót vezetett az Operaházban látott előadásokról, melyben pontozta a karmestereket. A legrosszabbra éppen Fricsayt értékelte, neve mellé a „gyenge” jelzőt írta, többre tartotta Varga Pált és Pless Lászlót. Hasonló szellemben nyilatkozott róla Kertész Iván, a közelmúltban elhunyt zenekritikus: „*Pirulva kell bevallanom, hogy Fricsay Ferencet, aki később Németországban – jogosan – igen nagy megbecsülést szerzett magának, akkoriban kicsit lekezeltek, mert a papája híres katonakarmester volt, és ő maga is effajta zenekarban kezdte pályafutását.*”

Fricsay második operaházi évadja igen korán, 1945. szeptember 6-án kezdődött. A csepeli Weiss Manfréd-gyár sportcsarnokában a *Sevillai borbélyt* láthatták a dolgozók. A szezonban eddigi darabjai mellé a *Bohémélet*, a *Tosca* és a *Rigoletto* repertoárelőadásait kapta. (Ezekben az években még az szokás

Az Operaházban (1945 – 1949)

„Mint nő és háromgyerekes családapa a háború végén, Budapesten az egyik szanatórium pincéjében rejtőzködtem, várva az események jobbrafordulását. Már egy héttel az oroszok bejövetele után jelentkeztek barátaim, és három nap múlva sor kerülhetett az első hangversenyre, amelyet az egyik színházban tartottunk meg, mialatt tőlünk néhány száz méterre még folytak a harcok.

A közönség hálás volt, hogy a zenét nem „ölték meg”, és vele együtt mi is életben maradtunk. Februárban vezényeltem az első hangversenyt az Operában, igaz, csak az alagsorban, ahol a ruhatár volt. Áprilisban már a Traviatával mutatkozhattam be az Állami Operaházban... E szép nap azonban számomra gyásznappal is volt, mert éppen egy hónappal előbb halt meg az édesapám.

Harmincéves koromban kerültem a budapesti Operába. Életemben ez volt számomra az első nemzetközileg jelentős intézmény, egy csodálatos épület, 1200 ülőhellyel. Falai között remek hangú és hagyományokban gazdag együttes és nagyszerű zenekar munkálkodott.

Ennek a háznak köszönhettem, hogy a sajnos korán elhunyt Sergio Failonival, a nagy muzsikussal és karnaggyal megismerkedhettem. A szó legnemesebb értelmében testesítette meg a legkiválóbb olasz hagyományokat. Ezenkívül csodálatosan tudta vezényelni Wagner műveit.

Ebben az időben bízták rám a Fővárosi Zenekar megszervezését is.”

A II. világháború és az azt megelőző évek jelentős pusztítást végeztek az Operaház karmesteri állományában. A háború után Berg Ottó és Rubányi Vilmos politikai nézetei miatt szalonképtelenné vált, Lukács Miklós, miután 1944 őszéig vezette a színházat, csak 1945 őszétől dolgozott ismét, a régiek közül Sergio Failoni, Ferencsik János és a balettkarmester Kenessey Jenő maradtak, s a korábban korrepetitorként működő Szőke Tibor, a MÁV Zenekar alapítója kapott néhány előadást. Az első csonka évadban, 1945 tavaszán ismét vezényelhetett Fleischer Antal, bemutatkozhatott Komor Vilmos, Pless László és Varga Pál. Fricsay már Szegeden is dédelgetett operakarmesteri álmokat, de a megvalósításra

utáni első *Háry Jánost*. Az utóbbi két mű később is a kedvelt darabjai közé tartozott. Március végén ő frissíthette fel Flotow *Mártáját*, melynek kapcsán újra azt vetették a szemére, hogy túlságosan komolyan veszi a vígopera partitúráját. Az évad végén a budapesti és a bukaresti operaházak között cserevendégjátékot szerveztek, ennek eredményeképp Fricsey három előadást – közöttük egy *Otellt* – vezényelhetett itthon, a legkiválóbb román énekesekkel. A szezonban, koncertjei mellett, hetven operaelőadást dirigált.

Az Operaház élén 1946 nyarán vezetőváltás történt. A megbízható karakterbasszus, Komáromy Pál (1892-1966) helyett a Svédországból hazatelepült dr. Tóth Aladárt (Székesfehérvár, 1898. II. 4. – Budapest, 1968. X. 18.), a kiváló zeneesztétát és kritikust, Fischer Annie férjét ültették az igazgatói székbe. Az új vezetőt a sajtó éppen úgy támadta már az első nyilatkozatától kezdve, mint elődeit. Nem tetszett nekik sem a meghirdetett Mozart- és Bartók-kultusz, sem a magánénekes-gárda cseréje. Az egyik napilap a karmesterhiányt is számon kérte: „Hagyták elmenni Failonit, nem jött helyébe senki, Ferencsik sokáig beteg volt, Lukács inkább főtitkár – így hát egyetlen ember marad, aki igazán ér valamit: Komor Vilmos, csak hogy egy ember, az egy ember, nem bír mindent egymaga...”

Tóth Aladár és Fricsey kapcsolatáról nem sokat tudunk. Az igazgató még zenekritikusként „*a diadalmasan előretörő komoly vidéki zenekultúra ifjú harcosa*”-ként aposztrofálta a '30-as években a karmestert. Ennek ellenére az Operaházban nem kényeztette el a dirigent, akinek előadásszáma a soron következő szezonban ötvenhatra csökkent, új művet pedig nem kapott. (Természetesen ekkora terhek ma már nincsenek: a háború utáni magyar operaélet hihetetlenül magas előadásszáma és a karmesterhiány állította elő ezeket.) Fricsey – kvázi mellőzésétől függetlenül – később több nyugat-európai koncertre hívta meg a zongoraművész Fischer Annie-t. Ha új darabokat nem is kapott, teljesen friss szereposztást állíthatott be december 1-jén a *Bohémélet*be, ahol a szerelmespárt Neményi Lili és Fehér Pál énekelte, valamint 1947 februárjában a *Carmen*be. Itt a címszerepet a Bécsből hazalátogató Anday Piroska, majd Palánkay Klára alakította, Don Joséként pedig egy fiatal szegedi tenor, Simándy József robbant a pesti operaéletbe. Fricsey annyira megkedvelte Simándyt, hogy évekkel később müncheni együtteséhez is leszerződtette. Az évadban a karmester harmadik nagy lehetősége A sevillai borbély felrészítése volt, február 9-én. Az előadás hatalmas vihart kavart, nemcsak az ismeretlen, pályakezdő szólisták (Angyal-Nagy Gyula, Galsay Ervin, Pavlánszky Edina, Bencze Miklós és Mindszenti Ödön) miatt, hanem azért is, mert Fricsey vette a bátorságot és a korábbi prózai dialógusok helyett visszaállította Rossini eredeti recitativóit. Számunkra elképzelhetetlen egy megcsonkított *Sevillai borbély*, ezzel szemben a korabeli kritikusok nem tudták megbocsátani a „*másfél száz éves vezérkönyv*” megszokott húzásainak kinyitását. Gaál Endre így írt, amikor április elején Ferencsik vezényelt egy *Sevillait*: „*Fellélegzettünk. Végre nincsenek kunsztok, nyugodtan ülhetünk s nem volt az az érzésünk, hogy Lakner bácsi előadására tévedtünk.*” Az évad vége felé egy baljós sor jelent meg a karmesterről: „*Az egyik legutóbbi próbán Fricsey karmester a túlfeszített munkától rosszul lett.*”

Fricsey az Operaházban próbál

uralkodott, hogy egy adott műnek egy karmester volt a gazdája, aki a darab összes előadását vezényelte, így más csak akkor juthatott a darabokhoz, ha az adott maestro valamiért nem állt a színház rendelkezésére.) Fricsey első operaházi premierje 1945. december 14-ére esett. Ermanno Wolf-Ferrari *Susanne titka* című egyfelvonásos vígoperáját vezényelte, Maleczky Oszkár, Osváth Júlia és Angyal Nagy Gyula közreműködésével. Maga a kellemes kisopera sem különösebben jelentős alkotás, de a figyelmet még inkább elterelte róla az est másik darabja. Ekkor került először színre Magyarországon több évtizedes halogatás után Bartók *A csodálatos mandarinja*, Ferencsik János betanításában.

Egy jellemző adat Fricsey munkatempójáról: december 16-án este úgy vezényelte először a *Rigolettót*, hogy délelőtt Beethoven *IX. szimfónia*-koncertet dirigált a Székesfehérvárosi Zenekar élén, de volt olyan hét is, amikor három nap alatt két operát és két koncertet dirigált. Január végén Ferencsik János tudóvérézt kapott. Több hónapi lábadozás után csak áprilisban dolgozhatott ismét, így előadásait el kellett osztani a színház karmesterei között. Fricsey ekkor vezényelhetette először a *Bánk bánt*, a *Hovanscsinát* és a háború

sikerét könyvelhette el, de a kritika egészen más hangnemben írt Fricsayról is a salzburgi megmérettetés után. „A *Lammermoori* és az évadból kiemelkedő *Grimes* honi siker. Magyar karmesterek nevéhez fűződnek. Érthető a tenyerét vörösre tapsoló publikum megdöbbenése, hogy Fricsay után most Ferencsik is Bécsbe szerződött. Veszett fejszének a nyele, hogy pár hónapot itthon töltenek. Székely, vagy éppen Fricsay esete folytán tudjuk, hogy ez mit jelent, kik törnek előre az új törvénye szerint és mit kaparintanak meg.” – vonta le az évad egyik tanulságát Gaál Endre, Fricsay operaházi működésének legaktívabb bírálója.

Márpedig a karmester budapesti órái meg voltak számlálva. Egyre kevesebbet dolgozott szülővárosában, Bécs után 1948 novemberében Berlint is meghódította, ahol többéves szerződést kínáltak neki. Fricsayt itthon politikailag megbízhatónak tarthatták, ugyanis november végén Krakkóban és Varsóban képviselte hazánkat a Lengyelországi Magyar Hetek küldöttségének tagjaként. Az évad elején Ferencsik külföldön dolgozott, ezért Fricsay vezényelhetette az évadnyitó *Bánk bánt*, és a *Hovanscsinát* is visszakapta, majd október végétől egészen karácsonyig nem volt itthon. A kritikusok hangja megdöbbenő változáson esett át: „A távollevő Fricsay helyett Kórodi vezényelte a produkciót, próba nélkül s ez nagy hiba volt, mert az előadás nyüzsgött a pontatlanságoktól.”; „Hiányzik Fricsay, akiről kiderült, mennyire Kerekes, Koltai, Pless, Varga feletti színvonal.” Alig három év alatt messze kerültünk a katonakarmesterségre utaló szurkálásoktól...

Tóth Aladár az operaházi karmesterhiány enyhítésére – a nyáron elhunyt Sergio Failoni is – vendégekkel próbálkozott: Somogyi László a *Carmennel* mutatkozott be, Solti Györgyöt Münchenből hívta meg néhány *Aida*- és *Varázsfuvola*-előadásra. Fricsay az utolsó csonka szezonzájában összesen huszonnyolc előadást dirigált. Januárban elvezényelhetette a *Don Carlost*, amivel ősszel berobbant Berlinben, a hónap végén beugrott a *Borisz Godunov* előadásába, néhány héttel később pedig a *Bajazzókat* frissítette fel. Utoljára 1949. március 5-én vezényelt Budapesten, a Városi Színházban tartott *Lammermoori Lucid*ban Gyurkovics Mária és Palló Imre mellett a világhírű olasz tenorista, Tito Schipa vendégszerepelt. Távozása váratlanul érthette az Operaház vezetőségét, neve ugyanis még akkor is ott szerepelt a színház kinyomatott plakátjain, amikor Fricsay már rég elhagyta szülőhazáját.

Fricsay Ferenc négy év alatt kétszázötvenhét előadást vezényelt az Operaházban. Ez elképesztően magas szám! Sajnos felvételek híján nem tudjuk ellenőrizni a kritikák és a visszaemlékezések igazát. Az biztos, hogy ilyen előadásszám, és annyi szólista mellett, amennyit az Operaház vezetősége a háború utáni zavaros években foglalkoztatott, opera-karmesterként is hatalmas rutint szerezhetett Fricsay. Ezt a tudást immár csak külföldön kamatoztathatta, élete hátralévő éveiben egyetlen látogatás erejéig sem tért vissza Magyarországra.

Fricsay Ferenc 1947 nyarán, a Salzburgi Ünnepi Játékokon tűnik fel Európa zenei egén, 1946 decemberben pedig sikerrel mutatkozott be a bécsi Staatsoper együttesénél. Budapesten már 1947 szeptemberében arról cikkeztek, hogy Fricsay az évad nagyobb részét Ausztriában fogja tölteni. S valóban, október közepétől azokat az operákat, melyeket az elmúlt években ő tartott kézben (*Bohémélet*, *A sevillai borbély*, *Carmen*, *Traviata*, *A denevér*) mások vették át.

A szezon elején Tóth Aladárnak sikerült az Operaházhoz szerződtetni az agyvérzése után lábadozó világhírű karmestert, Otto Klemperert. Fricsay két év kihagyás után új darabot kapott, Az álarcosbált új főszereplőkkel (Liontas Konstantin, Jámbor László, Czani Zsófia) dirigálhatta. 1948. március 8-án elvezényelhetette egyetlen koncertjét a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara élén. A műsoron Frank Martin és Virgilio Mortari egy-egy opusa mellett Fricsay egyik „slágerszáma”, Dvorák IX. szimfóniája szerepelt. Ebben az évadban negyvenhárom előadást vezényelt, és részese lehetett olyan sikereknek, mint az ifjú Giuseppe Taddei vendégfellépései és a háború után először hazlátogató Svéd Sándor első operaházi előadása, áprilisban pedig Fricsay kapta a lehetőséget, hogy majd félévszázados szünet után felújítsa Donizetti remekművét, a *Lammermoori Lucid*át. A címszerepben Gyurkovics Mária talán élete legnagyobb

A *Lammermoori Lucia* premierjének közreműködői

Fricsay első feleségével, Mártával az Operaházban

A budapesti Filharmonikusok
menedzserének első egy éves munkájáról
napjaink Naprakészüléssel és barátsággal
Budapest, Fricssay P.
1944 március 8-án.

1945. VI. 12., A sevillei borbély:

„Hangulatos, friss Sevillei borbélyt látunk kedden az Operaházban. Még hangulatosabb és frissebb lehetett volna azonban az egész, ha nem csak az énekesek vidám komédiázó kedve röpköd a színpad felett, hanem a zenekarból is felszállnak a Rossini-muzsika pezsgőgyöngyei. Hogyan? Fricsay Ferenc ez az igazán tehetséges fiatal karmester csak annyi humort tudott felfedezni a »vígoperák-vígoperájának« kottasoraiban, amennyit életre keltett? Nem hisszük, hiszen Fricsayt eddig nem ismertük száraz zenemagyarázónak, - épp ellenkezőleg.” – f. j., Kossuth népe, VI. 14.

„A sevillei borbély új beállója Fricsay Ferenc. Pontos kidolgozásra törekszik, kamarastílust ambicionál, a betű tiszteletére akarja szorítani az együtttest. Célkitűzései dicséretesek, csak sajnáljuk, hogy a problémát kereső karmester a fától nem látja az erdőt. A visszatartás és az indokolatlan tempóváltás folytán a muzsika pezsgő élete, gondtalan játékossága ösztönös szabadsága és természetes humora nem kelt életre. Maga a kidolgozás sem volt az, aminek lennie kellene.” – G. E. Magyar Nemzet VI. 14.

1945. VI. 19., Carmen – új betanulásban:

„Az újonnan beálló Fricsayban szimpatikus, hogy akar valamit, s a szövegért vállalja a lassítás ódiáját. Valóban soha nem hallott tempókat produkál és a jószándéka megreked az iskolás pontosságra törekvésnél. Helyes a gondos analitikus munka, de szintézis nélkül nem sokat ér.” – G. E. Magyar Nemzet VI. 20.

„Fricsay pontosságra törekvése dicséretet érdemel. Valóban a precizitás a művészi kifejezés alfája, de nem az omegája. Kisiklik annak kezéből a lényeg, aki karmesteri pálcá helyett logarlécet használ. Az érthetőbb szöveg Fricsay érdeme, de egyénieskedő tempóival nem értünk egyet s a hangzási egyensúlyt gyakran megbontja a fúvósok felesleges túlhangsúlyozása. A kvintettnél rossznéven vettük, hogy a karmester hallhatóan ütötte a taktust, s így figyelmeztette énekeseit. Nála is lehetett volna jelezni, hogy ne aludjon, vagy ne rohanjon.” – G. E. Magyar Nemzet VI. 21.

„Fricsay Ferenc karmester a felvonások előzenéit mintázta meg a legtöbb eredménnyel. Már ez magában foglalná az általános észrevételünket, hogy főként hangversenyszerűen muzsikált: elvontan és kevésbé a színpadi történésekhez kapcsolódóan. Tiszta munkát nyújtott a kamarazenei jellegűre csiszolt kvintettben, amely szárnyaló tempójából vesztett ugyan, de áttetsző vonalvezetésében nyert.” – J. S. Népszava, VI. 21.

Jemnitz Sándor (Budapest, 1890 – Balatonföldvár, 1963) zeneszerző, kritikái a Népszavában J. S. monogrammal 1924 és 1950 között jelentek meg. Divertimento című balettjét 1947-ben mutatta be az Operaház.

„Most Fricsay más szemszögből nyúlt a műhöz: a líraiságot, a poézist hozta előtérbe, a részletkidolgozás finomságát, a hangszerelés szinte kamarazeneszerűen törekeny és áttetsző világosságát, a színpad és a zenekar ideális egyensúlyát. Annyira a részletkidolgozás mintaszerűségére helyezte a súlyt, hogy néhol már meg is tört az egységes vonal, másutt pedig túlzottan is találtak a tempók lassítását, bár ez mindenestre előmozdította a műhelymunka szabatoságát. Fricsay Ferenc kitűnő nevelő, meglátszott az új szereplőkön.” – td. Kossuth népe, VI. 21.

Fricsay Ferenc operaházi működése a kritikák tükrében

A Magyar Állami Operaház kritikagyűjteménye hiánytalanul őrizte meg az utókor számára Fricsay Ferenc operaházi vezényleseinek szakmai visszhangját. Érdemes hosszabban elidőzni az írásoknál: sokat elárulnak a korról, amelyben még a jelentős újságok zenekritikusai minden estéjüket színházban töltötték, s majd minden nap publikálták is gondolataikat. Ezzel nem csak a közönséget tájékoztatták, hanem a művészek is állandó szakmai visszajelzések biztonságában (vagy épp stresszében) dolgozhattak. Az ítések tollát ugyan gyakran vezette előítélet és indulat, de hátrahagyott írásaik ennek ellenére páratlan betekintést nyújtanak abba a négy évbe, amelyet Fricsay az Operaházban töltött. A kritikákat továbbra is eredeti helyesírással közöljük.

1945. V. 22., Traviata:

„Fricsay pontosságra törekvése helyes, ám »íz, csín, tűz vagy a borban, ha hegyaljai termés«. A zenekar nem felesleges fényűzés Verdinél sem, s nagyot téved, aki itt csak az énekest akarja hallani. Biztató jel viszont, hogy, ha még nem is tört ki a szenvedély lángja, a második felvonástól itt-ott felparázslott tüze.” – G. E. Magyar Nemzet V. 24.

A legtöbbet Gaál Endre (Titel, 1903 – Hamilton, ?) foglalkozott Fricsayval. Gaál – zongoraművész, kritikus, zeneakadémiai tanár, a Magyar Nemzet alapításától 1949-ig zenei rovatvezetője. 1956-ban előbb Dániába, majd Kanadába távozott, egy ideig dolgozott a Szabad Európa Rádió munkatársaként is – korának talán legkeményebb tollú ítése volt, akit Járay József tenorista egyszer fel is pofozott. Saját nevével, vagy G. E. monogrammal megjelentetett sorai sokszor kegyetlennek tűnnek, de mindennek alapja egy önmaga által felállított szigorú ideának való megfelelés szándéka.

1945. V. 31., Traviata:

„Fricsay is közeledik a Traviata-stílushoz.” – G. E. Magyar Nemzet VI. 2.

inkább negatívumok, bizonyos eddig tapasztalt és sokszor szóvá tett egyénieskedő túlzások elmaradása az, amit értékelünk, itt haladást látunk. Ez a zökkenőmentes Rigoletto valóban jobb, mint az utoljára hallott. Fricsay maga is rájött arra, hogy a tolmácsolási hevítőszerek, ha nagyon szaporítják őket, fagyasztanak.” – G. E., Magyar Nemzet, XII. 19.

1945. XII. 31., A denevér:

„A „Denevér” előadása finoman megmunkált, az együtteseiben is jól összefogott vezénylése újabb bizonyosság Fricsay Ferenc karmesteri rátermettsége mellett. – r., Kis újság, I. 3.

„Kifogásolnunk kell viszont Fricsay Ferenc karmestert elaprózó és önkényes időmértékváltoztatásáért: a táncos jellegű zene folyamatosságot követel s ezt nem szabad minduntalan megzavarni, mert akkor elvész a zene táncos jellege.” – J. S., Világosság, I. 4.

„Fricsay tempóönkénye valóban lehetetlenné teszi a sampányer és a mámor füstölgő pezsgésének életre keltését.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet, I. 4.

1946. II. 1. Bánk bán:

„Ferencsiket a Bánk bánban Fricsay próbálta helyettesíteni. Bizonytalan az erkeli muzsika talaján s így annak ma is eleven szépségtartalma helyett az agyontranszponált partitúra, a művészietlen „átdolgozás” sutasága érvényesült fokozottan.” – G. E., Magyar Nemzet, II. 10.

1946. III. 22., Hány János:

„Kodály már-már klasszikussá vált színes álommuzsikáját a vezénylő karmester, Fricsay túl józanul, helyelközzel nem mindig kifogástalan pontossággal tolmácsolta.” – Sz. F., Új Szó, III. 27.

„Fricsay Ferenc egyik legjobb karmesteri tevékenységére pillanthat vissza.” – J. S. Népszava, III. 24.

1946. III. 30., Márta:

„Fricsay Ferenc zenei beállítása azonban egészen más síkon mozog és komolyan veszi, sőt komolyan akarja vétetni azt a mézédés érzélgősséget, amelynek ízét a rendező oly tapintatosan letompította.” – J. S., Népszava, IV. 3.

1946. IV. 30., Carmen – román vendégművészekkel:

„Az egyénieskedő Fricsay dirigálta beállítás és az internacionális tempókhoz szokott román vendégek különbsége világossá teheti a zsákutcát.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet, V. 4.

„Fricsay Ferenc finom árnyalatossággal és drámai erővel szólította meg a zenekart.” – T. E., Kossuth népe, V. 3.

1946. V. 4., Otello – román vendégművészekkel:

„Igazágtalanság lenne Fricsay Ferenc kísérletét egybe vetni Failoni remek produkciójával. Kiszámított ap-

Dr. Tóth Dénes (Budapest, 1908 – Debrecen, 1955) Siklós Albert tanítványaként végzett zeneszerző, a Kossuth népe és a Színház és Mozi „td” vagy „th” monogrammal publikáló kritikus. Dorottya című balettjét 1944-ben mutatták be az Operaházban, néhány művét Fricsay is vezényelte. Legjelentősebb szakmunkája a halála után megjelent Hangversenykalauz.

1945. VII. 1., A denevér – új betanulásban:

„Hogy az előadás mégsem az volt, aminek lennie kellett volna, ez főként a vezénylő Fricsayn múlott. A Szegedről felkerült, s Operánkban mégis csak kezdő karmester keresi a jót, de akár a sötét szobába szüremelő napsugárt megfogni akaró kézből, nála is minduntalan kicsúszik a lényeg. A rövid idő alatt immár a negyedik darabot beállító ifjú dirigens feltűnő favorizálását produktumai nem igazolják. A Denevér lendületes folyamatossága, természetes életöröme és vidámsága szertefoszlik az egyénieskedő beállítás folytán.” – G. E., Magyar Nemzet, VII. 4.

„A darabot először vezénylő Fricsay Ferencet úgy ismerjük, mint Johann Strauss muzsikájának kiváló szakértőjét; de most az operett zenéjének ragyogó szellemességével és sziporkázó humorával adós maradt.” – vp, Világosság, VII. 3.

1945. VII. 10., Galántai táncok:

„A Kodály galántai táncok cigányos tüze megsápadt Fricsay színtelen tolmácsolásában.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet VII. 12.

„Majd Kodály Galántai táncai hangzottak el Fricsay Ferenc gondos vezényletével.” – J. S. Népszava, VII. 12.

1945. X. 9., Bohémélet:

„A fiatal karmester ösztönös zeneisége, kiművel ízlése és finom formaérzéke szépen rajzolta ki és színesen szólaltatta meg Puccini melódiáit.” – ?, Színház, X. 20.

1945. XII. 1., Bohémélet:

„A Bohémélet szombati előadása végtelenül terjengősre sikerült. Fricsay nagyon szépen akarta megoldani, de ultra-romantikájával lassúsági rekordot ért el.” – G. E., Magyar Nemzet, XII. 4.

1945. XII. 3., Bartók gyászünnepély:

„Fricsay Ferenc őszinte átéléssel, talán kicsit túl lassú tempóvétellel tolmácsolta a Divertimento második tételének belső, halk szépségeit.” – Sz. F., Új Szó, XII. 6.

1945. XII. 16., Rigoletto:

„A Rigoletto előadását egy aznapi Kilencedik szimfónia után irányította először Fricsay Ferenc. Az öröm szimfóniájába némi üröm vegyülvén, aggodalommal tekintettünk a Rigoletto birtokbavétele elé. Még ugyan

életől duzzadó jókedve maradt a kottában.” – f.gy. Hírlap, II. 11.

„A Sevillai borbély egy kövér ember kedélyének lecsapódása; Fricsay egy sovány ember száraz kedélyhangulatát tolmácsolja.” – Szenthelyi István, Kis Újság.?

„Fricsay zenei vezetése kellemesen emlékeztetett bennünket Bachó István vampeticsbeli derűs estéire.” – Acél, Demokrácia, II. 23.

1947. II. 13. Carmen – új betanulásban:

„Az új szereplőkkel beállított Carmenben már szinte az a kérdés vetődött fel, vajjon a karmester beállhat-e a zeneszerző mellé – annyira önkényesnek találtuk Fricsay tempóit egyes fontos részletekben. Pedig, ami a technikai megvalósítást illeti, igazi vezénylőtehetség munkája érződött az előadáson. Kleiber emlékezetes betanítása óta alig hallottuk színekben így kivirágozva, ily pontos ritmusokkal, ily tiszta vonalrajzzal megvalósítva a ragyogó Bizet-partitúrát. A kórus és a zenekar remekelt és a pompás összjátékban az új szereplők is megtalálták a helyüket.” – ?, Új Szó, 1947. II. 23.

„Fricsay operakarmesteri készsége most egyébként is új lendülettel bontakozik ki. Nagy együttese olyan pontossággal szólalnak meg, amelyet régóta nem tapasztalhattunk az operaműfaj csarnokában.” – J. S., Világosság, II. 15.

1947. IX. 30., Carmen:

„Salzburgi hősiünk, Fricsay vezényelte a forró levegőjű Bizet-művet – néhány nappal előbb a Rigolettót vezényelte – pontosan rajzoló kézzel, mely határozottan a rajzot, vagy a grafikát kedveli inkább, mint a festést.” – Szenthelyi István, Kis Újság, X.5.

1948. III. 6., A sevillai borbély:

„Fricsay vezénylése csupa szín és tudás.” – Vígh Jenő, Új Szó, III. 7.

„Az előadást Fricsay színesen vezényelte.” – p.i. (Péterfi István), Szabadság, III. 7.

„Fricsay Ferenc vezénylése szinte sugározza a tehetséget.” – S-er, Új Hírek, III. 8.

„Fricsay a régebbi Sevillai-vezényléseihez viszonyítva több természetes zenét és bővebben pezsgő jókedvet szabadított föl a partitúrából, s ez bizonyára nagyban hozzájárult a sikerhez.” – Szenthelyi István, Kis Újság, III. 17.

1948. III. 29., Az álarcosbál – új betanulás:

„Fricsay Ferenc karmester most egyre letisztultabb stílussal vezényel s itt valóban biztos és simamenetű előadásról gondoskodott, amelyben a zenekar magánszólamai is ápolt kivitelben jutottak érvényre.” – J. S., Világosság, IV. 1.

„Fricsay Ferenc felvillanyozóan friss (helyenként pattogó és nem bántóan – katonazenés) vezénylése érdekes és kellemes légkört nyújt a szép ifjúsági előadásnak – S. V., Világ, III. 31. Somogyi Vilmos (S. V.) (1904, Budapest –

rólékosság nem pótolhatja a vérmérséklet tüzeit s a fantázia erejét. Fricsay a muzsika mágnese terétől nem kap indukciót. Tempóinak lassúsága megterheli a tüdőt, zenekara hol finomkodik, hol üres katonabandás harso-gást produkál.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet, V. 7.

1946. X. 7., Traviata:

„Fricsay nem kvalitástalan és ma mintha több alázattal rendelné alá magát feladatának. Miután a hanglemez és a rádió nem pótolja az élő muzsikálást, a helyszín élményeit, gondolnunk kellene a kellő színházi iskolázottságot nélkülöző karnagy külföldi tanulmányútra küldésére.” – G. E., Magyar Nemzet, X. 10.

1946. XII. 1., Bohémélet – új betanulásban:

„Fricsay vezényelt. Akadnak, akik szerint előadása „egyedi”. Mi több, egyéni értelmezésben hallottuk Puccini dalművét. Toscanini, Tullio Serafin, Vigna, Tango, Failoni egyedien vezényelte, de értelmezésük azt a benyomást keltette a hallgatóban, hogy hiteles. Fricsay értelmezése inkább önkényes. És, igénytelen, véleményünk szerint, nem fokozza a Puccini-zene hatását. Ez az „értelmezés” hajlamos a túlzásra; néha hadar, máskor érzélgőssé nyújtja az érzelmességükben még nem giccses dalalmokat.” – f.gy., olvashatatlan újság és dátum.

„Fricsay Bohémélet előadása operettes. A hol nyújtott, hol nekilóduló szélsőséges értelmezés, valóságos Puccini ellenpropaganda.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet, olvashatatlan dátum

1946. XII. 27., Rigoletto:

„Fricsay vezénylése bizonyos tekintetben stílus egységben volt az előadás legjobbjával: kamarazenei finomságokra való törekvései azonban erős dinamikai hatásoknak is teret engedtek. Tévedésnek tartjuk a második felvonás fináléjának túlságosan kiszámított tempóvételét. Így a kezdetben lassított s csak elkésetten gyorsuló duett stretta-szerűsége egészen elvész.” – Szenthelyi István, Kis Újság, I. 7. Szenthelyi (Kalocsa, 1907 – Budapest, 1971) zenei szakíró, kritikus, előbb a Kis Újságban, majd a Magyar Nemzetben publikál, 1957-től a Muzsika, később a Táncművészet társszerkesztője.

1947. II. 9., A sevillai borbély – új betanulásban:

„Az együtttest Fricsay Ferenc karmester oly elsődleges pontossággal tanította be, mintha nem régi műsordarab felújítása, hanem ismeretlen újdonság előkészítése lenne feladata. Ami majdnem így is volt, mert a másfél százéves vezérkönyvnek annyi hagyományos, szokványos húzását bontották ki, hogy egyes jelenetek színpadi és zenei képe teljesen megváltozott, kiegészült és lekerekedett. (...) Dicséretet érdemel a zenekar. Fricsay Ferenc frissen felsúrolt szobát mutat meg nekünk, de még feltűnő önérzettel, nagyon rátartóan fitogtatja ezt a tisztaságot, amelynek – akárcsak a jó gazdasszonynál – magától értetődően kell hatnia.” – Jemnitz Sándor, Népszava, II. 11.

„Fricsay Ferenc karmester elfinomkodta a zenekar szerepét. Valaki azt mondta róla a szakácművészetből vett hasonlattal, hogy ez az előadási mód „párolja a zenét”. Találó hasonlat. A partitúra sok íze, színe, vaskossága,

1948. VI. 13., Rigoletto:

„Világhírű magyar énekeseink ragyogó teljesítménye örömmel tölt el bennünket, de ha már Svéd és Székely csak vendégségben van nálunk, reméljük, Gyurkovics Máriát és Fricsayt nem veszítjük el anyagi okok miatt.” – Kollár Endre, Szabad Szó, VI. 15.

1948. IX. 28., Bánk bán – évadnyitó előadás:

„A kapunyitó, hagyományos Bánk bán előadás közönsége meglepetten figyelt fel a zenekarra és a szünetben kíváncsian tódult a korláthoz. A zenekart ugyanis most új rendszer szerint ültetik, szorosan a karmester köré csoportosulnak a vonósok, és mögöttük zárkóznak föl a fúvósok. Ezzel elérhetővé vált, hogy a hangzás teltebb, tömörebb és fénylőbb lett, másrészt a muzikusok jobban és gyorsabban át tudják venni a karmesteri intenciót. (...) Mindhárom művet előízben vezényelte Fricsay Ferenc. A Bánk bánban néhol a hagyományoktól eltérő tempót vett, azonban a hagyomány sem mindig sérthetetlen és a változtatást jogosulttá tette Fricsay elképzeléseinek meggyőző szuggesztivitása. Nagyt fejlődött a múlt évad óta, fantáziájának bő támasztékot adott a külföldi szerepléseinek levont tanulsága. A Hovanscsina kezdetén még bizonytalanul vette a tempókat, de azután megrendítő pillanatai voltak a vezénylésének.” – Tóth Dénes, Színház és Mozi, X. 8.

1948. IX. 30., Hovanscsina:

„Ferencik helyén Fricsayt találjuk. A szezon első három darabját (Bánk bán, Traviata, Hovanscsina) ő vezényelte. A Traviata kivételével Ferencsik-produkciók. Őszintén szólva, már az a körülmény is, hogy három egymásután következő nap három egymástól teljesen különböző stílusú művet kellett kézbe vennie, egy kis elgondolkodó megállásra késztet. Még az olyan fristöltésű tehetségtől, mint Fricsay, sem lehet azt várni, hogy ilyen súlyos követelményeknek minden tekintetben megfeleljen. Hogy mégis megállta a helyét, az valóban csak az ő vitathatatlan képességeinek bizonyítéka.

Fricsayt még nem sorolhatjuk a meghiggadt, kialakult és kristályossá jegecesedett művészek közé, éppen mert a fiatalság játssza nála a döntő szót. A fiatalság pedig „ront vagy javít, de nem henyél”, vagyis ez a nagyon figyelemreméltó egyéniség ma még tele van robbanási szándékkal, szorgos kísérletező hajlammal, buzgó megváltó-ígéretekkel, nem egyszer a maga igazához való önféjű ragaszkodással, amely csak a tett után ismeri be – ha beismeri – tévedését. Kétségtelen, hogy Fricsay olyan ember, aki nem tűr port sem a partitúrán, sem a művészi teljesítményen. Van akarata is, ezért engedelmeskedik neki a művészi személyzet. Rokonszenves, hogy meggyőződését tűzön-vízen keresztülviszi – olyan jelek, amelyek az erőseket és a későbbi nagyokat jellemzik.

A Bánk bán vezénylése is mutatott némi önkényeskedő hajlamot, szeszélyes tempóvetéssel nem mindenkor érthettünk egyet (például a magyar tánc friss csárdás részletében, vagy amikor stretta-t csinált Melinda búcsújából „Árad a fény...”). Viszont a legnagyobb elismeréssel vesszük tudomásul helyes érzéssel eltalált drámai pillanatait egyes szótár drámafestő jelentőségének felismerését és a széles dinamikával épített ellenállhatatlan erejű ragyogóan hangzó első finálét, legszebb teljesítményei közé soroljuk. A Traviata neki való mű, produkciójá-

1985, Budapest), zenetörténész, újságíró, több komolyzenei könyv szerzője (Mesél a bécsi erdő, Operettek könyve, Báthy Anna, Pataky Kálmán)

Fricsay Ferenc osztották a közkedvelt Verdi-művet, s ő nem is habozott, hogy alaposan kihasználja ezt az alkalmat friss zenei elképzeléseinek valószínűsítésére. Kétségtelen, hogy több szempontból átalakította Az álarcosbál eddig ismert zenei megszólalásmódját. Félreismerhetetlenül a saját stílusát érvényesítette: s ez a stílus határozott, tiszta és éles körvonalú, a szerkezetet erősen átvilágító, klasszikusan leszűrt tolmácsolásra törekszik és mérőléccel kiszámított, drámai hatásokat kedvel. Főképp a zenekarra tudta kiterjeszteni átformáló erejének sugárzását. Erényei mellett fogyatékosnak kell fölfognunk, hogy igaz, nagy érzelmi forróságokat nem áraszt ott, ahol a partitúra hangjegyei lángolnak Verdi hevétől. (Így a második felvonás Amália – Richard gróf jelenetében.) A fiatal karmester nemcsak Verdinek, hanem saját tehetsége továbbfejlődésének tenne szolgálatot, ha a ragyogó formák közt elevebben élni engedné az elsődleges, ősz-öszönből fakadt, természetes zenét.” – Szenthelyi István, Kis Újság, IV. 4.

„Négy éve, hogy Fricsay Ferenc Álarcosbál előadását először mértük le. Bár más a szegedi avantgárdista katonakarmester és más a budapesti és a bécsi operaház emberének mércéje, az egybevetés gyümölcsözőnek ígérkezik. (...) Hogy mi a különbség a két színpad között? Semmi és sok minden. A szegedi Fricsay csiszolt együttesmunkát, több műgondot jelent, mint egy gyorstalpaló pesti vizsgaelőadás. A karmester tehetségét, rátermettségét szívesen elismerjük. Sajnos ma is a részletekbe vész, helyén nem való egyéniséggel, az egységes tempó és plasztikus forma rovására tölti ki a keretet, pedig csak a tradíció iránti alázat hozhat jó, szép, értékes előadást.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet, IV. 4.

1948. IV. 30., Lammermoori Lucia – felújítás:

„Fricsay Ferenc a tehetséges karmester az előadás erős oszlopa, biztonságot ad az együttesnek – a második felvonás sextettje mestermű! – lendületet sugároz az énekeseknek, részletmunkája finom és gondos.” – Albert István, Szabad szó, V. 4.

„Fricsay Ferenc most kezdi javában elsajátítani az igazán nagy karmesterek mély művészi megértését, amely a pontos betanítás után, a vezényléskor az előírt időmérték sérülése nélkül, halványra mossa a vezérkönyv merev ütemvonalait, felszabadítja a zenét a leírt metronímikus szelleméből s ezt a feloldást az alkotó igazi szelleméhez híven, élő valósággá formálja. Megéri az énekesek pillanatnyi diszpozícióját is, s ahelyett, hogy a konok taktírozással hajszolná vagy gátolná őket, az összefogottan megrajzolt nagyvonalak valódi képével tükrözi a mű szellemét, hogy feltörhessen belőle az átéltszenvedély s az éneklés igazi révülete. Hajszálfinom árnyalat ez, de a hatás szempontjából, különösen a Lucia-stílusú operáknál, döntő. Ezzel a magasabbrendű felfogással ragadta meg a dirigálása a közönséget.” – Innocent-Vincze Ernő, ??

„Fricsay Ferenc karmester gondosan törölgette le a vezérkönyv porát, jól betanított együttese – az énekkart is beleértve – mindvégig biztosan és kifejezően szólalt meg.” – Jemnitz Sándor, Népszava, V. 4.

„Fricsay pontos kidolgozásában a legelszántabb Beckmesser sem találhat hibát. Ez megint az a színvonal, amelyet állandóan szorgalmazunk.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet, V. 7.

Csoportkép a Danton halála ősbemutatója után, Salzburg, 1947

ban az olasz dallamszépség már-már klasszikusan tiszta körvonalú. Baj a harsogó zenekar? Verdit nem lehet incogni. Muszorgszky Hovanscsinája még a nagy egység problémáját állítja eléje, ebben nem is tudta teljes mértékben összefogni az együtteseket, de annál finomabbak voltak a részletek.” – Szenthelyi István, Kis Újság, X. 3.

1949. I. 12., Don Carlos:

„Érdekességet jelentett a hét műsorán a Fricsay vezényelte Don Carlos. Az újságolvasó közönség tudja, hogy Fricsay a Carlosszal aratott komoly művész sikert Berlinben (nem sokkal utóbb szerződötték főzeneigazgatónak), most mintegy alkalma volt a közönségnek „ellenőrizni” a berlini Fricsay-siker eredőit és együtthatóit.

Fricsay a nagyszabású Verdi-operában feltétlen karmesteri erejéről és egy maga útját járó művészegénység jelenlétéről győzött meg: pompásan kirajzolt részletekben tárult fel a Carlos-tragédia freskója, aprólékos, szűrő, desztilláló munka eredményeképp. Bár Fricsay a szélesebb dinamikai síkon vonultatta föl a zenekar hangszertömegét, mégsem vált a legerősebb hangzást sem közönségessé; különösen a rezek durvaságától óvakodott a karmester a széphangzás nevében. Ami a drámai feszültséget illeti: bizonyos, hogy inkább feszesen tartott volt az előadás, mint feszült.” – Szenthelyi István, Kis Újság, I. 16.

„A Don Carlos szerdán új kézbe került. Fricsay ügye egy kicsit a mienk is, hiszen a Magyar Nemzet már évekket ezelőtt folyamatosan ismertette a szegedi avantgardista katonakarmester ottani munkáját. A mérce más itt és ott, de az értékelés biztos alapja, hogy Fricsay színpaddal és zenekarral egyaránt törődő jókezű dirigens. Rátermettségét, tehetségét a tavalyi Álarcsobál átvételekor épúgy elismertük, mint ahogyan példáztuk a Lammermoori színvonalát, s amikor külön Népopera felállításáért kardoskodtunk, az ő tettész rátermettségét jelöltük a feladatra. A kritikus azonban nem csacsener s ép igényei jellemzik. Tükröt tartva a hibákról sem hallgathatunk. Megmutattuk Fricsay öncélú modorosságát s meggyőződésünk, hogy ha ezek a manírok nem tűnnek el, a kiugró siker egy helyen se lesz hosszúéletű.

Az átvétel gondosságát és precizitását, amit oly fontosnak tartunk, éppúgy elismerjük, mint a technikai haladást, de hozzátesszük, hogy mindez alfa, de nem omega. A Don Carlos azzal még nem lesz Don Carlos, ha egyes részeket egyénien lassítunk vagy gyorsítunk, aprólékos retusokat, hegyezett piano-forte kontrasztot, falrengető rézfúvást produkálunk. Failoni előadásaira gondolva, aki utoljára produkált nálunk igazi olasz művészetet, bizonyára mindenki megérti, hogy nem tudjuk Fricsay különleges tablóit, ragyogó kliséit feszültségteli, nagyvonalú, őszerejű tüzes drámaiságú muzsikusszenvedélynek, monumentális egyéniségnek, a nagy emberi érzések megrendítő tragédiájának elfogadni. Ez nem az az italianissimo, amelynek zászlaját a maestro oly szabadon és oly diadalmasan vitte előre. Ez inkább Schiller, mint Verdi világa, kiméricskelt Bühnenwerk. Hidegek maradtunk.” – Gaál Endre, Magyar Nemzet, I. 14.

von Karajan ajánlására – aki hallotta a Székesfővárosi Zenekar bécsi koncertjét – szerződtették Fricsayt, egyelőre asszisztensnek. A dirigens mindössze tíz nap alatt kívülről megtanulta a kortárs operát. A próbafolyamat kilencedik napján világossá vált, hogy Klemperer nem tudja vállalni az ősbemutatót. Ekkor a zeneszerző, Gottfried von Einem (Bern, 1918. I. 24.-Oberdürenbach, 1996. VII. 12.) Fricsayt kérte fel a premier elvezénylésére. Korábban elképzelhetetlen volt, hogy egy nemzetközileg ismeretlen karmester lépjen fel Salzburgban, ahol Toscanini, Knappertsbusch, Clemens Krauss, Karl Böhm és Josef Krips váltották egymást a dobogón. Az Ünnepi Játékokon 1945 előtt a kortárs operákat kizárólag Richard Strauss művei képviselték. A megújulás jegyében tűzték műsorra a pályakezdő von Einem *Danton halála* című művét. A népvezér, akit korábbi harcostársai buktatnak, majd gyilkolnak meg, nagyon is aktuális téma volt a világháború után felocsúdó Ausztriában. A komponista, akinek később több művét műsorára tűzte Fricsay, így emlékezett a karmesterre: „*Fricsaynak különös érzéke volt a büchneri nyelv finomsága iránt, szenvedélyes erő lakozott benne, amivel felkutatva a zene drámai erejét. Meggyőző érzékkel ragadta meg a forradalmi tematikájú darab mondanivalóját. Humorával és szigorával homo novusként sikerült helyt állnia a salzburgi csúszós parketten.*” Fricsay még egy évtizeddel később is elképedve emlékszik vissza a bemutatóra, mely több volt, mint siker: győzelem. A karmester neve 24 óra alatt ismertté vált – bár kiejteni senki sem tudta. Ettől a naptól áramlottak hozzá a meghívások. Fricsayt lenyűgözte az Ünnepi Játékok fantasztikus atmoszférája. Visszaemlékezései szerint ekkor még a zene állt a központban, és nem az a sztárkultusz, ami később meghatározta (és határozza meg ma is) az Ünnepi Játékokat. A közreműködők 1947-ben magánszállásokon laktak, ahol a háziak elkényeztették őket. Előadások után a Festspielhaus lovagteremében egy asztalnál ült mindenki, a világsztároktól a díszítőkig, és együtt ették azt a vacsorát, amit a megszálló amerikaiaktól kaptak.

Miután Gottfried von Einem 1948-ban az Ünnepi Játékok igazgatótanácsának tagja lett, a következő években folytatódott a kortárs premiererek sorozata, Fricsay vezényletével. 1948-ban Frank Martin a Trisztán és Izolda történetét feldolgozó *Varázssitalát (Le Vin herbé)*, 1949-ben pedig Carl Orff *Antigonéját* mutatta be a magyar karmester – az előbbi számos magyar muzsikussal bevonásával a hazai énekesek mellett. Ezt követően 1951-ben egy koncert erejéig tért vissza Salzburgba, ekkor a Bécsi Filharmonikusok von Einem-, Bartók- és Csajkovszkij-műveket játszottak. 1961-ben az a megtiszteltetés érte az immár világhírű dirigent, hogy egy tervezett Mozart-ciklus nyitányaként az *Idomeneót* mutathatta be, valamint egy Kodály-Beethoven-Brahms hangversenyt dirigálhatott. A folytatás azonban elmaradt; hiába hívták meg Fricsayt a következő nyárra a *Figaro házasságára*, végzetes betegsége miatt már nem tudott részt venni az Ünnepi Játékokon.

A nagyvilág kapujában – a Salzburgi Ünnepi Játékok

„Közben 1947 tavaszán a bécsi zenei napokra kaptam meghívást, ahol fővárosi zenekarunkkal léptem fel és Bartók hegedűversenyével, valamint Dvorák Az új világból című V. (IX.) szimfóniájával adtam műsort.

Két nap múlva ajánlották fel a Salzburgi Ünnepi Játékok asszisztensi munkakörét Otto Klemperer mellett. A nagy eseményre a következő hónapban került sor. Alaposan átnéztem Gottfried von Einem Danton halála című alkotásának partitúráját, és gyorsan igent mondtam. Csupán azt kötöttem ki, hogy a hét előadás közül legalább egyet én vezényeljek.”

Fricsay Ferenc először 1937-ben látogatott Salzburgba, ahol egy Brahms koncertet hallgathatott meg Toscanini vezényletével. Állítása szerint ekkor még nem realizálta, mit is jelent a fesztivál a világ zenei életében.

Kevés nagyobb dicsőség létezik egy művész számára, mint meghívást kapni a világhíres Salzburgi Ünnepi Játékokra. Fricsay ugyan előbb mutatkozott be Bécsben, mint Salzburgban, ám karrierje szempontjából az Ünnepi Játékokon való debütálás jóval fontosabbnak bizonyult, mint a Staatsoper reper-toárelőadásai.

Európa egyik, ha nem a legpatinásabb fesztiválja 1925 óta egyetlen megszakítással – 1940-ben csak a Bécsi Filharmonikusok koncerteztek – játszik operákat. Ausztria exkluzív komolyzenei eseménye elsősorban Mozart és a házi szerzőnek számító Richard Strauss operáit kínálta osztályon felüli előadásban. Az Anschluss és a világháború megtizedelte a fellépő művészeket és a közönséget, éppen ezért számított jelentős gesztusnak 1947 nyarán a zsidó származású Otto Klemperer salzburgi bemutatkozása. Az agyvérzésből lábadozó karmester azonban a próbafolyamat alatt újra lebetegedett. Ekkor Herbert

Egy bécsi Aida előadás, magyar közreműködéssel, 1949-ben

Herbert von Karajan, Fricsay Ferenc, Gottfried von Einem és Bernhard Wosien Salzburgban, 1947-ben

-Losonczy György házaspár is: mint ismeretes, végül mindannyian Magyarországon maradtak. Nem sokkal Fricsay után debütált Ferencsik János, aki azonban karmestertársával ellentétben egészen 1980-ig visszajáró vendége lehetett és maradt a Staatsopernek.

Fricsay bemutatkozása után mindössze egy *Rigolettó*t vezényelt még az 1946/47-es szezonban, a Theater an der Wien épületében, a következő évadban viszont már huszonhat előadást kapott. Ebben bizonyára közrejátszott a salzburgi siker, hiszen a *Danton halálát* az Ünnepi Játékok a Staatsoperrel közös produkcióban készítette. Így szinte természetes volt, hogy a mű bécsi premierjét az ősbemutató karmestere vezényelje. Fricsay előadásai a szezonban elszórva voltak, így állandó ingázásra kényszerült Bécs és Budapest között, ami az akkori közlekedési és határviszonyok között nem lehetett egyszerű és kényelmes feladat. A *Rigoletto* és *Carmen* repertoár-előadásokon kívül csupán egy darabot kapott, melyet Budapesten nem vezényelhetett, az *Aidát*.

A bécsi operaház 1869-es megnyitása óta nemcsak a világ egyik legkiválóbb dalszínháza, hanem a közép-európai muzsikuskok ambícióinak csúcsa. Fricsay Richárd minden templom és a Hofoper előtt levette le a alapját. Ő még látta Gustav Mahler vezényelni. Talán természetes, hogy a fia számára is ez a színház volt az operaházak operaháza. A Staatsoper a háború után elképesztő karmestergárdával büszkélkedhetett. Az 1947/48-as szezonban Fricsay mellett olyan világsztárok dirigáltak, mint a Mozart-kultusz megteremtőjeként elhíresült Josef Krips, valamint Karl Böhm, Hans Knappertsbusch, Clemens Krauss, Otto Ackermann és Rudolf Moralt. Fricsay, ha ebben a közegben érvényesülni akart, csak nagyon hosszú ranglétrán juthatott előre. Szegeden és Budapesten megszokta, hogy egy darabot ő tanít be és egyedül tart kézből. Ez a hatalmas repertoárral rendelkező bécsi nagyüzemben nem így volt. Ráadásul minden előadáson más szereposztás állt rendelkezésre. Amikor Dr. Egon Hilbert, az Osztrák Állami Színházak intendánsa az 1948/49-es évadra a korábbi feltételek mellett akarta foglalkoztatni a magyar karmestert, Fricsay nem írta alá a szerződést. Harag nélkül váltak el, a dirigens Berlinben, működésének következő helyszínén már csak olyan operákat vezényelt, amelyeket ő tanított be.

A Bécsi Szimfonikusok története sokban hasonlít a Székesfővárosi Zenekarához. Noha pár évvel korábban alapították, mint a pesti együttest, ugyanolyan nemes eszmék – a szegényebb néprétegek megismertetése a klasszikus zeneirodalom legnépszerűbb darabjaival – vezérelték az osztrák mecénásokat. A zenekar gyors fejlődését jelzi, hogy már 1913-ban megépítették számukra a Wiener Konzerthaus. A húszas években egyre többet szerepeltek a rádióban, s egyre nevesebb karmesterek kerültek az együttes élére. Az Anschluss után propaganda célokra használták az együttest, például gyárakban kellett játszaniuk. A világháború után Hans Swarowsky szervezte újjá a zenekart. Miután számos neves dirigens került hosszabb-rövidebb időre tiltólistára, Ausztriában állandósult a jelentős karmesterhiány.

Bécs, Bécs, Bécs

A Staatsoper, a Szimfonikusok és a Filharmonikusok

„Még 1946-ban táviratot kaptam a bécsi filharmonikusoktól – titokzatos utakon, mert akkor még nem működött rendszeresen a posta Budapest és Bécs között. Arra kértek, hogy náluk is vezényeljek. Minden lehetséges módon megkíséreltem, hogy eljuttassam hozzájuk a válaszomat. A legszívesebben telefon nélkül szerettem volna „átkiáltani”: megyek! Válaszom azonban a kerülőutakon túl későn érkezett. Nagyon el voltam keseredve, de négy hét múlva a bécsi Népopera-tól érkezett meghívás, hogy vezényeljem zenekarukat. Így jutottam el 1946-ban igen nehéz utazási körülmények között Bécsbe, és a Carment vezényeltem. A következő évadra kellett visszatérnem. Dr. Eugen Hilbert, az akkori igazgató ezzel egy időben tárgyalásokat kezdett, hogy állandóan a Bécsi Operánál maradjak.”

1945. március 12-én bombatalálat érte a bécsi operaházat. Az osztrákok szemében nemcsak egy patinás közintézményüket érte támadás, számukra ugyanis a Hofoper sokkal több volt ennél: méltán világhíres operakultúrájuk szentélye. Az épület csak 1955-ben nyílt meg újra, addig a társulat egyéb játszóhelyeken dolgozott. Ezért Fricsay Ferenc élete elő bécsi *Carmen*jét a Volksoperben, de természetesen a Staatsoper legjobb erőinek előadásában dirigálta, 1946. december 19-én. Sajnos nem tudjuk ki, vagy kik figyelhették a magyar operaéletet, de valószínűleg akkoriban is voltak osztrák ügynökök, vagy ügynökségek, akik az ígéretes kelet-európai művészeket megszerezték a Staatsoper számára. A világháború után is több magyar tagja volt a színháznak – így Anday Piroska, Réthy Eszter, Koréh Endre és Szemere László –, de rajtuk kívül számos jelentős művészt próbáltak ki egy-egy előadás erejéig. Fricsayval fellépett Gyurkovics Mária, Palánkay Klára és Jámbor László, de ekkoriban mutatkozott be a Rigó Magda

Fricsey Ferenc 1953-ban

Ilyen előzmények mellett nem csoda, hogy a Székesfővárosi Zenekar 1947-es bécsi vendégjátékán felfigyeltek a jó kezű, tiszta múltú magyar karmesterre: Fricsey Ferenc még az év decemberében bemutatkozhatott a Bécsi Szimfonikusokkal is. A mai szemmel nézve meglehetősen furcsa összeállítású koncerten egy Mozart-zongoraverseny és Muszorgszkij *Egy éj a kopár hegyen* című szimfonikus műve mellett Bartók *Divertimentóját* is eljátszották, befejezésül pedig a Psalmus hungaricus osztrák bemutatóját, Rösler Endre szólójával. Fricsey kapcsolata az együttessel nem volt igazán szoros, de visszajáró vendégük maradt, s 1961-ig összesen huszonegy koncertet vezényelt a Wiener Konzerthausban. Feltűnő, hogy amikor vendég-dirigensként hívták meg egy zenekarhoz, nagyon gyakran játszott magyar – elsősorban Bartók és Kodály – műveket. Bécsi koncertjeinek szólistái is sokszor voltak itthon élő (Rösler Endre, Simándy József és Fischer Annie), illetve disszidens magyar művészek (Sándor György, Varga Tibor és Anda Géza).

A kényes ízlésű Bécsi Filharmonikusok, a világ talán legkiválóbb zenekara csak megdöbbenően későn hívta meg Fricsayt saját rendezésű bécsi hangversenyre. Hiába vezényelt a magyar karmester másfél évadon keresztül Staatsoperben és koncertek mellett hiába mutatott be Mozartot és kortárs operákat négy éven át ugyancsak velük Salzburgban, Fricsay utolsó aktív évének utolsó heteiig kellett várni, hogy a bécsi Konzerthausból eljusson a dirigens az alig 500 méterre lévő Musikvereinsaalba. Ekkor került sor az egyetlen, első és utolsó rendes hangversenyre (valójában „projektre”, hisz a koncertet másnap megismélték) a Bécsi Filharmonikusokkal, műsoron Haydn-, Bartók- és Brahms-művek szerepeltek, ezúttal Anda Gézával a „kötelező” magyar művész szerepében.

A Filharmonikusok szerették volna komolyabbra fűzni a szálakat a magyar karmesterrel. Így emlékszik vissza erre Otto Strasser, a zenekar elnöke: *„Fricsay személyében – úgy láttuk – megtaláltuk Mitropoulos minden tekintetben méltó, egyenértékű utódját: mindenekelőtt azért is, mert Bartók zenéjével szoros kapcsolatban állván, új ösztönzésekkel szolgálhatott volna műsoraink összeállításánál.*

Betegsége, sajnos, visszatért; meg kellett szakítania a munkát, de hamarosan szerencsére megint megerősödött, és gyógyulása annyira haladt, hogy tervezgetni kezdtünk vele kapcsolatban. A következő nyáron felkerestem őt a Bodeni-tó mellett, ermatingeni otthonában, ahol lábadozóként élt. Úgy láttam, jól érzi magát, de bizonyos nyomasztó kétségek kínozzák. A házával szemközti hegyoldalra mutatott, ahol a község temetője mellett nagy telket vásárolt. »Vagy átköltözöm abba a házba, amelyet odafent akarok építeni« mondta, »vagy pedig mellé, a temetőbe...« Fél évvel később valóban ide temették, mi pedig szegényebbek lettünk egy reménységgel.”

A fentiek alapján máig Fricsey Ferenc lehetett volna az egyetlen magyar karmester, akit a Bécsi Filharmonikusok vezetőik sorába akartak emelni.

legyenek és a klasszikus zene megnyugtató-felkavaró ereje által alkossanak néhány órára közösséget, röpké időre elfeledve az elmúlt évek borzalmait és átadva magukat az érzésnek: ők legalább túléltek. A bombázások a színházakat sem kímélték. A keleti részen lévő Staatsoper Unter den Linden elpusztult, az előadásokat 1945 után az Admiralspalastban tartották. A város másik operaháza, a nyugati oldalon álló Städtische Oper (charlottenburgi Deutsches Opernhaus), a főváros legnagyobb dalszínháza még 1943-ban égett porig, játszóhelyük a világháború után, egészen 1961-ig a Theater des Westens lett. A színház intendánsává 1948 nyarán Heinz Tietjent (Tanger, 1881. VI. 24. – Baden-Baden, 1967. XI. 30.) nevezték ki. A rendező-karmester-direktor korábban vezető helyet foglalt el a Harmadik Birodalom zenei életében. Ő szerződtette a salzburgi bemutatkozása után Fricstayt, aki vendégkarmesterként 1948. november 18-án mutatkozott be a Don Carlos vezényletével. Fricstay élete végéig nagy tisztelettel beszélt Tietjenről. Állítása szerint tőle tanulta a legtöbbet a színházi gyakorlati munkáról, csodálta utolérhetetlen világítástechnikáját. Külön hálás volt azért, mert a rendező feltárta előtte a Wagner-operák világát. Tietjen által első kézből jutott hozzá a Hans von Bülow és Richter János nevével fémjelzett bayreuthi tradícióhoz. A *Don Carlos* próbafolyamata elképesztő állapotok között zajlott. Berlinben naponta csak két órán keresztül volt áram, éjjel. Ilyenkor keltek fel az emberek főzni, a fűtés is akadozott. Mindenki melegítőben próbált. „Ennek ellenére, vagy éppen ezért volt csodálatos ez az időszak, akkoriban a Zene és a Művészet szavak nagybetűvel voltak írva.” – emlékezett vissza Fricstay. Az előadás szerencsére hozzáférhető CD-n, így ellenőrizni lehet, miért lelkesedtek a korabeli német operabarátok. Az a precíz, kristálytisza előadásmód, amely annyira megnyerte a tetszésüket, néhány héttel később elutasításra talált Budapesten, ahol Failoni szenvedélyes stílusához szoktak a vájt fülűek. A *Don Carlos*-előadás egy másik debütánst is tartogatott a berliniek számára: a mindössze 23 éves Dietrich Fischer-Dieskau már ekkor kész énekesszínészként lépett a világot jelentő deszkákra, és Fricstay egész hátralevő aktív életére összefonta a két világszínvonalú művész zenei sorsát.

A *Don Carlos*-sorozat eredményeként Fricstay hároméves szerződéssel a leendő NSZK egyik legnagyobb színházának főzeneigazgatója lett. Nyilvánvalóan mélyebb okai voltak annak, hogy Tietjen választása a magyar dirigensre esett, mint az, hogy nagy sikerrel mutatkozott be Berlinben. Fricstay feddhetetlen múlttal rendelkezett és külföldi volt. Nem lehetett fogást találni rajta, ami azokban az években, az igazolóbizottságok éveiben, megfizethetetlennek bizonyult német földön. Hasonló okokból vehette át a szintén fiatalnak számító Solti György Münchenben a Bayerische Staatsoper vezetését.

Fricstay zenei vezetőként 1949. június 5-én a német főzeneigazgatók hagyományos operájával, a *Fidelió*val mutatkozott be. Ezután a *Szöktetés a szerájból* felújítása következett, Konstanze szerepében Barabás Sárival. Fricstay egy riportban elmesélte, hogy nem tartotta magát Wagner-karmesternek, a szívéhez sokkal közelebb állt Mozart. Berlinben mégis három nagy Wagner-operát tanított be: a *Trisztán és Izoldát*, a *walkürt*, s végül a *bolygó hollandit*, amelyet lemezre is rögzített. Ezen kívül néhány Rigoletto

Először egy operaház élén, Städtisches Opernhaus Berlin (1948 – 1952, 1961)

„A berlini Városi Opera Igazgatója 3 évre főzeneigazgató címmel szerződtette Fricstayt, akit a Berlini Filharmonikus Zenekar is 8 hangversenyre hívott meg. (...) Szerződése szerint az új főzeneigazgató, aki ezzel Bruno Walter örökébe lép, a jövő évadban Muszorgszkij: Boris Godunovját, Verdi: Otellóját és Beethoven: Fidelióját tanítja be a berlini Városi Operában. A berlini sajtó hosszú cikkekben és a feltétlen elismerés hangján foglalkozik Fricstay Ferenc karnagyi művészetével és Nikischhez, Furtwänglerhez hasonlítja őt.” – adta hírül a Népszava, 1948 karácsonyán a karmesterről, aki ekkor még a Magyar Állami Operaház tagja volt.

Fricstay salzburgi sikere után egymástól függetlenül hárman is megkeresték, hogy figyelmét a berlini zenei élet felé irányítsák. Werner Egk, a neves komponista a Städtische Oper, Josef Rufer zeneesztéta a városi rádió, Elsa Schiller pedig a RIAS zenekar számára akarták megnyerni a karmestert.

Berlin ezekben az években csöppet sem számított kellemes helynek: a győztes csapatok zónákra osztották az országot és a porig rombolt várost. A világháború sebei éppen csak elkezdtek behegedni, hiszen kevés városban voltak annyira heves és elkeseredett harcok, mint a német fővárosban. Alig maradt sértetlen épület, állandósult az élelmiszerhiány, a fizetőeszköz értéke rohamosan romlott. A tervezett valutareformok hatására 1948 júniusa és 1949 májusa között a szovjetek blokád alatt tartották a várost. Ez súlyos ellátási zavarokat eredményezett a városban, melyet légihíddal kötöttek össze az ország nyugati részével. Berlin a hidegháború gyújtópontja lett.

És mégis, ahogyan Budapesten és Bécsben, a német fővárosban is elképesztő erővel éledt újjá a kulturális élet. A háború borzalmaitól, a pincékből kiszabadulva az emberek vágytak arra, hogy együtt

Fricsay Ferenc próbál, 1958

Dietrich Fischer-Dieskau és Fricsay a berlini Don Giovanni szünetében, 1961-ben

előadást dirigált, valamit egy 20. századi operaestet, melyen két kedvence, *A kékszakállú herceg vára* és Stravinsky *Oedipus rex*e szerepelt. A Städtische Oper együttesével ekkoriban olyan kiválóságok léptek fel, mint Inge Borkh, Paula Buchner, Christel Goltz, Elisabeth Grümmer, Maria Müller, Rita Steich, Astrid Varnay, Margarete Klose, Peter Anders, Max Lorenz, Rudolf Schock, Ludwig Suthaus, Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Metternich, Gottlob Frick, Josef Greindl és Emanuel List. A hároméves szerződés 1952-ben járt le, ezután majdnem egy évtizedig nem vezényelt operát a városban.

A berlini szenátus 1960 elején ajánlotta fel az ősszel megnyíló új operaház főzeneigazgatói székét Fricsaynak. A karmester a megtiszteltetés ellenére sem vállalta, arra hivatkozva, hogy nem akar adminisztrációs feladatokkal bajlódni. Így a színház művészeti tanácsadója lett. A nyugat-német operajátszás kétségkívül egyik legemlékezetesebb dátuma 1961. szeptember 24., ekkor avatták fel a Städtische Oper ma is használatban lévő vadonatúj épületét. A társulat a frissen felhúzott berlini fal elleni tiltakozásul – Fricsay javaslatára – ekkor vette fel a Deutsche Oper nevet. *Don Giovanni* nyitóelőadására a nagybeteg karmestert kérték fel, ezzel a gesztussal is köszönve évtizedes munkáját, amelyet a város zenei életéért végzett. A német nyelvű premier volt a televízió első élő operaközvetítése. (A Dietrich Fischer-Dieskau, Elisabeth Grümmer, Donald Grobe, Pilar Lorengar és Walter Berry főszereplésével rögzített előadás beszerezhető DVD-n.) A Carl Ebert által rendezett előadás még nagyon messze volt attól, amit napjainkban „német rendezői színházként” aposztrofálnak. „Fricsay Ferenc pálcá nélküli kezei megbabonázták a zenekart. Finom érzékenysége átvilágította a partitúra korábban rejtett részleteit is.” – írta a premier után az Opera újság kritikusa. A bemutató után néhány héttel később Fricsay átvehette a Német Szövetségi Köztársaság egyik legnagyobb kitüntetését, a Nagykeresztet is.

városban. A következő években Schillerrel ketten építették fel a RIAS zenekart. Az asszony Fricsay legintimebb, leghűségesebb barátja lett, életútjuk úgy emberileg, mint szakmailag elválaszthatatlan. „Egy olyan barát, akivel az örömet és a bánatot is meg tudjuk osztani.” – mondta róla a karmester.

Ezek után furcsának tűnhet, de Fricsay első berlini rádiókoncertjére mégis a brit szektorban, ráadásul a szovjet ellenőrzés alatt álló Berliner Rundfunkkal volt, 1948. november 3-án. A RIAS zenekarral december 12-én mutatkozott be: itt Rossini, Ravel és Dukas művei mellett nyilvánvaló gesztusként elhangzott a korábban tiltólistás Felix Mendelssohn *IV. szimfóniája* is. Alig pár nappal a RIAS zenekarral történt debütálása után, 1948. december 15-én Fricsay Ferenc már egy harmadik, de minden rangsor szerint mégis első berlini zenekar, a Filharmonikusok élén állt a Titania Palast koncertdobogóján. Műsorán ezúttal Beethoven, Bartók és Csajkovszkij darabjai szerepeltek: néhány hét különbséggel Berlin nyugati felében egyszerre három együttes élén mutatta meg tudását. Ez a páratlan teljesítmény később egyedül Herbert von Karajannak sikerült. Úgy tűnik, mintha Fricsay ugyanúgy „városi zeneigazgató” szeretett volna lenni, mint egykor Szegeden. Noha elkötelezte magát a RIAS élén, olykor, 1948 és 1951, majd 1957 és 1960 között, összesen húsz alkalommal a Filharmonikusok koncertjeit is dirigálta, ugyanazokban a koncerttermekben mint a saját együttesét, illetve élete első igazi hangfelvételt és azután még sok más szimfonikus mű rögzítését is a Berlini Filharmonikusokkal valósította meg.

Mindössze öt év telt el a félamatőr Szegedi Szimfonikus Zenekartól való elválása után, s 1949 nyarától Fricsay ismét a maga ura lehetett immár egy profi nagyzenekar élén. A RIAS lett az az együttes, amelyhez élete során a leghosszabb munkakapcsolat fűzte, 1948 és 1961 között több mint százötven közös koncertet adtak, ezen felül több németországi (1951, 1955, 1961) és nyugat-európai (1952, 1954, 1961) turnén vettek részt, és több mint száz rádió- és lemezfelvételt készítettek. Amikor az amerikaiak megvonták a támogatását, Fricsay kénytelen volt lemondani vezető karmesteri tisztjéről, de továbbra is szoros kapcsolatot ápolt az együttesel. A zenekar 1956-tól Radio-Symphonie-Orchester Berlin (RSO) néven működött tovább, Fricsay pedig három évvel később, 1959-ben visszatért hozzájuk, hogy aztán egészen 1961 novemberéig ismét együtt dolgozzanak, és haláláig mint zenekaruk vezető karnagyát tiszteljék.

A RIAS zenekarral töltött bő évtized koncertműsorán keresztül lehet talán a legjobban megismerni Fricsay Ferenc zenei ízlését. A karmester leginkább Mozartot favorizálta, de gyakran játszott Beethoven, Haydn és Brahms műveit is. Ritkábban tűzött ki Mendelssohn-, Weber-, Schumann-, Schubert-szerzeményeket. A magyar szerzők közül szoros kapcsolat fűzte Bartók és Kodály opuszaihoz. Ezen kívül csak Liszt zongoraversenyét dirigálta egy-egy kiváló zongoraművész kedvéért. Egyetlen alkalommal Weiner Leó *Concertóját* is bemutatták. Az előadás különlegessége volt, hogy a zongorasólistát Rita Kohler (Bécs, 1933. 03. 13. – 2006), Fricsay Mária lánya, Fricsay Richárd unokája játszotta. A szlávok közül Csajkovszkij szimfó-

A zenekar, melyet Fricsay tett naggyá – RIAS Symphony Orchestra (1948 – 1961)

A különös nevű RIAS Symphony Orchestra (A rövidítés a *Radio In the American Sector*, illetve németül: *Rundfunk im amerikanischen Sektor* kezdőbetűit takarja.) 1946. november 15-én alakult a berlini amerikai szektorban. Első – nem különösebben jelentős – karmestere Walter Sieber volt. Az együttest az amerikai kormány finanszírozta, ami példátlan tettnek bizonyult részükről, hiszen az USA-ban máig ismeretlen az államilag finanszírozott kultúra intézménye (!). Amikor 1953-ban maga az amerikai kormány is rájött erre a furcsaságra, sajnálatosan megszüntette a támogatást, s ezzel veszélybe sodorta az addigra az NSZK egyik legkiválóbb együttesévé vált zenekart.

A RIAS zenekar hőskora összefonódik egy különleges asszony történetével. Fricsay Ferenc édesapján kívül valószínűleg senkinek sem köszönhetett annyit, mint Elsa Schillernek (Baden bei Wien, 1897. X. 10. München, 1974. XI. 27). A bécsi lány 1921-ben a budapesti Zeneakadémián Dohnányi Ernő tanítványaként diplomázott, sőt, nevéhez egy ősbemutató is fűződik: 1920-ban Sándor Reneé-vel mutatták be Mozart *Esz-dúr kétzongorás versenyének* (KV 365) Dohnányi-féle kadenciáját. Karrierjét Drezdában kezdte, majd Berlinben folytatta. A harmincas évek Németországában származása és élettársi kapcsolata Julia-Lotte Stern énekesnővel nem könnyítette meg az életét. A Birodalmi Zenei Tanács egy ideig hagyta dolgozni, de aztán 1935 után munka nélkül tengődött, később pedig Terezínbe deportálták. A háború után ismét koncertezni kezdett, ekkor került kapcsolatba a RIAS-szal, 1946 és 1952 között a szektorbéli Rádió komolyzenei részlegét vezette. A lebombázott városban ő találta meg a Titania Palotát – egy használaton kívüli mozi –, a koncertek helyszínéül, mely egészen 1954-ig Berlin egyetlen nagyobb hangversenyerme volt. Elsa Schiller vezető karmestert keresett a zenekar számára. Frank Martin *Varázssitalán*ak salzburgi ősbemutatóján, 1948 nyarán találkozott Fricsay Ferencsel. Meggyőzte őt, hogy szerződjön a zenekarhoz, így Fricsay ismét „két lovon ülhetett” egyetlen

Fricsay Ferenc és Anda Géza egy lemezfelvételen, 1961-ben

niái és versenyművei, valamint Dvorák *Új világ-szimfóniája* szerepeltek legtöbbször a zenekar műsorán. Fricsay sokat foglalkozott Stravinsky nagyobb lélegzetvételű alkotásaival, de Chopin, Smetana, Martinu és Sosztakovics művei is elfordultak időnként a koncerteken. A francia komponistákat elsősorban slágerszámok – *Bolero*, *A bűvészinas*, *Egy éj a spanyol kertekben*, *Rákóczi induló* – képviselték. Fricsay egyik kedvence volt Honegger *Pastorale d'été* című alkotása, s olykor Milhaud- és Cesar Franck-művekkel színesítette koncertjeit. Olasz zeneművek közül egyedül Rossini nyitányai szerepeltek az együttes repertoárján. Idővel Fricsay érdeklődése a nagy vallási tárgyú kompozíciók felé fordult. Händel oratóriumai, a *Júdás Makkabeus* és a *Sámson*, Mozart, Dvořák és Verdi *Requiemje*, Mozart *nagy c-moll miséje*, Haydn *Te deuma*, Beethoven *Missa solemnise*, Rossini: *Stabat matere* és Stravinsky *Zsoltárszimfóniája* mind a karmester istenkeresésének stációi lehettek. A RIAS zenekar több szezonn keresztül játszotta el Beethoven *IX. szimfóniáját* szilveszter és újév estéjén. Szintén többször tartottak Johann Strauss-koncerteket. Meglepő viszont, hogy Fricsay alig vezényelte Richard Strauss opuszait - operáit pedig soha.

Elképesztő viszont a karmester elhivatottsága a kortárs zene terjesztése terén. Imponálóan hosszú az a lista – Louis Andriessen, Alban Berg, Boris Blacher, Ernst Bloch, Siegfried Borris, Max Bruch, Henri Dutilleux, Gottfried von Einem, Werner Egk, Jean Francaix, Heinz Friedrich Hartig, Karl Amadeus Hartmann, Hans Werner Henze, Paul Hindemith, Rolf Liebermann, Riccardo Malipiero, Nicolas Nabokov, Carl Orff, Mario Peragallo, Hermann Reutter, Arnold Schönberg, Alexandre Tansman, Carlos Heinrich Veerhoff, Bernd Alois Zimmermann – melyen a RIAS által játszott, elsősorban német komponisták szerepelnek. Számos darab ősbemutatóját vagy németországi bemutatóját tartották Berlinben. Fricsay – aki maga is képzett zeneszerző volt – rengeteget tett azért, hogy ezek a művek ha csak egy-egy koncert erejéig is, de eljussanak a közönséghez.

Az együttes koncertjein gyakran működött közre a RIAS Kamarakórus és a Szent Hedvig Katedrális Énekkara. A legnevesebb német énekművészek mellett olyan szólisták fordultak meg a zenekarnál, mint Anda Géza, Fischer Annie, Clara Haskil, Sándor György, Földes Andor, Kadosa Pál, Margrit Weber (zongora), Yehudi Menuhin, Wolfgang Schneiderhan, Varga Tibor, Martzy Johanna (hegedű), Pierre Fournier, Starker János (gordonka). Fricsay bármerre járt a világban, előszeretettel dolgozott magyar művészekkel. Ahol tehetette, segítette honfitársai karrierjét, legyenek disszidensek vagy vendégművészek.

Amikor Fricsay Ferencet az a megtiszteltetés érte, hogy 1961. november 16-án Bonnban, a nyugat-német kormány előtt adhatott Beethoven-koncertet, talán többen félték tőle, de biztosan senki sem tudhatta, hogy ez volt utolsó nyilvános fellépése azzal az együttestel, melyet ő tett naggyá. A Radio Symphony Orchestra ma is működik, 1993 óta Deutsches Symphonie-Orchester Berlin néven. Fricsay után olyan dirigensek vezették az együttest, mint Lorin Maazel, Riccardo Chailly, Vladimir Ashkenazy, Kent Nagano, Ingo Metzmacher, 2012 óta pedig Tugan Sokhiev. Egykori karmesterük emlékének születése 95. és 100. évfordulóján is koncertet szenteltek.

A legkorábbi berlini élő rádiókoncert a Yehudi Menuhinnal rögzített Csajkovszkij *Hegedűverseny* 1949. augusztus 18-án készült. Fricsay első lemezfelvételét ugyanazon év szeptemberében Csajkovszkij *V. szimfóniájából* a Berlini Filharmonikusokkal készítette. A munka abban a kiváló akusztikájú Jézus Krisztus templomban zajlott, melyet a mai napig használnak hasonló célokra. Egyúttal ezen szimfónia felvétele volt a DG új korszakának kezdete, a nevezetes repertoár-kialakítás első lépcsőfoka. Néhány hónappal később megszületett az első komplett operafelvétel is, Fricsay a *Szöktetést* vette fel Barabás Sári, Anton Dermota és Josef Greindl főszereplésével, ám ez még RIAS-produkció volt, csak rádióban sugározták. Fricsay Ferenc első DG operalemeze A bolygó hollandi felvétele lett, 1952-ben.

Fricsayt 1951-től haláláig exkluzív szerződés kötötte a Deutsche Grammophon Gesellschafthoz. Elsa Schiller, 1952-ben megválva a RIAS zenekartól a DG zenei vezetője lett, egészen 1963-as nyugdíjba vonulásáig. Fricsayval közös, céltudatos munkájukat dicséri, hogy a DG komolyzenei LP-nagyhatalommá nőtte ki magát, és ma, több mint hatvan évvel később is a világ egyik magabiztosan vezető klasszikus zenei márkája. A magyar karmester 1949 és 1961 között elképesztően sok, összesen száznyolcvan felvételt készített, melyeken a RIAS zenekaron kívül a Berlini Filharmonikusokkal és a Bajor Rádió Zenekarával szerepel. (Nagyon ritkán előfordul a Bécsi Szimfonikus Zenekar, a Bajor Állami Zenekar vagy a Lamoureux Zenekar.) A gigantikus lemezrepertoáron belül Fricsay azonnal, még 1951-ben, a *II. hegedűversennyel* megkezdte a Bartók-művek felvételét. Talán írni sem kell: sorozatával hihetetlen változást idézett elő a magyar komponista nemzetközi megismerésében és elismertségében. Másik nagy vállalkozását, a Mozart-ciklust 1956-ra, a szerző születésének bicentenáriuma időzítette. Több lemez – így a Bartók *Concerto*, a 2. és 3. *zongoraverseny*, *A kékszakállú herceg vára* valamint Mozart *Don Giovanni*ja is – elnyerte az előkelő nemzetközi Grand Prix du Disque-et.

Szerencsés korban alkotott a média új lehetőségei iránt fogékony magyar karmester abból a szempontból is, hogy a technikai fejlődés vívmányait elsőként élvezhette. 1957 decemberében Beethoven IX. *szimfóniája* volt a Deutsche Grammophon történetének első sztereó felvétele, két évvel később pedig Mozart *c-moll miséje* és Kodály *Psalmus Hungaricus*a csendült fel a német rádió első sztereó egyenes adásaként.

Az utolsó lemezfelvételre 1961. november 3-án került sor, ekkor Kodály *Háry János-szvitjét* és Berlioz *Rákóczi-indulóját* játszották saját berlini Rádiózenekarával. A következő hetekben még a televízió is rögzítette a Kodály-mű próbáinak felvételét. Furcsa módon ez a felvétel szinte hozzáférhetetlen, miközben az egy évvel korábban, a Stuttgarti Rádiózenekarral rögzített hasonló film, melyen Fricsay a Moldvát csiszolja az együttessel, napjainkban is elképesztően népszerű, karmesterjelölteknek kötelező tananyag. Ez volt az első próbafilmje a klasszikus zene történetének, valóban páratlan dokumentum, melyen a nagybeteg di-

Fricsay és a hangrögzítés – a Deutsche Grammophon exkluzív karmestere

Fricsay Ferenc karrierjének harmadik, és legidőtállóbb oszlopa az operaelőadások és a koncertek vezénylése mellett a hangfelvételek készítése volt. Már szegedi éve alatt felismerte a lemezek jelentőségét, említettük, hogy az 1930-as évek végéről már maradtak fenn vele készült indulófelvételek, sőt 1942-ben a Székesfővárosi Zenekarral, Telmányi Emil hegedűművész szőlőjével Hubay Jenő második *Csárdajelenetét* is felvették. Ő maga rengeteg lemezt hallgatott, muzsikusainak is ezt javasolta, mondván: nagyban fejleszti a zenei ízlést. Nem szabad elfelejteni, hogy a háború előtt mennyivel kevesebb lemezből választhattak az érdeklődők, mint napjainkban, még legnépszerűbb zeneszámokból is csak néhány féle felvételt publikáltak. A hanglemezipar fejlődése az 1940-es évek végére tette lehetővé, hogy egy bakelit-lemez-oldalra ráférjen akár félórányi zenei anyag. Ez jóval kényelmesebbé tette a hallgatóknak a zene élvezetét, hisz végre nem kellett egy szimfónia tételeit megszakítva néhány percenként felkelni és lemezt cserélni.

Fricsay Ferenc korát megelőzve érzett rá arra, hogy hiába vettek fel bizonyos zeneműveket már a század elején jelentős karmesterekkel, számtalan alapfelvétel hiányzik még az egymással folyamatos versenyben álló kiadók kínálatából, s hogy ami megvan, azt is új technikával fel kell venni újra. Sok zeneművet sikerült eleve más karmestereket megelőzve először rögzíteni, s ezek a felvételek ma is – Fricsay halála után fél évszázaddal – élnek és világosan közvetítik a karmester felfogását. Ráadásul Fricsay a maga aprólékosan precíz, letisztult stílusával tökéletes lemezkarmesternek is bizonyult. Felvételeit hallgatva olyan érzésünk támad, mintha a darab partitúráját olvasnánk. Előadóként nem tolja magát előtérbe, inkább a darab kristálytisza értelmezésére törekszik. Feltételein ezért fog kevésbé az idő, ezért számíthatnak etalonnak a mai napig.

Fricssay második feleségéve, Silviával Hamburgban, 1954-ben

rigens szinte hangonként rakja össze Smetana művét. Mintegy negyedszázaddal később Ulrich Schreiber kritikus ezért az ötletéért Fricssayt az első német médiaművész jelzővel illette. (A karmester egyébként már 1953-ban Düsseldorfban részt vett a televízió egyik első kísérleti adásában – valóban kereste az új média-eszközök használatának lehetőségét: első volt abban is, hogy élettörténetét külön hanglemezeire mondta fel, illusztrációként pedig lemezeiből válogatott.)

Amennyiben valaki Fricssay-felvételeket akar hallgatni, nem csak az a száznyolcvan Deutsche Grammophon bakelitlemez áll rendelkezésére, melynek nagy része napjainkban hozzáférhető CD-n. A dirigens számtalan koncertje és élő rádióadása is fennmaradt különféle archívumokban. Ezeket a rádióadók olykor ismét lejátszák, a lemezkiadók pedig örömmel jelentetik meg az eddig kiadatlan felvételeket. Így a Fricssay-felvételek számát szinte lehetetlen pontosan meghatározni – a kínálat napról napra bővíülhet –, de jelenleg közel négyszáz féle CD kapható. Sőt, szerencsénkre több tv-felvétel – köztük egy 1961-es londoni koncert Yehudi Menuhinnal – is ránk maradt.

Érdekes tanulsággal lesz gazdagabb, aki végignézi Fricssay koncertnaptárját és a Deutsche Grammophon felvételek időpontját. Megfigyelhető, hogy bizonyos művekből eljátszottak két koncertet a RIAS zenekarral, majd másnap lemezeire vették a művet. Ugyancsak vannak bizonyos felvételi napok, amikor néhány dolgot kiadtak az aznap felvett zeneművekből, másokat pedig eltettek az archívumba.

A karmester születésének centenáriuma a Deutsche Grammophon a teljes életmű újbóli kiadásával tiszteleg, amely az első, tisztán szimfonikus lemezsorozat tekintetében is 45 teljes korongot jelent.

Yehudi Menuhin és Elsa Schiller

Sol Hurok menedzser és Fricsay Tel Avivban, 1954-ben

Német rádiózenekarok élén

A rádiózenekarok napjainkra szinte teljesen elveszítették jelentőségüket, nagy részük meg is szűnt. Fénykorukban, az 1950-es, 60-as években minden jelentősebb német és olasz önálló rádióadóval rendelkező város saját nagy szimfonikus zenekart tartott fent. Hazánkban Fricsay Richárd ebből a szempontból is előrelátó volt, ugyanis mielőtt 1936-ban megalakult volna a Magyar Rádió Zenekara, és Dohnányi Ernő a maga zsenijét adta volna ezen új kezdeményezés mellé, ő látta el különböző zenei formációkkal az intézményt. Fia – mint ezt a *Tannhäuser-nyitány* elvezénylésének története is bizonyítja – már kiskorában otthon érezte magát a stúdiók világában. Korának technikai újításait mindig figyelemmel kísérő művészként felismerte, hogy a rádió hullámhosszán keresztül milliókhoz tud egyszerre szólni a koncerttermek maximum párezres közönsége helyett.

Karrierje során a RIAS mellett minden nagyobb nyugat-német rádiózenekarral dolgozott (Köln, München, Frankfurt, Hamburg, Stuttgart), de rádiós koncertjeinek műsora nem teljesen dokumentált, így azokról csak abban az esetben lehet pontosan tájékozódni, ha egy szimfonikus estét kiadnak CD-n – egyeegyedül a kölni székhelyű Neue West Deutsche Rundfunk adatbázisa hozzáférhető napjainkban. A zenekarral Fricsay 1951 és 1954 között összesen huszónhét koncertet adott részben a rádióstúdióban, részben kisebb városok hangversenytermeiben, rádióközvetítéssel. Műsoraikon meglepően sok kortárs mű szerepelt, valamint a karmester megszokott kedvenc darabjai. A koncertek közül kiemelkedik egy német nyelvű *Figaro házassága*, mely érdekes összehasonlításra nyújt lehetőséget Fricsay későbbi (már olasz nyelvű) Deutsche Grammofon-lemezfelvételével, valamint Schumann *III. (Rajnai) szimfóniájának* 1952-es előadása, melyet a kölni rádió új székházának megnyitóján vezényelt.

Úgy tervezte, idős korában maga köré fog gyűjteni néhány tehetséges fiatait, és kedvelt művészkollégáival együtt mesterkurzusokat tartanak nekik. Otthonteremtési szándékában közrejátszott második házassága is: Fricsay társa élete hátra lévő éveiben egy rendkívül izgalmas asszony, Silvia Göhner-Fricsay (Valeanu, 1913. I. 1.-Zürich, 2003. II. 2.) lett. Amikor összeházasodtak, Fricsay magához vette Silvia első házasságából született fiát is, így összesen négy gyerekről kellett gondoskodnia. Arosában vásároltak egy másik házat is, ahol Fricsay szabadidejében délelőtt és délután a természetben sétált. A köztes időszakban új műveket tanulmányozott. Ez jelentette számára az igazi kikapcsolódást. Ezen kívül olvasott és lemezeket hallgatott. Lemezjátszóját – hol vagyunk még a walkmanek és az mp3-lejátszók korától! – mindenhol magával vitte, saját bevallása szerint egyetlen órát sem bírt ki zene, vagy olvasás nélkül.

A karmester már 1950-ben, tehát az első nyáron, amikor nem köti szerződés Salzburghoz, külföldi vendégszereplést vállalt. A Glyndebourne Festival Opera edinburghi *Figaro házassága*-előadását vezényelte nyolc alkalommal, olyan fiatal szólistákkal, mint George London és Sena Jurinac. Még ezen az őszön Buenos Airesbe repült, ahol hozzásegítette az argentin közönséget a kortárs zene megismeréséhez. Első estjén Bartók *Két portréja* mellett egy Hindemith-művet vezényelt, a másodikon a *Carmina Burana*t és Werner Egk *Joan von Zarissa* című balettjét, feltűnő sikerrel. Első itáliai útjára pár hónappal később, 1951 áprilisában került sor. A nápolyi Teatro San Carlóban Fidelio előadásokat vezényelt, valamint *A kékszakállú herceg várát* és Manuel de Falla *Egy rövid élet* című operáját tanította be. A Bartók-műnek ez volt az olaszországi bemutatója.

Fricsay kapcsolata a svájci zenei élettel egy 1947-es zürichi *Trubadúrtól* datálódik, Leonora szerepében a magyar származású sopránnal, Moór Júliával. Később az ország szinte valamennyi jelentős városában dolgozott. 1951-ben koncertezett a Laussane-i Kamarazenekarral, s egy évvel későbből datálható kapcsolatának kezdete a Luzerni Fesztivállal. Az első koncertjét a megbetegedett Wilhelm Furtwängler helyett dirigálta, majd többször visszatért a rangos eseményre. Legfontosabb az utolsó koncertje volt, melyen először Csajkovszkij *Hegedűversenyét* játszották, Yehudi Menuhinnal, ezután került sor Kodály Zoltán *Szimfóniájának* ősbemutatójára. A mester életművét záró mű a Luzerni Fesztiválzenekar felkérésére született. Kodály számára kiemelkedő fontosságú volt e svájci premier, hiszen a Szimfónián kívül csak a *Nyári este* átdolgozott változata (a New York-i Filharmonikusok koncertjén Arturo Toscanini vezényletével) és a *Concerto* hangzott el először külföldön. Érdekes adalék a zeneszerző és a karmester kapcsolatára, hogy Kodály Bartók Bélán kívül mindössze öt emberrel tegeződött, s az egyikük a komponistánál évtizedekkel fiatalabb Fricsay volt. Valószínűleg Kodály ezzel a gesztussal akarta kifejezni megbecsülését annak a dirigensnek, aki a legtöbbet tette műveinek külföldi terjesztéséért. A harmadik svájci város, ahol Fricsay megfordult, Genf. Itt 1951-ben egy *Fidelio*-sorozatot vezényelt berlini szólistagárdával és franciául éneklő énekkarral, majd 1956 és 1961 között többször visszatért az Orchestre de la Suisse Romande-hoz.

Az utazó karmester (1950 – 1960)

„1952-vel elérkezett az utazások ideje is. Az Edinburgh-i Fesztivál után a milánói Scala, majd Párizs, London, Skandinávia, Amszterdam, az USA és Dél-Amerika következett. Ahogy mondani szokták, utazó karmester lettem.

Fontos, hogy egy karmester sokat utazzon, de nem azért, hogy minél több helyen arasson sikert. Ahhoz, hogy egyre jobb teljesítményt nyújtsunk, feltétlenül szükség van azokra az impulzusokra, amelyeket a mindig új közönségtől, különösen pedig a zenekaroktól kaphatunk. Melyik karmester tudna ellenállni annak, hogy a Berliini vagy Bécsi Filharmonikusokkal, vagy a Concertgebouw csodálatos zenekarával dolgozhasson? Nem, lehetetlen volna lemondani minderről: a Scala zenekarának kimondhatatlan, szavakkal ki sem fejezhető dallamszépségéről és robbanékonyságáról, a Berliini Filharmonikusok intellektuális alkalmazkodóképességéről és összehasonlíthatatlan fegyelmezettségéről, a Bécsi Filharmonikusok bársonyos hangzásáról, orgonahangzású nagybögőről, könnyedségéről, a Londoni Filharmonikusok hűvös intellektussal párosuló mély muzikalitásáról és virtuozitásáról, vagy a RIAS – ma RSO – zenekarról, ahol a legjobb rézfúvós együttes áll rendelkezésre, amivel valaha is zenéltem és hihetetlenül erőteljes, de sohasem durva a hangzás. Be kell vallanom, hogy Bartók és Kodály műveit legszívesebben ezzel a zenekarral adom elő.”

Fricsay Ferenc atyai örökségül kapta a vándorlásra való hajlamot is. Csupán a zeneakadémiai évei alatt öt különböző lakásukról tudunk. A szegedi évtized, majd az 1944-es bujkálást követő pasaréti rövid nyugalom (Fricsay születésének centenáriuma budai lakóházára, – Júlia utca 4. – ahol 1944 és 1948 között élt, a Székesfővárosi Zenekar utódjának, a Nemzeti Filharmonikusoknak a képviselői emléktáblát helyeztek el) után a karmester megint útra kelt. Állandó szerződés csak Berlinhez és Münchenhez kötötte néhány évig. Ideje jelentős részét új városok új zenekaraival töltötte. Noha székhelye még Berlinben volt, 1952-ben családi házat vásárolt a Bodeni-tó partján fekvő 1800 lakosú svájci kisvárosban, Ermatingenben, ezen az Untersee melletti elvarázsolt, gyönyörű fekvésű helyen. A karmester beleszeretett a környékbe. Néhány évvel később a falu felett még egy telket vásárolt, ahová egy nagyobb házat szeretett volna építtetni.

Fricsay Houstonban, 1954-ben

Amsterdamban 1952 februárjában mutatkozott be. A világhírű Concertgebouworkesttel 1956-ig összesen harmincnégy koncertet adott, kapcsolatuk tehát igen intenzív volt abban a néhány szezonban. Bartókhöz köthető Fricsay első stockholmi látogatása, *A kékszakállú herceg vára* svédországi bemutatóját vezényelte 1953 februárjában, a rádióban. Bernhard Sonnerstedt és Birgit Nilsson németül énekelték a szerepeiket, az érdekes előadás hozzáférhető CD-n. Úgy tűnik, a karmester számára fontosabb volt, hogy a közönség megértse, pontosan miről énekelnek az egyfelvonásosában, mint a magyar nyelv páratlan zamata, mely mára világszerte a Bartók-mű előadásainak szerves részét képezi. Néhány évvel később a Deutsche Grammophonnál szintén németül vette fel az operát. Birgit Nilsson visszaemlékezéseiből kiderül, hogy nem volt felhőtlen a karmester és a svéd zenekar kapcsolata. A nagy drámai szoprán szerint „Fricsay inkább emlékeztetett egy poroszra, mint egy sármos magyarra.” A dirigens 1957-ben tért vissza Stockholmba, ekkor Koppenhágába is ellátogatott.

Fricsay Ferenc izraeli meghívásának ötlete egy régi szegedi muzikus baráttól, Tanács Bélától származott. Verdi *Requiem*-jét 1954 nyarán Tel Avivban hatszor, Haifán, Jeruzsálemben és két kibucban egyszer-egyszer játszotta el az Izraeli Filharmonikus Zenekar. Összesen 25 ezer ember hallotta a koncerteket, melynek érdekessége az volt, hogy a kórus ivritül, míg a szólisták latinul énekeltek. A visszaemlékezések szerint Fricsay a lelke mélyén hívő ember volt, s a *Requiem*-et mindenféle operai pátosztól mentesen, vallásos alkotásként interpretálta. Érdemes néhány gondolatot idézni a karmester egy későbbi előadásából: „Mit szeretnek a Requiemben? Pusztán a zenét, vagy a mű nagysága bilincseli le Önöket? Ha ez így van, nem értik a lényegét, és a valódi élménynek csak a töredéke jut el Önökhöz. Én egy Verdi Requiem koncertre – hallgatóként, vagy dirigensként – a vigasztalás és a szeretteim iránti gyász érzésével érkezem. Verdi zsenije egyesíti a hallgatókat és a zenészeket, kivonja őket a mindennapokból, és az Istenről való gondolkodás magasabb szférájába emeli őket. Ez a csoda, amely a mű meghallgatásakor létrejön. Így boldogabban és megkönnyebbülve fognak hazatérni. Nyissák meg a lelküket, és hagyják, hogy a zene hasson Önökre. Nincs semmi más az életben, ami egyszerre néhány pillanat erejéig annyi embert boldogabbá tud tenni és meg tud vigasztalni, mint a zene.”

A karmester két évvel később még egyszer visszatért Izraelbe, akkor egyik legkedvesebb oratóriumát, a *Júdás Makkabeust* és a *Lammermoori Luciát* vezényelte, ez utóbbit Maria Stader és Carelli Gábor főszereplésével.

Fricsay 1955-ben ismét Olaszországban dolgozott. Májusban, kissé átdolgozott formában, a római rádióban a *Háry Jánost* mutatták be olaszul, olyan neves énekesek közreműködésével, mint Scipio Colombo és Oralia Dominguez. A különleges előadás felvétele fennmaradt, ma is meghallgatható. Ugyancsak 1955-ben mutatkozott be a milánói Scalában, mint koncertdirigens. Az est műsorán Csajkovszkij *V. szimfóniája* és Rachmaninov *II. zongoraversenye* mellett, Bartók *Divertimentó*-ját is elvezényelte. Operaelőadást ugyan sohasem csinált az „opera fellegvárában”, de két-két hangversenyre 1958-ban és 1960-ban is visszahívták.

Fricsay számára a turné legfontosabb eredménye az lett, hogy az 1954/55-ös szezonra főzeneigazgatói szerződést kötött Houstonban. Laila Storch, a zenekar oboistája később elmesélte, hogy első látogatása idején mennyire szkeptikusan fogadta az együttes a karmestert, akit túlságosan fiatalnak talált. Aztán a Haffner-szimfónia próbája közben felismerték nagyságát. Fricsay ugyan rosszul beszélt angolul, mégis remekül megértette magát a zömében fiatalokból álló együttesel.

Az 1950-es évek Texasában a kulturális élet nem állt különösen magas színvonalon. Hiába jövedelmezett csodálatosan az olaj, a fiatal társadalomban még nem alakult ki különösebb igény a művészetekre. A zenekar felett álló *board* tagsága a helyi milliomosokból és unatkozó hitveseikből állt. Fricsay megpróbált a rosszul fizetett zenekari tagok számára több pénzt szerezni, de a testület ellenállásába ütközött. A karmester szeretne volna az együttest az Egyesült Államok egyik vezető zenekarává emelni, beadványában hosszabb szezont, új hangszereket kért, valamint kifogásolta az új koncertterem akusztikáját. Miután érezte, hogy mindenhol falakba ütközik, még évad közepén felmondta szerződését és örökre elhagyta Amerikát, ezt a számára olyan szokatlan világot.

Houstoni koncertjei közül kiemelkedik egy magyar tematikájú est, ahol Bartók és Kodály opusain kívül a *Hunyadi László* nyitányát és Dohnányi *Ruralia Hungarica* című művének részleteit ismertette meg a közönséggel. A nehézségek mellett e rövid időszakban olyan kiválóságokkal léphetett fel, mint Elisabeth Schwarzkopf, Astrid Varnay és a zongorista Claudio Arrau.

Később így írt egy houstoni barátjának: „A zenekari tagokat mindig a kollégáimnak tekintettem, és kétféle módon szerettem volna segíteni rajtuk: a munkámmal, mely látszólag örömet okozott nekik és nekem is. Ez a zenekar megfelelő vezetés mellett képes lett volna minden feladatot megoldani. Másrészt megpróbáltam legalább kicsit javítani a viszonyaikon. Lehet, hogy ez nem az én feladatomban volt, és nem ismertem az ottani világ berendezkedését, de spontán természetem lázadózott az ott talált szituáció ellen.” A zenekart Fricsay után az amerikai viszonyokban tökéletesen otthonosan mozgó Leopold Stokowski irányította.

Amerikai közjáték

Boston, Houston, San Francisco

(1953 – 1954)

Miután hároméves szerződése a berlini Városi Opera élén 1951-ben lejárt, és másik kötött állása, a berlini RIAS zeneigazgatói posztja is megszűnni látszott az amerikai kormánytámogatás elvonása miatt, Fricsay Ferenc ugyanezen évben, 1953-ban próbált szerencsét az USA-ban. Valószínűleg megmozgatta a fantáziáját magyar származású kollégái zenekar-építő munkája is, mely ekkor már közismert volt Európában. Ezekben az években több kiváló magyar karmester vezetett zenekart Amerikában, így Reiner Frigyes Chicagóban, Széll György Clevelandben, Doráti Antal Minneapolisban és Ormándy Jenő Philadelphiában. Úttörő munkájuk már életükben legendássá vált egy olyan kontinensen, ahol hiányoztak a klasszikus zene gyökerei. Nem kizárt, hogy Fricsayt hasonló érdekek motiválták, amikor először átkelt az Atlanti-óceánon.

Koncertkörútját Bostonban kezdte, ahol négyszer ismételte meg ugyanazt a Haydn-Csajkovszkij programot, kiegészítve Bartók *Táncsvitjével*. A következő állomás Houston volt, ott november 23-án Mozart és Csajkovszkij szimfóniái mellett ismét egy Bartók-művet vezényelt, ezúttal a *Divertimentót*. Az utolsó városban, San Franciscóban időzött a legtöbbet, négy hét alatt háromféle műsorból összesen nyolc koncertet adott, plusz egyet Sacramentóban. A műsorszámok között két amerikai bemutató is szerepelt: Frank Martin *Petite symphonie concertante* című darabja és a *Galántai táncok*. Az utolsó két estén Brahms *II. zongoraversenyének* szólóját maga Arthur Rubinstein játszotta.

Fricsay Münchenben, 1958-ban

A Fricsay család 1953-ban

a szovjetek bevonulása után, december 13-án jelezte a bécsi nagykövetség felé, hogy epeműtéte miatt fizetés nélküli szabadságot kér az Operaháztól. A műtét komplikációinak következtében azonban Oláh Gusztáv ötvenöt éves korában a német városban váratlanul elhunyt.

Nem Oláh volt az egyetlen, aki Fricsaynak köszönhetően dolgozhatott Münchenben. A karmester a Berlinben vendégszereplő Takács Paulát, a kiváló drámai szopránt a *Turandot* és Az álarcosbál főszerepeire szerződtette. Simándy József – aki a forradalmi napokat szintén Oláhékkal töltötte Fricsayéknál – évekig volt visszajáró vendég a bajor fővárosban. Két Fricsay-produkción felül (*Lammermoori Lucia*, *Az álarcosbál*) lemezre vették németül a *Carmen* keresztmetszetét, a címszerepben Oralia Dominguezzel. Simándy énekelt még a *Rózsalovag*, az *Aida*, a *Traviata* és a *Gianni Schicchi* előadásaiban is. A harmadik magyar, akit Fricsay Münchenbe szerződtetett, Kulka János (Budapest, 1929 -Stuttgart 2001), a fiatal disszidens karmester volt, aki a következő évtizedekben tekintélyes németországi karriert futott be és a Fricsay-dirigálta Mozart-operalemezeket csembalózását ma is hallhatjuk.

Fricsay 1956 és 1958 között összesen hét operapremiert vezényelt Münchenben. A karmester legkedvesebb *bel canto* darabja minden bizonnyal a *Lammermoori Lucia* volt, melynek Budapesten igazi elismertségét köszönhette. Münchenben is elővette a Donizetti-művet a mindössze 29 éves Erika Köth és Simándy József főszereplésével. Érdekes megfigyelni, hogy a magyar énekest sokkal inkább lírai tenorként foglalkoztatta, ellentétben a mindenkor pesti vezetéssel, amelyik a hősi szerepeket forszírozta nála. „*Úgy tűnik, az olasz operák vezénylése a kiváló képességű Fricsay Ferenc igazi területe. Életerős tempóival kiválóan kísérte a szólistákat*” – írta a premier után az Opera magazin kritikusa. 1957. május 29-én pedig már az egyik legfontosabb 20. századi német operát, Alban Berg *Wozzeck*-jét újította fel a színház, ismét Rudolf Hartmann rendezésében. Az évet záró *Álarcosbál* decemberi premierjének érdekessége az volt, hogy Fricsay – korát megelőzve – a mű svéd változatát vette elő, amelyet anno a cenzúra nem engedett Verdinek bemutatni.

És újra Mozart: München fennállásának 800. évfordulójára 1958. június 18-án nyitották meg ismét Németország legrégebbi barokk színházépületét, a frissen felújított Cuvilliés Theatert. Az 1750-es években épült színház számára a *Figaro házassága* premierje több volt, mint operabemutató vagy jelentős társadalmi esemény: a megtépzott német kultúra feltámadását ünnepelték ekkor. „*Hogyan nevezhetnénk azt az érzést, ami elfogott minket, amikor a látszólag súlytalan csillár felemelkedett, amikor Fricsay Ferenc felemelte a pálcáját és megszólalt Mozart zenéje. A tér és az idő összeolvadt az egyetlen dologba, amit így nevezhetünk: szépség.*” – emlékezett vissza az estére néhány évvel később Erich Kästner, a világhírű író.

Erre az időszakra esik Fricsay egyik legfontosabb lemezfelvétele is, a Bayerische Staatsoper együttesével és kedvenc szólistáival (Kieth Engen, Dietrich Fischer-Dieskau, Ernst Haefliger, Leonie Rysanek, Irmgard

Ismét saját színház, Bayerische Staatsoper, München (1956 – 1958)

Rudolf Hartmann (Ingolstadt, 1900 – München, 1988) rendező, aki 1952 és 1967 között a Bayerische Staatsoper intendánsa volt, elragadtatással emlékezett vissza Fricsay Ferenc egyik első müncheni koncertjére (a karmester 1951-ben mutatkozott be a városban). A hangverseny sikere után szerződtette le a magyar karmestert az *Otello* felújítására. Az 1956. május 9-i bemutatót, melyet Hartmann rendezett, ígéretes előadásként aposztrofálták a korabeli kritikák. Nem sokkal a premier után jelentették be, hogy ösztől, a távozó Rudolf Kempe helyett, a következő hat évre Fricsayt nevezték ki a Bajor Állami Operaház főzeneigazgatójának. A színház, az NSZK egyik legfontosabb operaháza ekkor a Prinzregententheaterben játszott, eredeti épülete ekkor még romokban állt.

Érdekes megfigyelni, hogy Fricsay Berlinben még úgy állította össze repertoárját, ahogy azt a hagyomány egy német főzeneigazgatótól a mai napig megköveteli. Tehát elsősorban Mozart, Beethoven és Wagner operáit tűzte műsorára. Ezzel szemben a kulturálisan sokkal nyitottabb Münchenben karrierje során először azokat az operákat vezényelhette, amelyek igazán foglalkoztatták. Már bemutatkozása is különleges volt, ugyanis 1956. november 8-án Muszorgszkij *Hovanscsináját* vezényelte kiváló szólistákkal, Rudolf Hartmann rendezésében. A díszleteket és a jelmezeket – nyilván Fricsay ajánlására – egy magyar vendégművész, Oláh Gusztáv (Budapest, 1901-München, 1956) tervezte. Nem maradt fenn információ arról, hogy annak idején Budapesten milyen kapcsolat volt a karmester és a tervező között, mindenesetre úgy tűnik, Fricsay fantáziáját annyira megragadta az itthoni *Hovanscsina*-előadás, melyet párszor ő is elvezényelhetett, hogy Münchenben sem tudott a Muszorgszkij zenedráamához más látványvilágot elképzelni. Oláh Fricsayéknál lakott, így bizonyára sok szó esett azokban a napokban az itthoni forradalomról. Nem tudjuk, hogyan élték meg az eseményeket, az viszont tény, hogy a tervező nem sietett haza. Csak hetekkel

Fricsay és Yehudi Menuhin egy berlini próbán 1961-ben

Seefried, Gottlob Frick) a *Fideliót* rögzítették. A karmester ismét úttörő lehetett: ez volt a hangrögzítés történelmének első teljes sztereó operafelvétele.

Nem sokkal a *Figaro házassága* bemutatója után Fricsay Ferenc lemondott a főzeneigazgatói posztról. Ekkor már komoly bajok voltak az egészségével: 1957 nyarán nem vállalta Hindemith *A világ harmóniája* című operájának ősbemutatóját sem. Több ok is vezethetett fizikai állapotának megrendüléséhez: Fricsay vezetőként a művészeti munkán kívül nagyon komolyan vette az adminisztrációt is, de irritálta a bürokrácia. Bírálói nem nézték jó szemmel, hogy Münchenben, Richard Strauss városában a főzeneigazgató nem foglalkozik Strauss és Wagner operáival. Persze, ennek is megvolt a magyarázata, hisz miután a színházban a legendás Hans Knappertsbusch tartotta kézben a német repertoárt, Fricsay úgy érezte, felesleges lenne versenyre kelni a karmesteróriással. Lemondása után a Bayerische Staatsoper következő főzeneigazgatója Joseph Keilberth lett, aki éppen a Strauss-Wagner nyomvonalon haladt tovább. Fricsay még egy premiert dirigált a bajor fővárosban, mégpedig a már Berlinben kipróbált 20. századi egyfelvonásosokat: *A kékszakállú herceg várát* és az *Oedipus rexet*. Talán írunk sem kell: Fricsay rövidre sikeredett müncheni működése sem korlátozódott csupán az operaházra, hisz a város szimfonikus zenekaraival is fellépett.

Müncheni karikatúra, 1960-ból

ténylegesen is a zene életné. Korának egyik legkeresettebb és lemezei alapján legismertebb karmestere ekkor már leginkább az általa csiszolt együttessel, az RSO-val dolgozott. Visszatérése után a berlini koncertélet meghatározója lett az RSO zenekar és az általuk rendezett Fricsay-ciklusok. Az együtttest egyre több külföldi turnéra hívták.

Fricsay Ferenc meglepően későn, csak 1960-ban döntött úgy, hogy magyar útlevelét osztrákra cseréli. Hivatalosan ugyan sohasem hívták vissza Magyarországra, 1962 novemberében mégis több száz neves emigránshoz hasonlóan ő is propagandalevelet kapott szülőhazájából. A karmester éles szavakkal utasítja el a bizonyos „*Fekete úr*” által aláírt üzenetet. „*Én olyan ember vagyok, aki minden politikával szemben – függetlenül attól, hogy az milyen oldalról való – legyőzhetetlen idegenkedést és érdektelenséget érzek, már csak azért is, hogy Isten által adományozott tehetségemet száz százaléig a művészet szolgálatába állíthassam. Én egyáltalán nem értek a politikához, hogy megvilágíthassam, mennyire érint engem ez a téma, mellyel az Ön brosúrája foglalkozik, szeretnék hasonlattal szolgálni: ez a téma részemre éppoly unalmas, mintha én elküldeném Önnek a fuga művészetéről, vagy a tizenkét tónusú zenéről szóló tanulmányaimat. Engem minden érdekel, ami a szülőhazámban a művészettel összefüggésben történik, mert ebben – ha szükséges – én is segítségre lehetek.*” Két évvel később Somogyi Vilmos a Muzsikában megjelent nekrológiájában felidézi, hogy Fricsay készült hazalátogatni egy koncert erejéig, sőt, arra kérte itthon maradt muzsikusbáratait, hogy magnószalagon küldjék el neki a legkiválóbbnak tartott kortárs magyar zeneszerzők műveit. A karmester „*vakon*”, a szerzők nevének ismerete nélkül, szerette volna meghallgatni a darabokat, melyek közül kiválasztotta és bemutatta volna Németországban az általa legjobbnak ítéltet. Nem adatott meg Fricsay számára, hogy ígéreteit teljesíteni tudja.

Utolsó éveiben újra igen sok magyar vette körül, s nemcsak világjáró szólisták, mint Fischer Annie, vagy Anda Géza. Fricsay olyan fiatal művészeknek segített, mint Vásáry Tamás, akivel közös koncertet adott és lemez-szerződéshez segítette, vagy Erős Péter (Budapest, 1932 – Seattle, 2014) karmester, aki Salzburgban és Berlinben asszisztensként dolgozott mellette. Fricsay munkájának segítője volt Csobádi Péter is, aki a titkári teendőket látta el az utolsó években a dirigens mellett.

Fricsay 1961-es éve Berlinben kezdődött, majd márciusban kétféle műsorral öt koncertet adott a Bécsi Szimfonikusokkal. Eljátszották Mahler *Gyermekgyászdalait* is Christa Ludwig közreműködésével, pedig a karmester igen ritkán tűzte műsorára a – szintén morva gyökerekkel rendelkező – komponista műveit. (Egyetlen Mahler-lemezfelvétele ugyancsak dalciklus: az öt *Rückert-dal*.) Áprilisban háromhetes európai körútra indult a RSO-val, melynek állomásai München, Nürnberg, Stuttgart, Karlsruhe, Bielefeld, Koppenhága, Kiel, Hamburg, Münster, Düsseldorf, Essen, London és Párizs voltak. A diadalmas koncerteken Yehudi Menuhin játszott egy-egy népszerű hegedűversenyt. Ezután ismét Berlin, majd Genf következett, az egyetlen közös

1961 – az utolsó aktív év

Fricsay Ferencnek 1958 novemberében a hamburgi operaházban kellett volna egy *Szöktetés a szerájból*–sorozatot vezényelnie, de betegsége ezt is megakadályozta. Gyomorfekélyt diagnosztizáltak nála, melyet még abban a hónapban, majd a következő januárban újra megműtöttek Zürichben. Fricsay korábban is többször kapott intő jelet, de valójában sohasem vigyázott magára, képtelen volt visszavenni a munkatempóból. Már Budapesten le kellett mondania előadásokat kimerültség miatt, 1954 nyarán pedig Haifában félbemaradt egy *Requiem*, a karmester rosszullete miatt. Betegsége alatt számot vetett a sorsával. A legnehezebb órákban beletörődött Isten akaratába. Annyira szépnek érezte az életét, hogy képes lett volna elfogadni, ha véget ér. Mégis úgy érezte, hogy maradt feladata a földön. Felesége a legnehezebb négy hónap alatt nem mozdult a betegágyától.

A műtét utáni, hosszú lábadozással töltött hónapok után berlini székébe tért vissza: 1959. szeptember 13-án immár a Rádiózenekar régi-új vezetőjeként Beethoven-Bartók-Csajkovszkij koncertet adott Anda Géza zongoraművész közreműködésével. Amikor a hangverseny elején belépett a terembe, az egész zenekar felállva köszöntötte karmesterét, ami ritka megtiszteltetés Berlinben. A közönség is csatlakozott az együtteshez, és szívből jövő tapssal üdvözölte a karmestert. „*Örökkévalóságnak tűntek ezek a percek. Nagyon nehéz volt utána elkezdeni a koncertet.*” – emlékezett vissza az estre.

A kihagyás – mely az első hosszabb szünet volt 1934 óta folyamatosan és elképesztő intenzitással robogó pályafutása során – megérlelte Fricsay művészetét. Otto Strasser szerint: „*...Fricsay jelentős mértékben megváltozott. Valósággal hősiezen viselt egy rendkívül fájdalmas epekövet. Ezalatt mind művészi fejlődése, mind egészségi állapota – sokáig élet és halál között lebegett – hallatlanul komoly, elmélyedő muzsikussá érlelte.*” Míg sokan egy hasonló harc közben átértékelve életüket magukkal kezdenek foglalkozni, a felgyógyult Fricsay Ferenc megsokszorozott energiával vetette bele magát hivatása gyakorlásába, mintha

Fricsay egy 1961-es próbán

hangversenye Wilhelm Backhauszal. Júniusban Ausztriában folytatódott az RSO és Menuhin turnéja. A nyáron első diadalának helyszínére, Salzburgba is visszatérhetett, ahol Mozart *Idomeneója* mellett egy önálló koncertet is vezényelt a Bécsi Filharmonikusok élén. A műsort a *Galántai táncokkal* kezdte. Luzernben az idős zeneszerzővel is találkozhatott, hiszen Fricsay mutatta be a Fesztivál megrendelésére komponált utolsó opust, a *Szimfóniát*. A Kodály-művet szeptemberben, Berlinben is eljátszotta saját zenekarával.

A hónap végén a Don Giovanni premierjével avatták fel a Deutsche Oper Bismarckstrassén álló épületét: mintha Fricsay érezte volna, hogy nincs sok ideje hátra, elképesztő mennyiségű munkát vállalt. Október első két hetében kilenc koncertet és előadást vezényelt, volt olyan nap, amikor délelőtt és este is zenekar előtt állt. A hónap közepén a Bécsi Filharmonikusokkal hangversenyezett, Bartók *II. zongoraver-senyét* Anda Géza játszotta. Saját együttesével november 16-án koncertezett utoljára, majd Londonba utazott, ahol két hangversenyen Bartók- és Kodály-műveket is megszólaltatott a Londoni Filharmonikusok élén. 1961. december 7-i koncertjének utolsó száma Beethoven *VII. szimfóniája* volt. Fricsay Ferenc soha nem vezényelt többet. Ekkor múlt negyvenhét éves.

A Fricsay és a Kodály házaspár a Szimfónia luzerni ősbemutatója után

nyomorban már halálukon voltak, legszebben éneklő és befelé forduló műveiket írták, melyek mindegyike csupa megbékülés, harmónia és végtelen dallamosság.” Ezt a megbékélést kereste az írásban a nagybeteg Fricsay Ferenc.

A karmester 1963. február 20-án, Baselben hunyt el. Fia halála napján néhány percre magához tért a svájci szanatóriumban a nyolcvanhét éves Lengyel Berta és így szólt: Feri meghalt. Ugyanazon a napon agyvérzést kapott, eszméletét veszítette és többet nem tért magához. Fricsay Ferenc halottas kocsiját két fekete ló húzta keresztül a havas svájci tájon. Koporsóját az ermingeni temetőben helyezték végső nyugalomra.

Fricsay Ferencet a halála óta eltelt évtizedekben sem felejtették el. Emlékének ápolásában nagy része volt második feleségének, Silvia asszonynak, valamint a Fricsay Ferenc Társaságnak. Lemezkiadója, a Deutsche Grammophon azóta is rendre megjelenteti a művész felvételeit. Születésének centenáriumáról a karmester működésének három legfontosabb városában, Szegeden, Budapesten és Berlinben is megemlékeztek.

Mozart, Bartók és Fricsay

Fricsay Ferenc passiójának végéhez közeledett. Egészségi állapota nem tette lehetővé, hogy zenekar elé álljon. A következő nyárra a Bécsi Ünnepi Hetekre várták, és Salzburgba. A morva kisvárosi katonakarmester fia zsebében tudhatta Európa legkiválóbb zenekara, a Bécsi Filharmonikusok vezető dirigensi szerződését. Mozart-lemezciklusában a *Così fan tutte* következett volna, Beethoven-sorozatából még három szimfónia hiányzott.

Fricsay gyerekkorától karmesternek készült, apja erre a pályára szánta, s neki soha eszébe sem jutott mással foglalkozni, már tizenhárom évesen zenekar előtt állt. Valószínűleg nincs olyan karmester, aki annyit vezényelt volna három évtized alatt, mint ő. 1961 telétől azonban kénytelen volt ismét hosszabb időt tétlenül tölteni. Ki tudja mennyi időt? Nyáron úgy tűnt, felépül, aztán megint a betegség kerekedett felül. Egy lefogyott öregember ült a svájci házában megfosztva egyetlen igazi önkifejezési lehetőségétől, a zenekartól. Tollat ragadott, megpróbálta papírra vetni credóját.

Zenészei a világ minden táján szívesen emlékeznek meg Fricsay próbák alatti szellemes magyarázatairól, a karmester mégsem volt gyakorlott tollforgató. Magányában mégis megpróbált írni – Mozartról és Bartókról, arról a két zeneszerzőről, akiket a legközelebb érzett magához. A könyv alig negyven oldalasra sikeredett. Nem tanulmány, inkább gondolatok, kisebb, személyes jellegű cikkek, jegyzetek sorozata lett. A „Fricsay-titokhoz” nem kerülünk közelebb általa. Mozart-képét erősen átírta mára az idő, Bartókról pedig olyan ismereteket vetett papírra, melyek csak az akkori Nyugaton számíthattak újdonságnak.

Mégis – szinte elrejtve – ránk hagyott egy szép és fontos bekezdést: *„Ez a könyv, amely Mozartról és Bartókról szól, itt jut el ahhoz a ponthoz, ahol a két zeneszerző egymást érinti: mindketten, Mozart épp úgy, mint Bartók, életük legnehezebb időszakában – egyik 33-35, a másik 60-65 évesen – mikor mélységes*

Fricsay Ferenc Milánóban

Fricsay Ferenc temetése

Tanúja voltam annak a hallatlan szellemi erővel véghezvitt munkának, mellyel ő a fellépéseit előkészítette. A partitúra tökéletes ismerete ennek a munkának magától értetődő előfeltétele, melyen túl a tempó és a dinamika kidolgozása épp úgy teljes koncentrációt követelt, mint a hangszínek megtervezése. Természetes volt számára, hogy minden egyes hangszer szólamát tudta és a próbákon kihallotta, kontrollálta, javította, szépítette. Fricsay művészi működésének, éppúgy mint egész személyiségének fő jellemvonása volt a teljességre, a tökéletességre való törekvés. Nem volt a létnek olyan területe, ahol ez az ő elhatározottsága ne érvényesült volna. Legbensőbb érzelmeitől kezdve a mások számára szürke szakmai hétköznapiakig.

Ő az Oroszlán jegyében született. A maximális szóval találóan lehet magatartását jellemezni. Maximális odaadás a szeretetben, felesége, anyja, gyerekei – Ferenc, András és Márta – iránt éppúgy, mint a barátság területén. Az ő barátságai szinte kivétel nélkül a művészi tevékenységgel függték össze. Az a tény, hogy a foglalkozás adta kapcsolatok sok esetben őszinte barátsággá váltak, Fricsay őszinte, melegszívű természetével magyarázható. És azzal az egyedülálló önfeláldozással, mellyel ő művészi feladatait – egészségi korlátozások ellenére – megoldotta. Pontossága, korrektsége az általa vezetett zenekar, a berlini Radio-Symphonie-Orchester tagjai számára közmondásos volt, de ide tartozott a külsejére, ruházatára fordított gond is. Az egyik lelegegánsabb müncheni úriszabó cég, melynek üzlete az ottani Operaház terén volt, öltöztette a mestert, akire a zenészek szeretetteljes jelzője: a lord igazán illett.

Most is előttem van a Budapestről a kommunista rendszer összes nehézségei ellenére Nyugat-Berlinbe »kihozott«, akkor fiatal zongoraművész, Vásáry Tamás csodálkozó arca, mikor Fricsay megkérdezte, hogy a másnapi délelőtti hangversenyen »természetesen« »Cut«-ben fog-e játszani? Vásáry még a szót sem ismerte. Fricsay nem ismert kompromisszumokat: még aznap délután, a szombat ellenére, felkerestünk egy prominens-szabót, aki a fiatal művész részére Fricsay kívánságának megfelelően – és az ő költségére – egy vadonatúj Cut-ot készített. Amelyben Vásáry Tamás a vasárnapi zenekari koncert keretében Liszt egyik zongoraversenyét nagy sikerrel adta elő. Fricsay meg volt elégedve, nemcsak művészileg, de az öltözet tekintetében is. Számára elképzelhetetlen volt délelőtt frakkban fellépni. »Cut« volt a szabály a »lord« számára. A kommunista Kelet-Európában persze nem.

Fricsay lelki arcképét felrajzolni nagyon nehéz feladat. A domináló művészi ambíció, az emberszeretet mellett és mögött már hosszú esztendőök óta az elmúlás kísértete lebegett. »Post equitem sedet atra cura« – a rómaiak nagy kifejezőerővel ábrázolták az állapotot: a lovag mögött ül a sötét gond. Fricsay életrajza gazdag az orvosi segítség adataiban, operációkban. A korábban testes férfiből egy rendkívül sovány, karcsú ember lett, aki diétákon élt. Mint ilyen ismertem meg Fricsayt Bécsben, az 1961-es év első heteiben.

Én akkor a Doblinger zeneműkiadó lektoraként dolgoztam. Az osztrák főváros ősrégi első kerületében, a Dorotheer Gasséban lévő kis palotában, melyben a munkaszobák méretei minimálisak voltak. Ugyanolyan szűk

Napfelkelte C-dúrban – Csobádi Péter emlékezik

Csobádi Péter (Budapest, 1923) a Magyar Nemzet egykori újságírója 1956-ban hagyta el Budapestet, s a külföldön működő magyar zenészekből álló Philharmonia Hungarica első intendánsa lett. 1969-től nyugdíjazásáig a kölni Deutsche Welle rádió zenei osztályának vezetője volt. Emellett a Salzburgi Húsvéti Ünnepi Játékok sajtófőnöke, majd 1967 és 1993 között Herbert von Karajan munkatársa. A neves professzor jelenleg Salzburg mellett él.

„Joggal vár el az olvasó magyarázatot e rejtvénytisztelet cím után. Több mint fél évszázad pora lepi el az emlékezetet, Az eltűnt idő nyomát – hogy Marcel Proust valaha híres regényének címét idézzük. E sorok ma kilencvenkét éves írója az akkor hírneves karmester titkára, asszisztense, de azonfelül tisztelő barátja is volt. Sokrétű munkásságomhoz tartozott a karmesteri kottaanyag gondozása, rendezése is. Fricsay sokszor hangsúlyozta a zenész felelősségét a leírt zene iránt. Munkamódszeréhez tartozott, hogy a mindenkori művészeti megvalósításával kapcsolatos gondolatait mint kis jegyzetet beírta a partitúra megfelelő helyére. Egy ilyen bejegyzés volt kis betűkkel a kották fölött: „Felkel a nap”. Kérdésemre, hogy mit jelent a jegyzet, azt válaszolta: „Itt a szimfónia formai kiépítésében, egy egész sor más hangnem után, Beethoven csúcspontként C-dúrba érkezik. Az én érzésem, hogy itt kisütött a nap!”

A tudáskereső titkár persze meglehetősen kétséggel nyugtázta ezt a kijelentést. Magától értetődően a „programzene” fogalma jutott az ember eszébe. Nem így a publikum. A Fricsay oldalán töltött idő alatt megélt hangversenyek és operaelőadások hangulata, a zenét értő és érző közönség lelkes reakciója bizonyította, hogy Fricsay a mindenkori zenemű hivatott tolmácsa volt. Mozart és Beethoven a repertoár egyik oldalán, Bartók és Kodály a másikon, - a hallgatóság számára nem volt kétséges, hogy Fricsay a zenét a nagy mesterek szellemében, autentikusan közvetítette.

bennünket Wolff igazgató, akinek Fricsay röviden előadta elhatározását, hogy engem azonnal magával akar vinni Berlinbe. A szeretetreméltó Wolff úr még megpróbálta a dolgot igazi bécsi humorral fogadni és aláhúzta, hogy Csobádi lényeges kiadói feladatokon dolgozik, ő, Wolff mint igazgató, nem olyan nélkülözhetetlen. Vegye inkább őt Fricsay titkárnak...

Másnap délelőtt Fricsay Ferenc mellett ültem a Frankfurtba induló Lufthansa gépen. És onnan Berlinbe. Nyugat-Berlinbe. A hírhedt fal még nem állt, de a politikai helyzet a szovjet-blokk és a nyugat között már az 1961-es év elején is feszült volt. Sokan veszélyesnek tartották Nyugat-Berlinben letelepedni.

A repülőút alatt Bécs és Berlin között egymást követték a beszéd témák. Elmeséltem, hogy az 1955-ös évben Budapesten adott hangversenyt Yehudi Menuhin. Az akkor egy hihetetlen jelentőségű, nemcsak zenei, de politikai eseménynek is számított. Ebben az esetben is kaptam interjúmegbízást a laptól. A Gellért Szállóban kerestem fel Menuhint, és ott folytattam vele – gimnáziumi angoltudásommal – egy felejtethetetlen beszélgetést, amelynek keretében érthető módon, újra a szabad világról volt szó, arról, hogy ki kellene oda jutni. »Ha kijut nyugatra«, mondta, »ott ismerek egy magyar származású, kiváló karmestert, a neve: Fricsay. Őt keresse fel. Írok neki Magáról.« »Azt a levelet én nem kaptam meg«, mondta Fricsay. És hozzátette: »látja, mégis összejöttünk.«

A gép Berlinben landolt, a tempelhofi repülőtéren. Nem az épület fogadótermében, hanem a repülőtér betonján várta Fricsayt egy delegáció, mint egy államférfit. A fogadóbizottság élén egy impozáns, fehérhajjú úr, Joachim Tiburtius professzor, Nyugat-Berlin akkori kultuszminisztere, aki több német városhoz hasonlóan a berlini szenátor rangját viselte. Vele volt Dr. Stresemann, a berlini Filharmonikusok intendánsa, Elisabeth Mahlke asszony, a berlini kultúr-szenátus egyik vezető tisztviselője, Hoefs úr, a Radio-Symphonie-Zenekartól és a fiatal Witiko Adler, a Fricsayt képviselő ügynökség vezetője. Igen, mint különleges vendéget fogadta Berlin Fricsayt. A jelenlévők értékelték, hogy korábbi egészségi problémái ellenére kész volt az új feladatok megoldására – nem szólva arról, hogy dacolt a fenyegetően feszült politikai helyzettel, mely Berlin szabadságát, egész létét kérdésessé tette. A fél évvel később az NDK oldaláról, a szovjet-politika szellemében Nyugat-Berlin körül felépített falat akkor még senki sem sejtette. A berlini zenei és kulturális élet hihetetlenül gazdag és intenzív volt. A több mint hárommillió város egy úttörően modern operát épített, Berlinben két szimfonikus zenekar volt honos, a történelmi múltú Filharmonikusok és az újonnan létrehozott Radio-Symphonie-Orchester. Az első élén Herbert von Karajan állt, az utóbbit Fricsay vezette. Két nagy rádióállomás működött a városban, a hivatalos német SFB (Sender Freies Berlin) és az amerikaiak által alapított RIAS (Radio in American Sector).

Fricsay munkaláza már az első berlini napokban magas fokon volt. Két területen kellett jelentős zenei eseményeket előkészítenie: az RSO-ra várt egy kiterjedt németországi és európai hangversenykörút. A nyugatnémet nagyvárosok, Párizs, London és a dán főváros hangversenytermei várták a berlini muzikusokat, Fricsayt és a

volt a hely, mint két házzal odébb, a szintén történelmi és irodalmi jelentőségű Havelka kávéházban, ahol a világ legjobb eszpresszóját főzték, előtte főtt sonkát tormával fogyasztottak Bécs írói, újságírói, színészei, valamint főként a kora délelőtti órákban a szintén szomszédos éjjeli mulató hölgyei. A Doblinger-ház lektora is ott reggelizett. Íróasztalomhoz visszatérve csengett a telefon. A hallgató majd kiesett a kezemből, mert egy energikus hang szólt: »Itt Fricsay. Itt vagyok Bécsben. Tudunk találkozni? A Sacher Hotel eszpresszójában várom.« Meglepetésben, izgalmamban alig találtam szót: »Természetesen, máris jövök, Professzor úr!« Még szerencse, hogy véletlenül tudtam: az Osztrák Köztársaság elnöke kevéssel azelőtt kitüntette Fricsayt a professzori címmel. Rohantam a kottatárba, magamhoz ragadtam a Doblinger zenetudományi sorozatában megjelent Haydn-oratórium partitúráját, melynek története a következő volt: Doblinger kezdeményezett egy zeneműkiadás sorozatot, melyben a 18. század kevésbé ismert vagy még elő sem adott kompozíciói újra megjelentek. A Diletto musicale című sorozatban megjelent Josef Haydn Mária Teréziának mint magyar királynőnek ajánlott oratóriuma is. A kiadó igazgatója, Christian Wolff, úgy gondolta, hogy ezt a művet egy prominens magyar karmester kellene, hogy dirigálja. »Csobádi, maga kiismeri magát a zenei életben, keressen egy ilyen karmestert!« A válasz egyértelmű volt: Fricsay. A rendkívül udvarias levél és a Maria Theresien-Messe partitúrája még aznap elment Fricsay svájci címére. És most itt ült előttem a bécsi Sacher Hotel kávézójában. Mint egy jelenség. Minden rábeszélő képességemet bevetve ismertettem a Haydn-mise zenetörténeti jelentőségét. Fricsay egy ideig érdeklődéssel hallgatta előadásomat. Talán öt percig. Mikor a pincér letette az asztalunkra a megrendelt csésze kávé, felemelte a kezét és udvariasan félbeszakított: »Kedves Csobádi, most nem erről van szó. Mint tudja, engem kineveztek az épülőben lévő Deutsche Oper Berlin főzeneigazgatójának. Azonkívül évek óta vezetem a berlini Radio-Symphonie-Orchestert, a korábbi RIAS zenekart. A Deutsche Grammophon számos felvételt tervez velem, ugyanígy a német Televízió. Hosszú, súlyos betegségem és az operáció miatt sok terv nem valósult meg. Szükségem van egy munkatársra, akire építhetek, és aki tud kottát olvasni, ír és beszél németül, angolul és olaszul, tud autót vezetni és hajlandó napi huszonnégy órát dolgozni. A legutóbbi titkárom sajnos, fiatalon meghalt.« Megütődve hallgattam a Mester szavait. Kézenfekvő volt a kérdés: miért én? »Magát nekem Gottfried von Einem ajánlotta. Azt mondta: az egyetlen, aki számodra számba jöhet: Csobádi Péter.« Meg kell jegyezni, hogy a nagynevű zeneszerző megbecsülhetetlen segítséget nyújtott 1956-57-ben a menekült magyar zeneművészekből alakított zenekar, a Philharmonia Hungarica alapítása és kifejlesztése terén. A zenekar első igazgatójául a tagok engem választottak.

Fricsay kérdésére, hogy el tudnám-e képzelni ezt a munkát, hosszadalmasan kifejtettem, hogy mint volt magyar menekült, helyesebben, mint új osztrák állampolgár határozatlan idejű szerződéssel a Doblinger kiadó alkalmazottja vagyok. Hat hónap a felmondási idő, ha a vezetőség egyetértene... »Hat hónap?« - nevetett Fricsay »Holnaptól kezdve, kedves Csobádi, holnaptól!« Már útban is voltunk a Sacherből a közeli Dorotheergasse felé, már beléptünk a kiadó házába, ahol Fricsay megjelenése mint szenzáció hatott, már fogadott is

Nem sok eredménnyel. Magyar embernek erre nincs szüksége, vélte Fricsay. Meg én is. Fricsayval mindketten mulattunk Yehudi buzgalmán. Ma is előttem van, amint a zakatoló gyorsvonat ülésén megmutatta nekünk az előírási joga-pozitúrát és az azzal járó mély koncentrációt – és elaludt.

A hangversenykörút úgyszólván szünet nélkül folytatódott Fricsay fellépésével a bécsi Ünnepi Hetek keretében, a Musikverein nagytermében, ahol a zenekari dalok szólistája Dietrich Fischer-Dieskau volt. E hetek műsorában szerepelni magában nagy rangot jelentett a zeneművészt világszínpadán. Ugyanabban a teremben élhette meg a közönség a kor legnagyobb művészeit. A megnyitó hangversenyt Bruno Walter vezényelte, Otto Klemperer és a bécsi Filharmonikusok Beethoven 9. szimfóniáját adták elő, Wilhelm Backhaus volt a Beethoven-zongoraversenyek szólistája. A Szovjetuniót nem kisebb művész, mint David Ojsztrah képviselte. Bécsre Salzburg következett. Az 1961-es Ünnepi Játékok keretében júliusban, Mozart nagy zenedrámája, az Idomeneo szerepelt a műsoron, Fricsay vezényletével.

Salzburgból a svájci Luzern-be vezetett közös utunk. Az ottani fesztivál keretében, a »Svájci Fesztivál Zenekar« élén, ismét Yehudi Menuhin közreműködésével – aki Csajkovszkij hegedűversenye szólistáját játszotta – egy különleges zenei esemény is műsoron volt, egy világbemutató: Kodály Zoltán Szimfóniája. A zeneszerző jelenlétében! A művet a magyar olvasónak nem kell bemutatnom. Kodály maga úgy fogalmazta, hogy a mű a korai Klasszikusok szellemében íródott, de magyar nyelven. Az ősbemutató hatalmas siker volt. Örök emlékezetemben marad Kodály tanár úr egy mondata. Miután Fricsay fogadta a közönség tapsait, sietve lejtett a pódiumról és mondta: »Zoltán, gyere föl, a publikum a zeneszerzőt is akarja ünnepelni!« Mire Kodály: »Te ismered a siker ravasz művészetét!«

Berlinbe visszatérve nem volt idő pihenésre. A Deutsche Oper Berlin megnyitó előadását kellett előkészítenie. Hallatlan energiával látott munkának. A nevezetes dátum – 1961. szeptember 24. – mindnyájunk lelki szemei előtt lebegett. Az új német operaházat – a régi német fővárosban – nem lehetett egy olasz nyelvű előadással megnyitni akkor sem, ha az Mozart kimagasló műve, a Don Giovanni is lett légyen. A német nyelvű fordítás került műsorra, főleg német nyelvű szereplőkkel. Mindnyájan szorongva figyeltük Fricsay egészségi állapotát, amely is nem volt a legjobb. Mint volt katonakarmester a magyar hadseregben, amit gyakran büszkén említett, a fegyelem volt mindig szeme előtt, és hogy az emberek várakozását nem szabad kiábrándítani. . .

Eljöttek az utolsó próbák napjai, eljött a premier napja. Legyőzhetetlen akaraterővel dolgozott és állt a zenekar, az énekesek előtt. Az első előadás élete legnagyobb sikerei közé tartozott. A sajtó és a rádióállomások mondhatni világszerte hirdették a berlini Don Giovanni magas művészi színvonalát Ennek rendkívüli politikai jelentősége is volt, mely abban is állt, hogy az ünnepi megnyitóelőadáson valamennyi katonai parancsnok jelen volt – az amerikai, angol és francia tábornokok akkor a város szuverenitását képviselték. Éppúgy jelen voltak a kormány tagjai a berlini polgármesterrel az élen. Egy fél évszázad és három év telt azóta el, de ezek a szeptemberi

világhírű hegedűművészt, Yehudi Menuhint. A második nagy feladat az új operaház, a Deutsche Oper Berlin megnyitó előadása volt.

Mindkét eseményhez rendkívüli politikai jelentőség is járult. A nyugat-németországi illetve európai hangversenykörút célja Berlin, pontosabban Nyugat-Berlin létjogosultságának, létének dokumentálása. Egyfajta zenébe öntött üzenet volt ez a nagyvilág címére: Berlin él! A Deutsche Oper Berlin új épülete megnyitásának szintén szimbolikus jelentősége volt. Miután a berlini operatradíció legendás épülete Kelet-Berlinben állt, Nyugat-Berlin épített egy, a mai idők szellemének és stílusának megfelelő házat.

A titkár és asszisztens feladatainak mértéke és mennyisége megfelelt főnöke felelősségének. A bécsi beszélgetésben még humoros túlzásnak tűnt szó a »huszonnégy órás munkaidőről« veszélyesen közeledett a valósághoz. Fricsay esetében a német kifejezés »Probenarbeit« szó szerinti fordítása megfelel a tényeknek. A zenekarral és annak minden egyes tagjával szemben a szó szoros értelmében vett baráti kapcsolatot ápolt. Az általános gyakorlattól eltérően tegezte a zenekart és az egyes zenészeket. Mosolyogva idézték a muzsikusok Fricsay szavát, mellyel karmesteri, zenei utasításait bevezette: »seid's so lieb!« Amely is a magyar »legyetek szívesek«-nek felelt meg. És ami semmi esetre sem jelentett baráti engedékenységet a zene pontos, kottahű és művészi megvalósítása terén. A »légyszíves« megalkuvás nélküli szigort is jelentett!

A hangversenyek műsora városonként változott, Menuhin Csajkovszkij, Brahms és Bruch hegedűversenyével mindenütt hallatlan sikert aratott, éppúgy a zenekar, főként Fricsay. A közönség lelkesedése és a sajtó elismerő kritikái követték a nyugat-berlini zenekar útját.

Az egyes hangversenyek műsoraiból szinte soha nem hiányzott Bartók vagy Kodály egy-egy műve. Fricsay következetesen, meggyőződéssel és mélyen érzett hazafissággal kultiválta a magyar zenei anyanyelvet. Éléményszerű volt újra meg újra Bartók Concertójának előadása, annak lassú tétele, az Amerikába emigrált nagy zeneszerző szomorú honvágyának megrázó kifejezése. Elmaradhatatlan volt Fricsay hangversenyeinek befejezése után, a közönség tapsviharában a mindenkori ráadás: a Rákóczi-induló, melyet a publikum, Németországban éppúgy mint Londonban, Párizsban vagy Koppenhágában, tomboló tapsal nyugtázott.

Külön fejezetet, de legalábbis egy lírai költeményt érdemelne a Fricsay és Menuhin között keletkezett barátság. A kölcsönös szimpátia mellett zenei alapja is volt, mert a zene nagy vonalai mellett a kifejezés legkisebb részletei tekintetében is egyetértettek. Ezt a harmóniát érezni lehetett egész zenélésükben. A kettejük kapcsolata nem volt mentes a humortól, mindkettő jókedvétől. A majd egyhónapos együttlét jó részét a zenekar különvonatának fülkéiben töltöttük. Menuhinról tudvalévő volt, hogy indiai fellépéseit a jóga tanulmányozásával kötötte össze, és hogy maga is indiai szemmel nézve tekintélynek számított a jóga fizikai és vallásos területén. A sok beszélgetés során Menuhin megkísérelte Fricsayt – és engem is – az indiai filozófia és a jogamódszerek hasznáról meggyőzni.

Palló Imre operaénekes és Fricsay Ferenc Münchenben, 1957-ben

és októberi napok Berlinben ma is a város történelméhez tartoznak. Egy hónappal azelőtt épült Nyugat-Berlin körül szovjet parancsra a hírhedt fal, a »Mauer«, amely mögött hárommillió berlini majd' az évszázad végéig kellett, hogy éljen. Minden berlini siker válasz volt erre az emberellenes merényletre.

Fricsay igaz magyarsága. Ez kell, hogy a címe legyen utolsó fejezetünknek. Egyetlen alkalmat se hagyott ki, hogy magyarságát hangsúlyozza. Esetleges ellenvetések ellenére is műsorpolitikája lényeges pontja volt Bartók és Kodály műveinek népszerűsítése. (Nem szólva az elmaradhatatlan Rákóczi-indulóról, mint hangverseny-ráadás.)

»Felszántom a császár udvarát,
belévetem hazám bú-baját
hadd tudja meg császár felsége
mi lakik a magyar szívébe'...«

Bennem zeng Palló Imre gyönyörű hangja, aki Fricsay legszorosabb baráti köréhez tartozott. Feleségével és Imrucival, aki akkor tizennégy éves lehetett, különleges engedéllyel ki tudtak jönni Ermatingenbe, a bodeni tó partján lévő Fricsay-villába. Ő, ha nagyritkán szabad ideje volt, szeretett barátokat vendégül látni. »Mint egy igazi magyar úr«, mondtuk.

Pallóékat »Feri« különös szeretettel vette körül. A »kis Imrét« asszisztensnek szerződtette a salzburgi Idomeneo-produkcióhoz. Imruci kinn is maradt »Nyugaton«, művészi pályát futott be mint dirigens. Ermatingenbe jött a nagyszerű magyar operaénekes, Simándy József is. És főként Schiller Elsa professzor, a Deutsche Grammophon Gesellschaft művészeti vezetője, Fricsay és később Karajan nagyra becsült tanácsadója. És munkaadója, hiszen a nagyszámú Fricsay-felvételek az ő védő és vezető kezei alatt jöttek létre – és számíthattak sikerre. A zenei élet rossz nyelvei amúgy is »Ungarische Grammophon Gesellschaft«-nak titulálták az »Elsikém« igazgatósága alatt működő vállalatot. Nem elég, hogy a Fricsay-titkárság magyar kézben volt, »véletlenül« magyar volt az Idomeneóban alkalmazott zenei asszisztens is: Erős Péter, fiatal karmester, megbízható, precíz és telve igazi hazai humorral. Ha van a zenének mennyországa, akkor a néhány hete elhunyt Erős Péter ott is Fricsay Ferenc asszisztense.

Először 1956 nyarán látogattam meg Ermatingenben Érsek Máriával, az Operaház korrepetitorával. Ezután minden nyáron kint voltam Fricsayéknál, gyerekei egyidősek velem. Nagyon sokat beszélgettünk a zenéről is. Olyan művészt ismertem meg személyében, aki sem életében, sem művészetében nem ismert megalkuvást. Egyenes ember volt, aki mindig tudta, mit akar. Rengeteget lehetett tanulni tőle. Például ő volt az első, aki a Don Giovanni berlini bemutatójára készülve felvetette azt a lehetőséget, hogy Donna Anna tudja, kit enged be a hálószobájába éjjel. Azt is megmutatta a partitúrában, hogy szerinte a lány hol hazudik Ottaviónak. Ez az elképzelés akkoriban egészen egyedinek számított.

Tőle tanultam meg, hogy egy karmesternek mindig pontosan kell tudnia, mit akar kifejezni a zenével. Ha ezt az agyában eldönti, a keze már menni fog utána. Sohasem tanított ütésttechnikát. Elképzelése szerint a karmesternek magában kell hallania azt a hangzást, amit a zenekartól elvár. A próbák pedig arra szolgálnak, hogy a dirigens megtalálja a különbséget aközött, amit a zenekar játszik, és amit ő hallani szeretne. Számára nagyon fontos volt a felkészülés folyamata. Számtalanszor figyelhettem meg, ahogy szobájában zongorája mellett megtanulta a darabokat. »A hangzást olvasva is hallani kell« – vallotta ő is, ahogy keresztapám, Kodály Zoltán. Fricsaynak nagyon szép tenor hangja volt, gyakran énekelt. Keményen dolgozott a zenekaraival, nagyon választékosan tudta körülírni, mit szeretne. Érzelmekről éppúgy beszélt a próba közben, mint színekről, melyek a képzeletében megjelentek.

Amikor Salzburgban az Idomeneót próbáltuk, két zongora állt a teremben. Az egyik a korrepetitor a zongoraszólamot játszotta, a másikon Fricsay kísérte a recitativókat. Ekkor tanultam meg, hogy mennyire fontos, hogy a recitativókat először a karmester dolgozza ki, és csak amikor beültek az énekeseknek, akkor veheti át az irányítást a rendező.

Megszállottja volt a technikának. Nemcsak vadonatúj hatalmas Mercedeseire volt büszke, hanem a legmodernebb hanghordozókat is gyűjtötte. Nagyon értett a lemezkészítéshez. Egy-egy műből több próbafelvételt készített, és otthon hallgatta őket, keresve a legtökéletesebb lemezhangzást. Talán ez a balansz a titka annak, hogy felvételei ma sem avultak el.

1962 karácsonyát együtt töltöttük. Noha Fricsay már csak árnyéka volt önmagának, mi, fiatalok nem akaruk észrevenni, mennyire közeledik a baj. Egy évvel később, amikor visszanéztük Feri, a legidősebb fiú amatőr videofelvételeit, döbbsentünk rá, mennyire reménytelen állapotban volt már ekkor Fricsay. A karmester végrendeletében rám hagyta a kottáit. Az értékes gyűjtemény több mint ezer kötetet tartalmaz. Nagyon sokat lehet tanulni ma is belőle, Fricsay ugyanis rendkívül precízen, magyarul és németül jegyzetelt. Beleírta a vonásnemeit – melyek közül nem egy elképesztően jó – éppúgy, mint azt, hogy az operák rendezéseinek mire kell figyelnie. A Lammermoori Lucia esküvői jelenetébe például ez áll Edgar bejövételénél: berobban. Egyetlen szóba tudta sűríteni az egész jelenetet. Ezt a kottaanyagot néhány éve a londoni Royal Academyre hagyományoztam, ahol Sir John Barbirolli és Otto Klemperer – Fricsay kedvenc karmestere – hagyatékát is őrzik. Az anyag gondozója, Ray Holden ígéretet tett rá, hogy a teljes feldolgozás után az interneten bárki számára hozzáférhetővé teszi Fricsay szellemi örökségét.”

Varázspálcát találtam – Palló Imre emlékezik

Palló Imre (Budapest, 1941) karmester tanulmányait a Bécsi Zeneakadémián Hans Swarowsky növendékeként végezte. Salzburgban Fricsay Ferenc, Herbert von Karajan és Karl Böhm asszisztenseként is működött. Pályájának főbb állomásai: Wuppertal, Düsseldorf, New York City Opera, Frankfurt. Vendégkarmesterként megfordult Európa, Észak-Amerika és Ausztrália jelentősebb együtteseiben. Legutóbb Indianában, majd Sydneyben tanított. Jelenleg Floridában él.

„Családom és Fricsay Ferenc kapcsolata nagyon régre nyúlik vissza. Édesanyám öccsének volt katonatársa, ő mutatta be édesapámnak a fiatal muzsikust. Ezek után nem csoda, hogy édesapám szívesen járt le Szegedre vendégszerepelni. Kapcsolatuk a világháború napjaiban mélyülhetett el, a Fricsay-család egy ideig nálunk is lakott a Bajcsy–Zsilinszky úton, éppen az én szobámban. Nem sokkal a távozásuk után az egyik fiókom mélyén egy karmesteri pálcát találtam. Varázspálca volt ez egy hat-hét éves fiú kezében! Az első kézzelfogható találkozás későbbi szakmám nélkülözhetetlen kellékével. A háború után Fricsay a Traviatával mutatkozott be az Operaházban. Az előadás után azt mondta édesapámnak: »Beénekeltél engem az Operába!« Édesapám legendás volt arról, hogy mindenkinek segített, a színházban Talpalló volt a beceneve. Valószínűleg ő juttatta be Fricsayt az Operába. A karmester ezért élete végéig hálás maradt. Halványan emlékszem az utolsó budapesti Lammermoori Lucia-előadásra, Fricsay az egyik szünetben, a szobájában mondta el szüleimnek, hogy következő berlini útjáról már nem fog hazajönni. Barátságukat azonban a távolság nem befolyásolta. Gyakran beszéltek telefonon, szüleimnek mesélte el először a müncheni szerződését, ők voltak az első vendégek az ermatingeni háznál. Fricsay szerette volna édesapámat Berlinbe szerződtetni, de ezt a magyar hatóságok akkor nem engedték. Elkészíthetett viszont a Deutsche Grammofonnál egy lemezt Bartók és Kodály dalaiból, Hajdú István zongorakíséretével. Amikor csak lehetett, szüleim meglátogatták Németországban és Svájcban a Fricsay-házaspárt. Édesapám Elsa Schiller mellett a legjobb barátja maradt Fricsaynak élete végéig. Ezt a barátságot én is »örököltem«, Fricsay második apám lett.

Mozartról és Bartókról

(írta: Fricssay Ferenc)

Előszó

Tudom, hogy amit Fricssay Mozartról és Bartókról mond, mind igaz; folyton azt az érzékeny, szenvedélyes és együttérző viszonyulást tükrözi, mely egy életen át szorosan fűzte e két zeneszerzőhöz. Hogy is lehetne másképpen leírni Fricssay mélységesen szenvedélyes interpretációit, mint úgy, hogy azok jóslatszerű válaszok az emberiségért síkra szálló időtlen kérdésekre?!

Ha Fricssay írása, a zene e felkentjének üzenete ki tudja fejezni akár csak egy részét is annak, amit a muzsikálása magában rejt – már maga is nagy kincs...

*New York, 1961. október 29.
Yehudi Menuhin*

operában a szerelmi élmény álombeli beteljesülése Susanna Rózsa-áriájában, ill. a keserű féltékenység Figaro Esz-dúr áriájában; a vágyakozás és a gyengéd simogatások előíze a „*La ci darem la mano*” szövegű Don Giovanni-Zerlina duettben; két lélek teljes egyesülése Don Ottavio G-dúr áriájában, ahol az egyiknek gondja vagy öröme egyben a másikét is jelenti; vagy amint Tamino Kép-áriájában az első pillantásra feléled az ideális szerelem...

Beethoven Fideliojának „*O namenlose, grosse Freude*” kezdetű duettjében rátalálhatunk két szerető örömteli kitörésére, akiknél szellem és test egyet jelent, és akik kényszerű elválás után újra egyesülnek; Bizet Carmenjében a Virág-ária pedig önmagában egy miniatűr dráma, melyben a férfi börtönének sötét magánya egy illatos, ám egyre hervadó virágot őriz azért, hogy szerelme változatlanul, sőt, fokozottan élhesse át azt a pillanatot, amikor e hervadt virágot felcserélheti valóságos szerelmi mámorra; Verdi Traviatájának negyedik felvonásbéli, párizsi kettősében a szerelem megértően elfedi, hogy a vég már az ajtó előtt áll. Szemükben láthatatlan könnyel, lelkük mélyén sírva csapják be a szerelmesek egymást nevetésükkel. Vigasztalják magukat újra felvirágzó szerelemmel, csókkal Párizs boldog városában, pedig egyikük tudja és a másik is érzi, hogy ez az egyesülés csak lélekben ill. a másvilágon valósulhat meg; végül Gluck Orpheus-ának „*Ah, l'ho perduta*” kezdetű áriája két lélek, egy pár szerelmének szívettépő kitörése, hol egyikük halálával társa nem tud egyedül megmaradni, életképtelen fél-emberként fájdalmában és vágyakozásában lehetetlen tovább élnie.

Mindezek a zeneművek szinte népszerű „*slágerek*” lettek. Nem csupán azért, mert szép, fülbemászó dallamokból állnak, hanem azért is, mert bennük minden, amit a zeneszerző mondani és kifejezni akart, az énekes szavai által mindenki számára egyformán érthető. Az egyszerű, elfogulatlan hallgató azt gondolja, hogy a zene a szöveget illusztrálja; valójában ez fordítva áll: a zene a kifejezés maga, és a szöveg az illusztráció. Ha a zenében emberi hang és szöveg összekapcsolódik, bárki számára könnyebben érthetővé válik, ellenben ha „*abszolút*” zene szól hozzánk, annak nagy és szépséges titkát, megfogalmazhatatlan élményét csak avatottak értik meg.

Zene – a kimeríthetetlen téma

A zenével túllépünk az emberi megértés számára bejárható területen. Zenei kifejezést nyerni valami magasabbrendűt, titokzatosabbat, ugyanakkor szubjektivebbet jelent, mivel a zene nyelve szavakba át nem ültethető. Ha a zenét mérhető értékekben vissza lehetne adni, nem lenne létjogosultsága, feleslegessé válna.

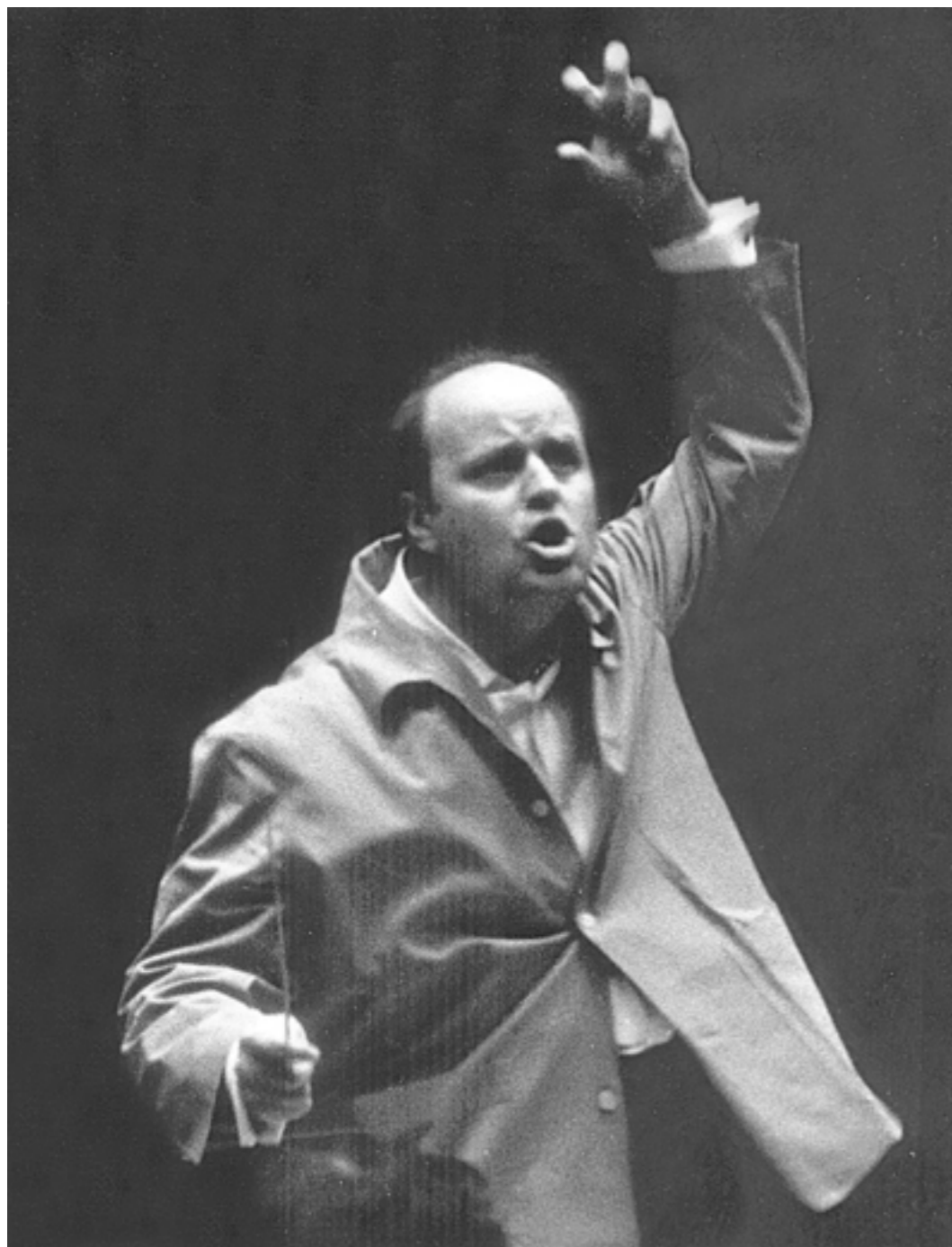
Milyen kevésbé kifejezők a szavak: szerelem, szeretet, öröm, gond, félelem, örvendezés – ezzel szemben mi mindent tudunk érezni e fogalmak mögött! Milyen hosszú időbe telik a „félelmetes” szót úgy elmagyarázni, hogy tényleg félelmet érezzen valaki! A lelkünk sokkal többet tud ezekről az érzésekről.

Aki a zene titokzatos nyelvét ismeri, annak csak egy-két ütemet kell hallania a Don Giovanni nyitányából, azt a néhány ütemet, mikor a Kormányzó mint kőszobor megjelenik, miközben a hegedűk és fuvolák dallama oktávpárhuzamban emelkedik és süllyed – máris félelem fogja el. Az ember úgyszólván a történelem közepébe kerül, mindent közvetlenül átél: az éjfélt, az alvilág szellemeit felidéző kőszobor-vendég megjelenését, a halál előtti utolsó percekét – a fuvola emelkedő skálái sivítanak, mint a szél, a *crescendo* viszont nem éri el a csúcspontot, hanem visszahanyatlik, mielőtt megfogható lenne – mint egy ablak, ami csak imbolyog a szélben, de soha be nem csapódik –, lent pedig a basszusok fenyegető, kőből faragott ritmusa lüktet. Lélegezni se merünk, úgy érezzük, mintha megfulladnánk. Félelmetes! Ez mind néhány másodperc alatt történik, néhány ütem alatt, és „csak” hangok idézik elő...

Mily szegényen halnak meg azok, akik életükben, földi vándorlásuk során a zenét, Istennek ezt az ajándékát soha meg nem ismerték!

Vagy a másik oldalról közelítve: Mit értünk szereteten, szerelmen? Ezt is érezni kell, nem lehetséges szavakban kifejezni. Szellemünk formálja meg beszédünket, lelkünk viszont zenében fejezi ki magát. Mit tudhatunk a szeretetről vagy a szerelemről, ha még nem éreztük át, hogy az bennünk is úgy él, ahogy Mozart annyi dalban és áriában leírja? Mint pl. a legtisztább lelkű feleség iránti szerelem ill. tőle a bocsánatkérés a „*Contessa, perdono*” szövegű néhány ütem a Figaro lakodalmában. Vagy ugyanebben az

Ide illik Pascal vélekedése: „Minden test, az égbolt, a csillagok, a föld minden birodalmaival együtt kevesebbet ér, mint a legkisebb szellem; mert a szellem mindent felismer és azonkívül önmagát is, a testek pedig semmit. Egy test még a legkisebb gondolatot sem tudja megteremteni. Ez lehetetlen, mert a gondolat más dimenzióba tartozik.”

A gondolat – a szellem terméke – az agy által találja meg útját, és egy testi funkció, a nyelv mozgása által fejeződik ki. Fülünkbe jut, dobhártyánk rezgése agyunkhoz közvetíti, onnan pedig újra tudatunkhoz vezet titokzatos útja. Ily módon köt össze a beszéd két szellemet egymással. Van viszont egy másik út is arra, hogy kifejezzük azt, ami minket megfog, és amit érzünk – a művészet nyelve, s ez nem szavakban beszél hozzánk, hanem színekben, vonalakban, dimenziókban, hangmagasságokban, ritmusban és dinamikában. E nyelvek közül a legsokoldalúbb, legtitokzatosabb, egyben legmagasztosabb a zene. Mily titok marad pl. az, ahogy a zene szeretettel ill. szerelemmel kapcsolatos érzéseket kelthet bennünk anélkül, hogy erotikára gondolnánk; a legforróbb beteljesülést, a legtisztább tökéletességet éljük meg lelkünkben – pusztán hangok által. Mi más lenne ez, ha nem Isten ajándéka, önmagába zárt titok, amelytől életünk megszépül?

Hogy kísérletet tehessünk e titokzatos nyelv egy részének, titkos, nagy ABC-jéből legalább az A betűnek a leírására, vissza kell térnünk a beszéd nyelvének kis abc-jéhez, mely mindenki számára érthető. Emiatt „anyanyelvemről”, a zenéről most átváltok az „idegen nyelvre”, a szóra. Szavakkal próbálok utat mutatni a zene valaha létező legnagyobb szelleme, Wolfgang Amadeus Mozart, és – számomra – századunk legjelentősebb zeneszerzője, Bartók Béla megértéséhez.

Fricsay Ferenc

hogy Beethovent semmiképp sem tarthatjuk optimistának. Tragikumát, harcát mindig érzem, még műveinek legboldogabb momentumaiban, mint a *Kilencedik szimfónia* utolsó tételében, a *Fidelio* zárójelentében vagy az *Ötödik szimfónia* zárótételében is. Soha nem érezhető egy gondtalan mosoly, egy igazán vidám vagy vigasztaló hangulat – zenéje mögött állandó félelem áll. Nevetése inkább vigyorgó grimasz, nem szívből jövő. Nála a nap sugarára mindig fenyegető árnyak borulnak, mivel életében talán sohasem volt boldog ember.

Ezzel szemben Mozart a *par excellence* optimista. Még a legszomorúbb, legtragikusabb műveit is valami örömteljes érzés hatja át, ha igen távolról is, de hallhatóan és érezhetően megcsillan valami arany, mint ahogy a *g-moll szimfónia*, az *Idomeneo* tercettje ill. kvartettje, a teljes *La Clemenza di Tito*, az *Adagio és fuga* első része, a *g-moll kvintett* első tétele ezt sugározza; talán azért, mert Mozartnak már gyermekkorában része lehetett igazi boldogságban, ami Beethoven életéből feltehetően kimaradt. Lehetséges volna, hogy Mozart ennyire optimista lénye a boldog gyerekkorra vezethető vissza?

Az optimizmus és pesszimizmus szavakat itt nem a hagyományos, laikus felfogás szerint használom, amely szerint az optimista elégedett a világgal, csak önmagával nem, a pesszimista viszont éppen önmagával elégedett, csak a világgal nem tud jól kijönni.

Én ezeket a kifejezéseket úgy értem, hogy az optimista öröme örökkévaló, és a szenvedés számára csak próbatétel, míg a pesszimista számára örök a szenvedés és a megpróbáltatás, az öröm pedig csak epizód. Ebből következően az optimista számára minden nehézség áthidalható, míg a pesszimista állandó konfliktusban él. Az optimista hozzáállása a világhoz szilárd, csak az élet változik körülötte; a pesszimista élete ellenben állandó harcból áll. Még akkor is, ha léte váltakozó ritmusban kíséri, fülében ez is átalakul monoton taktus-ütéssé, mely naponta harcba hívja. Az optimista nem keresi az örömet, mint ahogy a bánatot sem. Mindkettő eléri őt, majd utóbbit legyőzi az előbbivel. A pesszimista saját pesszimizmusa ellen küzd, az öröm után csak vágyakozik. Az optimista számára minden nap érzésekkel teli; élete állandó előkészület, a nagy öröm idején pedig felkészül a nagy bánat legyőzésére, hogy gondok közepette majd ismét az örömet várja.

E tézisnek megfelelően Mozart éppen életének legszomorúbb szakaszában adta az emberiségnek a Varázsfuvolát örökkévaló vigaszul. Viszont Prágából dicsőségesen és gazdagon visszatérve írta tragikus *g-moll szimfóniáját*. Amikor én Mozartot az utolsó nagy optimista zeneszerzőnek nevezem az abszolút zene értelmében, felmerül a kérdés: Mi az abszolút zene és hol vannak határai? Véleményem szerint az abszolút zene ott kezdődik, ahol a zene elválik a tánctól, és ott végződik, hol irodalom vagy bármiféle program fűződik hozzá.

Minden hangszeres zene eredete a tánc. Ezzel azt akarom mondani, hogy az ember azért muzsikált, hogy táncoljon rá. Ez a zene még nem öncélú, még nem önálló. A szórakozást szolgálja, örömet és vigasztalást hoz a gond és szomorúság elűzésére. Ezzel szemben az abszolút zene már nem tánc, de még nem is irodalom vagy program – önálló, teljességgel öncélú művészet. Ez a zene mindent képes

Mozart

Sok zenekedvelő Mozartot kecses könnyedséggel, sima súlytalansággal azonosítja, azaz főként ezeket tartja műveire jellemzőnek; Mozart-szobrokat és -képeket talán legszívesebben úgy látna, mintha azok cukrászművek lennének. Ez a szemlélet mindennél helytelenebb! Mozart csupa izzás, szenvedély és – amikor úgy akarta – minden ütemben csupa dráma. Magában a rokokó-korszakban is tudták (vagy legalábbis érezték), hogy Mozart zenéje nem rokokó-zene volt az akkori értelemben. Ha manapság Mozart zenéjét „rokokónak” nevezzük, akkor ezt a fogalmat Mozart teremtette meg először számunkra; ő saját korszaka szemszögéből újjító, forradalmár volt, sőt némelyek barbárnak is tekintették.

Egy Schaul nevű stuttgarti udvari zenész azt mondta Mozartról: „*Mily nagy a különbség Mozart és Boccherini között! Az egyik (Mozart) keskeny ösvényeken, szörnyű meredek szakadékokon keresztül vezet minket sűrű erdőbe, melyekben virág nem fakad; a másik (Boccherini) mosolygó tájat tár elénk, teli ezer virággal, csobogó friss patakkal és árnyas ligettel.*” Az akkori Berlin zenei védőszentje, Zelter, Goethe barátja, Mozartot szintén forma nélkülinek és naturalistának tartotta Bach-hoz képest. Jakobi pedig azt írta Herdernek a *Don Giovanniról*, hogy „*kibírhatalan zene*”. Giuseppe Sarti, korában híres zenei szakértő, Mozart zenéjét fül-sértőnek és rendellenesnek tartotta, és meg nem tudta érteni, hogy ilyen „*botfűlű barbárok hogy mernek egyáltalán zenét írni*”. Milyen katasztrofális tudatlanság is egy valódi géniuszt így félreismerni!

Mozart volt az utolsó nagy, optimista szemléletű zeneszerző és egyben – csakis zenei fogalmak szerint – az utolsó klasszikus. Téves és felületes Mozartot és Beethovent még ma is abszolút értelemben vett klasszikus zenészként együtt emlegetni. Beethovent és Mozartot egy világ választja el egymástól. Ez természetesen nem értékítélet, hanem csak megállapítás, inkább elemzés!

Beethoven polgári függetlenségében, hontalanságában lelke mélyén romantikus volt. Egy magányos szívvel teli ember – önmagával és a világgal állandó harcban álló titán. Programból, irodalomból nem kér, sőt még a romantikát is ellenzi a zenében. És Beethoven mégis rendkívül romantikus hajlamú, mélyen pesszimista. Pesszimizmusa – bár mindig újra legyőzi magában – látenszen olyannyira jelenvaló,

más zenénél világosabban és érthetőbben tükrözi a valóságot, a földöntúlinak, egy ideális álmvilágnak a tükörképét is közvetíti. A valóság és az ideálok világa Mozart lelkében együtt voltak, mindkettő haladt a maga útján, soha össze nem mosódtak, soha harcba nem keveredtek. Ezzel magyarázhatjuk, hogy Mozart zenéje bizonyos mértékig transzcendentális, mintha egy minden földi kötöttségtől távoli szférából szólna hozzánk, égi harmóniában. Olykor könnyek mögül, de mindig felcsillan a mosoly!

A Mozart előtti kor francia és olasz operái elsüllyedtek az idő óceánjában, csak Gluck néhány műve élte túl a feledés özönvizét. Mozart volt az első, aki a zene elsőrangúságát hangsúlyozta, ha tudattalanul is; ezáltal elsőként ő volt a zenedráma megteremtője. Nála az opera az abszolút zenéből született. Művészete határozott és tökéletes zenei nyelv, melynek fő eleme a kantiléna, s ezzel ő úgy tudott leírni és kifejezni minden lelki állapotot, jellemet és helyzetet, mint addig és azóta senki más. Műveiben elsőként és máig egyetlenként az életet mint egészet tudta felidézni, minden ellentmondásával, állandó kettősségével együtt.

Csak az a művész képes visszaadni az emberi lét kétértelműségét, aki az embert egészen közelről és ezzel egyidejűleg távolságot tartva is tudja szemlélni, akinek nincsenek illúziói, ugyanakkor mindent a sors fenséges áramában megszépítve lát. Ilyen művész volt Shakespeare, és ilyen volt Mozart is. Egyedül ők tudták a tragikumot a komikummal organikusan ötvözni, mivel ők ismerték fel leginkább az élet szétválaszthatatlan egységét. Egyedül ők váltották valóra *Platón* évezredes álmát, várakozását a költőre, aki egy személyben ajándékozza meg a világot a tragédiával és a komédiával. Mozartnak erre még több lehetősége volt, mint Shakespeare-nek. Gazdagabb volt eszközökben – számára ott volt a zene. A dráma a szövegben és a dallamban is rendelkezésére állt, egyszerre tudott történetet elmondani és érzést kifejezni. Emberfeletti feladat – ám Mozart számára még ez is véghezvihető! Dráma és kantiléna, lelki karakter és abszolút forma párhuzamosan teremtődött meg.

A mozarti dallam már önmagában csodálatos. Karcsú és gyöngéd, arányaiban tökéletes és világos, fenyegető és félelmetes, ha arra van szükség, vagy örömet és boldogságot tükröz; apollói fényében és dionüszoszi izzásában egyszeri és megismételhetetlen. Ez a dallami gazdagság Mozarttal jött a világra, rövid élete során mind szebben virágzott, és soha nem volt annyira tökéletes, túlradóan boldog és önfeledt, mint amikor ráborult a szenvedés sötét éjszakája.

Ezzel a belső beteljesüléssel párhuzamosan járt formaművészetének tökéletesedése. Korábban kifejtettem, hogy az abszolút zenében a forma jelenti egyben a tartalmat. Erre Mozart életműve a legszebb bizonyíték. Aki ezzel szemben a formát nem birtokolja, nem alkothat soha tökéleteset a művészetben. A mozarti formaművészet középpontjában a szonáta áll, mely mindinkább a fő súlyok hordozójává válik. Legutolsó szimfonikus művének végén, a Jupiter-szimfónia utolsó tételének záró fűgájában Mozart beteljesíti évszázadának egyik álmát: egyesíti a kötött formaalkotást és a szellemi lényegét – összeolvasztja a fűgát a szonáta szellemével.

A csoda, amit Mozart színpadi műveiben és a dal műfajában véghezvitt, nem kisebb: egyedül őneki – és azóta senki másnak! – sikerült a német zenét az olasszal, Északot Déllel egyesíteni anélkül, hogy bár-

előidézni: változatos életritmust, sötét félelmet, csillogó reményt, édes fájdalmat és kintelmes örömet, kárhozatot és megváltást, pusztulást és győzelmet; képes minden érzelmet legközvetlenebb és legtömörebb formájában visszaadni, nemcsak minden más művészettől függetlenül, hanem minden művészet közül a legszebben és leghatásosabban is. Ez az abszolút zene legfőbb feladata és értelme.

Az abszolút zenében a forma a döntő. Az abszolút zene kizárólag formájában él, sőt, mondhatnánk: itt a tartalom egyenlő a formával. *Haydn* még félig a tánchoz kötődött, Beethoven már megtette az első lépést az irodalom és a programzene felé. Mozart végül szakított a tánccal, de sohasem közelített az irodalomhoz, a programzenéhez. Az optimista Mozart volt az, aki lelki egyensúlya által – úgy életében, mint zenéjében – megtalálta a helyes utat, ezzel megteremtette az abszolút zenét. Mozart titkát csak akkor fejthetjük meg, ha az embert a zenéjén keresztül nézzük. Benne a zene az élet alapja és forrása, és nem az élet az alkotás alapja és forrása. Mozart számára a zeneszerzés maga az élet.

Mozart csodagyerek volt. Nála a kivételes tehetség csodálatos módon jelentkezett és még csodálatosabb módon bontakozott ki. Mozart már negyedik életévében komolyan zenélt. Zsenialitása lehetővé tette, hogy már gyermekfejjel felfogja és megértse, amit a legnagyobb mesterek, mint Rameau, *Händel*, *Padre Martini* vagy *Scarlatti* nemcsak technikai, hanem szellemi értelemben is közvetítettek. Mozart tehát már gyermekkorában olyan szellemi érettséggel rendelkezett, mellyel ezeknek a többségükben már mesterségük magaslatára jutott, jelentős alkotóknak a szellemét felfoghatta és magában feldolgozhatta. És a csodagyerek az elkövetkezendő harminc évben, utolsó művéig szüntelenül továbbfejlődött. Mozart, az ember kicsiny és szegény személyes életével csaknem szegyenkezve húzódott meg saját szikrázó tehetsége mögött. Zenéje érdekében megfedkezett az életéről; a *Don Giovanni*, a *Varázsfuvola*, a *Jupiter*- vagy a *g-moll szimfónia* szinte érdekesebbek, csodálatosabbak, szebbek és titokzatosabbak, mint ő maga.

Amit Mozarttól, mint emberről tudni szeretnénk, azt megismerhetjük a leveleiből: kedves, naiv, szüleit szerető ember, örök gyerek volt. A *Figaro lakodalma*, a *Don Giovanni* vagy a *Varázsfuvola* szerzőjéről viszont csak a partitúrái beszélnek igazán. Amikor Mozart apjának azt írta, hogy minden stílushoz képes alkalmazkodni, minden stílust képes elsajátítani, akkor az úgy értendő, hogy Mozartnak soha nem volt formai problémája. A nagy romantikusoknál – de már Beethovennél is – a formával való küzdelem volt a lényeg. Mozart számára ez nem küzdelem volt, hanem része az alkotásnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy számára minden készen adott lett volna: maga is egyszer beismerte, hogy igen sokat kellett tanulnia és fáradoznia – de ez csak a fáradság és vesződség volt, sohasem volt küzdelem. A zene elíziumi mezején, az élet felett lebegve szeme csak az ideálist látta, füle csupán muzsikát hallott.

Négyéves korában királynék ölében ült; mikor dicsérték, sírni kezdett; halálos ágyán is csak a kötelességére, a *Requiemre* gondolt; 35 évesen pedig egy tömegsírbán tűnt el látókörünkől örökre. Sohasem jutott el hozzá igazán az élet... Hite a zene volt, de egy kevéssé Megváltójává is vált a zenének... Ez a művész érezte és tudta, hogy lelke csak a zenében találja meg hitét és beteljesülését. Zenéje, mely minden

feletti ítélet. Mindezt Mozart a dramma giocoso műfajában egyesítette, játékos köntösbe burkolva, ve- gyítve a komikus és tragikus elemeket, úgy, ahogy a világon egyedül csak ő tudta.

A *Così fan tutte* látszólag a gáláns, játékos *belcanto*-stílus csúcspontja. A szerelmeseket Mozart somo- lyogva egyiknek a karjából a másikéba vezeti és vissza, majd figyelmeztet: *Così fan tutte – A nők mind így csinálják!* Mi pedig, ha ezt a mondatot olvassuk, hogy a hangsúly a „mind”-en legyen, akkor nem is igazán tudjuk, hogy sírjunk-e rajta vagy nevéssünk. Mintha azt mondaná nekünk: „Ott, ahol nem fontos, túl komolyan veszed a szerelmet – és nevésségesé teszed magad; vagy ott, ahol fontos lenne, nem veszed elég komolyan – akkor viszont marja a szíved. Vigyázz, a szerelem nem játék, és mégis, ennek ellenére: A nők mind így csinálják – Così fan tutte.”

A *La clemenza di Tito* megpróbálja a *Metastasio*-szöveg nagyoperai, *opera seria* műfaját csodálatos zené- vel még egyszer életre kelteni. Zenei szempontból azonban abban a korban egy ilyenfajta dráma már képtelenség volt. A régi operastílus ekkorra idegen volt az operaszínpadokon, ezt áthidalni még Mozart- nak sem sikerülhetett – még jobb körülmények esetén sem, nemhogy abban a helyzetben, ahogy ezt a művet komponálta: gyorsan, elsielve és már igen rossz egészségi állapotban.

Végül, mint utolsó színpadi műve: *A varázsfuvola*, az emberi bölcsesség és szeretet magasztos éneke. Egy jelképes mesejáték, amely magában egyesít népdalt és oratóriumi elemeket, kórust és drámai kolo- ratúr-áriát. Olyan alakok szerepelnek benne, kiket sem hősnek, sem közönséges embernek nem tartha- tunk: *Papageno*, a madár-ember természeti lény, Mozart őt kénye-kedve szerint énekelte. *Az éj királynője* haragjában könyörtelen, bosszúja határt nem ismer, ő uralja a gyűlölet birodalmát, amelynek jelképe az éj. Az őt kísérő sötét lelkű, félelmetes *Három udvarhölgy* ellenképe az ártatlan *Három ifjú*, a három génusz, aki – mint az átlátható igazság, mely nem rejti el magát – az igazak útjelzője. Sarastro, a nagy bölcs, aki hisz az emberben és az emberi szeretetben. Tőle hangzik fel a gyönyörű, és – bárcsak megszívlelnék az emberek! – szebb életet teremtő himnusz: „*In diesen heiligen Hallen kennt man die Rachte nicht – Itt, e szent termekben a bosszú ismeretlen.*” A „*terem*” itt a világot jelenti, melynek kupolája a mennybolt. Egy himnusznak sincsen ilyen fennkölt dallama, mint ennek. Második versszakánál nem választhatna meg- felelőbb himnuszt az emberiség: „*In diesen heiligen Mauern, wo Mensch den Menschen liebt / kann kein Verräter lauern, weil man dem Feind vergibt / Wen solche Lehren nicht erfreuen, verdient nicht, ein Mensch zu sein. – E szent erődben itt, hol ember az embert szereti / Áruló meg nem bújhat, mert az ellenség is bocsánatot nyer / Kinek e szót örömet nem szerez, az nem érdemli meg, hogy ember legyen.*”

Pamina és *Tamino* a két emberi alak ebben az operában. *Pamina* kezdetben gyermekes komolysá- gal teli leány, szemünk láttára önállóan gondolkodó nővé érik – abban a pillanatban, amikor anyja, akit ő imádott, megparancsolja neki *Sarastro* meggyilkolását. Ekkor *Pamina* elfordul anyjától és mindattól, ami eddig számára lényeges volt. *Tamino*val együtt akarja a megpróbáltatásokat leküzdeni. Immár csak egy- ben hisz: az igazságban; célja is csak egy, a szeretet. Tisztaelkű ember akar lenni, végül ideálját boldogság jutalmazza. *Tamino* lovagias, de forrófejű és meggondolatlan fiatal nemes. Csak az érzelmet ismeri, az

melyikből is veszítenénk valamit; az olasz dallamosságot összekapcsolta a német formaművészettel és logikával. Sem Mozart előtt, sem pedig utána nem volt a német művészet ilyen könnyed, szinte játékos; műveivel egy új, európai és örök műfaj jött létre.

Még valami egyedülit és megismételhetetlent hozott létre Mozart: a zenei anyagot legrejtettebb és legtitkosabb természetének megfelelően szólaltatja meg! A hegedűk igazi hegedű-dallamokat énekel- nek, a zongora zongora-harmóniákat hangoztat, a klarinét először játszik sajátos klarinét-dallamokat, az általános zenekari hangzás változatos zenekari karakterekké válik, az énekszólam élő emberi hangot fejez ki. Így lesz első ízben a hangszer megválasztása az egyetlen lehetséges megoldás, ezáltal teremődik meg a forma és a kifejezés végleges és elválaszthatatlan egysége.

Az isteni adottságoknak ez a bősége talán pazarlásnak nevezhető. Ám nem csupán Isten volt pazarló Mozart irányában, Mozart is pazarló volt tehetségével szemben. Természeténél fogva pazarló és játékos, az igazi, benne beteljesült homo ludens volt. A Mozart – Apollón hasonlat talán a rá nézve legtalálób- emberi arca van, ám isteni szépséget sugároz.

Mozart minden egyes operája kivétel nélkül más kategóriába sorolható. A *Bastien és Bastienne* fran- cia pásztorjáték. Az *Idomeneo*, mely továbbfejlesztett formában a *Gluck*-féle nagyoperán alapul, hatal- mas kórusaival antik *tragédiának* tekinthető. Egyedülálló méltóság és előkelőség jellemzi ezt a művet, melynek monumentális ereje és vad szenvedélye Mozartnál később így sohasem ismétlődik meg. Már a nyitányban is valami egyedülálló történik, a zeneirodalomban először: a bevezető ütemek hősiességre utalnak, majd felidéződik a zenében a tenger hatalmas erejű hullámzása; így előre vetődik ennek fontos szerepe a műben. Először fordul az is elő, ahogy egy operai együttesben – a kvartettben – a zene egy- szerre több különböző lelkiállapotot ábrázol: *Elektra* haragját, *Idomeneo* kétségbeesését, *Ilia* megindító lemondását, valamint *Idamante* felismerését, hogy eljegyezte a halál, és ahogy ennek eltökélten elébe megy. A kvartett végén *Idamante* újra megismétli elszánt szembenézését a halállal – ugyanazt a sort, amellyel bevezette a négyest. Hangja elnémul, és a zenekar gyászos utójátékkal bocsátja őt nehéz útjá- ra. Mozart soha többé, még későbbi mesterműveiben sem írt ilyen tragikus színnel, mint ebben az első nagy művében, amelyet huszonöt évesen alkotott. Csak sokkal később, a *c-moll misében*, és a *Requiem*- ben találunk hasonlót, ám ezekben már nem az emberről szólt, témája az Istennel való párbeszéd.

A *Szöktetés a szerájból* az első német *daljjáték*; egy egzotikusan színezett, mesés idill. A *Figaro lakodal- ma* ugyanakkor egy rokokó tűzijáték, mely a kirajzolódó veszélyekről és mögöttük a forradalom félelme- tes örvényéről is szól. Felületesen nézve a darab témája a házastársi szerelem győzelme, fő mondani- valója azonban – azáltal, hogy a Gróf saját válságának megoldására képtelen – az úri osztály hanyatlása. *Figaro* furfangjával, rátermettségével és határozottságával azt az osztályt képviseli, amelyik néhány év múlva – ha kell, erőszakkal is – győzelemre viszi a forradalmat.

A *Don Giovanni* témája a katasztrófába torkolló szenvedélyes életkaland, a mindent pusztító démoni erő, a fantasztikumból nőtt vad szenvedély, mely elszabadítja a megsemmisülést, végül pedig a démon

eszmét és a gondolkodást nem. Beleszeret *Paminába*, akinek kiszabadítását és elnyerését legmagasabb céljául tűzi ki. Erőszakkal akarja megharcolni útját, de be kell látnia, hogy egy fegyvertelen bölccsel szemben még kardjának sincs hatalma – mily csodálatos gondolat! Ebben a duettben (később visszatérünk rá!) Mozart nagy tettet hajt végre a német operatörténet számára is. E felismeréssel érik *Tamino* férfiból emberré. Rájön, hogy csak a megpróbáltatásokon edzett ember tudja az életet és problémáit megoldani. Tudja már, hogy egyedül bölcsesség, függetlenség és őszinteség, az élet legmagasabb értékei vezetnek a célhoz. Ez volt Mozart mondanivalója számunkra, és ezt kellene a világnak felismerni – mennél korábban, annál jobb...

A dráma lényege tehát az emberiséget reprezentáló két alak, *Pamina* és *Tamino* fejlődése és érése. Utolsó színpadi művében Mozart a német nemzeti opera számára örökül hagyta még az ének-beszédet is. *Tamino* és az *Alter Priester* (Egy öreg pap) recitativ duettje nélkül – ahogy korábban említettem – *Weber* és *Richard Wagner* zenéje elképzelhetetlen lenne, ezzel Mozart nem csupán a következő évszázad zenéjének példaképe, hanem annak a megalapozója is volt; a következő generációk erre az alapra építették templomaikat, melyekben a zeneimádók megtalálják hitüket.

Befejezésül szeretném idézni a nagy angol zenekutatót, *E. Dent*et, aki *A varázsfuvola* gondolati tartalmát a szabadkőműves eszmékkal magyarázza – hiszen Mozart is tagja volt ennek a szövetségnek –, mely eszmék összefüggésben vannak az okkult misztériumokkal. Ahogy Dent írja: „...*Meghalni és beavatottnak lenni szóban és jelentésben egy. A halál és a beavatás küszöbén minden a legszörnyűbb arccal mutatkozik, visszakozás és remegő félelem fogja ott el az embert. Ha ezt mind sikerült legyőznie, az újhítűek isteni éneke köszönti. Beocsátást nyert a tisztaság országába, ahol virágzó mezőkön ünnepélyes-szent hangon énekelnek és táncolnak. Itt a beavatott tökéletes és szabad lesz; megkoronázva és gondtalanul jár az üdvözültek körében!*”

Idáig kell eljutnunk! Bárcsak eljutna idáig a világ! Biztos vagyok abban, hogy Mozart eljutott odáig és elérte célját. Mozart Isten felkent prófétája volt a földön, és el is nyerte jutalmát: „...*megkoronázva és gondtalanul jár az üdvözültek körében!*”

korára átfogóan ismerte a zeneirodalmat Bachtól Wagnerig. Sok zenét írt, *Brahms* és *Dohnányi* hatottak rá legtöbbit. Érettségije idején felmerült a kérdés, hogy melyik akadémiát válassza további zenei tanulmányai számára. A bécsi konzervatórium számított abban az időben a zenetanulás legkiválóbb helyszínének. Bartók viszont megfogadta Dohnányi tanácsát és Budapestre ment, a Magyar Királyi Zeneakadémiára. Zongora szakon *Thomán István* növendéke lett, zeneszerzést *Koessler János*nál tanult. Szorgalmas tanulással teltek az 1899 és 1903 közti évek.

Bartók gyermek- és fiatalkora arra az időszakra esett, amelyben Magyarország minden erővel megpróbált a szétszórt Habsburg Monarchiában független maradni, Bartók ennek a szabadság-mozgalomnak külső megjelenésében is meg akart felelni: a századforduló idején a húszéves fiatal az 1848-as forradalmárok viseletét hordta – romantikus, szalagos fekete öltöny, magas csizma. Lakását magyar parasztbútorral rendezte be. Megtagadott németül beszélni, még anyját is próbálta meggyőzni, hogy adja fel a családi körben favorizált németet a magyar nyelv kedvéért.

Első zenekari művét 1903-ban írta: egy szimfonikus költeményt, amelyet jellemzően *Kossuth-szimfónia*nak nevezett el, a nagy magyar forradalmár emlékére. Alig jutott túl a krízisen, amelyet *Richard Wagner* (*Ring*, *Trisztán és Izolda*, *Mesterdalnokok*), *Richard Strauss* (*Imígyen szóla Zarathustra*) vagy *Liszt* (főleg ismeretlen, de annál jelentősebb művei: *Année de Pèlerinage*, *Harmonies poétiques et religieuses*, *Faust-szimfónia*, *Haláltánc*) műveivel való megismerkedése váltott ki benne – ekkor zajlott Bartók első „*Sturm und Drang*” életszakasza –, amikor létezésének egyik legmértővebb felismerésre jutott, erről 1921-ben, az 1905-ös évre visszatekintve a következőt írta:

„Fölsimertem továbbá, hogy a tévesen népdaloknak ismert magyar dallamok – amelyek a valóságban többé-kevésbé triviális népies műdalok – kevés érdekességet nyújtanak, és így 1905-ben hozzáfogtam a mindaddig teljesen ismeretlen magyar paraszttzene föl kutatásához. E munkámban nagy szerencsémre kiváló zenész-munkatársat találtam Kodály Zoltán személyében, aki kitűnő érzéssel és ítélőképességgel nem egy megbecsülhetetlen útmutatást és tanácsot adott számomra a zene minden terén.

Kutatásomat tisztán zenei szempontból kiindulva és kizárólag magyar nyelvterületen kezdtem meg, később azonban a szláv és román nyelvterületeken is folytattam.

Mind e paraszttzenének tanulmányozása azért volt számomra döntő jelentőségű, mert rávezetett arra, hogyan függetleníthetem magam teljesen az eddigi dúr-moll-rendszer egyeduralma alól. Mert a gyűjtés útján nyert dallamkincs túlnyomó és éppen legértékesebb része a régi egyházi hangnemben, vagyis a görög és bizonyos még primitívebb (pentatonius) hangnemben mozog, azonkívül a legváltozatosabb és legszabadabb ritmikus alakulatot és ütemváltozást mutatja úgy a rubato-, mint a tempo giusto-előadásban. Kiderült, hogy a régi, a mi műzenénkben többé nem használatos hangsorok egyáltalában nem veszítették el életképességüket. Alkalmazásuk újszerű harmonikus kombinációkat is lehetővé tett.”

Ennek a témának a praktikus oldaláról 1928-ban Bartók ezt írta:

Bartók

Fejlődési útja – irányváltásai – gondolkodásmódja

„Én részemről egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és magyar haza javát.”

„Az én igazi vezéreszmém a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válás minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem, amennyire erőmtől telik, szolgálni zenémben.”

Az első kijelentés egy fiatal idealistát idéz, a második ugyanazt a személyt érett bölcsessége korában – Bartók Bélát. E két idézet közben játszódott le élete, tele harccal, kudarccal, anyagi nehézséggel, elszigeteltséggel, végül annyira szeretett hazájából való meneküléssel. A végén idegenben éri őt a halál, szegényen és elhagyatottan. Lelke azonban mindig törhetetlen maradt, büszke és kemény, meggyőződéseihez hű. Bartók szó szerint utolsó lélegzetéig dolgozott, sem embertől, sem a haláltól nem félt. Bartók születése óta mai napig több mint nyolcvan év telt el, mely társadalmi, tudományos és műszaki területen igen jelentősen megváltoztatta a világot. Azelőtt elképzelhetetlen perspektívák nyíltak meg egyszerre az emberiség számára, amely sohasem volt így felrázva, avagy megsemmisüléséhez annyira közel, mint ezekben az évtizedekben. Bartók ennek a korszaknak a gyermeke.

1881. március 25-én született Nagyszentmiklóson. Komoly, zárkózott gyermek volt, öt éves korában kezdett el zenét tanulni, abszolút hallása volt. Első zongoraóráit anyjától kapta; zeneileg apja is tehetséges volt, még kisebb zenedarabokat is írt. Bartók nyolcéves, mikor apját elveszíti. Anyja tanárnő, kemény munkával kellett mindennapi kenyerét megkeresnie. 1893-ban a család átköltözése Pozsonyba a fiatal, tehetséges gyermek számára ihletett találkozást jelentett az ottani zenei élettel. Első zeneszerzői próbálkozások (kilenc éves!) után komolyan kezdett zenét tanulni *Erkel Lászlónál*, *Erkel Ferenc* fiánál. Szorgalmasan járt operaelőadásokra és zenekari koncertekre, kamarazenélt, ezáltal 18 éves

II. A második időszakban (1911–1930) írta Bartók első igazán sikeres művét: egyetlen operáját, *A kékszakállú herceg várát*. Ez a mű egy szimbolikus ballada-opera *Balázs Béla* szövegére, amit a mai napig sem sikerült legalább megközelítőleg sikeresen lefordítani – ha egyáltalán lehetséges az eredeti ősmagyar színezetű, drámai sűrűségét más nyelven elérni. A régi Kékszakállú-monda anyagát magyar keretbe helyezte át. A magyar vokális zenében Bartók és Kodály előtt senki nem követte a magyar nyelv lejtését, így Bartók a *Kékszakállú*ban az újdonság erejével hozta egységbe a zenét és a nyelvet. Először fonódott össze magyar színpadon a zene a szöveggel olyan természetes módon, mint a magyar népballadákban. E mesteri műben, melyet máig nem ismernek és értékelnek eléggé, a XX. századi zeneirodalom *Debussy Pelléas és Melisande* c. operájával együtt elérte csúcspontját.

1911-ben az európai zenében egészen új hang szólal meg: az *Allegro barbaro*. Ázsia hallható ki ebből a műből fiatal, nem elhasznált, barbár lendülettel, csaknem szétszakadásig feszített erejével. 1914 és 1917 között keletkezik a II. vonósnégyes, 1917-ben befejezi első balettjét, *A fából faragott királyfit*. Paradox módon az I. világháború a zeneszerzői munkának jót tett, mivel a hadi események népdalkutatási munkáját megakadályozták. Az 1917/18-beli nagy változások végül mérvadóan megváltoztatták a magyar zenei közönség Bartókhoz való viszonyát. *A fából faragott királyfi* és *A kékszakállú herceg vára* átütő sikert arattak. 1918/19-ben keletkezett *A csodálatos mandarin*, Bartók műveinek egyik csúcspontja.

Jellemző, hogy milyen ideálokat követett Bartók balettműveiben. Nem elégedett meg azzal, hogy egyszerűen elmondja a történetet, még azzal sem, hogy az egyes karaktereket ábrázolja. Bartók mélyre hatolt a titok megfejtésében: mennyire képes az emberi testmozgás a pszichoanalízis által feltárt lelki tartalmak kifejezésére, a problémák megoldására? *A fából faragott királyfi* két összetéveszthetően egymásra hasonlító személy kényes különbségét illusztrálja: az egyik testből és vérből van, a másik fából van kifaragva. A partitúra hangzásvilágában a két alak között meglevő különbség szóban ki nem fejezhető! Az egyiket érzékeny finom erek fonják út, akárcsak egy szenvedélyes arcképet. A másik képe ugyan nemes, de érzéketlen, szögletes; bár plasztikus, de szeretetnek, szerelemnek vagy vágnak nyoma sincs benne. *A csodálatos mandarin* még tovább megy, még mélyebbre hatol. Szókincsünk túl csekély arra, hogy elmondhassuk, mit látunk vagy hallunk a darab folyamán. A mandarin a darab alatt kicsiny, valószerűtlen viaszfigurából ellenállhatatlan óriássá nő, melyet nem lehet megfékezni. A varázserő, mely csodálatos változását elősegíti, a vágya. Lelke már nem ismer ellenállást – teste pedig ennek engedelmeskedik. Földi erő nem létezik, mely őt visszatartaná. Még a halál is visszakozik attól, hogy megragadja, egészen addig, amíg a vágya ki nem elégtelt. Míg az ember igazi vágyakozása, halálosan komoly készítése be nem teljesedik, semmilyen más hatalom nem vehet rajta erőt. A látható erős testet legyőzi a láthatatlan, még erősebb lélek.

Bartók második alkotóperiódusának további művei:

- I. és II. szonáta hegedűre és zongorára (1921/22)
- Táncszvit (1923)

„Mintegy huszonöt évvel ezelőtt néhány egészen fiatal zenésznek – köztük Kodálynak és magamnak – figyelme a magyar parasztsztyá felé fordult. Valami vágyódás az ismeretlen után, valami határozatlan megérzése annak, hogy az igazi népzene csak a parasztsztyák közt lehetjük fel, vezetett bennünket első tapogatózásainkban. Ezek az első kísérletek gazdag, mindaddig ismeretlen anyagot eredményeztek. A siker felbátorított, s ekkor teljes erővel nekiláttunk a gyűjtésnek, most már tökéletesített, rendszeres módon.

Nehéz elképzelni, milyen rengeteg munkával, erőfeszítéssel járt ez a gyűjtés. Hogy a civilizációtól érintetlen zenei anyagot fellelhesünk, olyan falvakat kellett felkeresnünk, melyek a lehető legtávolabb estek a civilizáció központjaitól és a közlekedési vonalaktól. Abban az időben még igen sok ilyen falu volt Magyarországon. Ha régebbi dalokat akartunk megszerezni, esetleg több évszázados dallamokat, öregemberekhez, főleg öregasszonyokhoz kellett fordulnunk; ezeket viszont nehéz volt rávenni az éneklésre. Szégyellték, hogy idegen urak előtt énekeljenek, féltek attól, hogy falubeliek kigúnyolják, kinevetik őket, féltek a fonográfától is (majdnem mindig fonográfal dolgoztunk). Egyszóval a legnyomorúságosabb falvakban, a legrimitivebb viszonyok közt kellett élnünk, azon kellett igyekeznünk, hogy megnyerjük a parasztsztyák barátságát és bizalmát. Különösen ez utóbbi ment nehezen, régebbi időkben a nemesség annyira kihasználta a parasztsztyát, hogy bizalmatlanná vált mindenkivel szemben, aki az úri osztályhoz tartozónak látszott. Mégis elmondhatom, hogy ezen a téren kifejtett fáradságos munkánk nagyobb örömet szerzett minden másnál. Életem legboldogabb napjai azok voltak, melyeket falvakban, parasztsztyák között töltöttem...”

Bartók pályája ebben az időben már mesteri magaslatához közeledett. Mégis: mily keserűség rejtőzik a szavaiban még mindig, mikor éppen legboldogabb napjairól beszél! Századunk egyik legnagyobb géniusza szavaiból vád is kihallható az akkori magyar társadalmi rend ellen. 1907-ben a még csak négy évvel azelőtt diplomázó Bartókot professzornak nevezik ki azon a zenei főiskolán, ahol maga is tanult. Nem szívesen tanított, viszont tanári tevékenysége volt élete anyagi alapja egészen addig, amíg el nem hagyta hazáját. Ettől kezdve életét alkotásai alapján szeretném követni.

Bartók művei világosan négy alkotói periódusra tagolódnak. Legjelentősebb kompozícióit e felosztás szerint sorolom fel.

I. Az első időszak 1905-ben kezdődik, amikor Bartók a magyar népzene kutatása felé fordult, és 1910-ig tart. E periódusban legfontosabb művei:

II. szvit

I. vonósnégyes (a Beethoven-hagyomány utóműveként fogható fel)

Két arckép

Két kép

Négy zenekari darab

I. hegedűverseny (1907/1908)

Ebben az időben már nem egészséges; lázas rohamok, izületi és idegfájdalmak gyötrik, már benne lappang az a kórság, mely nemsokára véget vet életének s melyet orvosai az utolsó percig titkolnak előtte: a fehérvérűség. S ami Amerikában vár rá, éppenséggel nem könnyű, sőt: életének legkeményebb próbatétele. Hangversenyei nem járnak a várt sikerrel, tudományos munkáját a Columbia Egyetemen az állandó bizonytalanság érzésével végzi, s bár az egyetem ünnepélyes külsőségek között avatja doktorává (1940 novemberében), sem tudományos, sem művészi elismertsége nem méltó szellemi rangjához.

‘Sohasem hittem volna, hogy ez lesz pályafutásom vége – írja egy tanítványának 1940 végén – ... zeneszerzői pályám úgyszólván befejeződött: műveimnek quasi bojkottálása a vezető zenekarok részéről tovább folyik... Egy nagy szégyen – természetesen nem rám nézve.’

Mikor elhagyta házát, felégette maga mögött minden hídját a kompromisszumnak, végrendeletileg kötötte ki, hogy Magyarországon ne nevezzenek el róla utcát, teret, középületet, addig ne helyezzenek el emléktáblát, amíg Hitlerről és Mussoliniról elnevezett tér vagy utca van az országban... S Amerikában mégis gyakran arra kell gondolnia, nem volna-e jobb hazatérni, mert, ‘ha már mindenütt rossz, akkor inkább otthon van az ember’. Ez az elkésérítő és megalázó helyzet, ez a bizonytalanság nagyjában így marad 1943-ig.”

*

Ez a könyv, amely Mozarttól és Bartókról szól, itt jut el ahhoz ponthoz, ahol a két zeneszerző egymást érinti: mindketten, Mozart éppúgy, mint Bartók, életük legnehezebb időszakában – az egyik 33-35, a másik 60-65 évesen –, amikor mélységes nyomorban már halálukon voltak, legszebben éneklő és befelől forduló műveiket írták, s ezek mindegyike csupa megbékülés, harmónia és végtelen dallamosság.

*

És most folytassuk Bartók Béla életét Szabolcsi Bence szavaival:

„1943-tól kezdve helyzete láthatóan javul: régi és új barátok, tanítványok és tisztelők fognak össze, hogy állapotán segítsenek, Szigeti József, Reiner Frigyes és mások agitációja nem marad hatástalanul. Az Amerikai Zeneszerzők Szövetsége (ASCAP) lehetővé teszi gyógykezelését és üdülését, Serge Koussevitzky zenekari mű írásával bízza meg, Yehudi Menuhin szólószonátát, William Primrose brácsaversenyt s új kiadója, Ralph Hawkes egy VII. vonósnégyest kíván... Anyagi gondjai megszűnnek, Bartókot, a zeneszerzőt egyszerűen újra ‘felfedezik’. És szerencsére, mint tudjuk, nem egészen későn: a szóló-hegedűszonáta és a Concerto még elkészül, és Bartók kialvó életének utolsó diadala lehet e két mű bemutatása, mikor Menuhin 1944 novemberében New Yorkban a Szonátát és Koussevitzky december elején Bostonban a Concertót viszi első sikerre. De a többi mű: a feleségének szánt III. zongoraverseny, a Primrose-nak készülő Brácsaverseny, a VII. vonósnégyes már versenyt fut a halállal; a zongoraversenyt néhány ütem híján még sikerül befejeznie, a brácsaversenyből azonban csak jegyzetek és vázlatok maradnak, a vonósnégyesből mindössze néhány ütem. 1945. szeptember 26-án Bartók Béla meghal a New Yorki West Side Hospitalban, mielőtt 65 életévét betöltötte volna.

Hátrahagyott családja, mely nem gyűlhetett össze teljes számban halálos ágya körül, a maga szétszakított-ságában mintha a háború utáni világ feldúlt életét példázta volna: testvérhúga és az első házasságából való

I. zongoraverseny (1926)

III. vonósnégyes (1926)

IV. vonósnégyes (1928)

III. A harmadik periódus idején keletkezett művek a bartóki gondolati vulkán alkotásban megnyilvánuló óriási kitörésének termékei. A darabok egyre tömörebbek és sűrítettebbek. 1920 és 1940 között a következő műveket írta:

Cantata Profana (1930)

II. zongoraverseny (1931)

V. vonósnégyes (1934)

Mikrokozmosz (1926/37) 5 kötetben, 153 darab

Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre (1937)

II. hegedűverseny (1938)

Divertimento (1939)

1940. október 8-án Bartók Béla búcsút vett hazájától. Nem volt képes tovább abban a szabadságellenes légkörben élni, melyet akkorra már Magyarországon is a fasizmus fenyegetése teremtett. Az Amerikai Egyesült Államokba való emigrálásával egyben meg is kezdte utolsó alkotói korszakát, amelynek halála vetett véget. Bartók magatartása és cselekvése e kritikus életszakaszban a szabadság lobogó fátylóját mutatja fel! Minden írása és levele e korból szellemi vagy, felhívás, vagy még ennél is több: ma, mikor mindez már történelemmé vált, Bartók prófétai, látnoki képességének bizonyítéka.

IV. Bartók negyedik, utolsó alkotási korszaka tehát az az idő, amelyet Amerikában töltött el 1940-től haláláig.

Elhatározása, hogy Magyarországról Amerikába emigrál, már 1934-1940 között érlelődött. Szabolcsi Bence professzor írásaiból ezt az időt oly drámai módon élhetjük át, mint semmilyen más életrajzíró által.

„A harmincasévek közepétől, de főleg az osztrák ‘Anschluss’-tól, általában a hitlerizmus fenyegető terjeszkedésétől kezdve Magyarország helyzete egyre nyomottabbá válik. Bartók, aki 1934-ben, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából hozzáfogott a magyar népdalkincs rendezéséhez, egyre inkább visszavonul a tanítástól és 1940-ben nyugdíjaztatja magát a Zeneművészeti Főiskolán. De ő, aki kezdettől fogva gyűlölettel és megvetéssel fordul a fasizmus ellen, akkor már évek óta tájékozódik az emigráció lehetőségei felől is, mert – mint 1938-ban írja – ‘az a közvetlen veszély forog fenn, hogy Magyarország is megadja magát ennek a rabló és gyilkos rendszernek’. Tehát, ami a Cantata Profana óta oly rendkívüli erővel él benne: tiltakozni! menekülni! ki a szabadba! Csak azt nem tudja még: merre, hová? A második világháború kitörése döntő lökést ad elhatározásának; 1940 tavaszán ‘tájékozódni’ jár az Egyesült Államokban s ugyanez év őszén, nehéz és fájdalmas búcsúvétel után (október 8-án adja utolsó hangversenyét Budapesten) elhagyja hazáját, örökre. Feleségével együtt Svájcban, Dél-Franciaországon, Spanyolországon át Amerikába indul, október végén szállnak partra New Yorkban.

rúságot követel, polifóniája rendkívül érzékeny. Démonikus tűz és jég hideg lángok, dermesztő fagy és vulkánkitörések, ősi hangzások és nagyvárosi lárma, lelki dráma és égbekiáltó féktelenség – ezek mind az ő csodálatos világa, amelyet egyedül ő látott és álmodott. Zenéjét hallgatva útítársai leszünk ebben a világban.

idősebb fia Magyarországon maradtak, felesége épp az idő tájt súlyosan megbetegedett, ifjabbik fia, aki szüleit követte Amerikába, csak kevéssel előbb tért haza katonai szolgálattól.

Az a kívánsága, melyet egyik utolsó levelében hangoztatott: 'szeretnék hazamenni, de végleg...' már nem teljesülhetett; a háborút és a német fasizmust lerázott hazáját nem láthatta viszont. S egyik legfőbb fájdalma lehetett, amit orvosának mondott utolsó napjaiban: 'Csak azt sajnálom, hogy tele poggyással kell elmennem.' Tele volt tervekkel, vágyakkal, el nem készült művekkel, melyeket belefojtott a korai halál.

Maga mondta egy ízben e sorok írójának, hogy az ő művészi fejlődése olyan, mint a csavarvonal: mindig magasabb szinten, mindig teljesebben megoldani ugyanazokat a központi problémákat, - ezt érezte fejlődése irányelvének. Mindig magasabban s mindig teljesebben: így sikerülhetett számára az évszázad zenéjének egyik legmagasabb szintű összefoglalása.

Bartók földi javakban szegényen halt meg, csak idegen segítség tette lehetővé, hogy halandó teste felett sírkő állíttassék. Neve egy egyszerű kőlapon áll, szelleme azonban elmúlhatatlanul él tovább. Az általa gyűjtött fáklya millió szívben ég tovább! Azok, akik napjainkban a pusztítás démonait felidéztek, rég elfelejtődnek, míg a XX. század humanistái örökké élnek. A legnagyobb humanisták között ott van Bartók Béla neve is."

Ha arról kérdeznének, Bartók mely műveit nevezném alkotása csúcspontjának, azt válaszolnám:

színpadi műveiből:

A kékszakállú herceg vára

A csodálatos mandarin

versenyműveiből:

III. zongoraverseny

II. hegedűverseny

vokál-szimfonikus műveiből:

Cantata profana

kamarazenéből:

IV., V. és VI. vonósnégyes

zenekari műveiből:

Divertimento

Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára

Concerto

Összefoglalva: az V. és VI. vonósnégyes valamint a Zene képezik Bartók műveinek abszolút csúcspontját. E darabokban valóban egyedülálló magaslatokra jutott. Ezekben a művekben zeneileg olyan területeken járt, ahol előtte senki más! Ő egyedül írt oly titokzatos hangzásokat, mintha egy évezred rejtett álomvilága nyílt volna meg előtte. Bartók diszsonanciája új zenei nyelvet képez, ritmusvilága komoly szigo-

mélyhegedű szólója mint egy anya esedező hangja: a segítség reménye nélkül szólal meg... Aztán újra előlép a monoton, fenyegető, mélyről jövő moraj, még homályosabban, mint a tétel elején, már alig hangzóan, inkább csak mint egy zaj, felette ismét a vontatott panasz. Ami viszont az elején kétszólamú imitáció volt, az itt, a két hegedűszólam unisonójában egyesül: a fájdalom az elválasztottakat újra összehozta. Egy utolsó felkiáltás – és minden apatikusan összeomlik, mintha minden halálra némulna... mily szegények vagyunk mi, emberek...

De minden tragikus és szomorú szakasz után, zárótételeiben Bartók ismét megtalálja az ember erőteljes, életörömmel telt hangját. A nap sugara ismét előretör a zenekari hangzásban; újra kifejezést nyer Bartók ideálja: a népek testvérré válásának győzelme.

Bartók irreális hangzásvilága

Mindig nagy előszeretettel fordulok a Bartók-mesterművek lassú tételeinek vezényléséhez. Ezek a tételek a sötétséget idézik fel, amelyet csak sejteni tudunk, de ismerni nem. Félelmetes, test nélküli árnyékok jelennek meg néhány pillanatra, az embert egyedüllétében látomások gyötrik. Ez a kétségbeesés, a jövődőtől való félelem zenéje. Az ismeretlen világ-éjszaka sötétségét örököltette meg e hangokban.

E különleges zenei részletek közé a következő darabok lassú tételeit számítom:

II. zongoraverseny

Zene

a III. zongoraverseny 2. tétele

a Concerto 3. tétele

Számomra azonban mindig egészen másfajta élményt jelent, valahányszor a *Divertimento* második tételét, a kétségbeesésnek ezt a kitörését vezénylem. Ezt a művet Bartók vonószekarra írta. A vonóshangzás takarékos eszközeivel a világ minden fájdalmát, hasonlíthatatlan szomorúságot képes kifejezni. Ez nem az *Eroica* magasztos gyászindulója. Nem valakit gyászolunk, hanem maga kilátástalan összeomlás ölt hangzó formát. A tétel mély basszusokkal kezdődik, mely hangokat a föld méhéből fenyegető morajként érzékelünk. Majd egy hosszú, titokzatos melódia ébred e sötét moraj felett, inkább sírva, mint énekelve, mint amikor valaki, aki körül minden odaveszett, amit szeretett, amiért élt, bensője felé sírva énekel, önmagába fordulva könnyezik és imádkozik. A tétel középrésze egy könnyörtelenül közeledő gyászinduló. Feltartóztathatatlanul fokozódik a mélyhegedűk, a gordonkák és nagybőgők crescendója, majd a két hegedűszólam mint remegő panasz lép be. Fokozatosan eltűnnek a sordinók, a zene egyre hangosabb lesz, végül a hegedűk egyre jobban fokozódó hisztérikus hangja fájdalmas kiáltásban kulminál: a tragikus valóság áll itt előttünk teljes brutalitásában. Ezt a fortissimo-csúcspontot tompa, messziről hangzó pianissimo követi. A zenekar jellegzetesen magyaros, beszédszerű ritmusban segítségért könyörög, egy

igazság és a szabadság az embereket és a népeket egyesíti. Hogyan látom én e partitúra részleteit, és mit próbálok e hangból interpretálni, miután a darabot hosszan tanulmányoztam és vagy százszor elvezényeltem?

Az első tétel kezdeténél, a basszusokban megszólal Magyarország sorsának egész tragikuma. A téma háromszoros ismétlésével egyre jobban fokozódó kifejezést nyer, majd egy remegő, bizonytalan fuvolahang felidézi a gyermekkort, mint egy ködös álmot. A harmadik ismétlésnél a fuvola az egész témát játssza – mint egy anya bölcsődala kicsiny gyermekének ágyánál! Az utolsó ütemben a fuvola hangja erejét veszítve két oktávval hullik alá. A szép álombéli emlék eltűnt! Ezek után messziről, hősi hanggal megszólalnak a trombiták: itt Bartók hősiei lelke maga énekel. (Bár termete szerint kicsi, törekeny jelen-ség volt, hősiei lelkében népe büszkesége élt.) E trombitahang mintha a múltat idézné: acélos erőről tanúskodik, amely nemzetét legnehezebb sorsdöntő küzdelmében sem hagyta el soha. A kicsiny bartóki ember e hangok által büszke hőssé nő fel, benne a múlt nemzedékei bűvös pompában jelennek meg. E hangokban nincs semmi harciasság, semmi agresszivitás, csak büszkeség, előkelőség és merészség, mint a Kárpátok fenyőiben, melyek semmilyen vihartól nem hajolnak meg; a trombiták hangjában nemes komolyságot nyernek. A lány harmóniák emberieségről és szeretet utáni vágyakozásról beszélnek. A fenyegető basszus-motívumok felett a trombiták mintha veszélyt jeleznének, figyelmeztetővé válnak. Azután előtör a főtéma: az ember megállja a helyét, az élet viharával dacolva, meg nem rettenve egyetlen lépést sem hátrál: „Itt állok, s ha kell, itt pusztulok!”

A kirobbanó csúcspont után a zene gyöngédebb lesz, mint amilyen csak egy erős szerető imádott kedveséhez, vagy egy apa kicsiny, védtelen, őrá hagyatkozó gyermekéhez lehet. A klarinét, a fuvola, a hárfa és az ezüstösen remegő vonósok hangja szeretetről és szerelemről beszél. Majd a zene olyan formát ölt, amit leginkább szurony jellegűnek lehet elnevezni. Ez azt jelenti, hogy a téma legszűkebb területe összesűrítve és közvetlenül egymás után többszólamúan szólal meg a legkeményebb hangzású hangszereken (harsona, trombita, kürt), mintha szuronyhegyek csillognának a napfényben! Fenyegető e hang, egy egész hadsereg masíroz szuronyt szegezve. A csúcspontok sűrűn egymás után következnek, a hangszerek e csúcspontokat állandóan, egymás után élesen hangsúlyozzák. A téma ilyen szokatlan feldolgozása Bartókra igen jellemző, sok művében előfordul: ezt nevezem én szurony-állásnak. A tétel végén a viharos Coda minden veszélyt és ellenállást legyőz.

A második tétel egy mesevilági *Scherzo*. Nem a munkáról vagy a mindennapi gondról van szó – azok nyugszanak –, hanem egy gondtalan ünnepnapról! Egy kisdob vezeti be a tételt – mint amivel a magyar falvakban is szokás volt az embereket összehívni valamilyen híradás céljából. Aztán jönnek a párok: két jómadár, két jókedvű, kissé ittas legény (két fagott szext-menete); csárdást táncoló fiatal leányzók színes szoknyában (oboák terc-menete); vidáman kurjongató, vakmerő fiatal emberek (kla-

Gondolatok a zenekari Concertóról

Itt szeretnék néhány szót szólni Bartók utolsó zenekari művéről, a *Concertóról*, mert éppen e műről igen sok helytelen benyomás és téves vélemény keletkezett. Szeretném a következőkben a művet úgy megvilágítani, ahogy azt meggyőződésemmel megfelelően, „*címszavakban*” a zenekarnak a próba folyamán szoktam mondani, hogy tehát mi módon kell a darabot megérteni és elképzelni. Megkísérlem ezt rövidre fogva előadni, hangsúlyozom viszont, hogy semmit nem szeretnék a darabba „*belemagyarázni*”, és azt is, hogy mondanivalóm nem „*tartalmi kivonat*”. Amit itt rögzíteni kívánok, az az, hogy ez a mű miféle asszociációkat keltett bennem, miután behatoltam titokzatos világába. Itt tehát egy útmutatásról van szó, amely *a darab abszolút mondanivalójának megértéséhez segíthet*.

Visszatérve az e művel kapcsolatos uralkodó félreértésekre: sokszor azt hallotta az ember, hogy Bartók itt az amerikai ízlésnek hódolt, írásakor a közönségsikert célozta. Éppen Bartók, aki Amerikában még egy tanári állást sem fogadott el, mert kiváló irodalmi angoltudása ellenére nem érezte magát képesnek arra, hogy a számára idegen nyelven előadást tartson! Ennyire szigorú volt még saját magával szemben is. Ugyanaz a Bartók sikerre kacsintgatva írta volna a *Concertót*? Soha!

A Concertót a zenei dialektika szintézisének tekinthetjük.

A *tézis*: népében, a magyarság önfelismerésében és jövőjében való hit.

Hozzá az *antitézis*: Bartók emigrációja, emlékezés az elveszett hazára és az elnyomott honfitársakra, honvágy, kiábrándulás az emberiségből.

A *szintézis* – a *Concerto* partitúrája: Ellenállni a viharoknak!

De az *Elégiában* elmondott tragikus események, a megalázás és leigázás ellenére, Bartók hite az ideálokban, a hitben és erőben, mely népét ezer éven keresztül életben tartotta, hite az emberiségben megingathatatlan. A művet egy dicshimnusz koronázza, megtestesítve azt a gondolatot, hogy az

Ennek az éneknek a dallamát Bartók felhasználta, nemesebb formát adott neki, és teljes szívből éneklő a szerenádénekes hangjával. Egyszerre csak sípolva, trombitálva és dobolva közeledik egy részeg társaság, amely a szegény idealista énekest ajkán legszebb énekével, brutális módon félbeszakítja. Sőt: a brutális romboló durván hatalomra törő csizmás emberré válik, aki lépteivel pusztít és rombol; egy triviális dallamot, egy slágert fütyül – legfeljebb itt hasonlít a darab Lehár zenéjére. Bartók – Sándor Györgynek tett nyilatkozata – szerint a csizma a megszálló hatalmat jellemzi, amely az ideál helyszínén az erőszak szörnyű nyomát hagyja. Szinte hallható, amikor a részeg embernek felfordul a gyomra (tuba-állás). Azután három könyörtelen ökölcsapás következik (cintányér), majd a végső puskatus-ütés (tam-tam) – s végül minden elcsendesül. Az erőszak lidérce elmúlt, a dalos egyedül marad darabokra tört hangszerével, még egyszer megpróbálja énekét újrakezdeni, de a bevezetésnél tovább nem jut, dalának csak foszlányai hangzanak el, mintha hangját könny fojtaná – és itt, e három lüktető piccolo-hanggal, melyek lehulló könnyek is lehetnek, fejeződik be a csodálatos negyedik tétel.

Az utolsó tétel szokás szerint Bartók erőteljes életörömeinek kifejezése. Feszült erőt sugároznak a kürtök a bevezető ütemekben; ez a feltöltődés egy kirobbanó akkordban kulminál, ami után párját ritkító forgótánc indul meg. E tánc nem gondtalan perpetuum mobile, nem vidám, gyors mozgás, hanem dacos, drámai, az életet igenlő tánc és ritmus, amelynek ez lehetne mottója: itt vagyok, itt állok és itt is maradok, jöjjön, aminek jönnie kell! A tétel részleteibe és hangulati változásainak egyenkénti kifejtésébe itt nem mennék bele, túl messze vezetne. Arra az egyre szeretnék csupán rámutatni, amikor a tétel utolsó *Codájában* egy korál-jellegű téma, a vonósok *sul ponticello* játéka felett átveszik a témát a fafúvósok, majd a kürtök, végül a trombitások és a harsonák – egyre nagyobb méretben elterjedt, mintha egyik a másiknak mondaná: testvériség, szabadság! Rövid megszákítás után eksztatikus táncba torkollik a zene, amit egy *generálpauza* követ; azután, mint diadalordítás, megszólalnak a vonósok üstdobbal együtt, váltakozó *crescendo-diminuendo* kíséri őket; végül győzelmi kiáltásban tör ki az eddig csak csendesen megszólaló korál. Bartók teljes zenekarral kiáltja a világ felé: végre szabadok vagyunk!

rinétok szeptim-menete); két kacérkodó, kuncogó leány (fuvolák kvintjei); szemtelen, hiú, fennhéjázó ifjak (trombiták szekundokban), mintha fülünk és lelki szemünk előtt megjelenének és eltűnnének mindnyájan. A tétel középrésze egy korál: az ünnepnapot szent áhítat illeti – de e templomi hangulatba is beleszól kintről a vidám hangú kisdob. Azután újra előtűnnek a jókedvű párok, sőt, most minden csoporthoz eggyel több hangszer csatlakozik. És úgy, ahogy a tétel elkezdődött, úgy is végződik; a kisdob eltűnik a távolban.

A harmadik tételt már korábban elemeztem Bartók lassú tételeinek általános jellemzésénél.

A *Concerto* negyedik tétele (*Intermezzo interrotto*) az egész mű legtöbbször félreértett része. A programfüzetek legtöbbszörében az olvasható, hogy az állítólag komikus szám *Lehár Vig özvegyét* idézi... Ami az én felfogásomat illeti: egykori zeneakadémiai kollégámtól, *Sándor Györgytől* (jelentős zongorista és most egyetemi professzor Michiganben – ő játszotta Bartók *III. zongoraversenyének* ősbemutatóját) megkaptam elgondolásaim alátámasztását. Sándor György Bartók utolsó és méltó növendéke volt, aki közvetlenül a mester kezéből fogadta az utasításokat utolsó zongoraversenyére – így nagyon szoros kapcsolata volt Bartókkal. Sándor a *Concertóból* egy zongora-átiratot akart készíteni, és ehhez kikérte Bartók engedélyét. Bartókot e terv ugyan nagyon érdekelte, de Sándort azután mégis lebeszélte róla. Fő indoka erre az volt, hogy ezt a művet csak zenekari hangszínnel lehet elképzelni, abban a pillanatban, amikor a hangszín-paletta sokszínűsége csökken, a mű veszít karakterisztikumából és nagyságából is. Ezzel kapcsolatban utalt Bartók éppen a negyedik tétel egy rejtett tartalmára is (nyilvánosság előtt ezt máskor soha nem fejtette ki), amiről szintén az volt a véleménye, hogy azt zongorával nem lehet visszaadni. E magyarázat szerint a negyedik tétel egy nagy dráma, és máshogy ezt nem is lehetne értelmezni; minden egyéb teljes félreértés.

Egy fiatal szerető egy idealista szerenádöt énekel imádott kedvesének, amely egy bevezető téma után nagy mélyhegedű-kantilénában, majd a hegedűk csoportján szólal meg. Ennek rejtett értelmezése az, hogy ez a szerenádöt éneklő férfi egy nemzetet személyesít meg: kedvese pedig a hazája, ő az ideál. Ezt a dallamot Magyarországon minden gyermek ismeri: egy mese-operettből van, olyan híres és népszerű, mint Németországban a *Lili Marleen* (ha ez a hasonlat rossz is). A szöveg tartalma itt szép értelmű, nem giccs:

*Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország,
gyönyörűbb, mint a nagyvilág!
Ha zeng a zeneszó,
vár egy ragyogó szép ország!*

*Táltos paripákon odaszállunk,
haza hí fű, fa lomb, virág.
Úgy hí a hegedű,
vár egy gyönyörű szép ország!*

színekben látom: így születtem. Minden zenekarnak, ugyanígy minden zeneműnek van számomra egy alapszíne, melyet hangzása határoz meg. A próba folyamán meg kell próbálom valóra váltani, amit a tanulmányozása során bensőmben hallottam és láttam: pl. egy ezüstös kék, elvarázsolt álom-pianót (mint a celesta varázshangját a *Varázsfuvolában*); vagy egy fekete, félelmetes és romlással fenyegető hangot (a *Kékszakállú* kezdetén); metsző, aranysárgán vakító római, déli napfényt (a *Tosca* első ütemeiben); bíbor-arany-ezüst-sárga, ezer színben virágzó kavalkádot (a *Carmen*-előjáték elején); az ősz aranybarna, fáradt, de szívet melengetően piros hangját (*Brahms IV. szimfóniájának* kezdetén). Egyetlen ütemnek sem szabad megszólalnia sajátos színe nélkül – de hogyan valósíthatjuk meg ezt?

Egy kissé több vonóhang a magas fekvésben, és a hang máris ezüstössé válik. Ha a nagybőgők erősebben szólnak a gordonkánál, a zene fenyegetőbbé válik. Ha az első trombita élesebb, és a piccolo fénylőbb, kisebb réztányért választunk és élesebben ütjük meg – vakítóbb a napfény. És így tovább... (De nem merem folytatni, mert máris egy karmesteri interpretációs kézikönyv közepén találok magam.)

Végezetül Bartók darabjai időtartam-megjelöléséhez való viszonyulásáról: Bartók – főleg késői zenekari műveiben – lehetetlent kíván, mikor egyes tételei és azokon belüli szakaszok hosszát másodpercre pontosan megszabja. Ez dilettáns ítésekénél gyakran félreértésekre vezet – mint ahogy velem is megtörtént, hogy azért kritizáltak, hogy *Divertimento* második tétele nálam 7 perc 27 másodperc helyett 7 perc 36 másodpercig tartott. Úgy tűnik, számukra mindegy, hogy megállapításuk melyik teremre, melyik zenekarra vonatkozik. Az a kétely sem merül fel bennük, hogy esetleg az ő órájuk járt pontatlanul. Az pedig egészen biztosan nem tűnik fel nekik: a mű pontosan azt a végtelen szomorúságot árasztotta, ami Bartók előtt lebeghetett.

Nem beszélhetünk önmagában helyesen választott tempóról, csupán – a tempóval is összefüggve – megfelelően megválasztott kifejezésről, ami azonban hangzással, agogikával és frazírozással is összefügg.

Gondolatok a tempóról, a zenei kifejezésről és hangzásbeli elképzelésről

Metronóm- és tempóelőírásokkal kapcsolatban *Kodály Zoltán* egyszer úgy nyilatkozott, hogy ezeket sohasem szabad sebességi utasításnak venni, hanem karakterre való utalásnak. Ha én pl. egy művet ugyanabban a tempóban elvezényelek a *Bécsi Filharmonikusokkal*, a *Cleveland Orchestra*-val vagy az én berlini *Radio-Symphonie-Orchesteremmel*, akkor megtörténhet, hogy annak a műnek három különböző karaktere lesz. Minden zenekarnak megvan a saját karaktere, amely természetesen formálja zenei kifejezését. Nekem tehát mindig azt a tempót kell választanom, amely a zenekarnak technikailag és hangzásilag legjobban megfelel és így a darab lényegének legjobban megfelel. Hozzájön még az illető koncertterem hangzásának befolyása is. Így pl. lehetséges az, hogy egy turnén, ha ugyanazt a szimfóniát sorozatban több helyen játssza a zenekar, ugyanazt a tételt esténként különböző tempóban játsszuk, de soha nem különböző karakterben. Egyik terem akusztikája a hangokat egymáshoz simítja, a másiké száraz, a harmadiké világos, a negyediké kemény, az ötödik nagyon kidomborítja a basszusokat és így tovább... Ha egy lírai, gyöngéden egymásba folyó témát egy száraz hangú koncertteremben kell megszólaltatnom, nem játszathatom túl lassú tempóban, mert az ilyen teremben pőrén hangzana. Ellenben egy gyors, kemény forte-allegro tétel tempóját és dinamikáját csökkenteni kell egy nagyméretű, visszhangos teremben, különben minden össze-vissza szólna. A tempót tehát érzés szerint úgy kell megválasztanom, hogy a mű karakterének megfelelő módon jusson a hallgató füléhez.

Egyáltalán: mi a zenei tempó? – semmiképpen sem pusztán időmérték! A tempó sokkal inkább gyorsaságból, ritmikus formálásból, pontosságából, frazeálásból, agogikából, dinamikából, hangszínekből és kifejezésből áll össze. Hozzájönnek még a külső akusztikai adottságok, éppúgy a hangszerek kiválasztása, amelyeket jellegük szerint a koncertteremhez képest kell alkalmazni. Az instrumentumok hangszínének megválasztása különösen fontos tényező. Én a zenét, különösen a zenekari muzsikát mindig

Bartók maga ezzel a problémával kapcsolatban a következőt mondta:

„Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet a legtökéletesebben a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett. Külső magyarázata ennek az, hogy Kodály zeneszerzői tevékenysége kizárólag a magyar népzene talajában gyökerezik. Belső oka pedig Kodály rendíthetetlen hite és erős bizalma népének építő erejében és jövőjében.”

Bartóknál és Kodálnál európaiabb módon nem lehet gondolkodni – egyetlen percre sem szűnnek meg igazi magyarnak maradni, ám magyarságuk széles látókörű, nemzetközi gondolkodásmódra alapul. Hogy mindez így igaz, arra a legnagyobb bizonyíték, hogy a legsikeresebb kortárs zeneszerzők közé tartoznak, és műveik zenei közkinccsé váltak. Sajátosan magyar zenei nyelvezetük nemzetközivé lett. Eredményeik mégsem az egzotikumnak köszönhetőek – éppen ellenkezőleg! A humánus, a határokon átívelő testvériség érzete tette az Európa számára mégoly idegen magyar zenét is otthonossá a koncerttermekben. Nem csupán világsikert arattak: mára elképzelhetetlen nélkülük a nemzetközi zenei élet, melyre működésük oly döntő hatást gyakorolt. Bartók és Kodály személyében Magyarország két nagy fiát ajándékozta egyazon generáción belül az európai zenei életnek.

Bartók Bélának nem állíthatunk méltóbb emléket, mint Kodály, a nagy barát és harcostárs egy írásában. Hadd fejezzem be gondolatmenetemet Kodály szavával, mely Bartók életének, művének és jelentőségének legszebb összefoglalását adja:

„Bartók abból az emberfajtából való, amely örök elégedetlenségtől hajtva mindent meg akar változtatni, mindent szebbé-jobbá akar tenni, amit csak a Földön talál. Ebből kerülnek ki a művészet, a tudomány nagyjai, a nagy felfedezők, feltalálók, politikában a nagy forradalmárok, Kolumbusok, Galileik, Kossuthok, akik mind másképp hagyták maguk után a világot, mint ahogy találták. Természetesen sok az elégedetlen, aki szeretné megváltoztatni a világot, de nem tudja. Bartók tudta.”

Bartók Béla és Kodály Zoltán jelentősége, hatása a zenei világra

Bartók és Kodály volt a komponálás első igazán magyar művésze. Mindaz, ami előttük volt, hamis visszfény akkor is, ha tükrözta ennek az országnak sajátos hangulatát – az igazi magyar zenéhez vajmi kevés köze volt. Ami a valóban magyar zenéből sugárzik, az egy fiatalos, szűzies atmoszféra, a magyarság mélyen gyökerező és érintetlen őseréje, hasonlatos Erdély fenyveseihez, melyekben naphosszat vándorolhat az ember, ahol valami megmaradt az életnek abból a roppant erős áramlásából, ami ebben az országban valamikor jelen volt. Mindez kihallható az új magyar zenéből, Bartók és Kodály zenéjéből.

Bartók rendkívüli teremtőereje által végtelen kifejezőképességű, ezzel együtt szilárdan szerkesztett lelki nyelvezet fejlődött ki, melyhez hasonlót nem találunk a XX. század zeneirodalmában. Mélyen tragikus, ugyanakkor büszkén öntudatos ösztönművészetet teremtett, mely vad életerővel és forró temperamentummal, ugyanakkor folyvást drámaisággal teli. A bartóki zenében a legelső próbált temperamentummal megrajzolt pillanatokban is mindig jelen van a dráma – éppúgy, mint *Beethovennél*.

Kodály termése epikusabb és líraibb; a tragédia iránti erős érzék mellett uralkodó nála bizonyos irónia és rejtett humor. A hamisítatlan magyar paraszti bölcsesség tükröződik Kodály zenéjében, mely konzervatívabbnak tűnik, mert a dallamban él. Kodály az emberi hang lírikusa, ebből következően legnagyobb művei az énekhez kötődnek: gyermekkarai, a *Székely fonó*, a *Te Deum*, a *Háry János* daljáték és *ouvre-jének* koronája, a *Psalmus Hungaricus*. Számomra zenekari darabjai közül a 79. életében befejezett *Szimfónia* a legnagyobb. (Kodály személyes kívánságára ezt a művét mutattam be 1961-ben, a Luzerni Fesztivál nyitóhangversenyén, a Luzerni Fesztiválzenekarral.) A második tétel a maga tragikus alaphangjával maga a tökély, Kodály termésében is kivételes magaslatot ér el. Ki tudná eldönteni, hogy a két nagy mester közül melyikük meghatározóbb a magyarság számára: Bartók, az ő irreális, téren és időn át szárnyaló gondolatvilágával, vagy Kodály, mély humanitásával, mely időn és téren át mindvégig reális marad?

Az sem véletlen, hogy ez a kiadvány a Wilheliana Könyvkiadónál jelent meg, mely a koppenhágai Edition Hansent német nyelvterületen képviseli: itt folytatódik a tollat ragadó nagy muzsikuskok hagyománya, melynek utolsó gényusa *Edwin Fischer* volt, a Beethoven-temperamentumú Mozart-interpretátor, Apollón papja dionüszoszi eksztázisban. „*Tisztán és világosan kell élnünk, és akkor egyszerűen rábízhadjuk magunkat egy áramlat sodrására, melyben alázattal átélhetjük az újrateemtő művész boldogságát: pusztán médium, közvetítő vagyok az örök, az isteni és az emberiség között...*”

Edwin Fischer e mondatát Fricsey Ferenc is írhatta volna.

Így lesz teljessé a kép. Fricsey egyedülálló személyiség: egyéni sorsa Budapestről Bécsen keresztül Berlinbe vitte, mindig a mindannyiunk által elkoptatott „politika” címszóval illetett összeütközések határterületein, személyes lelki alkata Mozarttól Kodályhoz, Beethoventől Brahmszontól Bartókhöz, a művészet sokrétűségétől az élet egységéig vezette. Fricseyben mindezek erőszak nélkül forrtak össze. A legjelentősebb magyar karmester egyben a német hagyománnyal felvértezett, humanista lelkületű európai is, aki szabadon, zavartalanul tekint a világra. Ilyen sors sem a művészete csúcsán levő Bruno Walternak (akinek el kellett hagynia hazáját), sem Wilhelm Furtwänglernek (aki hazáját nem *akarja* elhagyni), de még Edwin Fischernek (aki csak a Svájchoz ragaszkodott) sem adatott.

Bécs, 1962. január 15.

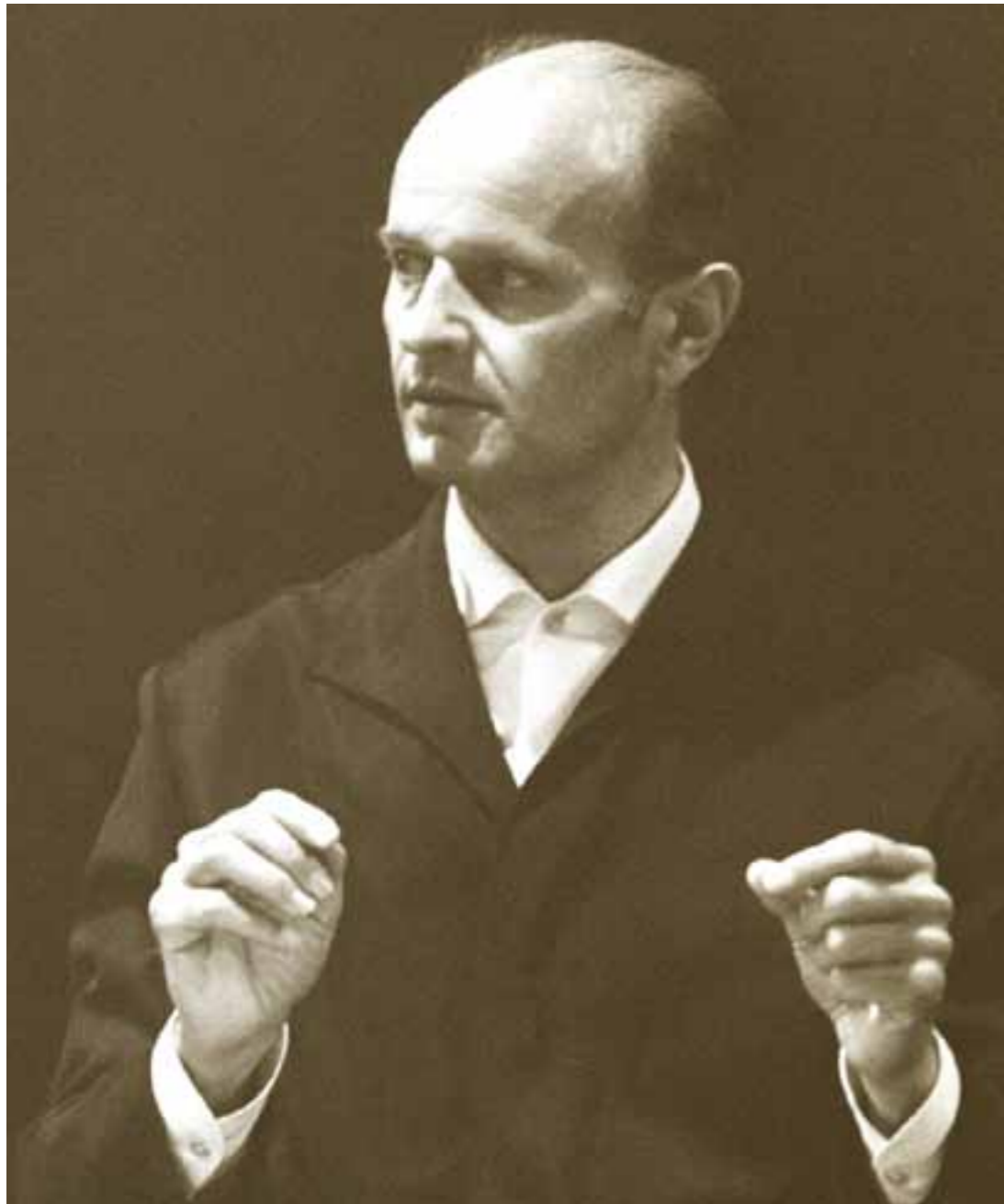
Dr. Erik Werba

Utószó

Minden gondolkodóról szólva felmerül bennünk az a lényeges kérdés, hogy az alkotók vagy inkább a kritizálók táborának érzi-e magát lekötelezve, inkább *Faust*-e vagy inkább *Mephisto*? Csak az egyik származik a felelősségből, a szeretetből; a másik mottója ez: „*Alles, was entsteht, ist wert, dass es zugrunde geht!* – Minden, mi keletkezik, megérdemli a pusztulást!”. Targyunk Fricsey Ferenc, és *Wilhelm Furtwängler* iménti szavaival máris témánk közepén járunk.

A nemzetközi zenei publikum jól tudja, hogy Fricsey muzsikusként mily kiváló a zenekari hangversenyek és operaelőadások irányítójaként. E könyvecske olvasója arra is rájön, hogy a világ legnagyobb zeneszerzőiről és hazája legjelentősebb XX. századi mestereiről tett megállapításai révén ugyanez a Fricsey mily jelentős zenei gondolkodó is egyben. Mozarttól és Bartókról szóló eszmefuttatásához jól illik egy részlet *Bruno Walter Téma és Variációk* c. könyvéből: „...*De én nem szerettem mindent elmondani. Bevallom, hogy abban az egyben hasonlítok a kékszakállú hercegre, hogy az én házámban is van egy kamra, amelyet nem szeretnék kinyitni. Nálam azonban nem levágott fej és véres bárd található benne, hanem legyszemélyesebb élményeim és érzelmeim, melyeket visszakozom mással megbeszélni – és amelyek mást nem is nagyon érdekelhetnek.*”

A két idézett személy kiválasztása nem véletlen. Az apollóni és dionüszoszi természet kettőssége a karmesteri – mint előadóművészi, interpretátori – hivatásban az előttünk járó nemzedékből leginkább Bruno Walter és Wilhelm Furtwängler felejthetetlen zenei teljesítményében mutatkozott meg. Mindkettő azonban a szintézis mestere is volt – nemcsak a magasságot és a mélységet, de a teret és a bőséget is birtokolták. A líra (melódia), az epika (harmónia) és a dráma (ritmus) egymásmellettségének, sőt együttesének megtestesülése, a két kibékíthetetlen isteni karakter, Apollón és Dionüszosz összeolvadása egy új figurában, melyben organikusan összefonódik a törvényszerű és az extrém, a logika és a mámor, az ének és a hangsúly: Fricsey Ferenc, a magyar és kozmopolita, a karmester és a gondolkodó, a férfi és korunk sarastrói Embere.

korongom lett – s amikor a bónuszként megjelentetett Moldva-próba hangfelvételének ájulatából magamhoz tértem, visszavásároltam még azt a hármát is. És elolvastam valahol három Fricssay-sort, ha már ugyanazon épület padjait koptattam 65 évvel később: „*Mi a Dohnányi, Bartók és Kodály nevével fémjelzett akadémián klasszikus tudást szereztünk, de modern módszerekkel tanítottak. És hálás vagyok, hogy modern zenét is tanulhattunk, jóllehet tudom, a modern akkor és most mást jelentett.*”

Hogy ennek épp húsz éve, nagyjából a mostani centenárium döbbsentett rá. Azóta nincs hét, hogy a legfontosabb három (német, francia és amerikai) lemezküldő oldalon ne ütögetném be a karmester nevét, hátha kijött valami lappangó felvétel. És amíg az internet ilyen kényelmessé nem tette a kutatást, sok lemezt szereztem boltok sötét polcairól, kis osztrák üzletek pultja alól vagy nagy brit *store*-ok irdatlan és alfabetizálatlan készletét átkutatva. Élmeny volt ez a két évtized, ettől is volt az, s hogy a magyar maestro univerzális művészetén keresztül – mint valami különös gonddal épített ízlésszítán át – feltáruhatott előttem is a hangzó zeneirodalom.

Fricssay valóban *all round* muzsikus volt: legendákat mesélnek ritka *Brandenburgi versenyeiről* (és már világhíres karmesterként gyulladt szerelemre két elfelejtett Händel-oratórium iránt), de Bernd Alois Zimmermann világában is tökéletesen tájékozódott. Nála az alfa és az omega ezt a nagyon nagy B-t és ezt a – majd utódaink megmondják, mekkora – Z-t jelenti. Csak kétszáz évet fog át kétszáz lemezével – de micsoda horizont ez! Gondolják el, mindamellert, hogy természetesen megvolt a kedvenc klasszikus és nagyromantikus repertoárja (erre épül ma is a lemezipar és a koncertvilág), és összesen négy évig tartó berlini operai főzeneigazgatói működése alatt csak kilenc operaprodukciót dirigált, Fricssay negyven kortárs szerző művét játszotta, számosat pedig közülük ő mutatott be először (Stravinsky *Movements*-ét ő is inspirálta – ezért-e vagy máskülönben is, de egy ízben képes volt kedvenc zenekari darabjaként a *Tavaszi áldozatot* megjelölni!), csak hogy felmutathassa a közönség számára a folytonosságot, és esélyhez juttassa a huszadik századot is!

Néhány sort arról is, miért nem lesz csupa ötös ennek az egészen kivételes tehetségű karmesternek a 2014-es „bizonyítványa”, legalábbis szerintem, az én bírálható nézőpontomból, aki rajongója vagyok, ám kissé a nietschei utat járva el is rugaszkodnék a parttalan kritikátlanság ködéből, a magam Wagnerétől. Mai szemmel-füllel ugyanis már egészen szokatlan az az ensemble-működés, amellyel Fricssay Ferenc művészi létét megoldotta. Az azonos énekesi-szólistai kör használata a nehéz utazási lehetőségekkel teli és a gyors tömegmédiá nélküli élet, következésképp az állandó színházi társulatok világában gyökerezik. Ahogy pl. Böhm Bécsben, úgy Fricssay Berlinben vagy Münchenben is azokból válogatott, akik eleve ott voltak, vagy akiket ő maga oda válogatott. Lemezeinek és koncertjeinek listáját áttekintve belső és külső körös művészekről írhatunk, illetve a bő egy évtized időbeli elhatárolása is lehetséges.

Fricssay szopránjai kezdetben sokfélék: Barabás Sárítól Elfriede Trötschelig többeket invitál, de állandó csak az überszubrett Rita Streich marad, illetve amikor 1953 táján Maria Staderre rálel, onnantól aztán

Ókovács Szilveszter: FRICSAY100 LEMEZNAPLÓ

„A munkában hiszek, a közös gyakorlásban és figyelemben, s abban, hogy az úgynevezett zenei improvizáció, az interpretálás szabadsága csakis az előtte befektetett munkán alapulhat. Ha ezt az elvet a valóságban is képesek vagyunk tartani, minden hangverseny ünnepbe fordul.”

Mekkora mondat ez, Hölgyeim és Uraim! Ha úgy vesszük, frázis, de igazát az tudja, aki látta próbálni Fricssay Ferencet. Nála tényleg ez a gondolat a credo. Azt javaslom, beszéljünk még egy kicsit a nagy és (mifelénk) nagyon elfelejtett karmesterről – most már kevésbé az életrajzhoz illő, szabatos stílusban. Egyszerűen, az eltelt időt és a tovagyalogolt interpretációs ízlést is figyelembe véve, ne csak szuperlatívuszokban. Mielőtt a Fricssay100 évfordulóhoz méltón ráfordulnánk mai, valóságos hagyatékára, a lemezkincse, illetve annak mintegy 100, vokalitással összefüggő darabjára (mégiscsak Operaház volnánk, mint kiadó), engedjen meg a Tisztelt Olvasó néhány erősen szubjektív megjegyzést, amely talán sikerrel magyarázza a következő oldalak lemez-röprenczióit.

Fricssay Ferenc művészetét véletlenül ismertem meg. 1994-ben szerettem volna megvásárolni néhány Dietrich Fischer-Dieskau érintettségű CD-t, de kiderült, hogy a kőszívű forgalmazó csak egyben adja a 11-es sorozatot. Nem olyan idők voltak azok, hogy egy zeneakadémista csak úgy kipengethette mindennek az árát, ezért összefogtam egy barátommal, hogy az árat arányosítsuk: én kiveszem a csomagból a DFD-s lemezeket, ő meg átveszi a többi. Aztán meggondolta magát, dehogy fog ő ennyit fizetni, végülis ki az a Fricssay Ferenc, akinek 80. születésnapjára a DG így megerőltette magát, hogy kihozott egy boxot? Három lemezre hajlandó, a többi nyögjem én. Hát így alakult, hogy egyszerre 8 Fricssay-

zenekarokat, ám láthatólag kifejezett szándéka a RIAS felnevelése. És itt a modell is világos: Toscanini NBC-zenekara. Tökéletes hangszerré akarta képezni az ő berlinijeit, akik aztán mindent képesek eljátszani, igen gyors akklimatizálódással. Eközben ez a rádiózenekar természetesen hangfelvételek készítésére volt specializálva, de Fricstay rengeteg hangversenyt adott velük (több mint 150-et), és turnékra is vitte őket, ilyen értelemben tehát kiléptek az addig hagyományos rádiózenekari szerepkörből. És ez az együttes, amely a kor szokásához híven csak férfiakból állt (még próbákon is öltönyben ültek, miközben Fricstay munkaköpenyben...), a végletekig fanatizált és lojális volt őt megépítő karnagyához, ezt kiválóan lehet érzékelni a próba- és koncertfilmekben: amikor a *Háry-szvitet* gyakorolják, a szaxofonos kifejezetten ügyetlen. A hírhedten keménynek, de igazságosnak ismert karmester – kamerák előtt – nem bántja nagyon, inkább elnéző a játékosokkal, ám a próba végére vágott koncerten már mást látunk a szarkasztikus Kodály-tétel szólóját fújni...

Fricstay hatalmas mozdulatokat is képes volt tenni a zenekaráért, ha minőségi cserét akart: 1949-ben pl. áthozatta a szovjet szektorból a sorvadó Berliini Staatskapelle 30 legjobb muzsikását, és őket integrálta a RIAS-ba – nyilván mindenféle bonyodalmai voltak ebből az amerikai szektorban és saját, akkorra már létező együttesében is, azonban az idő őt igazolta. (Ekkor került az első klarinét pultja mögé Karl Leister, akit – ma már koros fiával beszéltem erről – a konkrét családi éhhalál elől mentett meg ez a költözés: Leister Fricstay halála után a Berliini Filharmonikusok szólóklarinétosa lett, ma is kapható több lemez, amelyen Karajan zenekarának tagjaként a hangszerére írott nagy versenyművek főszerepében tűnik fel.)

Fricstay zenekarának vezető művészeire mindig számíthatott, és azok is órá: a mozarti *Serenata Notturna*, a bartóki *Két portré* és más kisebb-nagyobb szólók mindig Rudolf Schulzot, a RIAS koncertmesterét találják meg a lemezekon is; ugyanő, ugyanúgy karcsú, tiszta és szép hangon hozza a *Seherezáde*-lemezfelvételt szólóját. Heinrich Geuser Mozart *Klarinétversenyét* játssza (sajnos, nem top-formában, nem elég érzékenyen), és a *fuvola-hárfa kettősverseny* concertáló szólamait is meg tudja belülről oldani (Hans-Peter Schmitz és Irmgard Helms; máskor a későbbi világsztárra, Nicanor Zabaletára bízta a hárfaszólót). És tényleg dagadó mellel büszkélkedhet, hogy „*a világ legjobb részekciója ül a zenekarban, akik rendelkeznek egy harci támadás erejével, de sosem torzulnak el a közönségességig.*”

A RIAS, majd újabb nevén a Berliini Rádió Zenekara Fricstay Ferenc szíve csücske volt, e stallumát haláláig megtartotta, és csak a houstoni kilengés jelentett röpke szünetet a 13 éves kapcsolatban. Immár jó ideje Német Szimfonikus Zenekar az együttes elnevezése, Lorin Maazel és Riccardo Chailly, Vladimir Ashkenazy és Kent Nagano is irányította őket vezető karmesterként a magyar dirigens halála után. Érdekes belegondolni, mi lett volna, ha – mint sokan sejtetik – már 1958-ban komolyan felmerül Fricstay átcsábítása a Bécsi Állami Opera igazgatói posztjára: ebben az évben kapta meg az osztrák állampolgárságot, a császárváros intézménye pedig a Böhm-Karajan váltás romos képét mutatta. A magyar művészt hamarosan megint ledöntötte a kór, különböző adatokból legalább 9-10 operáció rakható össze, amelyek nyilván nem tették lehetővé a komoly tárgyalásokat, amelyek viszont állítólag elkezdődtek. Az azonban

gyakorlatilag mindent ő énekel, operaszínpadi szerepek kivételével. A külső körben fantasztikus szopránok maradnak: Marianne Schech, Inge Borgh, szinte a kezdettől Elisabeth Grümmer, Anneliese Kupper, Irmgard Seefried, Sena Jurinac, végül Leonie Rysanek és Pilar Lorengar. Az altoknál kevésbé színes a paletta: Johanna Blattert készen kapja a berliini Operától, később oratóriumokhoz Marianna Radevet állandósítja (három lemezprodukciónban Maureen Forresternek is jut szerep), operákban Oralia Dominguez és – a német repertoárhoz – Hertha Töpper kap meghívást.

Tenorban hamar leszokik a berliini debütálás Boris Greverusáról (*Don Carlos, Fidelio*), oratóriumokban Helmut Krebs és Walther Ludwig, operaszínpadon pedig Peter Anders lesz a zsánere, akinek autóbalesete és halála után Ernst Haefligerre bíz gyakorlatilag mindent, (berliini előadásokban Donald Grobe, Münchenben pedig Simándy József bevezetésével próbálkozik Fricstay). Baritonok közül Fischer-Dieskau szó szerint első naptól az utolsóig elkíséri: 1948 novemberétől (*Don Carlos*) 1961 októberéig (*Don Giovanni*) folyamatosan inspirálják egymást. A fiatal, még huszonéves Dieter mellett szükség van egy hétpróbás, hősibb hangra is: a hűséges Josef Metternich kapja ezt a szerepet, és ezzel együtt rengeteg gyönyörű operai feladatot is, ugyanakkor Kölnben a veterán Paul Schöffler is fel-feltűnik Fricstay oldalán, majd élete utolsó operaelőadásaiban a Fischer-Dieskaút váltó Thomas Stewart. A hanglétra alján sincs nagy mozgás: szenzációs egymásra találás Josef Greindl-lel, néha Gottlob Frickkel, gyakran a kevésbé érdekes, de megbízható Kieth Engennel és Kim Borggal lép fel együtt, és szerencsére ott van a többiek között a magyar Sárdi Iván is, aki egy 1960-as, eszményi Verdi-*Requiem*ben mutatja meg, hogy nemcsak karakterszerepek terén lehet rá számítani.

Élete során hiába találkozik igazi, nagypályás tehetségekkel: a fiatal Birgit Nilssonnal (*Kékszakállú* Stockholmban), Windgassennel vagy Ludwig Suthaussal, Furtwängler legendás Trisztánjával (*Walkür és Trisztán*, Berlin), a kor legjobb olasz fiataljaival (Giuseppe Taddei, Renato Capecchi), vagy a korszakos basszbaritonnal, Hans Hotterrel (Mozart: *Requiem*), a lefuttatott, aktuális projektek nyomán nem kezdődik el további együttműködés.

Innentől csak találgatni tudunk, ha mégoly gazdag adattártól övezve is. Az kétségtelen, hogy Fricstay Ferenc művészete az emberi hang instrumentális jellegét keresi: nem kísérni akar, hanem a szerző által áhított cél érdekében egy irányba tartó, „összegyűrt” hangképet kíván létrehozni. Nehéz nem észrevenni, hogy a Fischer-Dieskau és több más kortárs által is érzékelt áttetsző, transzparens hangzás a művek bizonyos felkönnyítésével is jár: a hősi szólamok fél-egy fachhal könnyebb habitussal énekeltetése is ezt a célt segít elérni – miközben akusztikai problémák élő helyszíneken nyilván fellépnek. Egy lírai-*spinto ensemble*-lal így szinte minden elénekeltethető, főleg koncerteken és rádió- vagy lemez mikrofon előtt. További ok: eszméletlen tempóban követik egymást a feladatok, nincs idő újra és újra közel kerülni új művészekhez (mások éppen ezt a felületességgel vegyes változatosságot élvezik a világjáró zenei karrierben), neki minden bizonnyal a szeme villanását is értő társak kellene, néha még félszavakra sincs idő. És Fricstay számára fontos a társulati építkezés. Nyilván megtehetné, hogy többször dirigál idegen

évfordulóra nem születhetett volna meg. Mielőtt most már valóban elkezdődne a hivatalos és nem hivatalos (rádiófelvételeken vagy élő előadásokon, kalózlemezeken is alapuló), az elmúlt húsz évben hozzáférhető lemezek rövid kommentálása, egy átszellemült, de nem kevesebbel, mint egész életművel verifikált Fricsay-idézettel zárjunk:

„A zene ünnep, és van-e szebb egy karmester számára, mint azokat a hosszú csend-másodperceket hallgatni, amelyek a mű elhangzását követik? Csak ekkor érezhetem, hogy a szent szöveget (ti.: a partitúrát) sikerült interpretálni...”

szédítő, hogy az első saját rendezésű koncert után – Musikverein, 1961. X. 14. – előállt ajánlatával a bécsi zenekar maga. Márpedig ez az ajánlat nem semmi: a Wiener Philharmonikernek 1933 óta még bérletes karmestere sem volt, nemhogy vezető karmestere – mert az még sose. Ha Otto Strasser zenekari elöljáró személyes története igaz, akkor a világ legjobb együttese talán modelt is váltott volna, amennyiben Fricsay Ferenc fel tud épülni a májrákból, illetve abból a szinte triviális epehólyag-elzáródásból, amelyet nem vettek észre a bázeli orvosok, így végül – biztató jelek utáni – a halálához vezetett.

Magyarsága e kötetben több helyütt körbeíratik: sosem melldöngetve, inkább okos, európai, sőt keresztény testvériségi kontextusban élte azt meg – és mindennél többet mond a tíz évadon át véghezvitt elv: minden előadásán legyen magyar mű vagy művész jelen. Nemcsak Bartók, nemcsak Kodály, de Dohnányi, Weiner, Viski, Kadosa és Farkas Ferenc is az általa játszatott szerzők közt volt, és érdeklődését fenntartotta a vasfüggöny mögé szorult magyar zenei élettel, utolsó tervei közt volt, hogy magnószalagokon műveket kér, amelyeket majd vakteszt után választ ki hangversenyre... És nemcsak Stader és Barabás vagy Simándy és Sárdi, de Kulka János, Maria von Ilosvay, Littasy György, Carelli Gábor, Koréh Endre, Anda Géza, Fischer Annie, Földes Andor, Kentner Lajos, Sándor György, Kadosa Pál, Mura Péter, Telmányi Emil, Martzy Johanna, Varga Tibor és Starker János is fellépett külföldi előadásain, koncertjein. És némelyek micsoda számban! Csak Bartók *II. zongoraverseny*ből 60 koncertnél is többet játszottak együtt Anda Gézával. „Amikor 1952-ben, a salzburgi ISCM Fesztivál nyitókoncertjén megismételték velünk a *II. zongoraverseny* *finálját*, akkor jöttem rá, hogy Bartók és ez a mű immár klasszikussá vált.” – mondja Anda, és mi már tudjuk, kinek az állhatatossága kellett ehhez a prófétikus-missziós sorozathoz és eredményhez.

Persze, kellett egy hű, állandó szövetséges is: az osztrák Elsa Schiller, Dohnányi egykori növendéke, előbb a RIAS, majd a Deutsche Grammophon főnöke. Még Fricsay halála évében, 1963-ban ő is nyugdíjba megy, és ezzel másfelé fordul a DG hajója. Schiller a teresienstadti láger túlélője: Fricsayn kívül másik nagy barátja Herbert von Karajan volt (ennyit Karajan nárcizmusáról – inkább nárcizmusáról lehetne beszélni), Salzburgban élt, magyarul kiválóan beszélt. Fricsayval nagy vitái voltak, de imponált neki mindig a vehemens karmester kemény, magyarosnak mondott/szekált megátalkodottsága. Neki írta egyszer, 1962-ben a rákkal küzdő Fricsay Ferenc: „A betegség *Isten csodálatos adománya, hogy átgondolhassam az életemet, és mélyebb emberré váljak.*”

Aki ismeri, miféle egyeztetéseken megy át egy operapremier vagy koncertműsor, s hogy mi gond van a művészek szerződtesítésénél, mennyi szempont, az igazán értékeli ezt a honszerető kérlelhetetlenséget: Fricsay Ferenc a huszadik század nagy magyar imázsépítője is volt. Nincs sok ekkora hazafink...

Ma ott tartunk, hogy a Deutsche Grammophon, a világ legnagyobb klasszikus zenei kiadója a centenáriumra 45 CD-n hozta ki a maestro összes, nála megjelent szimfonikus felvételét, és 2015-re ígéri az operák és oratóriumok gyűjteményes piacra dobását. Minket pedig most a vokalitás érdekelt, ezért mégsem volt talán hiábavaló két évtized kapirgálása (ilyenkor, a dömpingárú gyári összkidadásokkor szoktak összeomlani a gyűjtők...), hisz a következő hosszas fejezet pusztán a DG-re várásból adódóan a 100.

is dolgoztak együtt, a zenekar egyike annak a mindössze négy együttesnek, akikkel Fricstay DG-lemezt is készített) dinamikusabb, közelebb, ám rengeteg pontatlansággal szólal meg a már a nyitány is. A kürt különösen elizgulja a szólókat, a Leonora-áriát hiába énekl Helene Werth sok színnel hátul, az előtérben felfeslő rézgikszerek ritkán hallható borzalmat okoznak. A tempók jók, az előadás étellel teli, a férfikar nem egyszerűen amatőr, hanem vicc, amit alakítanak pl. a Pizarro-áriában. Peter Anders nem egyszer énekl Fricstayval ezt a szerepet, Lisa Otto, Böhm ikonikus *Varázsfuvolájának* későbbi Papagenája nagyon ügyes Marzeline, Gottlob Frick hangulatos, ízes Rocco, és feltűnik Fricstay kedvenc hősbaritonja, akit majd a DG-lemezfelvételen váratlanul Fischer-Dieskau cserél le: a börtönigazgatót Josef Metternich alakítja, izzón. A lemezről valaki eltüntette az összes prózát, csak a zártszámok szólnak, szinte mindig taps nélkül. Az viszont nem igaz, hogy német az előadás, mert a Rabok kara a két szóló-fogollyal egyetemben konkrétan franciául énekel...

4. BEETHOVEN: FIDELIO (DG, 1957) 5

Abban a korban nagy újdonságnak számít a kamarazenekari összeállítás: a *werk-fényképek* tanúsága szerint körben elhelyezett, szokatlan ülésrendű zenekar maximum 40 főből áll. Ezúttal – mint akkori főzeneigazgató – a müncheni együttest használja, a lemezbe utólag, mahleri szokás szerint applikálták a *III. Leonora-nyitányt* mint közzenét, egy korábbi lemezről, amelyet a Berliini Filharmonikusok játszanak, de természetesen ugyanúgy Fricstayval. Fischer-Dieskau mindent megpróbál, de csak rámenős, nem gonosz Pizarro. De ahogy elemzi a szerepet, ahányféle szófestés birtokában van a 33 esztendő művész, az egyszerűen elképesztő. (Fricstay berliini, operaszínpadi *Fidelió*iban mindig a miniszter nyúlfarknyi, ám fontos szerepét énekelte, Pizarrot sosem, sőt Bernstein 1978-as bécsi előadásaiban és lemezén is miniszter marad – valahogy úgy képzelem, hogy kikönyörögte ezt az izgalmas lemezfelkérést Fricstaytól.) Leonie Rysanek sötét, flexibilis szopránja ritka tünemény, nagyszerű. Nehezen barátkoztam meg a színészek alkalmazásával: kizárt, hogy német anyanyelvű énekesek ezt ne tudták volna lemezstúdióban, jó dramaturggal és színészvezetéssel megoldani – ugyanakkor számos, ezidőtájt készült lemezen találkozunk ezzel a hibrid megoldással, amely néha még arra sem eléggé figyel, hogy legalább az énekeshez hasonló hangkarakterű színész vezesse fel az áriát. Ugyanakkor Walter Franck börtönigazgatói hangja annyira primér módon kegyetlen, hogy fekete élvezet hallgatni. Gottlob Frick élete legjobb teljesítményét mutatja, nemcsak bőfög, mint szokása (már elnézés, a sajátosan benyelt basszushangra értem ezt), hanem a hosszas, átkomponált duettben ezer színen énekel, mer megdöbbenni, megalázkodni és sutogni is. Haefliger hangja két árnyalattal világosabb a kelleténél és más fach, ezért maximum lemezen, de még itt is nehezen boldogul a *par excellence* hőstenor szólammal. A lemez magas minősége kétségtelen, mennyire más ez, mint a korábbi élő felvételek – és nemcsak a tiszta sztereó teszi. A Bajor Állami Zenekar kitesz magáért, lágy és rugalmas, szebb hangzásképet mutat a vonósszekció, mint a RIAS-nál, de az összes zenekari teljesítmény is sokkal jobb, mint pl. a Fischer Annie-féle Mozart-rondólemezen, amelyen pedig

TELJES OPERAFELVÉTELEK (I-26)

1. BARTÓK: A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA (BLUEBELL, ÉLŐ, 1953) 4

Meglepő e Stockholmban, 1953. február 10-én készült felvétel hossza: mindössze 46 perc, tehát Fricstay lényegesen húzottabb partitúrát használ, mint majd lemezfelvételénél, pedig ott is kimarad több perc Bartók-zene. Semmilyen motivikus ismétlés nem szólal meg, egy magyarnak amolyan átrohanás ez a kihagyásos szerkesztés a drámán. Mindazonáltal a Svéd Rádió messze nem hibátlan, gyakran vétkező zenekarától így is hatásos és részletgazdag produkciót hallunk, Fricstay keze nyomán hangszerű, rugalmas viselkedést mutat az együttes. Természetesen ez a német nyelvű előadás Birgit Nilsson első találkozása a magyar művel. A karakterek rendben, tisztán intonál, csak ne volna gyakran olyan primér, intellektus nélküli ez a nagy kaliberű szoprán! Az Ötödik ajtó magas C-je gond nélkül szólal meg. Bernhard Sönnnerstedt címszerep-alakítása kissé busongásosan korrekt – hogy mit lehet ebből akkortájt és németül kihozni, ahhoz DFD-t kell meghallgatni a lemezfelvételen.

2. BARTÓK: A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA (DG, 1958) 5

Német nyelvű felvétel, 1958-ban nem is várhatunk mást, a Bartók-recepció még gyerekcipőben jár, és Fricstay maga is propagálni akar, ahhoz meg kell a szöveg értése. Egy több koncertes projekt részeként került lemezre, stúdióban. Fricstay megmagyarázhatatlan húzásokkal játszat, amelyeket a bakelit-lemez kapacitása nem indokol (pl. a rövid prologus is elmarad, miközben atyai barátságban volt az első Prologgal, Palló Imrével). Ez annál is furcsább, hogy Fricstay büszkén beszél arról: magánál tartja Bartók azon partitúrapéldányát, amelyből Egisto Tango az első előadást vezényelte, nyilván a szerző intenciói alapján. A Judit-szólam furcsa vándorútját jelzi, hogy míg Fricstay lemezre veszi Hertha Töpperrel, aki klasszikus mezzo, a svéd rádióban dirigálja Birgit Nilssonnal, aki drámai szoprán, addig kiírják egy hangversenyre Irmgard Seefrieddel is, aki töről metszett szubrett: az előadást 1962-ben majd – a magyarul különben kiválóan beszélő – Rafael Kubelik vezényli el, Fricstay betegsége miatt, ugyancsak és mindig Fischer-Dieskauval a címszerepben. Akinek ez a szerep különösen jól áll, mert miután túlesik az első szó mély, bassziális nagy fisz-én, kedvére elemezheti ezt a szerelemstruktúra-drámát. És lesz ereje, intakt, fiatal hangja az Ötödik ajtóhoz is.

3. BEETHOVEN: FIDELIO (LINE, ÉLŐ, 1951) 5

Borzalmas hangminőség, ezt a felvételt mindenki kerülje el, még ha nem is kérnek érte sokat – ez az egyetlen erénye. Egy nyúlott, régi szalag lehet a master, még az sem biztos, hogy rádiófelvételtől van szó, inkább egy amatőr mikrofonos munkájáról a koncertszerű előadáson. A tér és test nélküli felvétel az énekesekről távoli, szokos hangképet mutat, a zenekar (Orchestre de la Suisse Romande, többször

természetesen a viharzenékben, fúriatáncokban felvillanyozódik Fricsay is, s a berlini Rádiózenekar izzani kezd. Stader művésznőt sokat bántom, most nem akarom, pedig nem tetszik, Rita Streich Ámora viszont elragadó szupernaiva. Orfeusz második áriájában a visszhangok között oboa helyett angolkürt tűnik fel, de számos különös megoldás díszíti még ezt a lemezt. Valamiért úgy gondolom, hogy szép pillanatai dacára Elsa Schiller taposta ki karmesteréből ezt az „alapfelvételt”.

7. HONEGGER: DÁVID KIRÁLY (RIAS, 1952) 5/

Ezt a művet nem sokan ismerik, a szimfonikus zsolttár három részből áll, egy szpíker lökdösi tovább a bibliai történetet. Második vonalbéli énekeseit használja ehhez a jó minőségű rádiófelvételhez Fricsay. Walther Ludwig helyt áll, tenorja megint megvesztegetően hasonlít Haefligeréhez, csak jobb, nem dugult. A hölgyekért már nehéz lelkesedni, Elfriede Trötschel szopránja gyilkolni képes élességével, kifejezetten nehéz hallgatni. A muzsika viszont könnyen befogadható, születése kapcsán amúgy is színházi kísérőzene, amelyben a zenei szövet egyszerű, rövid részekből áll, ezeket a RIAS zenekar kifogástalanul oldja meg, a részekció szokás szerint csillog! Összességében revelatív lemez, a szopránszóló kivételével érvényes olvasat 62 évvel később is.

8. KODÁLY: HÁRY JÁNOS (RAI, 1955) 4

Természetesen kissé rövidített változat ez, de korántsem csak a szvit, hanem a teljes daljáték képe kibontakozik jó énekesei előadásában. Fricsay hatalmas magyar ügy-propagátor volt, inkább elviselt olaszul a *Háryt*, csak megismerje Itália Kodály zenéjét... Különböző egész világkarrierje alatt alig volt része nem német nyelvű előadásokban. A *Kékszakállút*, a *Cantatát*, a *Psalmust* németül vezényelte, az *Orfeuszt*, a *Hovanscsinát*, a *Carlost*, a *Carment*, az *Álarcosbál* svéd verzióját, az *Otellót*, az *Ödipuszt*, a *Figarót* és a *Don Giovannit* szintúgy. Kivétel néhány vegyes nyelvű *Fidelio* (francia és olasz, illetve német), a lemezre vett *Figaro* és *Don Giovanni*: utóbbiak végre eredeti nyelven szóltak. Frank Martin *Varázssitala* pedig franciául szólt a mű 1948-as világbemutatóján. Viszont minden más németül – ez a *Háry* viszont olaszul, Scipio Colombo szólójával. Hangulatos előadás – és Fricsay egyetlen teljes *Háry*-felvétele.

9. MARTIN: A VARÁZSITAL (ORFEO, ÉLŐ, 1948) 5

Fricsay nem szerette, ha modern specialistának tartották. Nem akart ebbe a dobozba belemászni, csak jó és rossz zenéről vett tudomást. „*Ha sok kortárs művet vezényelek, az nem azért van, mert a mai kor ügyvédje, pláne felkentje lennék, hanem mert erre a feladatra szerződtek éppen.*” „*Először a zenekar állapottára volt kíváncsi, eljátszatta lapról a művet vagy az egész tételt. Érdekelte az első általános benyomás. Aztán kezdte kicsiszolni a maszatos részeket – hajlandó volt akár ott maradni próba után, vagy a következő előtt bejönni, és a problémás játékosokkal külön is gyakorolni. Mivel minden hangszercsoporthoz értett, technikailag is sokat tudott segíteni, jó szokása volt, hogy az adott művészhez igazította a kéréseit, szem előtt tartva, hogy az*

ugyanők kísértek, tulajdonképpen elfogadhatatlanul. Fricsay egyik legjobb felvétele a *Fidelio*, amely nem felesleges szuperlatívusz, ha a kétszázás bázisra tekintünk.

5. DONIZETTI: LAMMERMOORI LUCIA (BERLIN, RIAS, 1953) 4/

Annak, hogy egy számára oly kedves opera felvételét ismét a rádiózenekarra és énekkarra bízta, ezúttal nemcsak gyakorlatias vagy zenei, hanem „politikai” oka is volt. Fricsay 1952 nyarán búcsút mondott a berlini Városi Opera főzeneigazgatásának: az indokok ma sem világosak. Az biztos, hogy Tietjen intendáns szerint a főzeneigazgató inkább a RIAS-t részesíti előnyben. Fricsay autoritása a zenei anyag és az énekesek valamint a vendégkarmesterek kiválasztásában vitákat szított. A RIAS zenekara a felvétel idején épp nagy krízisét éli, hisz megszüntetni készülnek az amerikai finanszírozást, szükség van tehát befelé és kifelé is újabb bizonyítékra: arra, hogy ez az együttes kiváló, lemeztársaságok is megkívánhatják. Stader volt Fricsay Lucijája az 1956-os izraeli turnén is, ahol hús, különböző programú koncertre – pl. Verdi-*Requiem*ekre is – sor került. Fricsay a budapesti felújításban (1948-ban Gyurkovics, Járay, Palló) magyarul, 1956-ban a müncheni premieren (Köth, Simándy, Metternich) pedig a mostani rádiófelvételhez hasonlóan németül adta a művet. Több változatot tanulmányozott, végül a leghúzótabbat választotta a rádióműfaj miatt – korábban a rádiós operák az egyórás időtartamot is alig érték el. Itt csak az örülési jelenetet engedi el hosszabban, ott a fuvola-echós, megszokott verzió szól. Szokták ugyan dicsérni az összeszokott Stader-Haefliger páros összehangolt légzéstechnikáját, a *rubatók* hasonló kezelését, valójában egyik sem, de főleg Haefliger nem férne ma vezető házak Lucia-szereposztásába. A hang fakó, vivőerő nélküli, magas lágéban falzettes: ő is, de még időnként hősnője is megoldatlan frázisokkal állt a több nekifutásos felvételnek – nem egy helyen hallatszák, hogy ez a hang máskor sem szokott kijönni, és még mindig ez a legjobb verzió... Fischer-Dieskau viszont most is excellál, pedig még mindig alig 28 éves: a *voce* sokat sötétedett-kontúrosodott két és fél év alatt, bizonyítva késői *bonmot*-ját, mely szerint a hang attól érik, ha használják. Lord Ashtonként férfias-friss, egy nagyon fiatal lány fiatal bátyjának szerepében halljuk. Stader a szokásos: sok felesleges *portamento* miatt keresett, nem őszinte a hangadás, miközben éneklése dicsérendően hangszereszerű – ám a magam részéről nem ezt a szempontot keresem egy operaelőadásban. (És rettentően sajnáljuk, hogy a budapesti Lucia-szalag is úgy viselkedik, mint a *Così fan tutte* arabiai hatyúja, amiről mindenki beszél, de senki sem látta...)

6. GLUCK: ORFEUSZ (DG, 1956) 3

Nem igazán értem, Fricsay miért akarta volna ezt az oly kevés dramaturgiát mutató művet magától felvenni, de az tény, hogy ismert darabról van szó, imígyen része lehet az alaprepertoárnak. De németül? Mert olasz és francia változat egyaránt van, ám itt a bariton címszereplővel operáló német verzió a nyerő. DFD szépen recitál, szépen is énekel, kényelmesnek tüntetve fel azt a belassult ütemet, amelyben az egész mű le...vánszorog. Az átvezető zenék, balett-alapok nagyon lassúak, pedig sok van belőlük –

problémátlanra fedett magas G-it...). A tenor Donald Grobe klisé-Ottavio: szintelen, túllirizált, gyámoltalan, tehát az alapolvasat illusztrálására nagyon is alkalmas. Sárdi Iván személyében újra magyar művész áll a színpadon, Masettót alakítja. Carl Ebert öreges rendezése ma már szót sem érdemel, akkor, több mint ötven éve valószínűleg a tradicionális magas kategóriába tartozott. Nyilván rettentő nehéz a hatást egy nem túl jó minőségű tévéadásból megítélni, amely vigasztalhatatlanul fekete-fehér. (Ez volt a német állami televízió első élő színházi közvetítése – bár a fáma szerint az első taktustól csak a két nappal korábban rögzített főpróbát adták le valójában, amelyet a kor hangulata miatt mélyen megérttek. Nehéz feledni, ezek a hónapok a döbbenet és a félelem légkörében teltek, senkinek nem hiányzott volna egy véletlen, vagy pláne szándékosan, akár elektronikusan, szovjet zavaróállomásokkal elrontott ünnep. Szintén beszélnek, hogy a Deutsche Oper elnevezés magától Fricstaytól származik, aki így kívánt reagálni Berlin kettészakítására.

12. MOZART: FIGARO HÁZASSÁGA (WDR, 1951) 3

Valójában ezeket a kölni felvételeket ebben a minőségben kiadni értelmetlen volt. Iszonyú szűk sávon jönnek át a hangok (már amelyek), tényleg zsebrádió-hatással. Ami kivehető, az a rapid Mozart: ezt a hosszú operát bő két órában pörgeti le Fricstay, és mindennemű pátoszkiértésnek ellenáll. Az énekesekre nincs panasz, Hilde Güden és Elisabeth Grümmer is kiváló művészek, kissé avittas technikával, de Paul Schöffler személyében a világháború környékének baritonsztárja is jelen van, s míg ő a Grófot, addig Erich Kunz Figarót alakítja, kevés szeplővel. A zenekar viszont szétesős, de szerencsére kevésbé hallatszik.

13. MOZART: FIGARO HÁZASSÁGA (DG, 1960) 5/

Fricstay egyik kedvenc darabja. 1958-ban ezzel nyitja meg a gyönyörűen restaurált, rokokó Cuvillies Színházat, amely egykor Mozart *Idomeneója* ősbemutatójának is helyszíne volt, a szereposztásban vannak ismerősök, de a lemezfelvétel énekesei a kemény magból vannak válogatva: A zenélés az összhangon múlik, ez volt a jelszava. Stader, aki azért a Grófnéhoz, főleg a harmadik felvonás háromrészes áriájához kevés, Seefried, Fischer-Dieskau, Töpper, Sárdi. Töppert Münchenben ismerte meg, és mindig is sötét színű Cherubinót akart, aki élesen el tud különülni a két szoprántól. Sárdi Iván pedig egyenesen Fricstay csábítására jött Münchenbe, ő kapta Bartolót. És a címszerepben Renato Capecchi, Istenem! Micsoda olasz bariton, aki Mozart hajlékonyságára is képes fékezni magát! Fricstay is elégedett vele, 1961-es salzburgi *Idomeneójába* majd újra beválogatja – aztán valamiért ez a különleges tehetség mégsem futja majd be a megérdemelt pályát. Karl Schumann szerint Fricstay 1960-as felvétele talán az első, amely Németországban készül, de el mer szakadni az ósdi német szövegtől, és végre újra olaszul beszél: és ez nemcsak nyelvi kérdés, mert a *Die Hochzeit des Figaro* c. bohózat nem azonos a *Le nozze di Figaro* című, a társadalmi feszültségeket is pontosan bemutató opera buffával.

mire képes. Számára a dallam volt lényeges, tenorján gyakran és szívesen énekelt elő frázisokat, mondogatta is: ne a hangokat olvassuk le, hanem énekeljünk! Gyakran használta a »legyenek olyan jók, és játsszák ezt most újra el« kérést – nyilatkozta a zenekari fuvolista.

10. MOZART: DON GIOVANNI (DG, 1958) 5

Dermesztően jó, szerencsére már sztereo felvétel: démonian nyomasztó vagy vígoperaian tiszta hangzás, pergőre vett tempókkal, jól választott, csúcson lévő énekesekkel. Sena Jurinac metsző hideg Donna Anna, mégis hiteles, és képes a szólam összes nehézségének meggyőző feloldására. Haefliger talán Ottavióként a legjobb, muzikalitása és finomsága példaértékű, míg Stader állandó portamentóit szívesen nélkülöznénk, és akkor ő is élete egyik legjobbját futja. Karl Christian Kohn személyében egy új „bandatag” tűnik fel, de már az első jelenetben elsodorja a krisztusi kori Fischer-Dieskau, aki életének legjobb diszpozíciójában veszi fel a lemezt. (A következő, Böhm által rögzített lemez prágai felvételén végig komoly megfázással küldött a bariton.) Itt viszont harap, omlik, gúnyol, fennhéjáz, mindent, mi kell, magas tónusú hangja képes a fontos pillanatokban hirtelen súllyal töltődni, mint valami patronokkal hirtelen alakot vévő légszák. Az olasz nyelv döcög, nincs nyelvi coach, többen (Stader, Kohn) konkrét „kvesztá”-kat énekelnek – nem úgy az ebben is perfekt Fischer-Dieskau. Walter Kreppel orgánuma pedig predesztinálva a Kommendatorra: fedetlenül, hatalmas masszával oktatja a bűnös lovagot. Fricstay zenekarának játéka megint rányitja a következő évtizedek kottahű és akcentusgazdag muzsikálásának ablakát az ötvenes évekre: ha épp plasztikusan hallatszanak (nem mindig! énekesileg túlvezérelt a felvétel!), egy igazi, mai értelemben vett Mozart-játékot produkál hatvan évvel ezelőtt a Berliini Rádió Szimfonikus Zenekara.

11. MOZART: DON GIOVANNI (DEUTSCHE OPER, ÉLŐ, 1961) 4

Nagy kár, hogy az új nyugat-berlini operaház nyitása még a trendforduló elé esett, így nem olaszul, hanem németül hangzott el ez a produkció – és hát ismerjük a politikai egybeeséseket, a berlini fal néhány héttel korábbi hirtelen felhúzását. Miközben a lemezdivat már változott: Fricstay – Elsa Schiller jóváhagyásával – az ötvenes évek derekától eredeti nyelven rögzíti a lemezanyagokat, ám azok az egész világnak szólnak, mint a Deutsche Grammophon alaprepertoárjának oszlopai, míg a német – és különösen a német – színházi közönség érteni akarja, amit lát. (Azidőtájt még nem volt technikai lehetőség nagy szövegvetítőkre.) A címszereplő, Fischer-Dieskau nagy kezével és lábával ágál a terv ellen, de nincs mit tenni, demonstratívan a német kultúra német nyelvű ünnepe a Deutsche Oper megnyitása. Viszont a szereposztás parádés: a Németországban gyökeret eresztett, világszép spanyol szoprán, Pilar Lorengar mint Elvira lenyűgöző, és valójában a szerzői koncepció ellen dolgozik, hisz érthetetlen, egy ennyire szép nő miért nem kell a lovagnak? Walter Berry nem tudja még, hogy évtizedeken át ugyanezen a pompás hangminőségen szolgálja majd az operakultúrát (nekem magamnak is volt alkalmam találkozni vele, részt venni kurzusán a kilencvenes években, és hallani magas kora ellenére

16. MOZART: SZÖKTETÉS A SZERÁJBÓL (DG, 1954) 4

Nekem valahogy kevésbé friss ez a lemez, pedig alig több, mint négy év telt el. Gyors, pergő a tempó, de sokkal sterilebb is, mint a rádiófelvétel, ahol nem volt mód sokat gatyázni. Barabás Sári egy másik magyar hölgy, az örök csapattag, Maria Stader váltja, és ez jól tesz az anyagnak, miként a saját szerepkörének origójában éneklő Haefligernek is, hogy ezúttal ő Belmonte. Tökéletesen csinálja, soha rosszabb kolorálást. Greindl itt is jó, Rita Streich bájos megint, és az első Blonde-ária háromvonalas E-jén érzi igazán jól magát. Martin Vantin is új, Pedrillóként valami egészen férfiatlan, majdnem perverz hangadásban van részünk.

17. MOZART: A VARÁZSFUVOLA (DG, 1955) 5

Nagy eséllyel ezelőtt sosem vezényelte a művet, s azután sem. Fricstayt mégsem érdekelték szereposztáskor a konvenciók, őneki Mozart otthonos így is. Számára fontosabb volt a saját énekeseit beválogatni és rendelkezni velük, mintsem hogy pl. nagyobb hangra ossza Pamina szólamát a fényes, de kicsi matériájú Maria Stader helyett. A művészi egyetértés és barátság fontosabb volt számára, és az idomíthatóság is. Így járt el az ezüsthangú lírai tenor, Ernst Haefliger és a kis bravúrkoloratúr Rita Streich esetében is, minden megoldása a transzparens, finomabb olvasat felé mozdult el. Más volt Sarastro esete: Greindl intézmény volt Berlinben, ő az az ember, aki 21 évesen éppen Bayreuthban és éppen Pognerrel debütált. Itt is megkérdőjelezhetetlen hangis szépséggel, orgonabasszussal van jelen. Aki viszont tényleg élete legjobbjjával rukkolt ki a mono felvételen: Ernst Haefliger. Dugult tenorja itt (még) puha, formálásban nagy tanító, a szólam kritikus pontjait észre sem vesszük az ő nyugodt és nagyvonalú előadásában. Streich köpködi a háromvonalas F-eket mint Éj királynője, Fischer-Dieskau és Stader újra itt vannak (előbbi aztán sosem éneklé majd színpadon a madarász szerepét, mert túl magasnak érzi magát ehhez - 195 cm -, a zenekar pedig egészen modern, friss játékot produkál). A *Varázsfuvola* idején Fricstay 40 éves, ereje teljében, parancsoló figura minden hadszíntéren (stúdió, pódium, zenekari árok). Totális kontroll alatt tartja előadásait, ő a szerző kérelhetetlen ügyvédje. Természetesen diktátornak is mondták, és volt benne valami, ami római császárokra emlékeztetett, írják a német lapok. Tarkóra csúszott haj, hadonászó, hosszú, csápszerű kezek, a folyamatosan komoly, koncentrált légkör, amelyben egyetlen pillanat üresjárat sem lehet – ez rendkívül fásztó mindenkinek, viszont eredményre vezet. Mondják, Fricstay a pódiumra menet valószínű energiabombaként tűnt fel (s ez természetesen fenyegetett azzal, hogy önnön magát is elpusztítja), és rendíthetetlenül magabiztos volt. Márpedig ha Fricstay megjelent, a repertoárjátás porral teli zenekari rutinját sürgősen el kellett takarítani az útból – és ő csak úgy dirigált előadást, ha arra maga próbálhatott, ami abban a korban elég újdonságnak hatott.

18. ORFF: ANTIGONÉ (STRADIVARIUS, ÉLŐ, 1949) 5

Orff az *Antigonét* Klemperernek szánta, de a karmester betegsége és az előző két év salzburgi sikerei után rábízta magát Fricstayra. Orff személyesen is próbál, pl. Hermann Uhdéval négy hetet töltött.

14. MOZART: IDOMENEO (DG, ÉLŐ, 1961) 5*

Az osztrák rádió persze, mindig eminens volt, egy ORF-felvétel nem szólhat rosszul. Igen ám, csak a jó meg nem ilyen. Majdnem annyi szárazság hallik itt, mint a Szaharában, pedig nem ott, hanem a Felsenreischulén vagyunk, hatalmas zengő térben. A bécsi Staatsoper énekkara is más hangzáseszmény fényében ténykedik, rengeteg az avított, túlvibrált *fortissimo*. A mikrofonok által befogott zenék és zajok nyomán a színpadon inkább egy Verdi-opera bonyolódik, de dramaturgiájában erős, fordulatos. Az egy hónappal későbbi *Don Giovanni*-produkció szereposztásából többen itt vannak (hogyhogy ráérték erre a Deutsche Oper avatásának lázában?), de örüljünk annak, hogy Pilar Lorengar és Elisabeth Grümmer itt is a megkérdőjelezhetetlen minőséget képviseli, és Waldemar Kmentt címszerepének is örülhetnek az egészséges, erőteljes és kifejező tenorhangok hívei. Kmentt remek technikájára, jól pozicionált hangjára utal a tény, hogy még bő húsz évvel később is a bécsi Operában énekel: 1983-ban, Lorin Maazel nagysikerű, főzeneigazgatói debütálászerű *Turandot*-produkciójában José Carreras oldalán övé Altoum császár szerepe – a fókusz azonban a berobbanó magyar szopránon van akkor: Marton Éván. De vissza 1961 Salzburgjába: az pedig megint Fricstay-jellegzetesség, hogy a Hírnök kis szerepében magyar basszus, Littasy György lép fel.

15. MOZART: SZÖKTETÉS A SZERÁJBÓL (AUDITE, 1949) 4

Az első Mozart-felvételnél idézzük Fricstay Ferenc egyik elragadtatott mondatát: „Mozart a valaha élt legnagyobb emberek egyike a földön, zenéjének primátusa van a többiek előtt. És jobb emberek leszünk általa.” Barabás Sári Gildaként debütált a pesti Operában, és 1949-ben jött át Münchenbe. Felkapott koloratúrszoprán volt, a Városi Opera premierjén és a rádiófelvételt is ő éneklé Konstanzként. Még húsz évvel később is nagy sikereket aratott Londonban – operettprimadonnaként. Greindl ösbölny, majdnem negyven éven át énekel, mindent és mindenhol, Fricstay alapcsapatának tagja volt, szenzációs Ozmin, alig 37 éves csak ekkor, és nagyot domborít a hős Belmontét a színpadra éneklő Anton Dermota is. Magam e régi-régi felvétel frissességét csak a kilencvenes évek elején, a Gardiner-féle Mozart-ciklusban elkészült produkcióéhoz tudnám hasonlítani. A janicsárzene pontos féktelensége és dévaj ricsaja, Konstanze finom, elomló lírája között minden árnyalat megvan, dacára a hullámzó egyéni énekesteljesítményeknek. Greindl ugyanis félelmetes, és ez jó, mert tétje van tőle a darabnak, Barabás viszont operettes csipogású. Fricstay zenekara pedig megint kiérdemli a pre-historikus jelzőt. E mű, e produkció volt Fricstay debütálása Mozart-operában a berliniek előtt, és ezt is Tietjen, az intendáns rendezte. A színházi bemutató vegyes fogadtatásra talált: ott kifogásolták a visszafogott erőt, a túl transzparens zenekart, mások pedig a felszabadított Mozartot, a karakteres és mégis finom Mozartot, s vele Fricstay nemzetközi kaliberét üdvözlöttek benne. A lemezfelvétel mérföldkő a Mozart-interpretációtörténetben, mert Fricstay 50 alá csökkentette a zenekari létszámot, és 33 fős kórossal dolgozott. Később a kamarajellegű, még áttetszőbb, rugalmasabb, időnként *Sturm und Drang*-szerű hangzás miatt 40-es létszámmal játszatta a másik 3, általa felvett Mozart-mesteroperát.

szépen sírdogál és kacarász is rajta. Helmut Krebs a sokoldalúságát mutatja: jelentős Bach-énekesként, ha nem is a hőstenor, de az operai tenor Alfrédot hozza, szabad szemmel is érzékelhető humorral. A baritonról se előbb, se később nem hallunk, közepes-kellemes bonvivánhang Falke alakítója (Herbert Brauer). Orlovsky, Frank és a többiek szerepében a berlini társulat kismesterei, Fricstaynak ekkor még sok szava nem lehetett a szereposztásoknál, pláne nem a saját intendánsa jelenlétében. Egyébként ez volt harmadik közös projektjük fél éven belül, a *Don Carlos* és a *Fidelio* után. Fricstay mai szemmel sokat szöszmötölt a felvételen, hiszen 8-10 napig készítette, szeretete ezt a művet és a szerzőt is, nemcsak Mozart és Bartók kedvelőjének kell őt leírni.

20. STRAVINSKY: ÖDIPUSZ KIRÁLY (DG, 1960) 5/

Már legelső RIAS-szezonjában játszott Stravinskyt, nevéhez fűződik a *Mise* németországi bemutatója, és 1951. január 28-án teljes estét is vezényelt, nagy sikerrel; az 1951-es Berlini Fesztiválon a *Kékszakállú*-val együtt mutatta be az *Ödipusz királyt*; 1952-ben, a szerző hetvenedik születésnapján újra teljes esttel jelentkezett, közte a *Persephone* németországi bemutatójával; az első *Petruska* (új változat) zongoraszólamát DFD első hangfelvételének kísérője, a színházi korrepetitor, Klaus Billing játszotta; tervbe vették az *Ödipusz* salzburgi bemutatóját is, amelynek képi világát Oskar Kokoschka alkotta volna, de a halál közbeszólt; 1960 októberében, a *Movements* felvételén (DG) dirigált utoljára Stravinskyt. A hangverseny, amelynek felvétele végül DG-korongra került, 1960 szeptemberének végén volt Kölnben: a rádiók ekkor még nem tudnak adni sztereóban, így a hang mono abból a száraz fajtából való, amelyek kapcsán az ember előszeretettel adna körmöst a hangmérnöknek. Szpiker kezd itt is, mint Honegger két művében (*Johanna*, *Dávid király*), és Ernst Haefliger odaadó címszerepe megtölti az előadást. Kiváló latin áriát énekel Sárdi Iván Kreón szerepében, kifejezetten jól áll ennek a zsíros, olasz hangnak a bár kantilénás, mégis kortárs muzsika. Feltűnően árnyalt és koncentrált a RIAS Kamarakórus, akikről keveset szólunk, de ha csak arra gondolunk, mekkorát énekelnek az egyik ötvenes években felvett Fricstay-lemezen, amely Csajkovszkij *1812-es nyitányának* pravoszláv kórusos verzióját tartalmazta, levesszük a kalapunkat. Az *Ödipusz* alatt is maradhatunk fedetlen fővel.

21. VERDI: DON CARLOS (MYTO, ÉLŐ, 1948) 5/

Fricstay első felvétele a berlini korszakból – rossz minőségben megmaradt rádióadás anyaga. Húzásokkal megy, de a fontainable-i képpel indítanak. Inkább csak sejteni, mi szólhatott a német nyelvű Carlos-premierén, mindenesetre jól összetartott zenekar hallatszik, a tempók néhol bár dagályosak, friss, sodró részekkel váltakoznak. Fischer-Dieskau 23 éves baritonja nagyon világos, tenorális, de csodálnivalón magabiztos, értelmezi a szerep minden sorát. Boris Greverus orrhangú tenorja kimondottan erőlködik, míg a csodálatos Josef Greindl mintaszzerű Fülöpöt énekel, ez hatalmas élmény. Fischer-Dieskau emlékei szerint „egy kicsi, fűtetlen szobában várt rá Fricstay, aki bőrkabátot viselt, és szemmel

Haefliger: Fricstay 1949-ben itt találta őt, a salzburgi Orff-produkcióban, aztán 1952-re megnyerte a svájci énekest, hogy csatlakozzon a berlini Opera társulatához. Fricstay az Antigonéhoz is vitt ki magyarokat: egy komplett vonósnégyest és más kitűnő zenészeket is, a szólókat játszani. A mű erősen deklamatív, a hangszerek csak csörömpölnek a drámai, generálpauzában megszólaltatott recitativók között. A karnak elképesztően nehéz szerepe van, mert legfeljebb egy zongora basszusának hangjaira kell unisono énekelniük a semmiben, érezhető, állandó tempóváltások közepette. A világpremier gárdája ugyancsak kiváló: három jó tenor (Haefligeren kívül még Fehenberger, Krebs), ütős mélyszólam (Uhdén kívül Greindl) és természetesen magyar művész is énekel, ezúttal Maria von Ilosvay. A zenekar inkább kamaragyüttes, rengeteg repetitív hanggal a zenei szövetben is, a zongorista ujjja konkrétan leszakadhatott... A felvétel hallgatható, és olyan friss, nehéz és drámai, mintha ma komponálták volna.

19. J. STRAUSS: A DENEVÉR (AUDITE, 1949) 4/5

Érdekeség, hogy a prózákat később és máshol vették fel, valószínűleg a Titania Palotában volt a zenei felvétel, és később, 1949 Karácsonyának előestéjén a Jézus Krisztus-templomban (Heinz Tietjen rendezésében). Az előadás friss, a nyitány precíz, erőtől duzzadó, talán a kis finomságok, sikamlósabb hegedű-felnyúlások nincsenek benne, nagyon céltudatosan halad előre a zene, mondhatni „katonásan”. A szólók jól kiosztva, Peter Anders komoly formátumú énekes, itt kijön tenorjának súlya is. Írjunk pár szót erről az elfelejtett, kiváló énekesről! Nevét a nácik szekatúrája miatt változtatta Emilről Peterre. 1954-ben egy hamburgi autóbaleset következtében került kórházba és halt meg hat nappal azután, hogy kabrióvá alakítható Mercedesével kidöntött egy távirópóznát. Mindössze 46 évesen. (12 évvel később Wunderlich személyében következő nagy tenorreménységét is elvesztette Németország, és őt is balesetben...) Fricstay 1948 végén akadt össze Anderssel, akinek ugyan a szovjet szektorba sorolt Unter den Lindenben lévő Állami Operával volt szerződése, de oda a kiújuló háborútól való félelmében és a szovjet blokád miatt nem mert visszatérni. Első közös szereplésük a bizonyos 1949-es, decemberi rádiós *Fledermaus*, aztán Verdi-részletek következtek szintén RIAS-felvételen (*Otello*, *Traviata*), majd az 1951-es farsangi operett-koncert. Aztán már az áprilisi *Fidelio*-blokk következett Nápolyban, szeptemberben pedig berlini, novemberben genfi előadásai a műnek. 1952-ben, Beethoven születésének 125. évfordulóján újra a berlini Városi Operában játsszák együtt a *Fideliót*, majd a Ruhr-vidék fesztiválján újra együtt adják elő ezt a művet. Többet nem találkoznak, de előjegyzik 1957-re a *Fidelio* DG-lemezfelvételét, amely annak dacára létrejött volna, hogy közben Leo Blech a nagyáriát rögzíti vele a vetélytárs EMI német leányvállalata, az Electrola számára. Azonban az 1954-es autóbaleset mindent megghiúsít, Ernst Haefliger veszi majd át az első sztereó *Fidelióban* Anders helyét, az egy évvel arrébb csúszott felvételen. De vissza *A denevér*hez: Anny Schlemm a gömbölyűen mindent *legatóba* simogató iskolát képviseli, szép és tág menzúrájú szopránnal, míg Adélként alighanem legtesthezálóbb szerepében csillog Rita Streich, első Fricstayval készült felvételén. Annyira zöldalma a hangja, szinte bakfis,

24. VON EINEM: DANTON HALÁLA (STRADIVARIUS, ÉLŐ, 1947) 5

1947. augusztus 6-a, este 7 óra. Megható a világhír kapujába lépett Fricstay Ferenc első fontos szereplésének hangjait 67 év távolából hallani... Állítólag Klemperer szívélyes viszonyt ápolt már Pesten Fricstayval, és egyenesen ő választotta salzburgi asszisztenséül - ez könnyen így lehet. Az már kevésbé hihető, hogy barátságukat épp a modern zene és a stílushatárok feszegetésének közös szándéka alapozta meg: Klemperer alig dirigált kortárs műveket. *Danton halála*: a rendező, Oscar Fritz Schuh mesélte egy 1976-os berlini sajtóbeszélgetésen, amely salzburgi legendás, kortárs világbemutatóknak (*Danton*, *Varázssital*, *Antigoné*) szentelt három évadát firtatta, hogy a Székesfővárosi Zenekar két bécsi koncertjén akartak valakit kiválasztani asszisztensnek a két ifjú magyar (a másik Somogyi László) közül. Ott ült Karajan és más tagjai is a *board*nak: Fricstayt választották. „Jó választás – így Karajan –, mert ő gyakorolja a nagyobb hatást a közönségre.” Puthon báró beszélt az orvosokkal is, amikor Klempererről a próbák során kiderült, hogy nincs jól. Végül a híres karmester maga közölte a testülettel, hogy „*Nem tudom és nem is akarom elvezényelni ezt az operát.*” A báró nem vesztette el a fejét, felkiáltott: „*De még itt van nekünk a mi Fricstaynk!*” Meg voltunk mentve nemcsak egy, de három évre is – zárta emlékezését Schuh. A mű kellőképp bonyolult, afféle XX. századi *Chénier*, amely időről időre megszelídül a borzalmak közepette. Énekeslegendák sora vette a fáradságot, tanulta meg vadonatúj szerepét, és állt a salzburgi színpadra egy harmincas síheder irányítása mellett. Paul Schöffler, Julius Patzak, Ludwig Weber, Maria Cebotari vagy a magyar Anday Piroska (Rosette Anday) és Thury Gizella. Nagyon erős előadás, élvezhető minőség, csak szövegkönyvvel érdemes hallgatni – a Wiener Philharmoniker és bécsi Opera kórusa excellál! (A *Danton* után 1947/48-as szezonra 60 előadásos ajánlatot kap a bécsi Operától, amit aztán nem tudott teljesíteni a megsokasodott német és egyéb meghívások miatt.)

25. WAGNER: A BOLYGÓ HOLLANDI (DG, 1952) 4/5

Van, ami monóban is jól szól: nos, a *Bolygó* nem ilyen. Szélesvásznú, azonnali világvégét várunk, hisz az van a zenében, és idegesítő, hogy tudjuk, nyomokból hallik, a lemezstúdióban jelent volt ez a minőség. A korongon már nem söpör el, de ezen az extra hatáson túl minden fontos megvan benne, az ember nem is érti, miért tartja magától ha nem is távol, de semmiképpen sem közel Fricstay Ferenc Wagner művészetét? (Lehet, hogy valami gigantikusan magas színvonalú önismeret: Failonit például Fricstay a legőszintébben tartotta Wagner-fenoménak.) Metternich vágós, mesterember hollandi, a saját dimenziójában nagyon megfelel. Anneliese Kupper nem annyira, de Windgassen és Greindl már az abszolút világszínvonalat hozzák.

26. WAGNER: A WALKÜR (MELODRAM, ÉLŐ, 1951) 3

Tietjen az első évben még elvette Fricstaytól *A Rajna kincsét*, viszont *A walkürt* az ambiciózus főzeneigazgató már nem engedte át a Stockholmból hozott Leo Blechnek. Tietjen végül Fricstay pártjára állt,

láthatóan nem volt jó hangulatban. (Október lelegeje lehetett.) Minden ruha kicsi volt rajtam, és bár csak 23 voltam, inkább néztem ki egy szemérmes hatodikosnak, semmint márkinak, márpedig Posa szerepe volt a meghallgatás tétje. Aztán nem akart hinni a füleinek: Egy olasz bariton itt, Berlinben? Ezt mondta. Utána kezelésbe vett, és nemcsak zeneileg: megmutatta, hogyan jár-kezel egy spanyol grand, hogy fordítja a köpenyét, s ez az oktatás egészen a premierig zajlott. Közben pedig igazi élvezet volt hallani, ahogy kellemes tenorján bemutatja az opera olasz kadenciáit.” Valójában nem a ma hallható előadásfoszlányok miatt kap ez a ritkaság fátyolos ötot: egyszerűen nem lehet szabadulni a meghatottságtól, ahogy egy kivérezett város összetakolt színházában egy szabadságról szóló nagy produkció megy, és abban két világnagyság együtt, egymással csak most találkozva, s életre szóló barátságot kötve debütál. Ezt be kell szerezni!

22. VERDI: RIGOLETTO (AUDITE, 1952) 5*

Német nyelvű felvétel, a legjobb Fricstay-rádióoperák egyike – több napon át készült a RIAS stúdiójában, zenekarával, kórusával (ez a forma a hangminőségnek sokkal inkább kedvezett, mint a kitelepülés a színházakba). Kifinomult, *grazioso* vonójáték, ritmikus, friss olvasat, vihar módjára le-lecsapó drámai erő, és a karmester büszke fúvósai jellemzik a fontos forrponatokon (csak a szólótrombitás esztrád-vibratóját tudnánk feledni fortékban...). Hallatszik Fricstay közös múltja a művel, Budapesten, de már Szegeden is dirigálta sokszor, mindig meg tudja festeni zenekarával, mi van épp a színpadon, él az előadás, és olyan kigyakorolt rubatók, koronák szegélyezik, amelyet beállítására csak az idő ad esélyt. Rudolf Schock nagyon német tenorja óvatosan közelít a Mantuai herceg szólamához, de végül is mindent elénekel, még a szerelmi duett magas Desz-ére is felkanyarodik. Fricstay ensemble-ja működik itt is, Streich kislányos kislány-Gilda (a ma már ritkán hallható, dúr-bontásos, E"-ben végződő variációt adja a nagyária végén...), Metternich szőrös, kissé bádoghángú, de felső-középkategóriás Rigoletto, de itt van az örök kabinetbasszus, Fritz Hoppe (Sparafucile) és Wilhelm Lang (Monterone) is, Maddalenát pedig a hatalmas hangú, ekkorra már a hangyi delelőn (is) túljutott Margarete Klose szólaltatja meg. Ötcsillagos lemez ez, 64 évvel később is.

23. VERDI: A TRUBADÚR (WDR, 1953) 4/

A minőség a borzalmas, zajos mono rádióadásé. Pedig a férfikar nagyot domborít, a zenekar és a szólisták is friss, erőteljes, rendezett teljesítményt nyújthatnak a nyomokból ítélve... Hans Hopf pedig üzembiztos tenor, akkora hanggal, mint ide Köln, mégis énekel egy nagy gikszeret a fullasztóan gyors tempójú tercettben, amelynek végén Christel Goltz szopránjának saját rezonanciája konkrétan kispolja a zenekart és az énekestársakat is. Josef Metternich Luna grófként az általam ismert legjobb alakítását nyújtja, igaz, lassan Wagner-tenornak hallatszik korlátlan magvas magasságával. Ha modorosságai nem ragasztották volna bele a német színházi létbe, nagy bariton lehetett volna belőle.

Blech pedig sajátos bosszút forralt: 13 nappal a premier előtt a Berlini Filharmonikusokkal eljátszotta egy hangversenyen a teljes első felvonást (ugyanabban a városban vagyunk, sőt a szovjetek által kemény blokád alatt tartott nyugati városrészében!), méghozzá a fiatal Birgit Nilssonnal, aki már akkor hatalmas ígéret volt, s akinek ez volt első, Svédországon kívüli Sieglindéje). Az esten Fricstay másik kedvence, Fischer-Dieskau is énekelt, Agamemnon az auliszi *Iphigeneiából* – ez is fájhatott. Ez a bizonyos *Walkür*-felvétel sosem ment egyenes rádióadásba, mert a Wotant éneklő Josef Hermann vétót emelt, hogy neki senki sem szólt, és különben is indiszponált – így csak az első felvonást sugározták, abban még nem lép be a Vándor.

tűnik átlag feletti matériának. Piero Guelfi viszont kellően kegyetlen Pizarrót formál. Andersnek természetesen minden erejére szüksége van az ária codájánál, és ez a fűtöttség kimozdítja a sokszor orros és intenzitás nélküli alap-hangadásából. Fricstay itt sem tudhatja hozni legnagyobb erényét, a magabiztos, árnyalt és tempós zenekari hangzást, mert az együttes hallhatóan sok fogyatékosággal küzd. De ahhoz járni kell a csak páholyból százússzal rendelkező San Carlóban, hogy az ember felfogni próbálhassa a dél-olasz-félszigetű életszerető pongyolaság és a patinás történelmi levegő elegyét.

3. BIZET: CARMEN – KERESZTMETSZET (AUDITE, 1951) 3

Igazán különös, hogy több mint 70 perces komoly keresztmetszetet vesz fel Fricstay a saját rádiós együttesével, alapénekeseivel, de konkrétan kihagyja Escamillót a darabból! Vajon miért nincs legalább a népszerű Torreádor-dal és kórus, illetve a zárójelenet ellenpontjaként, meg az egész darab tétjeként is multhatatlanul fontos Carmen-Escamillo kettős a negyedik felvonás elején? Rejtély – miközben a Torreádor-dalt utóbb háromszor is felveszi lemezre... De van más furcsaság is: beférnek viszont a *highlights*ba olyan balettszámok, karaktertáncok, amelyek bár remekek, egyik jobb *paso doble* mint a másik, de sokszor kimaradnak az előadásokból, mindenki; mellékletként kezeli őket? A zenekari hangzással valami történt, aranyba kéne foglalni annak a kezét, aki a pár nappal (???) korábbi *Szöktetés*-felvétel után a zenekar mikrofonozásán alapvető változtatást hajtott végre: mintha már sztereóban, nagy terekkel szólna a felvétel, egyszerűen egész más, sokkal üdébb, testesebb, maibb hangzás szól a lemezen. (Van olyan szakértő, Ludger Böckenhöff, aki szerint éppen ez a szalag demonstrálja legjobban, mire volt képes egy tökéletes mono felvétel a sztereofónia hajnala előtt.) Némely énekesen viszont ez sem segít: Rudolf Schock jó, de nem kiváló, és menthetetlenül száraz, szálkás José; Elfriede Trötschel kenhető matériájú, mára viszont lejárt szavatossággal *portamentózó* Micaela; ám a címszereplő Margarete Klose, Fricstay alapembere megtestesít mindent, amit az avított éneklésről gondolunk. Pedig nagy hang és sötét is, pedig megvannak a szólam szélei is lent-fent. Mégis, imbolygó matrónát hallunk, aki kanalazza-folyatja-öblögeti a *vocét*, se természetességnek, se magnetizáló szexualitásnak nincs jele. Ha a zárójelenetben felhevül a lemez, az csakis a zenekar baljós effektjeinek köszönhető, mert még szerencsétlen kórus is képes dezilluzionálni, hisz a felvétel nyelve végig német, az ő pattogó soraik pedig e kemény nyelven Wehrmacht-harci dalnak inkább hangoznak, mint a mediterrán Európa örömujjongásának. Sok sebből vérző felvétel tehát, zenekari táncaiért lehet csak szeretni.

4. BIZET: CARMEN – KERESZTMETSZET (DG, 1958) 5

Eléggé éles a hangzás, a cintányérokra nincs „testük”, csak sísteregnek, de legalább a hangulat is magas fokon, a zenekar csúcsmódban játszik: ezúttal a müncheni operaház együttese. Több mint 52 perc hangzik el a mű zárt számaiból, tehát – az utólag beleírt *accompagnatóktól* eltekintve – konkrétan a darab fele. Németül énekelnek, ez van, taglaltuk elégszer, miért így áll a helyzet: a keresztmetszetekre rá-

OPERARÉSZLETEK, BALETTZENÉK (I-2I)

I. BALETTZENÉK (RIAS, DG, 1949-1961) 5

Berlioz: Faust elkárhozása – Rákóczi-induló (RIAS)

Berlioz: Faust elkárhozása – Rákóczi-induló (DG, BPO)

Berlioz: Faust elkárhozása – Rákóczi induló (DG, RSO)

Berlioz: Faust elkárhozása – balettenék

Berlioz: A római karnevál – nyitány

Csajkovszkij: Anyegin – balettenék (DG)

Csajkovszkij: A diótörő - Virágkeringő

Csajkovszkij: A hattyúk tava – szvit

Gounod: Faust – balettenék

Verdi: Aida – balettenék (RIAS)

Verdi: Aida – balettenék (DG, RSO)

Verdi: Otello – balettmusika (DG)

Fricstay Ferenc bár a budapesti Operaházon kívül balettet színházban sosem vezényelt, erősen vonzódtott a balettmusikához, a táncos zenéhez, azokat a zeneművészet első vonalába sorolta. A fenti talán nem is teljes felsorolás az e tárgyban ma látható lemezeket és rádiófelvételeket szedte listába, egytől egyik karakteres, lendületes, a táncos jelleget mindvégig megtartó felvételek ezek. Kiemelkedik a felsorolásból *A hattyúk tava* kecses szvitje, húsz perc különleges érzékenységgel, igazi oroszossággal játszott muzsika. És köztük a szomorú apropó, a legutolsó, 1961. október eleji lemezfelvétel, a Rákóczi-induló rögzítése a saját zenekarával. Ezután soha többé nem volt stúdióban Fricstay, akinek rövid élete fele pedig ott telt, e célnak szentelve.

2. BEETHOVEN: FIDELIO – II. FELV. (LINE, ÉLŐ, 1951) 3

A felvétel az 1951. április 11-i *Fidelio*-előadás része, a nápolyi San Carlo színházban hangzott el, a ház zenekara játszik. Fésületlen zenekart hajt meg nagyon Fricstay, a finálé bombasztikusra sikerül, az előadás és a teljes este fénypontja. Hatalmas taps, olaszos lelkesedés fogadja, néhányan viszont búznak, rejtély, miért. Összességében borzalmas hangminőség ez a *Fidelio* is, mintha a zenekari árokból vették volna fel, vagy a mellvédről: az énekesek *by the way* hallatszanak, de kontúrtales „behallatszódásról” van csak szó. Mivel a felvételtől a három előadás dacára csak az első este második felvonása maradt fenn, a mű nem teljes, míg Florestan szólama az. Egyedül Anders énekel és prózázik németül, a többiek olaszul, pedig Dorothy Dow személyében egy harmincéves amerikai művész is a színpadon van, méghozzá a gyönyörű szoprán Leonora szerepét viszi. Hangja, bár nehezen megítélhető a szalag minősége miatt, de nem

belépő Hermann Prey-jel és Nan Marrimennel. A helyszín is változott, a zenekar is: végül nem a Berlini Rádió Zenekara, hanem a Berlini Filharmonikusok vették fel az anyagot egy UFA-filmstúdióban. *Così fan tutte*: csak egy nyitány maradt fenn belőle. Hasonló történt a *Rigolettó*val: Fricstay ezt már nem tudta rögzíteni, végül a szintén cseh gyökerű, szintén magyarul (is) beszélő Rafael Kubelikkal és a Scala zenekarával vették fel 1963-ban, amely lehetőséget még Fricstay készített elő 1960/61-ben, természetesen Fischer-Dieskauval, viszont már nem Staderrel vagy Streichhel, hanem Scottóval, és nem is Haefligerrel, hanem Bergonzival.

8. RIMSZKIJ-KORSZAKOV: SEHEREZADE – SZVIT (DG, 1956) 5*

Rudolf Schulz koncertmester és a zenekar több fúvós szólistája számára is jutalomjáték ennek a zenekari show-darabként is helyét megálló bonyolult, egzotikus szvitnek a műsorra tűzése. (Fricstay általában is sokat tesz az orosz muzsikáért, a DG francia leányvállalatának semmilyen gondot nem okozott tizenöt évvel ezelőtt úgy teletölteni egy dupla CD-t orosz szerzők műveinek lemezfelvételeiből, hogy a Csajkovszkij-szimfóniák szalagjaiért nem is kellett nyúlania.) Hősünk lubickol a táncos tételek között, mindent elborítana a nagy orosz „szérdce” romantikája, ha nem Fricstayról volna szó, aki még a rusztikus elemek és effektek között is ügyel a féken tartott erő felmutatására, az átlátható hangzás megtartására. Egyszóval: bő háromnegyed óra élvezet.

9. ROSSINI-NYITÁNYOK (DG + AUDITE, 1949, 1950, 1951) 5*

Rossini: A selyemlétra – nyitány

Rossini: Semiramis – nyitány

Rossini: Bruschino úr – nyitány

Rossini: Olasz nő Algírban – nyitány

Rossini: Tankréd – nyitány

Rossini: A tolvaj szarka – nyitány

Rossini: A sevillai borbély – nyitány

Rossini: A reimsi utazás – nyitány

Fricstay Ferenc Rossinihez fűződő viszonya tényleg rejtély. Miközben lemezre csak Figaro négyperces belépőjét dirigálta és Almaviva szerenádját (az opera buffákon kívüli Rossini-termésből pedig mindössze a *Tell Vilmos*ból egy áriát vett lemezre Fischer-Dieskauval), ugyanakkor rendszeresen vett fel és játszott koncerteken is operanyitányokat, sokszor elővette a *Varázsbolt* c. Rossini-Respighi zenekari *pasticciót*, és élt-halt a *Stabat mater*ért. Fricstay Rossini-nyitányait a humor és a virtuozitás jellemzi. Erős karakterek, éles kontúrok, ám ha kell, elomló-éneklő vonások találhatók itt, a zenekari játék mindig egzak, és egy-két apróbb lötyögés, első figurációs pontatlanság mellett ma is csodálatot kelt frissességével, karcsú vonalvezetésével, néhol hihetetlen, de rendben kijátszott tempóival.

adásul mindig nagy igény volt a német nyelvterületen. Oralia Dominguez, a felvétel idején 34 esztendősen mexikói mezzó jelentősen öblöget, viszont szép és nagyszabású hanganyag, és a latin vér felbuzog benne. Végre egy szerep (Micaela), amely jól áll kislányossága miatt Maria Stadernek – az igaz viszont, hogy el nem tudnám róla képzelni, hogy a hegyekbe kövesse egyedül az őt elhagyott katonaszökevényt... Mégis, ez a felvétel számunkra még egy fontos pillanat miatt érdekes: Fricstay jóvoltából megérkezik a DG repertoárjára a fiatal magyar tenor, Simándy József, és habár németül, de a Micaela-kettős és a Carmen-nal közös záróduett mellé emlékezetes Virágáriát is énekel nekünk – és az öröklétnek.

5. BIZET: CARMEN-SZVIT (1956) 5

A *Carmen* volt Fricstay debütáló darabja Bécsben, igazi kedvenc neki is, a közönségnek is. A szviteket is gyakran játszotta, színes, harsány, a teljes zenekari palettát megmutatni képes műveknek tartotta mindkettőt, és alkalmasnak arra, hogy a szélesebb közönség is közelebb húzható legyen az operamuzsikához. Itt is érzik a mű komoly ismerete: a szvit nyomán akár összerakható a történet maga. A nyolc részlet (a szvit négy tétele és a négy tánc-részlet) valamint a máshol szemlézett *Carmen*-keresztmetszet Osborne szerint azt mutatja, hogyha Fricstay tovább él, minden idők egyik legjobb *Carmen*-teljes felvételét készítheti el, amely egyszerre cigányos, hajlékony és spanyolosan brillírozó is.

6. KODÁLY: HÁRY-SZVIT (RIAS) 5**

Kodály: Hány-szvit (RSO)

Kodály: Hány-szvit (SFB, RSO)

Természetesen nem Fricstay Ferenc lenne vizsgálatunk tárgya, ha egyik kedvenc szerzőjétől, tanárától nagy kedvenc művét ne venné fel a bakelit-korszak elején, később pedig, amint lehetővé válik, sztereóban is. És a televíziós esély létrejöttével kamerák előtti próba és előadás következik, ugyancsak saját együttesével. Mindhárom nagy élmény, és félreismerhetetlenül magán viseli a teljes mű virtuóz ismeretének és mögöttes értésének jegyeit – ez gyakran hiányzik más kiváló karmesterek *Hány-szvitjeiből*. A tévéfelvétel azért is pótolhatatlan, mert Fricstay zenészeknek szánt kommentárokkal feleslegessé teszi az ehelyütt való önálló okoskodást.

7. MOZART: COSÌ FAN TUTTE – NYITÁNY (EMI, 1951) 5/

Elképesztő iramú felvétel, a fafúvósok rémeként tekintett koncertáló nyitány feladja a leckét a Bécsi Filharmonikusoknak, akik 95%-ban veszik az akadályt. Olyan légkörű és dinamikájú teljes *Così* felvétel, amelyet nagy kár, hogy ki kellett hagynia Fricstaynak – és így nekünk is. 1962 decemberére volt ütemezve az operafelvétel a lemezciklus következő darabjaként, végül Fricstay helyett Eugen Jochum csinált belőle szinte érdektelen lemezt, ugyancsak Fischer-Dieskauval és más, már lekötött kedvencekkel, pl. Seefrieddel, Erika Köth-tel (Fricstay müncheni Luciájával), Haefligerrel, és az új névként

Verdi: A végzet hatalma – nyitány

Verdi: A szicíliai vecsernye – nyitány

Verdi: Traviata – előjátékok (I., III.)

A sors úgy hozta, hogy dacára hatalmas lemezipertoárjának és az Elsa Schiller révén rendelkezésre álló szinte korlátlan Deutsche Grammophon-lehetőségnek, egyetlen teljes Verdi-operából sem készülhetett stúdiólemeze Fricsey Ferencnek. Van egy pocsék hangminőségű kölni *Trubadúr*, egy jó minőségű, de csak harmadik felvonásként rögzített *Traviata*, néhány részlet az *Otello*ból, egy-egy ária más Verdi-művekből, és a *Falstaff* egy jelenete. Egészben tehát nem adatott meg a Verdi-operalemez, így különösen becsesek a nyitányok, előjátékok, amelyeket külön korongon jelentetett meg a Deutsche Grammophon. E zenék teljes súllyal előlegezik meg a mögöttük alapesetben következő művet, a fájdalmas melléktémák szívet tépők, a drámai ellenpontok határtalanul ütnek-csapnak, a lirizáló, finom traktusok pedig a zenekar piano-játékát dicsérik. Míg a *Traviata*-előjátékok a RIAS-zenekar vonósainak érzékeny és hihetetlenül összeforrott játékát dicsérik, pl. a *Nabucco*-nyitányban megsejthető, miért volt oly büszke Fricsey az együttes rézkarára. Egyszer azt nyilatkozta, hogy soha, sehol ilyen tónusú és ilyen megbízható réz-szekcióval nem hozta össze a sors – márpedig ő valóban a katonazenekarok felől érkezett, réz-témában végképp tudta, miről beszél. (Technikailag egyetlen dolgot nem szeretek *A végzet hatalma*-nyitány e felvételében: a rengeteg érzelemmel és kontraszttal, belső mozgással vezetett darab fináléjában a cintányért mintha kisdobütővel csendítenék meg – ráadásul bekeverve a darab teljes, egységes hangzása előtti térbe... Sajnos, a jelenség a *Szicíliai vecsernye* nyitányában is ott van, csak kevésbé feltűnő helyen. Méltatlan szín!)

13. VERDI: FALSTAFF – FALSTAFF-FORD JELENET (AUDITE, 1951) 5*

Nagy kedvencem ez a negyedóra – pontosan 17 perc. Szőrös, száraz, mono, özönvíz előtti – mégis frenetikus! Még a mellékszereplők is, hát még Metternich, akinek egy kis humora is nőtt Falstaffként... És a kétségbeesett, brutálisan megőrülő Ford, a fején szarvakkal pörgölődő Fischer-Dieskau. A zenekar drámázik és hahotázik – tudjuk, mennyire szerette volna ezt is felvenni Fricsey, s hogy ezt a rádiójelenetet előképnek szánta. Nagyon nagy kár, hogy nem lehetett folytatás. (Az első műtét 1958. november 20-án érte el Fricseyt, aztán rövidesen újra megoperálják 1959. január 6-án. Fricsey Ferenc tudta, hogy halálos beteg. Szerette volna még elvezényelni a *Falstaff*ot, de betegségének dinamikája ezt már nem tette lehetővé.)

14. VERDI: OTELLO – RÉSZLETEK (AUDITE, 1951) 4

A Traviatával együtt vettek fel 5 *Otello*-részletet is, rádióműsor számára. Itt azonban más volt a szempont: nem teljes felvonás kellett (az *Otello* mindhárom felvonása jóval hosszabb lenne), hanem a mű teljes hosszából válogathatott Fricsey. Ha Anders Alfréd abban az egy hétben, rendben. Ha Otello, kisebb helyen, háború után az is elfogadható. De ugyanabban az egy hétben ez másnak se menne. Szenved, küzd, de a *Dio! Mi potevi scagliar*-ra elfárad, kibukkan a kevésbé Otellóra termett orgánum jellege is.

10. J. STRAUSS-NYITÁNYOK (1954-61)

J. Strauss: A cigánybáró – nyitány

J. Strauss: A cigánybáró – nyitány (RIAS)

J. Strauss: A denevér – nyitány (RIAS)

J. Strauss: A denevér – nyitány (RSO)

J. Strauss: A királynő csipkekendője – nyitány (RIAS)

Mivel a vokalitáshoz kötődő darabok jegyzetelésére vállalkoztunk, most nincs mód a híres keringők és polkák hosszas emlegetésére, pedig Fricsey Ferenc kora és az utókor szerint is a legnagyobb Strauss-karmesterek egyike. A természetes zenei érzék, az elegancia, a bécsi keringő-ritmus előrehozott, bolygatott második nyolcada, a friss, üde zöld színű, vagy épp mélyvonósokkal játszatott, érzelmes-időszakos elkomorulásai mind ott vannak Fricsey pálcájában. A *Frühlingsstimmen-valcer* ritkábban hallható, de Strauss kezétől származó koloratúrsoprán-verziója is itt van, Wilma Lipp a kor csipogó szubrettjén éneklél, *A denevér* nyitánya pedig a féktelen humor és életöröm ízlésesen fékezgetett, nagyszerű anyaga Fricsey művészetéhez.

11. STRAUSS-RÉSZLETEK PETER ANDERSSEL (AUDITE, ÉLŐ, 1951) 5*

J. Strauss: Egy éj Velencében – Laguna-keringő

J. Strauss: Egy éj Velencében – Gondola-dal

J. Strauss: A cigánybáró – Barinkay belépője

J. Strauss: A cigánybáró – „Ki esketett?” duett

J. Strauss: A denevér – Tik-tak gyorspolka

J. Strauss: Mesék a bécsi erdőből

Kiváló hangulatú farsangi hangverseny a Titania-palotából, a RIAS zenekar nyilvános koncertotthonából. Az együttes a recsegő felvételen is átütő, nagy formában van, Fricsey képes ezeket a ragadós, mindenfelől elkoptatott és agyon agogikázott Strauss-darabokat lendületes egyszerűséggel, frissességgel vezényelni. (A zenekari számok egyik kivételes darabjában – *Mesék a bécsi erdőből* – még egy üvegharmonikát is bevetnek, békebeli hangulatot teremtve vele.) Anders fényes, hegyes, dacos vidámsággal éneklél a Jókai-alapra készített nagyoperett belépőjét, Martha Musiállal közös duettje kedves, a Gondola-dalban pedig olyan földöntúli nyugalom száll meg mindenkit, hogy a gyilkos lassúságú tempót alig vesszük észre. A *Triccs-traccs polka* pedig magasan a legjobb, amit ennek a – gyakran a *Denevér*be táncbetétként ékelt – számnak kapcsán Fricseyval hallottam: egyszerűen frenetikus!

12. VERDI-NYITÁNYOK, ELŐJÁTÉKOK (DG, 1952-53) 5

Verdi: Nabucco – nyitány

Verdi: Aida – előjáték

jebb szólal meg egy véget nem érő magasságú énekes esetében... A zenekar élő, eleven és dinamikus, a hangzást csak az élesség csorbítja.

17. ERNST KOZUB ÁRIA-KISLEMEZE (DG, 1957) 5

Puccini: Tosca – Képária

Puccini: Bohémélet – Rodolfo áriája

Érdekes, hogy miközben Magyarországon relatíve sokat dirigálja pl. a *Bohéméletet* és a *Toscát*, a világ-karrier során e két ária hangzik csak fel kezei alatt, ez is „csak” lemezfelvételen. Kozub lett volna Solti híres, első sztereó *Ring*-ciklusának Siegfriedje, ha egészsége enged. Műsorán tartott nemcsak zsinagógai énekeket, de Kodály *Psalmus hungaricus*át is – Fricsay mindenkit megfertőzött... Az egyik nagy német hőstenor reménység volt, e felvételek készültekor mindössze 33 esztendő, erőteljes, komoly *voce* birtokosa, amelyet rendíthetetlen harsogása, sötét, széles felső regisztere okán csak Helge Roswaengééhez hasonlíthatunk – pláne, hogy itt is, ő is mindent németül énekel. Födémzaggató hang, amely nem elsősorban zeneisége, viszont érzéki anyagmennyisége miatt volt méltó a világsikerre. Kozub 1971-ben hunyt el: annyi idősen, mint Fricsay.

18. JOSEF METTERNICH ÁRIA-KISLEMEZE (DG, 1957) 4*

Rossini: A sevillai borbély – Figaro belépője

Bizet: Carmen – Torreádor-dal

Metternich a szokott formáját hozza, teljes tüdőből, karcos, zárt baritonon, stabil német hanggal és német nyelven éneklő baritonok mindenkor bravúráriáját és a talán legelegánsabb baritonszerep legendás belépőjét. Fényes és gondtalan magasságok, magabiztos hadarás, falzett magas C: minden megvan egy remek Figaróhoz. Hermann Prey előképét érezni Metternichben, aki azért marad mégis kismester, mert kapkod, és nem eléggé egyedi. A torreádor-belépő stúdiófelvétele azzal lep meg, hogy nemcsak kórust, de női szólistákat is felvonultat: Frasquitát, Mercedest és Carment is: nevüket nem ismerjük. Fricsay jutalmazta kedves énekeseit a kétáriás szólólehetőséggel – Metternich pedig a Torreádor-dal nyomán elnyeri az épp egy évvel későbbi, immár Münchenben a színház erőivel felvett Carmen-keresztmetszet torreádorának szerződését is.

19. MARIA STADER ÁRIA-KISLEMEZE (DG, 1957)

Mozart: Figaro házassága – Zerlina áriája

Mozart: Figaro házassága – Rózsária

Kicsoda is Maria Stader? Valójában természetesen magyar ő is, Molnár Mária néven született, és nyolcévesen a Vöröskereszt árvagondozásában került Svájcba, ahol végül egy Stader nevű halász és panziótulajdonos adoptálta; Fricsay 1952-ben találkozott vele, amikor Rolf Liebermann a svájci rádió

Metternich, a kedvenc hősbartiton hozza Jagót, üzembiztosan. A hangzás feltűnően jó, a viharjelenet szinte mai stúdióminőség – Fricsay teljes *Otello*-felvétele nagyon hiányzik a polcokról, de hisz el sem készítette.

15. VERDI: TRAVIATA – III. FELV. (AUDITE, 1951) 4/5

Valójában a zenekar gyönyörűen játszik, leheletfinom és sosem hatásvadász, csak szívzaggatóan szomorú az előjáték. A felvétel minősége az „egész jó” kategória, és az énekesekre sem lehet panasz. Az előadás azonban német nyelven zajlik, hisz afféle rádiós operaműsor készül, és a mai fülnek túl szenvedélyes, máshol meg nem eléggé átizzó az előadás. Elfriede Trötschel lányos Violetta, Metternich hasonlóan fiatalos Germont. Összességében viszont jó produkció.

16. DIETRICH FISCHER-DIESKAU ÁRIALEMEZE (DG, 1961) 5

Bizet: A gyöngyhálászok – Zurga áriája

Bizet: Carmen – Torreádor-dal

Giordano: André Chénier – Gerard monológja

Gounod: Faust – Valentin imája

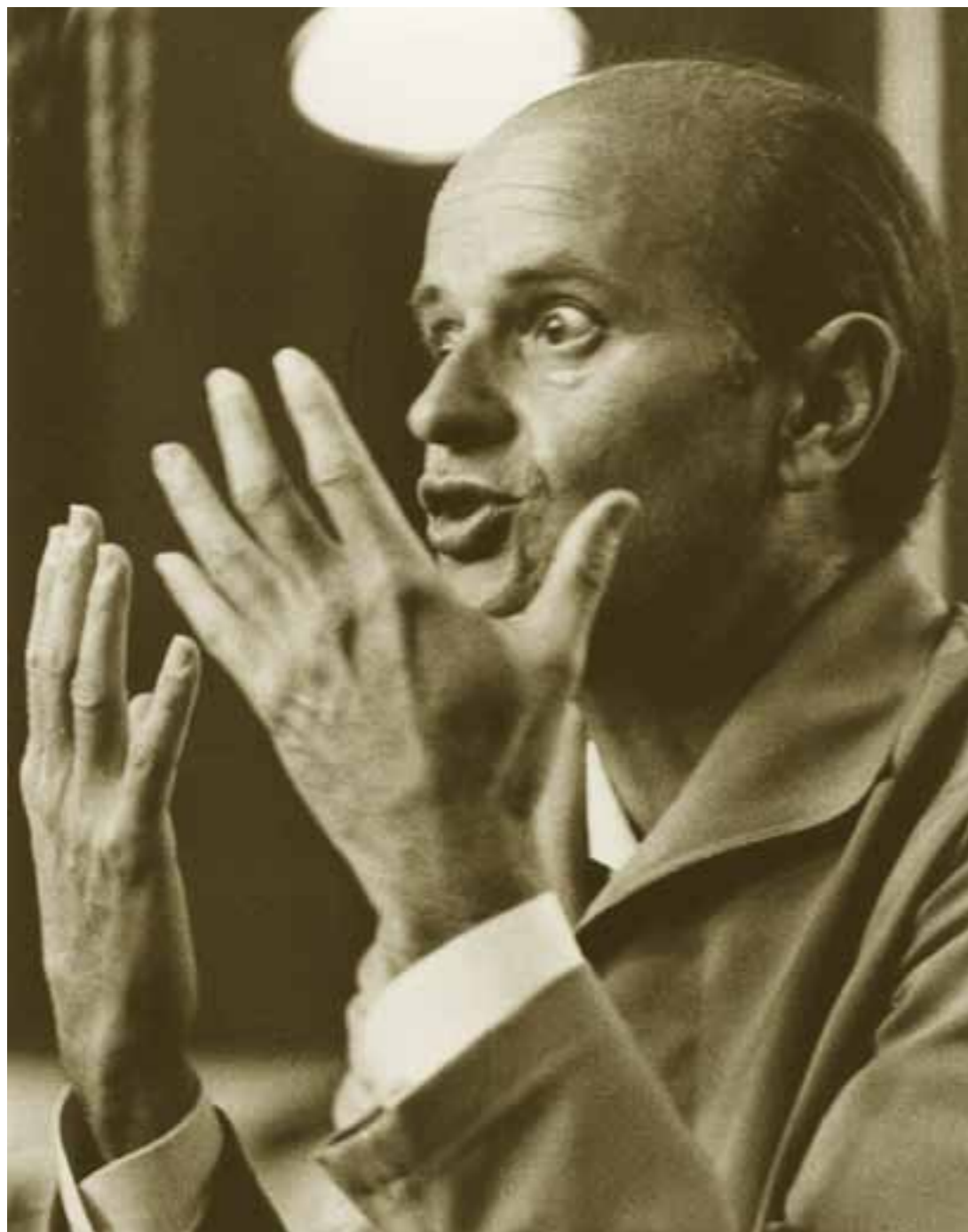
Leoncavallo: Bajazzók – Prológ

Rossini: Tell Vilmos – Tell áriája

Verdi: A végzet hatalma – Don Carlos jelenete

Verdi: Traviata – Germont áriája

Első közös berlini produkció, a közös debütálás összeforrasztotta őket. DFD azt mondja: „*Kétlem, hogy operai karrierem ilyen gyorsan és ilyen sikeresen elindulhatott volna az ő óvó, értő vezetése nélkül*”. A sztereó idő és Fricsay utolsó aktív éve elhozza a már rég halogatott árialemez felvételének idejét. Egyikőjük sem rajong az ilyesmiért, DFD hosszú pályája alatt alig néhányszor vállalt ária-közreműködést hangversenyen vagy gálán, és opera-szólólemezt is mindössze kettőt készített: ezen kívül Mario Rossival egyet, az EMI részére, amelynek ugyancsak exkluzív művésze volt (e szónak némileg csorbult így az értelme). Gondosan szétválogatja a baritonista az áriákat, a két, gyakorlatilag egyszerre készülő rivális album nem tartalmazhat átfedést. A DG lemezére, Fricsay és Rádiózenekara részére nyolc részlet a feladat, közülük hat igazi sláger, kettő viszont ritkaság – az egyiket, Tell csodálatos állóképét, fiáért remegő áriáját pedig éppen Rossi keze alatt énekelte egyetlen egyszer, Milánóban... Fischer-Dieskau természetesen csúcsmódban, mindent tud az éneklésről, stílusokról, művekről és szerepekről, a francia és az olasz énekes nyelvről. Mégis, a legsikerültebb ütemekben is hallik valami szárazság – még a zenekar irányából is! –, amely németessé teszi az előadást. A legjobban talán a két verista mű, a Prológ és a Gerald-monológ sikerül (DFD többször említi is, milyen büszke erre a lemezre!), a Végzet-jelenetben az énekes bevállal egy mellékszerepes sort is, míg a Valentin-ima nem ismert okból (talán a németországi praxisból fakad?) egy nagy szekunddal lej-

számára felvetette az *Exultate, jubilatét*; búcsúkoncertjén 1969-ben Anda Géza kísérte a Schumann-féle *Asszonyszerelem, asszonysors*-dalciklust; Maria Stader 144 cm volt, majdnem törpe, ezért külön dobogókon állt a hangfelvételeken, és egyetlen Covent Garden-béli Éj királynője-sorozat kivételével nem vállalt színpadi szerepeket. Ez a két ária egy rövid játékidejű lemezen jelent meg, német nyelven.

20. HERTHA TÖPPER ÁRIA-KISLEMEZE (DG, 1957) 4/

Verdi: A trubadúr – Máglya-ária

Verdi: Don Carlos – Eboli áriája

Fricsay egyik kedvenc mezzója ezúttal a hősi szerepkörbe is merészkedett, a két nagy Verdi-szerep azonban nem az ő dimenziója, stúdióban pedig már sok csodát hallottunk. Ez most nem az...

21. CORNELIS VAN DYCK ÁRIAFELVÉTELEI (RIAS, 1953) 3

Puccini: Turandot – Kalaf áriája az első felvonásból

Ponchielli: Gioconda – Enzo áriája

Rossini: A sevillai borbély – Almaviva áriája

Komolytalannak látszó műsor, ráadásul ez az énekes Fricsay szerint is karakterszereplő, például a nagyszerű *Falstaff*-jelenetben Bardolph szólamát viszi, igencsak vékony, spietenor hangon. Igazi talány, miért volt erre a felvétellel szükség, miért kellett kipróbálni ugyanaznap egy nyilvánvaló tenor buffót nemcsak lírai koloratúr, de hőstenor szerepkörben is? Jó, tudom, Nicolai Gedda sem tudott ellenállni az EMI felkérésének, és jónevű karmesterrel, Giuseppe Patanéval vettek fel Münchenben *Álarcosbál*- és *Turandot*-áriákat is, természetesen ugyanolyan használhatatlanok lettek, miközben a hangmérnököknek a kölni dóm összes visszhangját rá kellett pakolniuk a szalagra, hogy valamiképp testesebb *voce*t állítsanak elő – legalább szintetikusán... A német szöveg főleg a *Cielo e mar* hangulatát merevíti ki.

műben. A felvétel titka nyilván az alaprepertoárban is rejlik: sokáig nem volt másik *c-moll miséje* a Deutsche Grammophonnak – ugyanakkor szemléletes Fricsey lemezének hol szelíd, hol átszellemülten halálközeli tónusa.

5. MOZART: EXULTATE, JUBILATE (DG, 1954) 5

6. MOZART: EXULTATE, JUBILATE (DG, 1961) 4

Könnyű szopránok nagy sikerdarabja ez a Mozart-motetta is, amelyet kétszer vett Fricsey lemezre, mindkétszer Maria Stader szólójával. Ez a lappangó első verzió, még monóban, de sokkal üdébb, komplettebb, énekben eszköztelenebb, természetesen imádságosabb, kevésbé túlromantizált előadás, mint a sztereóvilág hajnalán felvett, hangzasképét tekintve persze, dúsabb és szebb verzió.

7. MOZART: LAUDATE DOMINUM (DG, 1954) 4/5

Egyike azon lapszéli Mozart-csodáknak, mint amilyen az *Ave verum corpus*, amelynek négy percét valóban egy vidéki karnagy sokszori nógatása nyomán a vendéglői szalvéta margójára komponálta. A Jóistent dicsérő szép és szelíd áriácska koncertmesteri hegedűszólóval (Rudolf Schulz) és vegyeskarral kísért, vigasztaló zene, de mivel Maria Stader éneklie a szoprán szólót, ezért a notórius csúszkálások miatt ma már épp a szopránparti nem kielégítő.

8. MOZART: REQUIEM (DG, 1951) 4/5

Ihletett előadás mai tempókkal, s így megelőzi korát, de a kórusminőség elég amatőr – főleg a szoprán szól nagyon esetlegesen –, a zenekar pedig a mono felvétel összes átkával küzd, az üstdob alig hallatszik, a vonósok kásásak. Szép viszont a nyávgásmentes harsonaszóló, és kitűnik Hans Hotter nemes basszusa, Elisabeth Grümmer diszkrét, sallangmentesen formáló szopránja. Ma is hallgatható felvétel, intim, gyászba vont kamaramise.

9. ROSSINI: STABAT MATER (MELODRAM, ÉLŐ, 1953) 5

Fricsey tulajdonképpen úttörő módon ügyelt arra, hogy aktív világkarrierjének nettó tíz esztendejében mindig, minden évben előadja Rossini e különös művét. Jelen lemez az 1953. március 30-i hangverseny felvétele a kies Kölnből. Más itt még a kvartett: Elisabeth Grümmer mellett például Walther Ludwig csillog, Helmut Fehn Fricsey harmadik köréből érkezik, míg Maria von Ilosvay személyében régi salzburgi ismerős és a konstans magyar közreműködő van jelen.

10. ROSSINI: STABAT MATER (DG, 1954) 4*

A mű „hivatalos” felvétele Fricsey Ferenc életművében – amikor négy napon át stúdióban csiszol-

ORATÓRIUMOK (I-I8)

1. DVORÁK: STABAT MATER (RELIEF, ÉLŐ, 1953) 3

Lore Fischer koloratúrái úgy elnehezednek, hogy az drámai. Trötschel itt is fájdalmasan éles. Előadásukban a mű nehézkes, 82 perce soha véget nem érő szomorkás szószaporításnak tűnik, kivéve a zárófűgát, amely bár ugyancsak nem rövid, rengeteg szerzői és előadói kreativitást mutat – ugyanakkor szinte dicsőséges Ámennel zárul... Pergolesi milyen tömören elintézte ugyanezt az imát.

2. HAYDN: TE DEUM (DG, 1961) 5

1958-tól a melankolikus szépség, a transzcendens iránti látványosan megnövekedett érzékenység és a zenei olvasat csendesedő szélsőségei jellemzőek rá. Mondják, hogy főleg Mozart- és Haydn-felvételeiből árad mindez: a Te Deumra ez pontosan igaz.

3. MOZART: C-MOLL MISE (TAHRA, ÉLŐ, 1959) 4/5

A német rádió nevezetes első sztereó hangversenyadása a Sender Freies Berlin nagy adóterméből. Annyira vigyáztak, hogy előző nap, szeptember 28-án lefuttatták próbaadasként a teljes műsort – és nem Fricsey lett volna, ha Mozart *c-moll miséje* mellé nem tűzte volna oda Kodály *Psalmusát*... Ez a felvétel a másnapi élő, hivatalosan első adás szalagja, amelyet másnapról követett a Deutsche Grammophon kétnapos lemezfelvételi projektje, ugyanezen szólólistákkal. Maria Stader, aki fura mód ezzel a kicsi szopránhanggal Margitot, Micaelát (Fricseyval), de még Pillangókisasszonyt is énekel – mindet csak lemezen –, itt is ezüstösen csillog, hozzá képest az osztrák Hertha Töpfer mezzója sötét és nagy, míg Ernst Haefliger szűk tenorja újra inkább muzikalitás felől fogja meg a művet, amelyet mintha Fricsey is sokkal inkább konstrukcióként, semmint lírai darabként mutatna be. Sárdi Iván az optimális énekest hozza itt is, sajnálatosan kevés szóló nyílik neki a partitúra szerint (szám szerint egy se, csak együttes). A patinás Szent Hedvig-kórus Karl Forster felkészítésében remekel. Tulajdonképpen felesleges volt ezek után lemezre is venni: mindenki nagyon stabil a rádióadásban, az *Et incarnatus est* kényes fafúvós triója is gyönyörű, megérdemelt a mise végén felcsattanó taps.

4. MOZART: C-MOLL MISE (DG, 1959) 4/5

Rejtélyes okból ez lett az egyike a „nagy”, sokszor kijátszott, mindenféle formátumban forgalmazott Fricsey-felvételeknek. Romantikus hangzással felvett pompadús lemez, végre tetszetős sztereóban. Mai fülnek már nem elég fürge, és Stader *portamentói* ugyancsak megkeserítik a hallgatói élvezetet, pedig ha eléri a csúcshangot, akkor szépséges csengéssel van jelen. Haefliger dugult tenorja vigasztalan, Sárdi Iván basszusa pedig újra örömteli, csak hát neki nem kell sokat énekelni ebben a

néhány *Sevillai*-repertoárelőadás fűződik a nevéhez. Ugyanakkor képes azidőtájt teljességgel ismeretlen nyitányokat előkaparni, a Respighi-összeállította szvitet gyakran játszani – ezt a *Stabat mater* pedig szinte minden évben előadja. Miközben ha valaki *par excellence* operaszerző, akkor Rossini az, oratóriuma pedig egy tarkabarka, számomra legalábbis minden mélységet nélkülöző fércmű. Ha kutató volnék, a több tucat (gyakran: tucat-) opera között nagy eséllyel találnám meg azt, amelyikben már szerepelt vagy később szerepelt a *Cujus animam*-kezdetű tenorária, amelynek Jacopone da Todi-szövegre applikált mivoltán nem győz csodálkozni a fül. Frivol, nekem érthetetlen, blaszfém megoldás. Ha Verdi gyászmiséje gyászopera (és most, itt is megsüvegelem a csodálatos művet!), akkor Rossini *Stabat mater*e gyászopera buffa. Egyszerűen nincs rá magyarázat, mi tette ezt az alkotást ilyen vonzóvá Fricssay Ferenc számára – ugyanakkor abban is biztos vagyok, ha elmagyarázhatná, el tudná magyarázni.

13. STRAVINSKY: ZSOLTÁRSZIMFÓNIA (ÉLŐ, 1951) 4/5

Szelíd zenekar, még harsonaszólóban is visszafogott hangzás van jelen, amelyet a vegyeskar tömbjei szaggatnak fel folyton. A RIAS Kamarakórus ezen a korai koncerten is sokkal többnek tűnik kisformációnál: hatalmas és mégis simulékony hangok alkothatják. Koncerten vagyunk, egy-egy szörösebb akkord hallik, néha sorjás néhány kórusindulás, ám a konok mű, a kissé sokkoló, lappangva szomorú dicsőítés kettős hangulata ott van a sorok között. A harcias zenekari közzjáték a nagy szimfonikus művek Stravinskyt idézi, majd újra a megátalkodott, rendíthetetlen istendicséret percei következnek, orgonatámogatás mellett. Erős, komoly előadás.

14. VERDI: NÉGY SZENT ÉNEK (ANDROMEDA, 1952) 5*

Csodálatos lemez, hihetetlenül kézre formált, a koncertjelleg dacára hibátlan kórusal, együtt szóló tömbökkel, angyalhangokra válaszoló tuttikkal, az első kartételben várakozó, máshol viszont drámai erővel megszólaló, pompás zenekarral. A mű méltatlanul elfeledett, nagy öröm, hogy Fricssayval már két különböző kiadása is megjelent, jóllehet lemezre ő sem vette fel. A RIAS Kamarakórusát és természetesen a rádiózenekart halljuk, Berlinben – a felvétel viszonylag sok kalózkidrásban terjedt el, amit ma már egyáltalán ne bánjunk, hisz a mű ritkán hallható, az előadás pedig elsőrangú, és rég lejárt már a hangfelvételek jogát őrző 50 esztendő.

15. VERDI: NÉGY SZENT ÉNEK – TE DEUM 3

Egy évvel később, már a kölni rádió együtteseivel, ahol Fricssay gyakori vendégnek számított – jelenleg csak valamennyi közül a legdekoratívabb, a *Te Deum*-tétel hozzáférhető. E darab rizikós nehézsége az intonáció: az *a capella* működő, jócskán szétszótott férfikórus elcsúszhat fel vagy inkább le, és akkor ugyan mi lesz a tétel harmadánál berobbanó zenekari tutti dúr-akkorddal? Fricssaynál koncerten sincs ef-

hatta a saját olvasatát. Ha jóindulatúak vagyunk, a Rossini-mű az itáliai napfényes népi vallásosság egyik tarkabarka kegytárgyának tekinthető – és akkor a bussetói Verdi ugyancsak népi vallásosságát erősen meg kell különböztetni... (A felvétel néha rejtve bukkan fel, pl. a Cantus Classics kiadványa – miközben fülhallgatóval a bakelitlemezzel lejátszójának tengelyzaja is érzékelhető – úgy tesz, mintha 1953. januári felvételt kínálna az 1954. szeptemberi DG-lemez szólistáival. Nem szabad beugrani: ha birtokomban lett volna az a lista, amelyet a tisztelt Olvasó e könyvben megtalál, én is láttam volna időben, hogy 1953 januárjában Fricssay Ferenc nem foglalatostkodott e mű előadásával.) A felvétel értékelése megegyezik az alábbi, két nappal későbbi rádiós hangversenyével.

II. ROSSINI: STABAT MATER (AUDITE, ÉLŐ, 1954) 4*

Az 1954-es Berliini Ünnepi Hetek egyik rádióhangversenye ez a felvétel – természetesen magyar művet (*Psalmus*) ekkor is játszott Fricssay. Nemcsak a restaurálást, de a RIAS elképesztő tudással a semmiből is hangminőséget teremtő képességét dicséri a felvétel kristálytisztasága, az ember el sem hiszi, hogy hatvanéves szalagot hallgat, a kor rendkívül differenciálatlan mikrofonjainak „munkája” nyomán. És az előadás versenyképes a néhány nappal korábbi lemezfelvétellel, amelynek babérjait – jó szokás szerint – a berliini Zeneművészeti Főiskola koncerttermében két hangversennyel is le kívánták aratni, a felvétel a második napon készült. Jelentős zenei különbség nem érezhető, legfeljebb azt tudjuk megjegyezni, hogy Ernst Haefliger tenoráriabéli magas Desz-e megejtő könnyedséggel kerül a helyére koncerten is, tehát stabil a technikája (valamiféle fisztula-hang ez, amelyet képes volt a művész a teljes funkciós felső regiszter színére csiszolni). Ugyanakkor ez sem fedi el azt a tényt, hogy Haefliger rendszeres kiválasztása hiba, az ő vocéja teljességgel alkalmatlan az olasz repertoár megoldására.

12. ROSSINI: STABAT MATER (LINE, ÉLŐ, 1959) 4/

Ez a lemez valóban élő felvétel, a minőség néha víz alatti bugyborékolást idéz. A hamburgi Észak-Német Rádió erőivel működik együtt Fricssay, a kvartett csupa régi-régi ismerősből áll, ez e műben különösen stabilnak mutatkozott Stader-Radev-Haefliger triót ezúttal Gottlob Frick basszusa egészíti ki – ez a jelenlegi felhozatal tekintve a legkésőbbi Fricssay-interpretációja a darabnak. Összességében a tempók lassulnak, a kontrasztok növekednek, Fricssay hangja pedig indulatosan behallik a nagy tempóváltások metszetében. Haefliger ugyanolyan (ez egy nehéz tenorária kapcsán, évek elteltével dicséret!), Radev viszont férfihangon, hatalmas mellrezonanciával énekel, ez nem szeretteti meg a szólamát, Stader pedig egyre manírosabb... Ehelyütt, eldugva e felvétel címe alá hadd írjak pár sort értetlenségemről a mű kapcsán! Máshol már fejtegetjük, hogy Fricssayt valami titokzatos, furcsa viszony fűzi Rossinihez, amit minimum ambivalensnek kell minősíteni. Az valóban nem lehet véletlen, hogy nyugati karrierje alatt egyetlen ütem Rossini-operát sem vezényel az árokban, odahaza is csak

forradalom híre. A mű 17 perccel hosszabb a korai lemezverzióhoz képest, és Carelli Gábor személyében magyar származású tenoristája van, a szintén magyar születésű Stader szopránja mellett. Carelli szerepeltetése egyébként újra arra mutat, hogy Fricstay nem a hangorkánt, a perlekedést, a méltatlan fájdalmat és így a hősi hangvételt kereste, inkább engesztelés és a szépség felmutatása vezet. Ritka szépségű felvétel a koncertek minden esetlegességével, ám ezekből kevés hallatszik. Amit pedig Sárdi Iván hangji tömörségből, drámai érzékből és ízlésből, kottafegyelemből felmutat, ma is példa lehetne. Az egyik legjobb Fricstay-koncertfelvétel.

féle baj, abszolút hallásával tökéletesen uralja a helyzetet. A *tutta forza* pedig akkorát szól, hogy hátraesik tőle a felkészületlen hallgató.

16. VERDI: REQUIEM (ANDROMEDA, ÉLŐ, 1951) 5**

Különös: a Fricstay-lemezeken sosem hallható Városi Opera zenekara játssza azt a hangversenyt, amelynek a rádióadása szól a lemezen (tehát nem a rádiós szalag, hanem egy civil otthoni felvétele az adásról). Fantasztikus előadás, nagy drámai kilengésekkel, a Verdi-gyászoperai értelmezésben. És egy korai kvartett hallható: Elisabeth Grümmer angyalhangon, Josef Greindl fekete basszusán nyújt egészen kiválót, Helmut Krebs a maga sokoldalúságában – Bach-kantátától Mozart-Pedrilión és *Denevér*-Alfrédon át Verdi-*Requiem*ig jutni nem semmi – és lírai tenorján mutatja, hogy nemcsak *spintók* számára lenne itt hely. Néha mégis kevés, míg Johanna Blatter mezzója túldimenzionált, túl vehemens. Összességében pedig szinte hihetetlen, hogy ilyen basszusokkal (*Dies irae* nagydobja!) megmaradhatott 63 év távolából – és nagy szerencse is.

17. VERDI: REQUIEM (DG, 1953) 4*

Fricstay énekesválasztása egészen különös. Az rendben, hogy Stader és Krebs hangja illik egymáshoz, de már Marianna Radev igazi nagybölény mezzó, olyan dús, adekvát operai hanggal, amilyenről a többiek nem álmodhatnak. Kim Borg pedig rögögős-benyelt basszus, jó, de kicsiszolatlan hanganyag, akiből – és ez az igazán feltűnő – mindaz az érzékenység hiányzik, amely a kvartett másik három tagját még egyben tartaná. Ha ehhez hozzáveszem, hogy Krebs tenorja Bach-kantátákon edződik ekkor is, és operában a maximum számára A *denevér* Alfrédja, egészen különös pl. az *Ingemisco* drámai megszólalását hallani. A lírának Fricstaynál sincs mindig helye, a vissza-visszatérő *Dies irae* ostorcsapásszerű keménységgel csattog (dörögni nem tud a gyenge hangminőség miatt), de Helmut Krebs ehhez nem tud csatlakozni, hangja felfelé szűkül, kényszer-lírába csap. Egy lemezfelvételen döbbenetes meg nem oldott hangokat, helyeket hallani – az énekesektől. A zenekar és az énekkar viszont nagyon együtt van, egy masszának hallatszik (ami megint csak technikai gond), és ami főleg fontos, tökéletesen egy testként is mozog, viselkedik. A felvétel egészét a lendület jellemzi: Fricstay nem hagyja leülni, túlkoronásodni az anyagot, és Stadernek (a szólamból fakadó) hangdominanciája nagy erény is lehetne, hisz szopránja kimunkált, csengő, puha – ám *portamentói* döbbenetes módon formálják át a kottaképet. És ezért nagyon kár.

18. VERDI: REQUIEM (DG, ÉLŐ, 1960) 5*

Nem világos, mikortól vezényel pálcá nélkül: az utolsó években már biztosan „szobrászkodik”, kifejezőbbnek tartja az ujjakat is külön mozgásra képessé tévő, pálcá nélküli kezet – amelyet viszont nagy színházi távolságból vagy színpadi sötétben persze, sokkal nehezebben látni... Október 23-án zajlik a hangverseny, nehéz elvonatkoztatni a dátumtól, főleg hogy tudjuk, Fricstayt lázba hozta a négy év előtti

elképesztően szól, a zenei törekvések hol intenzívek, hol elsöprők, hol bölcsek. Az egészen kiváló Fricssay-korongok egyike.

3. BRAHMS: ALTRAPSZÓDIA (DG, 1957) 4

Az a Maureen Forrester éneklő a szólót, akit ezen kívül a Fricssay-életműben még kétszer látunk feltűnni: egy évvel a Brahms-felvételt megelőző másik berlini projektben, a mahleri *Rückert-dalok* rögzítésekor, és majd néhány hónap múlva a *IX. szimfónia* lemezfelvételén találkozunk vele: ez a hanganyag később a kultikus Kubrick-film, a *Mechanikus narancs* zenéje is lett. Forrester mögött a RIAS férfikara áll, és a kissé depresszív művet intenzíven éneklő. A kanadai művésznő mezzója szép színű, de *crescendóknál* mekeg: ez, és a darab állóvize levon valamennyit a lemez élvezeti értékéből.

4. CSAJKOVSKIJ: 1812 NYITÁNY (DG, 1953) 5*

Ritkán hallható variánsa a nyitánynak, a RIAS Kamarakórus férfikara főleg kitesz magáért, vakteszten pravoszláv kórusnak hallik, nagy robajok, szoros együttmozgás, vibráló pianissimóba visszahozott zöngék: hatalmas élmény! Az ágyúval dústított zenekari hangzás is lehengerlő, a Marseillaise-idézetben megint ott ragyog a sokat és joggal magasztalt rézkar – tudjuk, Fricssay egyik nagy bálványa volt Csajkovszkij, de a gazdag lemeztermésnek is egyik legjobbjá ez a nyitány, legfeljebb a hangok felső szélén intonáló első oboistát írhatom a követel-oldalra. (Apró adalék a stúdióban szórózó Fricssayról: a Csajkovszkij VI. második, immár sztereó felvételének Európai kiadását blokkolta, nem is jelent meg előbb, csak 1994-ben, mert a karmester elégedetlen volt néhány passzázzsal, és folyamatosan próbálta felvenni újra azokat, ám közben elragadta a halál.)

5. HAYDN: AZ ÉVSZAKOK (ARS PRODUKTION, ÉLŐ, 1952) 5/

A DG művészei közül Markeviché „volt” a *Teremtés*, Fricssayval pedig egy 1961-es hangverseny felvételeként. Az évszakokat adták ki. Csakhogy létezik egy majd tíz évvel korábbi rádiókoncert is a darab-ból, még hozzá személyi összetételében, zenei megvalósításában és technikai támogatásban is kitűnő minőségben. Ilyen perfekt bécsi klasszikus zenekari minőséget Fricssay *Haffner-szimfóniájában* találunk majd. De fantasztikus formában van a rusztikus basszusát ez alkalomra különösen fényesre suvickoló Greindl, az ekkor már ötven felett járó Walther Ludwig is fiatal hanggal gyönyörködtet. És igen, van itt egy kis gond, mert ebben a műben három a szólista. Nos, Elfriede Trötschel eggyel több lemezt ront el intonációs düledezésével és borotva szopránjával. Vajon mit evett rajta a Maestro? Nagy kár érte.

6. HAYDN: AZ ÉVSZAKOK (DG, 1961) 4

Majdnem azonos gárda rugaszkodik neki a műnek tehát 1961-ben. Haefliger nem ér Ludwig nyomába, pedig recitativói igazán hatásosak. Greindl hangja ekkor már megmozdult, főleg nagy, nyitott vokáli-

KONCERTDARABOK (I-II.)

I. BARTÓK: CANTATA PROFANA (DG, 1951) 5

„Életem legboldogabb óráit a budapesti Zeneakadémián töltöttem, ahol megtanultuk szeretni a zenét, és megtanultuk szeretni a zenetanulást is.” – mondja egy ízben Fricssay, Bartókra vonatkoztatva a gondolatot. A *Cantata* felvételének hamar nekilát, és ebben újra és újra hihetetlen elszántságát kell látnunk, amely sosem szűnt meg lobogni Bartók és magyar művészet iránt. Nagy kórust használ, tehát újra a rádiómikrofon elé hívja a Szent Hedvig Katedrális énekkarát, amely ilyenkor a kiváló RIAS Kamarakórust egészíti ki. A szöveg most is német, szólistái ezúttal is a rendszeresen használt „munkatársak”. Helmut Krebs inkább felmondja a tudottan nehéz, tekervényes, egyre feljebb törekvő-feszülő tenorszólamot, a hang most kevésbé szép, inkább keményen németes, úgyhogy jóleső nyugalom szánja meg a hallgatót, amikor Fischer-Dieskau behízeglő, mégis őszinte, a különböző alterációkat értelmes és adekvát hangsorként éneklő apa-hangja hallatszik. (Amely nem igazán apai a maga 26 esztendejével, mégis illúziókeltő.) A kórus fantasztikusan helytáll, a számukra sem könnyű, balladai szöveget méltón viselik, a zenekar pedig határozott keretben tartja azt a 18 percet, amely a mű alighanem első komoly stúdiófelvétele. Le a kalappal Fricssay előtt.

2. BEETHOVEN: IX. SZIMFÓNIA (DG, 1957-58) 5

Beethoven IX. felvétele szól a kultikus *Mechanikus narancs* című Kubrick-opuszban. Beethoven a IX. szimfóniában sem a janicsárzenét és a mű egyfajta barbarizmusát akarja bemutatni, hanem sok lírával, kellemmel és bensőségességgel ruházza fel; a *Fideliót* is kimondottan kamarazenei összeállításban veszi lemezre, ez a DG első sztereó felvétele; amikor 1948 decemberében debütál a Filharmonikusokkal, Eugene Jochum helyett vezényel, aki nem tudott átkelni a berlini blokád – ekkor is azt mondja muzsikusainak (I. szimfónia): „*Uraim, próbálják a művet nem drámai eseményként, hanem komédiaként megélni!*” A IX. lemezfelvétele 10 ülésben történt 1957 és 58 fordulóján, illetve két '58 áprilisi napon, Berlinben, a Jesus Christus-templomban, ez a mű első sztereó felvétele a világban. Az egész Beethoven-szimfóniaciklust fel akarta venni, nem jött össze (I., III., V., VII., IX. valósult meg), de a teljes *Egmont-kísérőzenét* is szerette volna; a Deutsche Oper újrainyitása utáni első, vadonatúj *Fideliót* át kellett adnia Arthur Rothernek, mert ő maga a Bécsi Fesztivált akarta nyitni a *Karfantáziával* és a IX. szimfóniával – végül egyikre sem lett esélye. Teljes Beethoven-programot 1961. november 16-án, Bonnban dirigált utoljára, amikor a szövetségi kormány előtt kellett játszani, még hozzá azon bál helyett, amely régi hagyomány szerint diplomata-bál lett volna, azonban sokuk búcsút intett Németországnak a fal felhúzása után. Fischer-Dieskau felszívja magát hősbartonná, és mintaszerűen deklamált felütéssel indítja a zárótétel vokális visszatérését. Hábár Irmgard Seefried nem erőssége a lemeznek, tudjuk, milyen rettegett az a rövid szopránzórló. A zenekar

vajon nyúl-e Mahler-művekhez? Az egyetlen opus, minden idők egyik legszebb zenekari ciklusa, az 5 *Rückert-dal* hál'Isten lemezre került, méghozzá Maureen Forrester, a kanadai mezzoszoprán előadásában, akit a nagy Mahler-karmester, Bruno Walter mutatott be Fricsaynak. A hölgy hangja túlsötétített, ez nem kedvez a színek megkülönböztethetőségének s a vivőerőnek sem. A zenekar kissé hátrakevert, és időnként mai füllel túlzott illedelmességgel tűnnek játszani a hatásgazdag mahleri muzsikát, az előadás összességében mégis lefegyverző. Az ember úgy gondolná, kevés dal illik – sajnos – oly tökéletes mottóként Fricsay 1960-as állapotához, mint az *Ich bin der Welt abhanden gekommen* kezdetű első dal, és a zárószám, a bravúrosan lassúra, éjszakai szemlélődésre vett *Um Mitternacht* is szépen sikerül, Forrester olyan frázisokkal birkózik meg, amelyeket kortársnői probléma nélkül bontottak volna ketté-hárommá akár szavak közepén is – és gondtalanul csak a bőrlégzésű Fischer-Dieskaunak sikerültek. A ciklus vége szinte panteista: a természet csodálatában földbe gyökerezett lábú szólista áll a zenekar előtt, amelynek rézkara olyan tónusban bontja ki magát, amelyre joggal volt büszke Fricsay Ferenc.

10. MENDELSSOHN: SZENTIVÁNÉJI ÁLOM (DG, 1950) 5

A mozarti *c-moll* miséhez hasonló pályát futott be ez a felvétel is, több okból is. Fricsay lemezkarrierjének elején már elkészült, tehát volt rá ideje, azon túl pedig nyilván szerepet játszott az is, hogy a zsidó származású Mendelssohn-Bartholdy műveit indexre tette a nemzetiszocializmus, az új Németország pedig azonnal kész volt kompenzációs gesztusokra. Mindenekelőtt viszont a felvétel minőségét kell említeni: nem tudunk róla, Fricsay élete és munkássága során bárhol, bármikor előtte vagy utána előadta volna ezt a kísérezene-szvitet, de karmesteri klasszisát jelzi, hogy személyes kötődés, előképek nélkül is tökéletesen érett, sőt ma is érvényes olvasat bontakozik ki a lemezen – leginkább természetesen a zenekari játékot értve ezalatt. Ha valahol mintaszerűen mutatja magát a Fricsay-márkavédjegyes transzparencia, akkor ez az a lemez. Folyton alakot váltó, rajzos zene ez, ahol bármikor lehet esélye egy-egy hangszer dallamának a játék tetejére kerülni, a karakterek finom tempóváltásokkal erősítik saját jellegüket, és a nagy kontrasztok az érzékeny változékonyság mellett ugyanúgy megélnék. Voltaképp olyan, mintha valaki, feltétlen egyetlen személy sok keze zongorázna a zenekaron. Az énekszólíták szeplősebbek: Rita Streich hamvas és elképzelhetetlenül naiv, viszont tündérlánynak abszolúte megfelel, Diana Eustratit többet nem halljuk ugyan Fricsay pályáján, de ezért a semmilyen mezzoszopránért nem is annyira kár. (Ja: és végre egy Scherzo, amelyik nem rohan fejvesztve, hanem elegáns marad.)

sok tartásánál problémás a vibrátója, és egyre orrossabb a hang. Stader olyan, mint lenni szokott, ha felér a hangra, gyönyörűen cseng, csak az oda meg onnan vezető út, csak azt tudnánk feledni... A zenekar lendületesen játszik, különösen előjátékokban érzi úgy az ember, mintha Fricsay szívesen kitüremkedne szimfóniajelleggel is a vokális szólamok alól. A kórus lelkes, sok amatőr pillanattal.

7. KODÁLY: PSALMUS HUNGARICUS (DG, 1954) 4/5

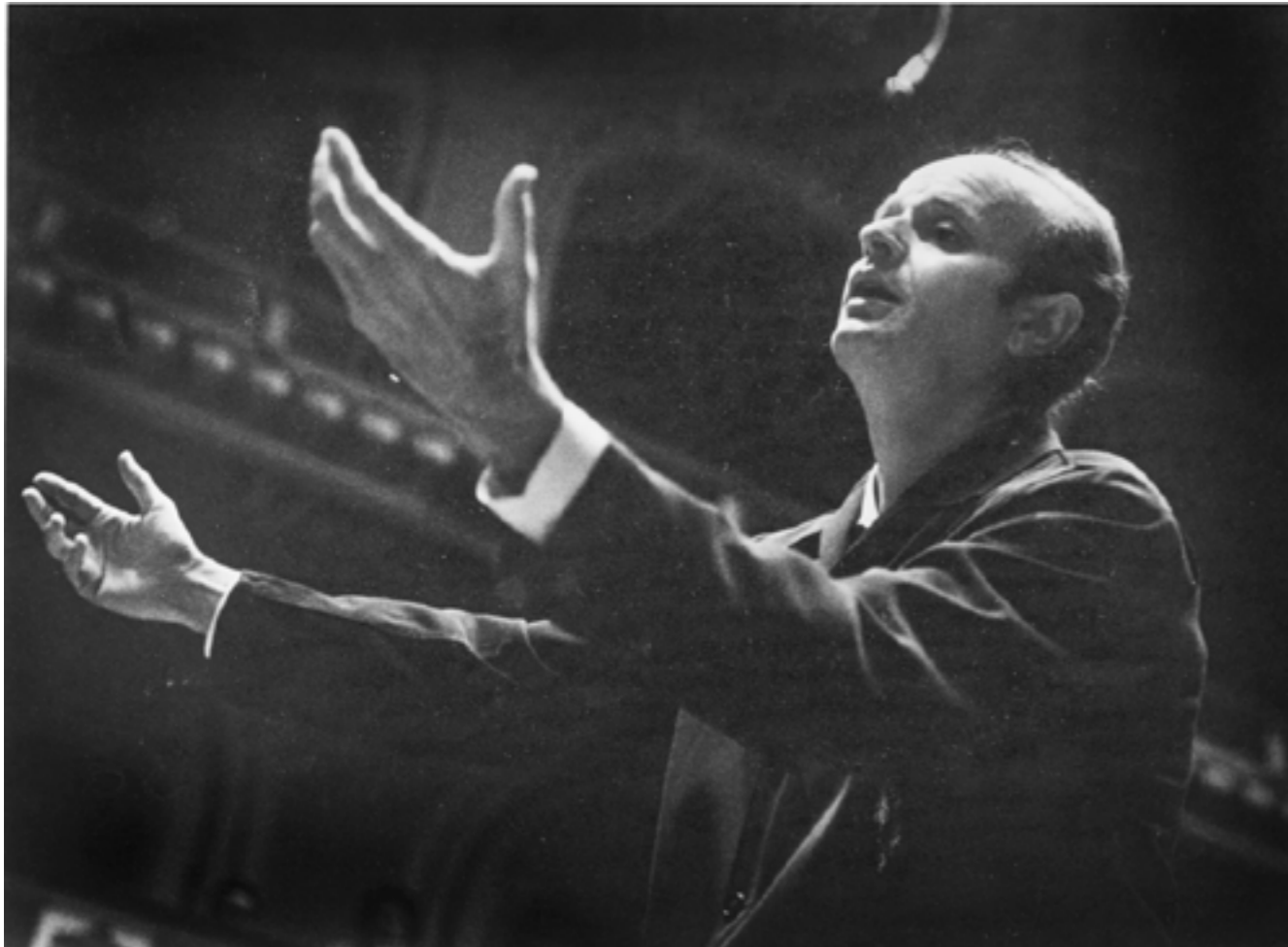
„Kodály pár ütem után azonnal felismerhető, Kodályból vallásos és személyes hit is sugárzik. Ő az, aki a legnehezebb időkben is népével maradt, és aki segítette a nemzet kulturális önazonosságának alapját a zenében, a magyarság saját népzenejében megtalálni – saját szerzeményein keresztül is.” – nyilatkozza Fricsay Luzernben, Kodály Szimfóniájának világbemutatóján. A Psalmus és Fricsay közös történetéhez tartozik nemcsak Ernst Haefliger neve (mindig őt hívta szólistának a német nyelvű előadásokra), hanem a lemezfelvételt két évvel követő müncheni hangverseny is, amelyen a magyarországi eseményeket izgatottan figyelő karmester néhány szóval maga vezeti be a művet, mesél a XVI. századi magyar zsoldárokról, aki Dávid szavait az akkori időre fordítja, s aki képtelen azok közt maradni, akik igazat nem engednek neki mondani – az az 1956 november elsejei, mindenszenteki hangverseny a magyar szabadság halottaiért is szól – és még mit sem sejt a négy nappal későbbi végkifejletről.

8. KODÁLY: PSALMUS HUNGARICUS (DG, ÉLŐ, 1959) 5

A mű egyik berlini előadása német médiatörténeti esemény volt, nemcsak a rádió új, Masurenalle-i nagy stúdiójának avatása, de egyben az első sztereóban sugárzott hangverseny is – Fricsay erre is magyar művet vitt (1959. szeptember 28., egyik első koncertje az első betegségperiódus után). Az immár sztereó felvétel erőteljes, alaptempóját illetően lassabb a ma megszokottnál – és „természetesen” német nyelvű. Haefliger, a Fricsay-vezényelte *Psalmusok* rendszeres szólistája nem hőstenor, az indítás kérlelőbb, szelídebb és valóban lassabb is az ő esetében. Mindent gondosan tagol, hogy aztán hatalmas hullámokkal sodorja el rendre a kórus és a bombasztikus zenekari hangzás. Fricsay dűnnyögése a felvétel közben többször is tisztán hallatszik, együtt énekel a kórusral és a zenekar hangszereivel is.

9. MAHLER: ÖT RÜCKERT-DAL (DG, 1958) 4

Eddig ki nem derített okból három-négy szerzőt biztosan nem annyira szeretett Fricsay Ferenc: Richard Strausst (csak négy művét játszotta, azokat se gyakran, operáit soha), Mahlert (csak két darabot dirigált tőle néhányszor, a *Gyermekgyászdalokat* Fischer-Dieskauval, Christa Ludwiggal – és az öt *Rückert-dalt*), valamint Wagnert (néhány *Trisztán*-előadás, néhány *Walkür*, *Mesterdálnok*- és *Tannhäuser*-részlet és A bolygó hollandi színpadi és lemezprodukciója jelentette a repertoárját), miközben nagy német operacentrumok vezetője volt... Nagy kérdése tehát a Fricsay-életműnek az is: ha van tovább is a földi élet,

II. ORFF: CARMINA BURANA - RÉSZLETEK (DG, 1949) 4/5

Egyike Fricsay legelső lemezeinek, de Fischer-Dieskaunak is a második korongja. Akkoriban Orff műve még korántsem volt ennyire nem-népszerű, mint manapság: a karmester, bár szerette a szerzőt és a művet is, csak ezt a néhány részletet rögzítette belőle. Tervbe vették ugyancsak Fischer-Dieskaunak a hatvanas évtizedre a teljes lemezfelvételt, de azt Fricsay halála után Eugen Jochum készítette el, Orff stúdióbéli sertepertélése közepette – ikonikus felvétel lett abból is. Az 1949-es részletek énekkara nem veheti fel a versenyt a Deutsche Oper későbbi, brutálisan jó, rusztkus erejű kórusával, viszont a mindössze huszonöt éves bariton sötét, intenzív hangon szól. Egy rejtély biztosan adódik: miközben a mai napig kézirat-jellegű kottából énekeljük ezt a művet, és semmi erre utaló jelzés nincs a partitúrában, érthetetlen, miért játssza egy egész hanggal lejjebb, a-moll helyett g-mollban a baritonok próbakövének számító „*Estuans interius*” tételt Fricsay? Szólistájának biztos nem lett volna vele gondja, korlátlan magassága egész pályáján elkísérte.

FRICSAY FERENC KORAI HANGFELVÉTELEI:

1938. X. 27-28. Budapest – magyar királyi Hunyadi János 9. honvéd gyalogezred zenekara (Pátria felvételek)

Borsay Samu: Kolozsvári induló Op.53.

Dávid Péter: Szent László induló

Dvorák, Antonin: Piros fehér zöld induló

Egressy Béni: Szózat

Fricsay Ferenc: Mérey ezredes induló

Fricsay Ferenc: Werth Henrik induló

id. Fricsay Richárd: Alba Regia induló – A 69. gyalogezred indulója, 1910, Székesfehérvár

Kraul Antal (ezreddobos): Zrínyi induló

íjj. Lehár Ferenc: Lyuk, lyuk induló (Lyuk, lyuk Ungarischer Marsch, Op.13.)

Maxa Ede: Jaj-jaj induló

Müller József: Jász-kun kaszások induló, 1848

Neidhardt Alajos: A volt kassai 34. Vilmos bakák indulója

Pucaller Mátyás: Manilova induló – A volt 95-ös gyalogezred indulója

Stefán K.: II. Lajos király induló

Várhalmi (Weigele) Oszkár: A hazáért induló

Várhalmi (Weigele) Oszkár: Béla király induló

?: Kék dandár induló

Valamint Ábrahám Pál, Bachó István, Erkel Ferenc, Faulvetter Antal, Fiala János, Figedy Sándor, Kéler Béla, Král János, Pécsi József, Scharoch Ferenc, Szöllösy Ferenc és Vecsey Ferenc művei. 13 lemez, az 26 induló felvétele készült el. Ezek közül 16 CD-n is hozzáférhető.

I. szimfónia | BPO | Berlin, 1953. I. 9-10.
III. szimfónia | BPO | Berlin, 1958. X.6-13.
V. szimfónia | BPO | Berlin, 1961. IX. 25-26.
VII. szimfónia | BPO | Berlin, 1960. X. 3-5.
VIII. szimfónia | BPO | Berlin, 1953. IV. 8-13.

IX. szimfónia | BPO | I. Seefried, M. Forrester, E. Haeflinger, D. Fischer-Deiskau
St. Hedwig Choir Berlin, 1957. XII. 28- 1958. I. 2.

III. zongoraverseny Bayerische Staatsorchester | Fischer Annie München, 1957. XII. 3.
Egmont-nyitány | BPO | Berlin, 1958. IX. 30.
III. Leonora-nyitány | BPO | Berlin, 1958. IX. 30.
Hármasverseny | RSO | Anda G., P. Fournier, W. Schneiderhan Berlin, 1960. V-VI.

Berlioz, Hector:

Faust elkárhozása – Szilfidek tánca | RIAS | Berlin, 1952. III. 2.
Faust elkárhozása – Rákóczi induló | BPO | Berlin, 1950. VII. 9.
| RSO | (az utolsó lemezfelvétel) Berlin, 1961. X. 2-3.
Római karnevál nyitány | Lamoureux Párizs, 1952. III. 11.

Bizet, Georges:

Carmen – részletek | Bayerische Staatsorchester | Simándy J., J. Metternich,
O. Dominguez, M. Stader München, 1958. I. 6-12.
Carmen – Torreádordal | RSO | Josef Metternich Berlin, 1957. I. 18-22.
| RSO | D. Fischer-Dieskau Berlin, 1961. I. 17-21.
Carmen – szvit, balettzene | RSO | Berlin, 1956. IX. 13-19.
A gyöngyhalászok – Zurga áriája | RSO | D. Fischer-Dieskau Berlin, 1961. I. 17-21.

Blacher, Boris:

I. zongoraverseny – rondó | RIAS | Gerty Herzog Berlin, 1949. XII. 6.
Paganini variációk | RIAS | Berlin, 1950. X. 4.

Borodin, Alexander:

Közép Ázsia pusztáin | RIAS | Berlin, 1952. III. 23.
Polovec táncok | RIAS | Berlin, 1950. IV. 4-5.

FRICSAY FERENC HIVATALOS LEMEZFELVÉTELEI A DEUTSCHE GRAMMOPHON GESELLSCHAFTNÁL

Bartók Béla

A kékszakállú herceg vára | RSO | H. Töppel, D. Fischer-Dieskau Berlin 1958. X. 7-8.
Cantata profana | RIAS | H. Krebs, D. Fischer-Dieskau, RIAS, St. Hedwig Choir Berlin, 1951. IX. 12.
I. zongoraverseny | RSO | Anda Géza Berlin, 1960. X. 17-19.
II. zongoraverseny | RSO | Anda Géza Berlin, 1959. IX.
III. zongoraverseny | RIAS | Monique Haas Berlin, 1954. IV. 27-30.
III. zongoraverseny | RSO | Anda Géza Berlin, 1959. IX.
II. hegedűverseny | BPO | Varga Tibor Berlin, 1951. I. 9-15.
Concerto | RSO | Berlin, 1957. IV.9-10.
Divertimento | RIAS | Berlin, 1953. IV. 11-13.
Két portré | RIAS | Berlin, 1952. VI. 7.
Rapszódia zongorára és zenekarra | RSO | Anda Géza Berlin, 1960. X. 17-19.
Táncszvit | RIAS | Berlin, 1953. VI. 9-12.
Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára | RIAS | Berlin, 1953. VI. 17-20.

Beethoven, Ludwig van:

Fidelio | Bayerische Staatsorchester | K. Engen, D. Fischer-Dieskau,
E. Haeflinger, L. Rysanek, G. Frick München, 1957. VIII.

Dvorák, Antonin:

IX. szimfónia | RIAS |
| BPO |

Hegedűverseny | RIAS | Johanna Martzy

Egk, Werner:

Francia szvit | RIAS |
Kis Abraxas szvit | RIAS |

Berlin, 1953. IX. 8-14.

Berlin, 1959. X.5-6.

Berlin, 1953. VI. 8.

Berlin, 1955. IX. 12-23.

Berlin, 1949. IX.

von Einem, Gottfried:

Zongoraverseny | RSO | Gerty Herzog

Ballada zenekarra | RSO |
| RSO |

Capriccio | RIAS |

Danton halála – induló | RIAS |

Berlin, 1961. II. 7.

Berlin, 1961. IX.

Berlin, 1961. X. 1.

Berlin, 1952. III. 22.

Berlin, 1949. IX. 22.

de Falla, Manuel:

Egy éj a spanyol kertekben | RSO | Margrit Weber

Berlin, 1957. IV. 2-6.

Fortner, Wolfgang:

Szimfónia – finálé | RIAS |

Berlin, 1949. XII.

Francaix, Jean:

Zongoraverseny | RSO | Margrit Weber

Berlin, 1956. IX.5.

Franck, Cesar:

Szimfonikus variációk | RSO | Margrit Weber

Berlin, 1957. VI. 2-6.

Giordano, Umberto:

André Chénier – Gerard áriája | RSO | D. Fischer-Dieskau

Berlin, 1961. IV. 17-21.

Glazunov, Alexander:

Hegedűverseny | RSO | Erica Morini

Berlin, 1958. X. 14-17.

Gleire, Reinhold:

III. szimfónia | RIAS |

Berlin, 1955. IX. 24-29.

Brahms, Johannes:

II. szimfónia | WPO |

II. zongoraverseny | BPO | Anda Géza

Altrapszóda | RSO | M. Forrester, RIAS Choir

Kettősverseny | RSO | W. Schneiderhan, Starker J.

Variációk egy Haydn témára | RSO |

Salzburg, 1961. VIII. 27.

Berlin, 1960. V.5-12.

Berlin, 1957. IX.

Berlin, 1961. VI. 3-5.

Berlin, 1957. IX.

Bruch, Max:

I. hegedűverseny | RSO | Erica Morini

Berlin, 1958. X. 14-17.

Csajkovszkij, Pjotr:

IV. szimfónia | RIAS |

V. szimfónia | BPO |

VI. szimfónia | BPO |
| RSO |

Hegedűverseny | RSO | Yehudi Menuhin (Fricsay első lemezfelvétele)

1812 nyitány | RIAS | RIAS Choir

Anyegin – valcer | RSO |
| RSO |

Anyegin – polonéz | RSO |

Csipkerózsika – valcer | RSO |

A diótörő – valcer | RSO |

A hattyúk tava – szvit | RSO |

Vonósszerenád | RIAS |

Berlin, 1952. IX. 9-10.

Berlin, 1949. IX. 12-14.

Berlin, 1953. VI. 1-4.

Berlin, 1959. IX. 17-23.

Berlin, 1949. IX. 24.

Berlin, 1953. I. 14-15.

Berlin, 1957. IX. 10-12.

Berlin, 1960. I. 28-II. 1.

Berlin, 1960. I. 28-II. 1.

Berlin, 1957. IX. 10-12.

Berlin, 1957. IX. 10-12.

Berlin, 1957. IX. 11-12.

Berlin, 1952. X. 14-15.

Cserepnjin, Alexander:

Bagatell | RSO | Margrit Weber

Berlin, 1960. VI. 3-9.

Debussy, Claude:

Egy faun délutánja | RIAS |

Szent és profán táncok | RSO | Nicandor Zabaleta

Berlin, 1953. I. 3.

Berlin, 1957. I. 14.

Dukas, Paul:

A bűvészinas | Lamoureux |

Párizs, 1952. III. 11.

Hubay Jenő:

Csárdajelenet | RIAS | Helmut Zacharias Berlin, 1954. V. 4.

Kodály Zoltán:

Psalmus hungaricus | RIAS | E. Haeflinger, RIAS Choir Berlin, 1954. X.6-7.

| RSO | E. Haeflinger, St. Hedwig Choir Berlin, 1959. IX. 29.

Szimfónia | RSO | Berlin, 1961. IX. 11.

Galántai táncok | RIAS | Berlin, 1953. IX. 14.

Háry János szvit | RIAS | Berlin, 1954. IX. 22-24.

| RSO | Berlin, 1961. XI. 2-3.

Marosszéki táncok | RIAS | Berlin, 1954. IX. 25-26.

Leoncavallo, Ruggero:

Bajazzók – Prológ | RSO | D. Fischer-Dieskau Berlin, 1961. IV. 17-21.

Liebermann, Rolf:

Furioso zenekarra | RIAS | Berlin, 1954. V. 15.

Szvit svájci népdalokra | RIAS | Berlin, 1955. VI.

Liszt Ferenc:

Les préludes | RSO | Berlin, 1959. IX. 17-23.

Magyar rapszódia No. 1., 2. | RIAS | Berlin, 1954. IX.

Mahler, Gustav:

Rückert dalok | RSO | Maureen Forrester Berlin, 1958. IX. 16.

Martin, Frank:

Petite symphonie concertante | RIAS | G. Herzog, S. Kind, I. Helmis Berlin, 1950. IV. 11-13.

Mendelssohn, Felix:

Hegedűverseny | RSO | W. Schneiderhan Berlin, 1956. IX. 19-23.

Szentivánéji álom – kísérőzene | BPO | R. Streich, D. Eustrati, RIAS Choir Berlin, 1950. VII. 4.

Gluck, Christoph Willibald:

Orfeusz | RSO | M. Stader, R. Streich, D. Fischer-Dieskau Berlin, 1956. IX. 8-12.

Gounod, Charles:

Faust – baletzene és keringő | RSO | Berlin, 1961. I. 28-II. 1.

Faust – Valentin imája | RSO | D. Fischer-Dieskau Berlin, 1961. IV. 17-21.

Händel, Georg Friedrich:

B-dúr hárfaverseny | RSO | Nicandor Zabaleta Berlin, 1957. I. 14-16.

Hartmann, Karl Amadeus:

VI. szimfónia | RIAS | Berlin, 1955. IX. 12-23.

Vonósszimfónia – adagio appassionata | RIAS | Berlin, 1949. XII.

Haydn, Joseph:

44. szimfónia | RIAS | Berlin, 1953. VI. 20.

48. szimfónia | RIAS | Berlin, 1951. VIII. 30-IX. 1.

95. szimfónia | RIAS | Berlin, 1953. IX. 8-14.

98. szimfónia | RIAS | Berlin, 1954. IX. 14-16.

100. szimfónia | RIAS | Berlin, 1954. V. 4.

101. szimfónia | RIAS | Berlin, 1951. IX. 18-19.

Évszakok | RIAS | E. Trötschel, W. Ludwig, J. Greindl, RIAS, St. Hedwig Choir Berlin, 1952. I. 21-28.

Évszakok | RSO | M. Stader, E. Haeflinger, J. Greindl, St. Hedwig Choir Berlin, 1961. XI. 11.

Te deum | RSO | RIAS Choir, NDR Choir Berlin, 1961. IX-X.

Henze, Hans Werner:

Két balett variáció | RIAS | Berlin, 1949. XII. 6.

Hindemith, Paul:

Szimfonikus táncok | RIAS | Berlin, 1954. X. 4.

Honegger, Arthur:

Zongoraverseny | RIAS | Margrit Weber Berlin, 1955. VI.

Orff, Carl:

Carmina burana – részletek | RIAS | A. Schlemm, D. Fischer-Dieskau
| RIAS Choir | St. Hedwig Choir Berlin, 1949. XII. 8.

Ponchielli, Amilcare:

Gioconda – Órák tánca | RSO | Berlin, 1960. I. 28-II. 1.

Prokofjev, Szergej:

Klasszikus szimfónia | RIAS | Berlin, 1954. I. 3-5.

Puccini, Giacomo:

Bohémélet – Rodolphe áriája | RSO | Ernst Kozub Berlin, 1957. I. 18-22.

Tosca – Képária | RSO | Ernst Kozub Berlin, 1957. I. 18-22.

Rachmaninov, Sergei:

Variációk egy Paganini témára | RSO | Margrit Weber Berlin, 1960. VI. 3-9.

Ravel, Maurice:

Bolero | RIAS | Berlin, 1953. IV. 16.

Introduction et allegro | RSO | Nicandor Zabaleta Berlin, 1957. I. 15.

La valse | RIAS | Berlin, 1953. VI. 8.

Rimszkij-Koraszkov, Nyikolaj:

Seherezádé | RSO | Berlin, 1956. IX. 13-17.

Rossini, Gioacchino:

La boutique fantastique (összeállította Ottorino Respighi) | RIAS | Berlin, 1955. II. 16-18.

Bruscino úr – nyitány | RIAS | Berlin, 1951. IX. 19.

Olasz nő Algírban – nyitány | BPO | Berlin, 1949. IX. 15.

A reimsi utazás – nyitány | RIAS | Berlin, 1954. X.5.

A selyemlétra – nyitány | BPO | Berlin, 1950. I. 16.

Semiramide – nyitány | RIAS | Berlin, 1951. IX. 20.

A sevillai borbély- nyitány | RIAS | Berlin, 1954. I. 5.

A sevillai borbély – Figaro belépője | RSO | Josef Metternich Berlin, 1957. I. 18-22.

Tankréd – nyitány | RIAS | Berlin, 1952. IX. 13.

A tolvaj szarka - nyitány | RIAS | Berlin, 1953. I. 12.

Mozart, Wolfgang Amadeus:

Don Giovanni | RSO | D. Fischer-Dieskau, S. Jurinac, E. Haeflinger, W. Kreppel,
M. Stader, K. Ch. Kohn, I. Seefried, RIAS Choir Berlin, 1958. IX.

Don Giovanni – Zerlina áriája | RSO | Maria Stader Berlin, 1957. I. 18-22.

Figaro házassága | RSO | D. Fischer-Dieskau, M. Stader, I. Seefried, R. Capecchi, H. Töpper, RIAS Choir Berlin, 1960. IX. 12-22.

Figaro házassága – Rózsaária | RSO | Maria Stader Berlin, 1957. I. 18-22.

Idomeneo | WPO | W. Kmentt, E. Haeflinger, P. Lorenger, E. Grümmer, Bécsi Opera énekkar Salzburg, 1961. VIII. 26.

Szöktetés a szerájából | RIAS | M. Stader, R. Streich, E. Haeflinger, M. Vantin, J. Greindl, RIAS Choir Berlin, 1954. V. 16-24.

A varázsfuvola | RIAS | J. Greindl, E. Haeflinger, R. Streich, M. Stader, D. Fischer-Dieskau, RIAS Choir Berlin, 1955. VI.

c-moll mise | RSO | M. Stader, H. Töpper, E. Haeflinger, I. Sardi, St. Hedwig Choir Berlin, 1959. IX. 30-X. 1.

Requiem | RIAS | E. Grümmer, G. Pitzinger, H. Krebs, H. Hotter, RIAS St. Hedwig Choir Berlin, 1951. III. 5.

Laudate Dominum | RSO | Maria Stader Berlin, 1960. IV. 3-4.

Exultate jubilate | RIAS | Maria Stader Berlin, 1954. I.

| RSO | Maria Stader Berlin, 1960. IV. 3-4.

29. szimfónia | RIAS | Berlin, 1955. IX. 30-X. 1.

| WSO | Bécs, 1961. III. 21-25.

35. szimfónia | RIAS | Berlin, 1952. IX. 12.

39. szimfónia | WSO | Bécs, 1959. XI. 26-XII. 8.

40. szimfónia | WSO | Bécs, 1959. XI. 26-XII. 8.

41. szimfónia | RIAS | Berlin, 1953. IX. 9-11.

| WSO | Bécs, 1961. III. 21-25.

19. zongoraverseny | BPO | Clara Haskil Berlin, 1955. IX. 21-22.

20. zongoraverseny | BPO | Clara Haskil Berlin, 1954. I. 11-12.

27. zongoraverseny | Bayerische Staatsorchester | Clara Haskil München, 1957. IX. 7.

c-moll adagio és fuga | RSO | Berlin, 1960. I. 19.

Egy kis éji zene | BPO | Berlin, 1958. IV. 29-30.

Klarinétverseny | RSO | Heinrich Geuser Berlin, 1957. IX. 20.

D-dúr rondó KV382, A-dúr rondó KV386 | Bayerische Staatsorchester | Fischer Annie München, 1957. IX. 26-27.

Szabadkőműves gyászzené | RSO | Berlin, 1960. I. 29.

Muszorgszkij, Mogyeszt Petrovics:

Egy éj a kopár hegyen | RIAS | Berlin, 1952. III. 19.

Mesél a bécsi erdő | RSO |
Perpetuum mobile | BPO |
Reggeli lapok | RIAS |
Tavaszi hangok | BPO | Wilma Lipp
| RIAS |
Trics-tracs polka | RIAS |
| RSO |

Strauss, Johann és Josef:

Pizzicato polka | BPO |

Strauss, Richard:

Burleszk | RIAS | Margrit Weber
Don Juan | RIAS |
Duett-Concertino | RIAS |
Till Eulenspiegel | RIAS |

Stravinsky, Igor:

Oedipus rex | RSO | E. Haeflinger, H. Töpfer, RIAS Choir, NDR Choir
Capriccio | RIAS | Monique Haas
Movements | RSO | Margrit Weber
Petruska | RIAS |
Le sacre du printemps | RIAS |
A tündér csókja | RIAS |
Zsoltárszimfónia | RIAS | RIAS Choir

Verdi, Giuseppe:

Aida – előjáték | RIAS |
Aida – balettzene | RIAS |
| RSO |
Don Carlos – Eboli áriája | RSO | Hertha Töpfer
Falstaff – Falstaff és Ford kettőse | RIAS | J. Metternich,
D. Fischer-Dieskau
Nabucco – nyitány | RIAS |
Otello – balettzene | RSO |

Berlin, 1961. II. 2-9.
Berlin, 1949. IX. 12-14.
Berlin, 1952. IX.
Berlin, 1952. III. 22.
Berlin, 1952. VI. 7.
Berlin, 1952. VI. 7.
Berlin, 1961. II. 2-9.

Berlin, 1950. VII. 4.

Berlin, 1955. IX. 13.
Berlin, 1952. X. 13.
Berlin, 1953. IV. 20.
Berlin, 1950. VI. 22-23.

Berlin, 1960. IX. 29.
Berlin, 1950. IX. 26-27.
Berlin, 1960. IX. 14.
Berlin, 1954. IV. 19-21.
Berlin, 1954. III. 11-13.
Berlin, 1954. IX. 27-28.
Berlin, 1951. I. 30.

Berlin, 1953. I. 14.
Berlin, 1953. I. 14.
Berlin, 1960. I. 28-II. 1.
Berlin, 1957. I. 18-22.

Berlin, 1951. I. 4.
Berlin, 1952. X. 16.
Berlin, 1960. I. 28-II. 1.

Tell Vilmos – Tell áriája | RSO | D. Fischer-Dieskau
Stabat mater | RIAS | M. Stader, M. Radev, E. Haeflinger, K. Borg,
| RIAS Choir |

Sarasate, Pablo:

Cigánydalok | RIAS | Helmut Zacharias

Schubert, Franz:

VIII. (Befejezetlen) szimfónia | RSO |

Schumann, Robert:

I. szimfónia | RIAS |

Smetana, Bedrich:

A cseh erdőkön és mezőkön | BPO |
Moldva | BPO |
| BPO |
| SDR |

Strauss, Johann:

Radeczky induló | RIAS |
| RSO |

Strauss, ifj. Johann:

A denevér | RIAS | P. Anders, A. Schlemm, R. Streich, H. Brauer, RIAS Choir
Anna polka | RIAS |
| RSO |
Bécsi vér | BPO |
A cigánybáró – nyitány | RIAS |
Császárkeringő | RSO |
Déli rózsák | RIAS |
A denevér – nyitány | RIAS |
| RSO |
Éljen a magyar | RSO |
Kék Duna keringő | BPO |
| RSO |

Berlin, 1961. IV. 17-21.

Berlin, 1954. IX. 16-19.

Berlin, 1954.

Berlin, 1957. IX. 18-19.

Berlin, 1955. II. 14-15.

Berlin, 1953. VI. 30-VII. 1.
Berlin, 1953. I. 9-15.
Berlin, 1960. I. 23.
Stuttgart, 1960. VI. 24.

Berlin, 1952. VI. 7.
Berlin, 1961. II. 2-9.

Berlin, 1949. XI. 1-8.
Berlin, 1952. VI. 7.
Berlin, 1961. II. 2-9.
Berlin, 1951. I. 16.
Berlin, 1952. IX.
Berlin, 1961. II. 2-9.
Berlin, 1952. VI. 7.
Berlin, 1952. VI. 7.
Berlin, 1961. II. 2-9.
Berlin, 1961. II. 2-9.
Berlin, 1961. II. 2-9.
Berlin, 1949. IX. 12-14.
Berlin, 1961. II. 2-9.

- A szicíliai vecsernye – nyitány | RIAS | Berlin, 1952. III. 21.
Traviata – az I. és a III. felvonás előjátéka | RIAS | Berlin, 1953. VI. 27-29.
Traviata – Germont áriája | RSO | D. Fischer-Dieskau | Berlin, 1961. IV. 17-21.
A trubadúr – Máglyaária | RSO | Hertha Töpper | Berlin, 1957. I. 18-22.
A végzet hatalma – nyitány | RIAS | Berlin, 1953. VI. 26-27.
A végzet hatalma – Don Carlos áriája | RSO | D. Fischer-Dieskau | Berlin, 1961. IV. 17-21.
Négy szent ének | RIAS | RIAS, St. Hedwig Choir | Berlin, 1952. I. 14.
Requiem | RIAS | M. Stader, M. Radev, H. Krebs, K. Borg, RIAS, St. Hedwig Choir | Berlin, 1953. IX. 22-26
| RSO | M. Stader, O. Dominguez, Carelli G., I. Sárdi, St. Hedwig Choir | Berlin, 1960. X. 23.

Wagner, Richard:

- A bolygó hollandi | RIAS | J. Greindl, A. Kupper, W. Windgassen, J. Metternich, RIAS Choir | Berlin, 1952. X.

Weber, Carl Maria von:

- Felhívás keringőre (hangszerelte: Hector Berlioz) | RIAS | Berlin, 1952. X. 16.
Klarinétverseny | RSO | Heinrich Geuser | Berlin, 1957. IX. 20.
Koncertdarab zongorára és zenekarra | RSO | Margrit Weber | Berlin, 1960. X. 11-12.

1934. XII. 12. Szeged, Városi Színház – Városi Színház Zenekara – Rossini: A sevillei borbély – nyitány
1934. XII. 15. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – kiegészített színházi zenekar – Mozart: A varázsfuvola – nyitány, Mendelssohn: e-moll hegedűverseny, Bruch: Hegedűverseny, Sarasate: Cigánymelódiák (Koncz János – hegedű)

1935

1935. II. 17. de. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Mozart: Szöktetés a szerájból – nyitány, Figedy-Fichtner Sándor: II. (Turáni) szimfónia, Rossini: Tell Vilmos – nyitány, Paganini: D-dúr hegedűverseny, J. Strauss: Császárkeringő (a második számot a szerző vezényli, Szentgyörgyi László – hegedű)
1935. IV. 7. de. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Kodály: Hány János-szvit, Liszt: Esz-dúr zongoraverseny, Gluck: Orfeusz – ária, Meyerbeer: A próféta – ária, Csajkovszkij: V. szimfónia (Fleischer Antal – karmester, Budanovics Mária, Sándor György – zongora) Fricsay az első két számot vezényelte
1935. IV. 7. du. Szeged, Rákóczi szobor előtti tér – énekkari számok, Rákóczi emlékünnepe, a fejedelem halálának 200. évfordulójára
1935. V. 20. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Szellemi szükségmunkások művészestje – Király-König Péter, Weber, Liszt, Antos Kálmán, és Fricsay művek (Laurisin Lajos, N. Miksa Ilona, Szent-Tamássy Alma, dr. Ocskay Kornél – ének, dr. Belle Ferenc – hegedű, Antos Kálmán – zongora, Szegedi Városi Énekkar Egyesület, Oláh Ferenc – színművész, Sántha Lajos és Farkas Jóska cigányzenekara)
1935. X. 27. Szeged, Széchenyi tér – a Hunyadi János 9. honvédszázados zenekarának térzenéje – A Magyar Rádió szegedi napja – Fricsay Ferenc és Fricsay Richárd művei, Offenbach, ifj. Johann Strauss, Liszt, Verdi átiratok – rádióközvetítés
1935. XI. 6. Szeged, Városi Színház – ismeretlen zenekar – Ella Ilbak észt táncosnő estje

1936

1936. I. 26. de. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Liszt: Les préludes, A-dúr zongoraverseny, Grande galoppe chromatique, Hunok csatája, dalok (Az ősök sírja, Csodálatos dolog lehet, A Rajna) Fricsay Richárd hangszerelésében, I. rapszódia (Kertész Lajos – ének, Szatmári Tibor – zongora) Liszt születésének centenáriuma
1936. II. 7. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – ismeretlen zenekar – Puccini áriaest Gyenge Anna / Anne Roselle – ének)
1936. II. 23. Szeged – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Hubay: Valse parafrázis, Mozart: G-dúr hegedűverseny, Fricsay: Valse grande (Ferencsik János – karmester, Gertler Endre – hegedű) Ferencsik Jánossal felváltva vezényeltek

FRICSAY FERENC ISMERT KONCERTJEI ÉS OPERAELŐADÁSAI (összeállította: Karczag Márton)

Fricsay Ferenc koncertnaplója rövid élete ellenére majdnem 30 évet fog át. Az összes előadás felderítése lehetetlen feladat. Nem ismerjük a szegedi térzenék, a budapesti Rádiózenekar koncertjeinek és a németországi élő rádióadásainak dátumait, müncheni naptára is erősen foghíjas, ottani operaelőadásainak csak a premierjei vannak meg. Nem kaptunk pontos adatokat Buenos Airesből, Laussane-ból és Rómából sem. Ennek ellenére a lista az összes jelenleg összegyűjthető hangverseny és operaelőadás dátumát tartalmazza. A listában külön fel van tüntetve, ha egy koncertről, vagy annak részleteiből rádiófelvétel maradt fent, illetve amennyiben a rádió számára rögzítették a művet.

1933

1933. VI. 13. Budapest, Zeneakadémia – ismeretlen zenekar – A karnagyképző tanfolyam vizsgahangversenye – Fricsay: Nyitány – a műsor első száma, a szerző vezényletével

1934

1934. XI. 25. Szeged – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Lehár Ferenc szerzői estje – Lehár: A mosoly országa – nyitány, Cigányszerelem – nyitány, Arany és ezüst keringő, Bécsi nők – induló, Luxemburg grófia – részletek (Sz. Patkós Irma, Szűcs László – ének) – Lehár Ferencsel felváltva vezényeltek, Fricsay szegedi bemutatkozó koncertje
1934. XII. 2. Szeged – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Erkel: Ünnepi nyitány, Fricsay: Kis szvit, Beethoven: VII. szimfónia, Csajkovszkij: Olasz capriccio

1937

1937. I. 8. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Bach: Brandenburgi verseny, Mozart: D-dúr divertimento, Weiner: D-dúr divertimento (Kollár Pál – zongora)
1937. I. 17. de. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Weber: Oberon – nyitány, Bartók: Rapszódia zongorára és zenekara, Allegro Barbaro – ráadás, Beethoven: III. szimfónia (Komor Vilmos – karmester, Bartók Béla – zongora) Fricsay csak a Bartók művet vezényelte
1937. II. 26. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Kamarazenekar – Händel: Concerto grosso, Beethoven: C-dúr zongoraverseny, Volkmann Róbert: F-dúr szerenád, J. Strauss: Pizzicato-polka (Sebők György – zongora) Sebők György első nyilvános hangversenye
1937. IV. 6. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – ismeretlen zenekar – Beethoven: III. Leonora-nyitány, D-dúr hegedűverseny, IX. szimfónia (Gyenge Anna, Cholnoky Margit, Kertész Lajos, Alváry Lőrinc – ének, ismeretlen énekkar, Wanda Luzzato – zongora)
1937. V. 29. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – a Hunyadi János 9. honvéddalozozred zenekara – magyar művek – asztalzene a Horthy Miklós tiszteletére rendezett díszbéd alatt
1937. VI. 5. Szeged, Hungária Szálló – Szegedi Kamarazenekar – az Alföldi Utazók és Kereskedők Egyesülete jubiláris estje – Händel: Concerto grosso, Volkmann: F-dúr szerenád, Fricsay: Négy orosz népdalfeldolgozás, Király-König Péter, Bárdos, Verdi kórusművek (Szeged Város Énekkar Egyesület)
1937. VII. 31. Szegedi Szabadtéri Játékok – **Madách: Az ember tragédiája** (Kiss Ferenc, Tőkés Anna, Törzs Jenő) (Ádám, Éva. Lucifer) Fricsay kísérezzenéjével
1937. VIII. 1. Szegedi Szabadtéri Játékok – Kacsoh: János vitéz (Palló Imre, Orosz Júlia, Kiss Ferenc, Gózon Gyula, Szabó Ilonka) bemutató
1937. VIII. 7. Szegedi Szabadtéri Játékok – **Herczeg Ferenc: Bizánc** (Táray Ferenc, Tőkés Anna, Kiss Ferenc) (Konstantin, Iréne, Giustiniani) Ránki György kísérezzenéjével
1937. VIII. 8. Szegedi Szabadtéri Játékok – Madách: Az ember tragédiája – mint VII. 31.
1937. VIII. 9. Szegedi Szabadtéri Játékok – Kacsoh: János vitéz – mint VIII. 1.
1937. VIII. 11. Szegedi Szabadtéri Játékok – Herczeg: Bizánc – mint VIII. 7.
1937. VIII. 12. Szegedi Szabadtéri Játékok – Kacsoh: János vitéz – mint VIII. 1.
1937. VIII. 14. Szegedi Szabadtéri Játékok – Madách: Az ember tragédiája – mint VII. 31.
1937. VIII. 15. Szegedi Szabadtéri Játékok – Herczeg: Bizánc – mint VIII. 7.
1937. XII. 9. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Csajkovszkij: VI. szimfónia, I. (b-moll) zongoraverseny, 1812 nyitány (Sándor György – zongora)
1937. XII. 14. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – a Szegedi Filharmonikus Egyesület tagjaiból alakult zenekar – Férfikari hangverseny – Wagner, Brahms, Király-König, Hegár, Verdi, Bárdos kórusművek; Freibeszer János: Sursum corda-nyitány, ifj. J. Strauss: Mesél a bécsi erdő - keringő (Szeged Város Énekkar Egyesület, Szegedi Vonósnégyes)

1936. II. 27. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szeged Város Énekkari Egyesület - Liszt hangverseny (Gróf Kató, Simkó Mária, Szávics Etelka – zongora)
1936. III. 22. de. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Fricsay: Mise C-dúrban – ősbemutató, Siklós Albert: Magyar preludium és fuga, Boccherini: Gordonkaverseny, Beethoven: F-dúr románc, Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok – nyitány (Bernáth Margit, Cholnoky Margit, dr. Jobba Fülöpné, T. Szent-Tamássy Alma, Badacsonyi Ferenc, Fodor László, Kertész Lajos – ének, Benedetto Mazzacurati – gordonka, Székesegyházi Énekkar)
1936. IV. 28. Szeged, városi zeneiskola – két Fricsay Ferenc dal (Cholnoky Margit – ének, Fricsay Ferenc – zongora)
1936. V. 5. Szeged – Szeged Város Énekkar Egyesület bemutatkozó díszhangversenye – Beethoven, Király-König Péter, Kodály, Demény Dezső, Fígedy-Fichler Sándor, Liszt, Heinrich Esser, Sztojanovits Jenő, ifj. Johann Strauss kórusművei, Mozart: Szóktetés a szerájból – nyitány, d-moll zongoraverseny (Solymos Péter – zongora, Hunyadi János 9. honvéddalozozred kiegészített zenekara)
1936. V. 18. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szeged Város Énekkar Egyesület díszhangversenye – műsor, mint V.5. (Gál Károly – zongora, Baktai Mihály – hegedű, Hunyadi János 9. honvéddalozozred kiegészített zenekara)
1936. VIII. 14. Szegedi Szabadtéri Játékok – **Kacsoh: János vitéz** (Palló Imre, Réthy Eszter, Kiss Ferenc, Gózon Gyula, Halász Gitta) (Jancsi, Iluska, Bagó, A francia király, A királylány) Fricsay első vezénylése a Szabadtéri Játékokon
1936. VIII. 15. de. Szeged, Klauzál tér – a Hunyadi János 9. honvéddalozozred zenekara – Erkel, Lányi Ernő, Fricsay Richárd művek – térzene, rádióközvetítés
1936. VIII. 15. Szegedi Szabadtéri Játékok – Kacsoh: János vitéz – mint VIII. 14.
1936. VIII. 16. Szegedi Szabadtéri Játékok – Kacsoh: János vitéz – mint VIII. 14.
1936. X. 25. Szeged – ismeretlen zenekar – Beethoven: Egmont-nyitány, Csajkovszkij: Hegedűverseny, Hubay: Hejre Kati, Szarka László: Magyar szvit, Liszt: Les préludes, Mozart: 35. (Haffner) szimfónia (Szent-Györgyi Pál – hegedű) évadnyitó koncert
1936. XI. 5. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – ismeretlen zenekar – ismeretlen műsor (Szatmári Tibor – zongora)
1936. XI. 21. Szeged, Fogadalmi templom – egyházzenei hangverseny – Fricsay Ferenc: O suavissime – dal Árpádházi Szent Erzsébetről
1936. XI. 22. Budapest, Zeneakadémia – Magyar Zenekar – Beethoven: 3. Leonóra-nyitány, Mozart: 35. (Haffner) szimfónia, Haydn: Gordonkaverseny, Beethoven: VII. szimfónia (Rejtő Gábor – gordonka)
1936. XI. 29. de. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Grieg: Peeg Gynt – Aase halála (dr. Kun Izidor emlékére), Uhl: Osztrák szvit – két tétel, Haydn: Csellóverseny, Schubert: (?) szimfónia (Kurt Pahlen – karmester, Rejtő Gábor – cselló) Fricsay csak Aase halálát vezényelte
1936. XII. 6. du. Szeged, Katolikus ház – Katolikus Kör advent délutáni koncert – ismeretlen műsor

1939. VIII. 5. Szegedi Szabadtéri Játékok – Voinovich: Magyar passió – mint VII. 28.
1939. VIII. 6. Szegedi Szabadtéri Játékok – Madách: Az ember tragédiája – mint 1938. VII. 31.
1939. VIII. 7. Szegedi Szabadtéri Játékok – A Budapesti Hangverseny Zenekar, a Szegedi Filharmonikusok Zenekara és az egyesített honvédszenekar koncertje – J. Strauss, Bizet, Erkel, Kacsóh, Dienzl Oszkár művek, Csajkovszkij: 1812 nyitány, Weber: Oberon – nyitány, Kodály: Háry János – Intermezzo, Liszt: I. rapszódia (Németh Mária, Halmos János, Lendvay Andor – ének, Végh Sándor – hegedű)
1939. VIII. 11. Szegedi Szabadtéri Játékok – Herczeg: Bizánc – mint VII. 29.
1939. VIII. 12. Szegedi Szabadtéri Játékok – Madách: Az ember tragédiája – mint 1938. VII. 31.
1939. VIII. 14. Szegedi Szabadtéri Játékok – Voinovich: Magyar passió – mint VII. 28.
1939. XI. 13. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Rossini: Olasz nő Algírban – nyitány, Brahms: IV. szimfónia, Bruch: I. (g-moll) hegedűverseny (Csilléry Béla – hegedű)
1939. XII. 5. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – J. Strauss-est (Szabó Ilonka – ének)
1939. XII. 17. du. Budapest, Vigadó – Székesfővárosi Zenekar – Beethoven: Egmont-nyitány, Hegedűverseny, Rajter Lajos: Divertimento, R. Strauss: Don Juan (Csilléry Béla – hegedű) Fricssay első koncertje a Székesfővárosi Zenekarral

1940

1940. I. 3. Budapest, Zeneakadémia – Budapesti Hangverseny Zenekar – Beethoven: III. zongoraverseny, Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Beethoven: IV. zongoraverseny (Aczél Erzsébet – zongora) a Budapesti Hangverseny Zenekar az 1940-ben létrejött Székesfővárosi Zenekar elődje
1940. II. 9. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Beethoven: III. szimfónia, Dohnányi: Változatok egy gyermekdalra, Kodály: Galántai táncok, Liszt: Les préludes (Dohnányi Ernő – zongora) a Filharmonikusok 200. hangversenye
1940. II. 21. Szeged – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Lully: Introduction, Rossini: A sevillai borbély – nyitány, J. Strauss: keringő, Mozart: Exsultate jubilate, Erkel: Hunyadi László – La Grange ária, Mozart: A-dúr zongoraverseny (Gyurkovics Mária – ének, Aczél Erzsébet – zongora)
1940. IV. 3. Szeged, Városi Színház – Városi Színház Zenekara – **Verdi: Rigoletto** (Király Sándor m.v., Palló Imre m.v., Gyurkovics Mária m.v.) (A mantuai herceg, Rigoletto, Gilda) vélhetően Fricssay első operavezénylése
1940. VI. 14. Szeged, Klauzál tér – a Hunyadi János 9. honvédszerezzel zenekara – térzene, rádióközvetítés
1940. VII. 25. Budapest, Állatkert – Székesfővárosi Zenekar – Verdi: Rigoletto (Laczó István, Svéd Sándor, Gyurkovics Mária)
1940. VII. 27. Budapest, Állatkert – Székesfővárosi Zenekar – Romantikus-est – Dvořák: IX. szimfónia, Rachmaninov: II. zongoraverseny, Borogyin: Igor herceg – Polovec táncok (Károlyi Gyula / Julian von Karolyi – zongora)
1940. XII. Szeged – Szádeczky Kardoss Lajos: Erdélyi lakodalom – három képes korrajz, zenéjét összeállította: Fricssay Ferenc (A szegedi egyetem néprajzszakos hallgatói)

1938

1938. III. 2. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Beethoven: I. szimfónia, Mozart: Szerenád, Chopin: zongoraverseny, Boccherini: B-dúr gordonkaverseny (Heddy Dürrer – zongora, Baráti György – gordonka)
1938. IV. 5. Budapest, Zeneakadémia – Magyar Szimfonikus Zenekar – Rossini: A sevillai borbély – nyitány, Beethoven: D-dúr hegedűverseny, Honegger: Pastorale d'été, Schubert – Liszt: Wanderer-fantázia, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Weixelgärtner Egon – zongora)
1938. VII. 23. Szegedi Szabadtéri Játékok – **Madách: Az ember tragédiája** (Lehotay Árpád, Tőkés Anna, Kiss Ferenc) Erkel Gyula kísérezésével
1938. VII. 25. Szegedi Szabadtéri Játékok – Herczeg: Bizánc – mint 1937-ben
1938. VII. 31. Szegedi Szabadtéri Játékok – Herczeg: Bizánc – mint VII. 25.
1938. VIII. 6. Szegedi Szabadtéri Játékok – **Újházi György: István király népe** (Tímár József, Tőkés Anna) (Géza, Athleyda) Losonczy Dezső kísérezésével
1938. VIII. 7. Szegedi Szabadtéri Játékok – Madách: Az ember tragédiája – mint VII. 23.
1938. VIII. 9. Szegedi Szabadtéri Játékok – Újházi: István király népe – mint VIII. 6.
1938. VIII. 11. Szegedi Szabadtéri Játékok – Madách: Az ember tragédiája – mint VII. 23.
1938. VIII. 14. Szegedi Szabadtéri Játékok – Újházi: István király népe – mint VIII. 6.
1938. VIII. 15. Szegedi Szabadtéri Játékok – Herczeg: Bizánc – mint VII. 25.
1938. XII. 12. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Király-König Péter: Víg nyitány, Mozart: d-moll zongoraverseny, Zádor Jenő: Magyar capriccio, Beethoven: VIII. szimfónia (Faragó György – zongora)

1939

1939. II. 5. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Wagner: Lohengrin – a III. felvonás előjátéka, Beethoven: c-moll zongoraverseny, Dukas: A bűvészinas, Beethoven: V. szimfónia (Aczél Erzsébet – zongora)
1939. III. 8. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Mozart: Figaro házassága – nyitány, Glazunov: Hegedűverseny, Mendelssohn: e-moll hegedűverseny (Wanda Luzzato – hegedű)
1939. IV. 16. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok – nyitány, Mozart: D-dúr hegedűverseny, R. Strauss: Don Juan, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Albert Ferenc – hegedű)
1939. VII. 28. Szegedi Szabadtéri Játékok – **Voinovich Géza: Magyar passió** (Lehotay Árpád, Tasnády Ilona, Kiss Ferenc) (Jézus, Mária, Pilátus) a kísérezését Liszt műveiből Lavotta Rezső állította össze
1939. VII. 29. Szegedi Szabadtéri Játékok – Herczeg: Bizánc (Perényi László, Tőkés Anna, Lehotay Árpád)
1939. VII. 30. Szegedi Szabadtéri Játékok – Madách: Az ember tragédiája – mint 1938. VII. 31.

1941. XII. 25. Budapest, Zeneakadémia – ismeretlen zenekar – J. Strauss: A denevér – nyitány, ária, Mesék a bécsi erdőből-keringő, Tavaszi hangok – koncertária, A cigánybáró: két duett, Pizzicato-polka, Perpetuum mobile, A cigánybáró – nyitány, Lagúna Velencében, A denevér – Kacagódal, Kék Duna keringő (Szabó Ilonka, Sárdy János – ének)

1942

1942. I. 5. Szeged, Városi Színház – **Puccini: Bohémélet** (Pataky Kálmán m.v., vendégművészek)

1942. I. 18. de. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Beethoven: VI. szimfónia, Hegedűverseny, II. vagy III. Leonóra-nyitány (Ország Tivadar – hegedű)

1942. I. 26. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Brahms: IV. szimfónia, Rimszkij-Korszakov: Zongoraverseny, R. Strauss: Till Eulenspiegel (Wehner Tibor – zongora)

1942. II. 24. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Dvorák: IX. szimfónia, Wagner: Tannhäuser – nyitány, Csajkovszkij: Hegedűverseny (Zathureczky Ede – hegedű)

1942. III. 15. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Bach: E-dúr hegedűverseny, Mozart: d-moll zongoraverseny, Bach: Kettősverseny, Bach: III. Brandenburgi verseny (Engel Iván – zongora, Wanda Luzzato, Varga Tibor – hegedű) forrás: Magyar Nemzet – lehet, hogy Budapesti Hangversenyzenekar

1942. III. 18. Budapest, Vigadó – Budapesti Hangverseny Zenekar – Csajkovszkij: Olasz capriccio, Zongoraverseny, Dvorák: IX. szimfónia, Dukas: A bűvészinás (Stefáni Imre – zongora) más forrás szerint: Csajkovszkij: 1812 nyitány, az Olasz capriccio helyett

1942. V. 10. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Lully: Balett-szvit, Liszt: I. (Esz-dúr) zongoraverseny, Beethoven: V. szimfónia (Dániel Ernő – zongora)

1942. XI. 8. de. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – (Dr. Csilléry Béla – karmester) Fricssay csak bevezetőt mondott a hangverseny előtt

1942. XI. 20. du. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Beethoven: V. szimfónia, Liszt: I. (Esz-dúr) zongoraverseny, Kodály: Galántai táncok, Liszt: Les préludes (Lászlóffy Margit – zongora) Fricssay Ferenc emlékezete című könyv nem említi a koncertet

1942. XI. 22. de. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – műsor, mint XI. 20. du. – bevezetőt mondott: dr. Tóth Dénes, a „Legjobb vidéki zenekar”díjért kiírt versenypályázat keretében, ezt a koncertet valószínűleg néhány nappal később Budapesten is megismételték

1942. XI. 26. Szeged, Városi Színház – Puccini: Bohémélet (Pataky Kálmán m.v., Maleczky Oszkár m.v., Palló Imre m.v., Koréh Endre m.v., Raffay Erzsébet m.v., Ráskay Gizella m.v.) (Rodolphe, Schaunard, Marcell, Colline, Musette, Mimi)

1942. XI. 30. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Bach: E-dúr hegedűverseny, Beethoven: Hegedűverseny, Brahms: Hegedűverseny, (Telmányi Emil – hegedű)

1941

1941. I. 23. Szeged, Városi Színház – **Puccini: Tosca** (pesti vendégművészekkel)

1941. II. 18. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Olasz operaest Verdi halálának 40. évfordulója alkalmából az Olasz Kulturintézet védnöksége alatt – Rossini, Verdi, Puccini operarészletek (Németh Mária, Laczó István, Csóka Béla, Ignáth Gyula, Deák Pálma – ének)

1941. II. 3. Budapest, Magyar Művelődés Háza – Székesfővárosi Zenekar – Liszt: Tasso, Brahms: D-dúr hegedűverseny, Rimszkij-Korszakov: Seherezáde (Zöldi Sándor – hegedű) lehet, hogy III. 5. és Liszt: Tasso helyett: Viski János: Enigma

1941. III. 11. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Mozart: g-moll szimfónia, Weber: Esz-dúr klarinétverseny, Beethoven: VII. szimfónia (Török Mihály – klarinét)

1941. III. 31. Budapest, Magyar Művelődés Háza – Székesfővárosi Zenekar – Antos Kálmán: Fekete Mária – nyitány, Brahms: Hegedűverseny, Rimszkij-Korszakov: Seherezáde (Zöldy Sándor – hegedű)

1941. IV. 25. Szabadka, szabadtéri hangverseny – a Hunyadi János 9. honvéddalozozred zenekara, összesen 150 főnyi katonazenekar – ismeretlen műsor

1941. VI. 19. Szabadka – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Fricssay: Bácskai induló, Beethoven: I. szimfónia, Dohnányi: Ruralia Hungarica, Liszt: Les préludes, Erkel: Bánk bán – Hazám, hazám, Kodály: Hány János – Toborzó (Palló Imre – ének)

1941. VI. 20. Újvidék – Szegedi Filharmonikus Zenekar – mint VI. 19.

1941. VII. 3. Újvidék – ismeretlen zenekar – Verdi: Rigoletto (N.N., Palló Imre, Gyurkovics Mária)

1941. VIII. 2. Budapest, Károlyi kert (Székesfővárosi Képtár kertje) – Székesfővárosi Zenekar – Lehár-est – Cigányszerelem – nyitány, Éva – keringődal, Pesti nők – nyitány, Cărevics – Volgalal, Friderika – Ó lányka, Pikantériák – keringő, Luxemburg grófja – duett, Éva – nyitány, Giuditte – dal, A mosoly országa – nyitány, Vágyom egy nő után, duett, Arany – ezüst keringő (Szilvássy Margit, Laurisn Lajos – ének)

1941. VIII. 5. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Csajkovszkij: VI. szimfónia, Hegedűverseny, Olasz capriccio (Garai György – hegedű)

1941. XI. 5. Szeged, Városi Színház – **Lehár: A mosoly országa** (ismeretlen szereposztás)

1941. XI. 9. Szeged, Belvárosi mozi nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Csajkovszkij: Szláv induló, Hegedűverseny, IV. szimfónia (Jancsin Ferenc – hegedű)

1941. XI. 15. Szeged, Városi Színház – **J. Strauss: A cigánybáró** (ismeretlen szereposztás)

1941. XI. 21. Szeged, Városi Színház – **Schubert – Berté: Három a kislány** (ismeretlen szereposztás)

1941. XI. 26. Budapest, Vigadó – Budapesti Hangverseny Zenekar – Csajkovszkij: 1812 nyitány, Hegedűverseny, VI. szimfónia (Barabás Lídia – hegedű) ez a Budapesti Hangverseny Zenekar nem azonos a korábbival, mely 1940-től Székesfővárosi Zenekar néven működött

1941. XII. 3. Szeged – ismeretlen zenekar – Mozart, Willy Burkhard, Schönberg művek – a Berliini Opera táncsoportjának vendégjátéka

1943. VIII. 14. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Lehár: A víg özvegy – keringő, Intermezzo, Luxemburg grófia – dal, kettős, A mosoly országa – részletek, Arany és ezüst keringő, J. Strauss: A királylány csipkekendője – nyitány, A cigánybáró – részletek, Déli rózsák – keringő, Tere-fere polka, A cigánybáró – nyitány (Szalay Eszter, Nagypál László – ének) rádióközvetítés
1943. VIII. 17. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Mozart: Szöktetés a szerájból – nyitány, tenorária, szopránária, kettős, Don Giovanni – nyitány, tenorária, A varázsfuvola – szopránária, nyitány, Rossini: A sevillai borbély – két ária, Olasz nő Algírban – nyitány, Puccini: Bohémélet – az I. felvonás fináléja (Páka Jolán, Pataky Kálmán – ének)
1943. IX. 29. Szeged, Városi Színház – Madách: Az ember tragédiája (Ladányi Ferenc, Petur Ilka, Szegedi Szabó István) Fricsay kísérezeneje, évadnyitó előadás
1943. X. 18. Szeged, Városi Színház – Puccini: Bohémélet (Megyesi Pál, N.N., N.N., Sallay Margit, Baumgartner Margit) az önálló opera együttes első premierje
1943. X. 25. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Bach: h-moll szvit, Haydn: C-dúr oboaverseny, Hans Sommer: Gordonkaverseny, Csajkovszkij: Vonósszerenád (Tibay Zoltán – gordonka, Lajos István – oboa) kamaraest
1943. XI. 3. Szeged, Városi Színház – **Shakespeare: Szentivánéji álom** – Mendelssohn kísérezeneje (Sághy István, Isaszeghy Kornélia) – 10 előadást tartottak
1943. XI. 7. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Kozáry István: Bálint-szvit, Mozart: Koronázási mise – részlet, Bartók: Két portré, Smetana: Moldva (Sághy Andrea – ének, Dohnányi Ernő – zongora)
1943. XI. 21. Budapest, Vigadó – Székesfővárosi Zenekar – Tóth Dénes: Ádám, hol vagy? – szimfonikus megnyitó – ősbemutató, Ravel: Versenymű zongorára és zenekarra – budapesti bemutató, Bartók: Két portré, Stravinsky: I. szvit, Muszorgszkij: Egy éj a kopár hegyen (Szegedi Ernő – zongora)
1943. XII. 5. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Liszt: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: V. szimfónia, Muszorgszkij: Egy éj a kopár hegyen (Böszörményi Nagy Béla – zongora) a plakáton Szegedi Szimfonikus Egyesület zenekara szerepel

1944

1944. I. 4. Szeged, Városi Színház – **Verdi: Az álarcosbál** (Megyesi Pál, Palló Imre m.v., Sallay Margit) (Riccardo, René, Amelia)
1944. II. 2. du. Pécs, Városi Színház – Puccini: Bohémélet – a Szegedi Városi Színház vendégjátéka (ismeretlen szereposztás)
1944. II. 2. Pécs, Városi Színház – Puccini: Bohémélet – a Szegedi Városi Színház vendégjátéka (ismeretlen szereposztás)
1944. II. 13. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Brahms: Kettősverseny, II. szimfónia (Zathureczky Ede – hegedű, Kerpely Jenő – zongora)
1944. II. 25. Budapest, Vigadó – Székesfővárosi Zenekar – Brahms: II. szimfónia, Dohnányi: Változatok egy

1942. Budapest – Székesfővárosi Zenekar – Hubay: Csárdajelenetek, no.2. (Telmányi Emil – hegedű) lemezfelvétel (Radiola, Danacord)
1942. XII. 16. Szeged, Városi Színház – J. Strauss: A denevér (ismeretlen szereposztás)
1942. XII. 21. Szeged, Városi Színház – **Verdi: Aida** (N.N., Laczó István m.v., Koréh Endre m.v., Németh Mária m.v., Palló Imre m.v.) (Amneris, Radames, Ramfis, Aida, Amonasro)

1943

1943. II. 1. du. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Kodály: Budavári Te Deum, Jézus és a kufárok, Beethoven: IX. szimfónia (Péter József – karnagy, Ráskay Gizella, Solymossy Margit, Kertész Lajos, Littasy György – ének, Budapesti Kórus) a Kodály műveket a megbetegedett Bárdos Lajos helyett Péter József vezényelte
1943. II. 2. de. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – mint II. 1. du
1943. II. 10. Szeged, Városi Színház – **Verdi: Traviata** (ismeretlen szereposztás)
1943. II. 27. du. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – a Magyar Rádió kívánsághangversenye – szegedi és fővárosi művészek, Fricsay mellett Török Emil is vezényelt, élő rádióadás
1943. III. 4. Budapest, Vigadó – Budapesti Hangverseny Zenekar – Csajkovszkij: V. szimfónia, Diótörő-szvit, Hegedűverseny (Zathureczky Ede – hegedű)
1943. III. 9. Szeged – ismeretlen zenekar – Felsővárosi Ifjúsági Egyesület hangversenye – Puccini, Verdi, Mascagni áriák, Dell Aqua, Joseph Strauss dalok, Erkel: Hunyadi László – nyitány, Mascagni: Parasztbecsület – Intermezzo, Schubert: VIII. szimfónia, Berlioz: Rákóczi induló (T. János Elvira, Giovanni Breviario – ének)
1943. III. 17. Szeged, Városi Színház – Lehár: A mosoly országa (ismeretlen szereposztás)
1943. IV. 2. Szeged, Városi Színház – **Rossini: A sevillai borbély** (Pataky Kálmán m.v., Maleczky Oszkár m.v., Gyurkovics Mária m.v., Koréh Endre m.v., N.N.) (Almaviva, Bartolo, Rosina, Basilio, Figaro)
1943. IV. 11. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Brahms: Variációk egy Haydn témára, Beethoven: VII. szimfónia, V. zongoraverseny (Károlyi Gyula – zongora)
1943. IV. 15. Szeged, Városi Színház – **Mozart: Szöktetés a szerájból** (vendégművészekkel)
1943. IV. 21. Szeged, Városi Színház – Verdi: Rigoletto (vendégművészekkel)
1943. V. 2. Szeged, Városi Színház – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Rossini: Olasz nő Algírban – nyitány, Beethoven: I. szimfónia, Hegedűverseny, Bartók: Magyar parasztdalok (Lengyel Gabriella – hegedű)
1943. V. 9. du. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Lully: Balett-szvit, Mozart: G-dúr hegedűverseny, Brahms: Változatok egy Haydn-témára, Bartók: Magyar parasztdalok, Berlioz: Római karnevál – nyitány (Lengyel Gabriella – hegedű)
1943. VIII. 12. Budapest, Fővárosi Képtár, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Bartók: Magyar parasztdalok, Csajkovszkij: Hegedűverseny, Dvorák: V. szimfónia (Jancsin Ferenc – hegedű)

1945. VI. 11. Magyar Állami Operaház – Bajcsy-Zsilinszky Endre szoborbizottság emlékünnepeye – Fricssay a Himnusz és Erkel: Hunyadi Lászlójának gyászindulóját vezényelte
1945. VI. 12. Magyar Állami Operaház – **Rossini: A sevillei borbély** (Pataky Kálmán, Maleczky Oszkár, Páka Jolán, Kálmán Oszkár, Palló Imre)
1945. VI. 19. Magyar Állami Operaház – **Bizet: Carmen** – új betanulásban (Járay József, Fodor János, Németh Anna, Orosz Júlia) (Don José, Escamillo, Carmen, Micaela)
1945. VI. 21. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen – mint VI. 19.
1945. VI. 23. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillei borbély (Pataky Kálmán, Maleczky Oszkár, Gábor Zsuzsa, Kálmán Oszkár, Palló Imre)
1945. VI. 26. Budapest, Fővárosi Képtár kertje (Károlyi kert) – Székesfővárosi Zenekar – Mozart: Egy kis éji zene, G-dúr hegedűverseny, Szabó Ferenc: Lírai szvit, Mozart: 35. (Haffner) szimfónia (Pallagi János – hegedű)
1945. VI. 29. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Halmos János, Fodor János, Németh Anna, Raskó Magda)
1945. VII. 1. Magyar Állami Operaház – **J. Strauss: A denevér** – új betanulásban (Sárdy János, Osváth Júlia, Orosz Júlia, Palló Imre) (Eisenstein, Rosalinda, Adél, Falke)
1945. VII. 4. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Sárdy János, Osváth Júlia, Orosz Júlia, Reményi Sándor)
1945. VII. 5. Budapest, Fővárosi Képtár kertje – Székesfővárosi Zenekar – „Út a remekműhöz” – Bach: III. Brandenburgi verseny, Vivaldi: h-moll concerto grosso, Haydn: 101. (Az óra) szimfónia (Garay György, Zöldy Sándor, Rényi Albert, Hofmann Adrienne – hegedű) bevezeti: Szabolcsi Bence
1945. VII. 7. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen – mint VI. 19.
1945. VII. 10. Magyar Állami Operaház – Díszelőadás, a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság ünnepi estje - Fricssay a Galántai táncokat vezényelte
1945. VII. 11. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Sárdy János, Szilvássy Margit, Raffay Erzs, Reményi Sándor)
1945. VII. 14. Budapest, Fővárosi Képtár kertje – Székesfővárosi Zenekar – J. Strauss: nyitányok, keringők, áriák, kettősök (Páka Jolán, Udvardy Tibor – ének)
1945. VII. 15. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér – mint VII. 4.
1945. VII. 17. Magyar Állami Operaház – Ünnepi orosz-magyar bajtársi katonahangverseny – Fricssay a Hunyadi László nyitányát vezényelte
1945. VII. 24. Budapest, Fővárosi Képtár kertje – Székesfővárosi Zenekar – Tóth Dénes: Andante és allegro, Saint-Saëns: Gordonkaverseny, Brahms: II. szimfónia (Banda Ede – gordonka)
1945. VIII. 2. Budapest, Fővárosi Képtár kertje – Székesfővárosi Zenekar – „Út a remekműhöz” – Beethoven: IX. szimfónia (Warga Lívia, Basilides Mária, Pataky Kálmán, Jámbor László, Liszt Ferenc Kórus) bevezeti: Szabolcsi Bence
1945. VIII. 7. Budapest, Fővárosi Képtár kertje – Székesfővárosi Zenekar – Weber: A bűvös vadász – nyitány, Dvorák: Gordonkaverseny, Beethoven: V. szimfónia (Varga Pál – gordonka)

- gyermekdalra, Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok – nyitány (Wehner Tibor – zongora)
1944. III. 2. Budapest – Budapesti Hangverseny Zenekar – Mendelssohn: Szentivánéji álom – szvit, Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia, Schumann: Zongoraverseny (László Ervin – zongora)
1944. III. 4. Budapest, Magyar Művelődés Háza – Puccini: Bohémélet – a Szegedi Városi Színház vendégjátéka (ismeretlen szereposztás)
1944. III. 7. Budapest, Vigadó – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Bach: h-moll szvit, Mozart: Esz-dúr szimfónia, Weber: Klarinétverseny, Kodály: Galántai táncok, Sibelius: Finlandia (Török Mihály – klarinét) a Szegedi Filharmonikus Zenekar budapesti vendégjátéka, rádióközvetítés, híradófelvétel
1944. III. 13. Szeged, Tisza Szálló nagyterme – Szegedi Filharmonikus Zenekar – Ravel: Introduction et allegro, Debussy: Két tánc, Albert Roussel: Szimfonieta, Haydn: 101. (Az óra) szimfónia (Molnár Anna – zongora) kamarakonzert, Fricssay utolsó szegedi fellépése
1944. III. 22. Budapest, Vigadó – Budapesti Hangverseny Zenekar – Mozart: Don Juan – nyitány, Alleluja, A pásztor király – ária, c-moll zongoraverseny (Gyurkovics Mária – ének, Barbara Issakides – zongora)

1945

1945. II. 15. Budapest, Magyar Színház – Székesfővárosi Zenekar – a Kommunista Párt rendezvénye – műsor ismeretlen, Fricssay és Somogyi Vilmos felváltva vezényeltek
1945. II. 16. Budapest, Magyar Színház – Székesfővárosi Zenekar – mint II. 15.
1945. II. 23. Magyar Állami Operaház, alsó ruhatár – Hangverseny – Fricssay az Igor herceg (Székely Mihály) és Massenet Manonjának (Sárdy János) egy-egy áriáját vezényelte első operaház koncertjén
1945. IV. 7. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Smetana: Moldva, Csajkovszkij: Hegedűverseny. Rimszkij-Korszakov: Seherezáde (Magyar Tamás – hegedű) az első hivatalos koncert 1945-ben
1945. IV. 26. Magyar Állami Operaház – **Verdi: Traviata** (Osváth Júlia, Udvardy Tibor, Palló Imre) (Violetta, Alfréd, Germont), Fricssay első operaházi előadása
1945. V. 2. Magyar Állami Operaház – **Borogyin – Harangozó: Polovec táncok** (Ottrubay Melinda, Patócs Kató, Harangozó Gyula) (Polovec asszony, Harcos, Lány)
1945. V. 6. *de.* Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Smetana: Az eladott menyasszony – nyitány, Mendelssohn: e-moll hegedűverseny, Dvorák: IX. szimfónia (Lengyel Gabriella – hegedű)
1945. V. 12. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata – mint IV. 26.
1945. V. 22. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata – mint IV. 26.
1945. V. 31. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Udvardy Tibor, Virágos Mihály)
1945. VI. 1. Újpesti Városi Színház – Rossini: A sevillei borbély – Budapesti Hangversenyzenekar, operaház szolisták és énekkar, szereposztás ismeretlen
1945. VI. 10. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Szabó: Lírai szvit – magyarországi bemutató

1945. XII. 1. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Járay József, Maleczky Oszkár, Palló Imre, Kálmán Oszkár, Szilvássy Margit, Balázsfalvy Margit)
1945. XII. 3. Magyar Állami Operaház – Bartók gyászünnepély – Mozart: Gyászzene, Bartók: Az ideális – a Két portréból, Elmúlt időkől – férfikar, Gyászinduló Op. 12. – Divertimento II. tétel, Ady dalok, Cantata profana (Basilides Mária, Rösler Endre, Jámbor László – ének, Kósa György – zongora, Zathureczky Ede – hegedű, Liszt Ferenc kórus) Fricsay a Gyászindulót vezényelte, a többi számot Somogyi László, Szőke Tibor és Ferencsik János
1945. XII. 14. Magyar Állami Operaház – **Wolf-Ferrari: Susanne titka** – felújítás (Maleczky Oszkár, Osváth Júlia, Angyal Nagy Gyula) (Gil gróf, Susanne, Sante)
1945. XII. 16. de. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Haydn: Krisztus hét szava a keresztfán, Beethoven: IX. szimfónia (Balázsfalvy Margit, Basilides Mária, Pataky Kálmán, Jámbor László, Budapesti Kórus)
1945. XII. 16. Magyar Állami Operaház – **Verdi: Rigoletto** (Járay József, Palló Imre, Gábor Zsuzsa)
1945. XII. 18. Magyar Állami Operaház – Wolf-Ferrari: Susanne titka – mint XII. 14.
1945. XII. 20. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Laczó István, Fodor János, Németh Anna, Relle Gabriella)
1945. XII. 25. Magyar Állami Operaház – Wolf-Ferrari: Susanne titka – mint XII. 14.
1945. XII. 29. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Laczó István, Palló Imre, Páka Jolán)
1945. XII. 31. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér – mint X. 20.

1946

1946. I. 1. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Nagypál László, Maleczky Oszkár, Palló Imre, Székely Mihály, Raffay Erzs, Dobay Lívia)
1946. I. 3. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Mozart: Serenata notturna, Fuvolaverseny, G-dúr hegedűverseny, g-moll szimfónia (Ákos Ferenc, Horvay Erzsébet, Végh Sándor – hegedű, Lukács Pál – brácsa, Bonyhádi József – nagybőgő, Brunovszky József - fuvola)
1946. I. 6. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Sárdy János, Szilvássy Margit, Raffay Erzs, Reményi Sándor)
1946. I. 9. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen – mint XII. 20.
1946. I. 10. Magyar Állami Operaház – Wolf-Ferrari: Susanne titka – mint XII. 14.
1946. I. 16. Magyar Állami Operaház – Puccini: Tosca (Walter Rózsi, Halmos János, Maleczky Oszkár)
1946. I. 18. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Relle Gabriella, Raffay Erzs, Reményi Sándor)
1946. I. 24. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér – mint X. 20.
1946. I. 27. de. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Laczó István, Jámbor László, Németh Anna, Relle Gabriella)
1946. I. 27. Magyar Állami Operaház – Wolf-Ferrari: Susanne titka – mint XII. 14.
1946. II. 1. Magyar Állami Operaház – **Erkel: Himnusz, Bánk bán** (Palánkay Klára, Rösler Endre, Palló Imre, Osváth Júlia, Székely Mihály, Fodor János) (Gertrud, Ottó, Bánk bán, Melinda, Tiborc, Petur)

1945. VIII. 26. Budapest, Városliget, Vajdahunyad vára – Székesfővárosi Zenekar – Sétahangverseny – Beethoven: VII. szimfónia, J. Strauss: A denevér – nyitány, Egy éj Velencében – intermezzo, Kék Duna keringő, Tere-fere polka
1945. VIII. 28. Budapest, Fővárosi Képtár kertje – Székesfővárosi Zenekar – Beethoven: VII. szimfónia, Hegedűverseny, III. Leonóra nyitány (Lengyel Gabriella – hegedű)
1945. IX. 6. Csepel, Weiss Manfréd Sportcsarnok – a Magyar Állami Operaház munkáslőadása – Rossini: A sevillai borbély (Rösler Endre, Komáromy Pál, Páka Jolán, Maleczky Oszkár, Palló Imre)
1945. IX. 9. Budapest, Kálvária tér – Székesfővárosi Zenekar – Sétahangverseny – Beethoven: V. szimfónia, J. Strauss: A denevér – nyitány, Kék Duna keringő, Tere-fere polka
1945. IX. 30. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér – az Újságírók nyugdíjintézete javára (Rösler Endre, Relle Gabriella, Raffay Erzs, Reményi Sándor)
1945. X. 9. Magyar Állami Operaház – **Puccini: Bohémélet** (Nagypál László, Maleczky Oszkár, Jámbor László, Székely Mihály, Osváth Júlia, Orosz Júlia)
1945. X. 11. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Rösler Endre, Maleczky Oszkár, Gábor Zsuzsa, Székely Mihály, Palló Imre)
1945. X. 16. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Nagypál László, Maleczky Oszkár, Palló Imre, Székely Mihály, Szilvássy Margit, Orosz Júlia)
1945. X. 20. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Osváth Júlia, Orosz Júlia, Reményi Sándor)
1945. X. 21. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Purcell: Szvit a Szentivánéji álomból, Beethoven: I. szimfónia, Brahms: Kettősverseny, R. Strauss: Till Eulenspiegel (Szervánszky Péter – hegedű, Kerpely Jenő – cselló)
1945. XI. 3. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Rösler Endre, Maleczky Oszkár, Páka Jolán, Székely Mihály, Palló Imre)
1945. XI. 4. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Laczó István, Fodor János, Németh Anna, Raskó Magda)
1945. XI. 9. Budapest, Fővárosi Könyvtár – Székesfővárosi Zenekar – Megnyitó hangverseny – Erkel: Himnusz, Mozart: Egy kis éji zene
1945. XI. 12. Magyar Állami Operaház – **Puccini: Tosca** (Rigó Magda, Járay József m.v., Maleczky Oszkár) (Tosca, Cavaradossi, Scarpia)
1945. XI. 15. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Mendelssohn: e-moll hegedűverseny. Beethoven: Hegedűverseny, Csajkovszkij: Hegedűverseny (dr. Szentgyörgyi Pál – hegedű)
1945. XI. 16. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Járay József m.v., Fodor János, Németh Anna, Raskó Magda)
1945. XI. 18. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Sárdy János, Maleczky Oszkár, Raffay Erzs, Székely Mihály, Palló Imre)
1945. XI. 19. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Nagypál László, Maleczky Oszkár, Csóka Béla, Kálmán Oszkár, Szilvássy Margit, Relle Gabriella)
1945. XI. 29. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – J. Strauss-est (Páka Jolán, Udvardy Tibor – ének)

1946. III. 29. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillei borbély (Angyal Nagy Gyula, Maleczky Oszkár, Ladányi Ilona, Koréh Endre, Palló Imre)

1946. III. 30. Magyar Állami Operaház – **Flotow: Márta** (Orosz Júlia, Birkás Lilian, Rösler Endre, Reményi Sándor) (Lady, Nancy, Lyonel, Plumkett)

1946. III. 31. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Megyesi Pál, Fodor János, Németh Anna, Balázsfalvy Margit)

1946. IV. 3. Magyar Állami Operaház – Kodály: Háry János – mint III. 22.

1946. IV. 4. Magyar Állami Operaház – Díszelőadás Magyarország felszabadulásának évfordulóján. A műsorból a Bánk bán I. felvonását vezényelte Fricsey (Palánkay Klára, Udvardy Tibor, Palló Imre, Osváth Júlia, Fodor János)

1946. IV. 6. Budapest, Fészek klub – Székesfővárosi Zenekar – Díszhangverseny a klub újjáépítése alkalmából – Mozart: Divertimento, Beethoven: F-dúr románc, Mozart áriák, Weiner: Divertimento (Raskó Magda, Székely Mihály – ének) – Somogyi Lászlóval felváltva vezényletek

1946. IV. 9. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Hovanscsina (Fodor János Nagypál László, Závodszy Zoltán, Jámbor László, Székely Mihály, Németh Anna)

1946. IV. 10. Magyar Állami Operaház – Flotow: Márta – mint III. 30.

1946. IV. 12. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto – mint III. 24.

1946. IV. 15. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillei borbély (Rösler Endre, Maleczky Oszkár, Gábor Zsuzsa, Koréh Endre, Palló Imre)

1946. IV. 16. Budapest, Magyar Rádió – Székesfővárosi Zenekar – Christian Bach: Szimfónia, Járdányi: Szimfónia, Weiner: Concerto (Jámbor Ági – zongora)

1946. IV. 17. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Hovanscsina – mint IV.9.

1946. IV. 24. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Laczó István, Jámbor László, Gyurkovics Mária)

1946. IV. 25. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Hovanscsina (Fodor János, Nagypál László, Závodszy Zoltán, Farkas Sándor, Koréh Endre, Németh Anna)

1946. IV. 30. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Dinu Baldescu m.v., Mihail Arnautu m.v., Maria Moreanu m.v., Raskó Magda)

1946. V. 2. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Mihail Stirbey m.v., Stefanescu Goanga m.v., Arta Florescu m.v.)

1946. V. 4. Magyar Állami Operaház – **Verdi: Otello** (Emil Martinescu m.v., Mihail Arnautu m.v., Dora Massini m.v.) (Otello, Jago, Desdemona)

1946. V. 7. Magyar Állami Operaház – Puccini: Tosca (Walter Rózsi, Udvardy Tibor, Maleczky Oszkár)

1946. V. 8. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Laczó István, Palló Imre, Gyurkovics Mária)

1946. V. 11. Magyar Állami Operaház – Kodály: Háry János – mint III. 22.

1946. V. 12. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Partizán Szövetség hangversenye – Erkel: Himnusz, Berlioz: Rákóczi induló – Endre Bélával felváltva vezényeltek

1945. V. 15. Budapest, Magyar Rádió – Székesfővárosi Zenekar – Kókai: Szvit, Bartók: Divertimento

1946. V. 16. Magyar Állami Operaház – Verdi: Otello (Laczó István, Palló Imre, Warga Lívía)

1946. II. 7. Magyar Állami Operaház – **Muszorgszkij: Hovanscsina** (Fodor János, Nagypál László, Rösler Endre, Palló Imre, Székely Mihály, Németh Anna) (Hovanszkij, Andrej, Golicin, Saklovityij, Doszifej, Márfa)

1946. II. 8. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Nagypál László, Kassay János, Jámbor László, Kálmán Oszkár, Horányi Karola, Relle Gabriella)

1946. II. 9. Magyar Állami Operaház – Puccini: Tosca (Walter Rózsi, Laczó István, Maleczky Oszkár) Rigoletto helyett

1946. II. 10. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Jemnitz: Prelúdium és fuga, Dvorák: Gordonkaverseny, Beethoven: V. szimfónia (Starker János – gordonka)

1946. II. 16. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen – mint XI. 4.

1946. II. 17. *de.* Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Nagypál László, Maleczky Oszkár, Jámbor László, Székely Mihály, Osváth Júlia, Balázsfalvy Margit)

1946. II. 24. *de.* Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Nagypál László, Maleczky Oszkár, Jámbor László, Kálmán Oszkár, Osváth Júlia, Dobay Lívía)

1946. III. 3. Budapest, Magyar Rádió – Székesfővárosi Zenekar – Telemann: Don Quijote-szvit, Bartók: Két portré, R. Strauss: Till Eulenspiegel

1946. III. 5. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillei borbély (Rösler Endre, Maleczky Oszkár, Raffay Erzs, Székely Mihály, Palló Imre)

1946. III. 7. Magyar Állami Operaház – Borogyin – Harangozó: Polovec táncok – mint 1945. V. 2.

1946. III. 10. *de.* Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Mendelssohn: Szentivánéji álom, Weiner: Concerto, Schubert: VII. szimfónia (Jámbor Ági – zongora)

1946. III. 10. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Megyesi Pál, Maleczky Oszkár, Jámbor László, Kálmán Oszkár, Osváth Júlia, Balázsfalvy Margit)

1946. III. 11. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Hovanscsina (Fodor János, Nagypál László, Závodszy Zoltán, Palló Imre, Székely Mihály, Németh Anna)

1946. III. 12. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Ünnepi jugoszláv-magyar hangverseny – Bartók: Táncszvit, Stevan Hristić: Az ohridi tó legendája, Josip Slavenski: Balkanofonija, Kodály: Galántai táncok – az első két számot Somogyi László, a második kettőt Fricsey vezényelte

1946. III. 14. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Magyar Írók Szövetsége márciusi estje – Erkel: Himnusz, Kodály: Galántai táncok, Berlioz: Rákóczi induló – Somogyi Lászlóval felváltva vezényeltek

1946. III. 17. *de.* Magyar Állami Operaház – Erkel: Bánk bán (Palánkay Klára, Rösler Endre, Palló Imre, Osváth Júlia, Koréh Endre, Fodor János)

1946. III. 22. Magyar Állami Operaház – **Kodály: Háry János** (Palló Imre, Nagy Izabella m.v., Némethy Ella, Dósa Mária, Maleczky Oszkár) (Háry, Örzse, A császárné, Mária Lujza, Marci bácsi)

1946. III. 24. *de.* Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Csajkovszkij: 1812 nyitány, Hegedűverseny, VI. szimfónia (Lengyel Gabriella – hegedű, I. honvéd gyalogezred fúvószenekara)

1946. III. 24. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Laczó István, Jámbor László, Páka Jolán)

1946. X. 13. Magyar Állami Operaház – Borogyin – Harangozó: Polovec táncok (Kálmán Etelka, Csinády Dóra, Harangozó Gyula)
1946. X. 18. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Páka Jolán, Udvardy Tibor, Jámbor László)
1946. X. 19. *de.* Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Stravinsky: Petruska-szvit, Mozart: Esz-dúr szimfónia
1946. X. 20. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Händel: F-dúr concerto grosso, Mozart Esz-dúr szimfónia, Stravinsky: Petruska-szvit, Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok – nyitány (Tátrai Vilmos, Rényi Albert – hegedű, Banda Ede - gordonka)
1946. X. 27. *de.* Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Miklóssy Irén, Udvardy Tibor, Virágos Mihály)
1946. X. 27. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Liontas Konstantin m.v., Palló Imre, Páka Jolán)
1946. X. 29. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Liontas Konstantin m.v., Jámbor László, Raffay Erzs)
1946. XI. 5. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Liontas Konstantin m.v., Palló Imre, Raffay Erzs)
1946. XI. 7. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Ch. Bach: F-dúr szimfónia, J. S. Bach: c-moll koncert két zongorára, VI. Brandenburgi verseny, 140. kantáta (Wachet auf) (Báthy Anna, Galsay Ervin – ének, Engel Iván, Antal István – zongora, Budapesti Kórus)
1946. XI. 15. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto – mint XI. 5.
1946. XII. 1. *de.* Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto – mint XI. 5.
1946. XII. 1. Bohémélet – új betanulásban (Fehér Pál, Katona Lajos, Reményi Sándor, Koréh Endre, Osváth Júlia, Neményi Lili)
1946. XII. 7. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet – mint XII. 1.
1946. XII. 15. *de.* Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Páka Jolán, Udvardy Tibor, Jámbor László)
1946. XII. 15. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Reményi Sándor, Kálmán Oszkár, Osváth Júlia, Neményi Lili)
1946. XII. 19. Bécs, Volksoper – a bécsi Staatsoper előadása – **Bizet: Carmen** (Karl Friedrich, Walter Höfermayer, Susanne Muser, Friedl Riegler) Fricsay bemutatkozása a Staatsoper együttesével
1946. XII. 22. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Fehér Pál, Jámbor László, Gyurkovics Mária)
1946. XII. 25. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet – mint XII. 15.
1946. XII. 27. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Liontas Konstantin m.v., Palló Imre, Gyurkovics Mária)
1946. XII. 31. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Neményi Lili, Raffay Erzs, Reményi Sándor)
- 1947** _____
1947. I. 2. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Mozart: Titus kegyelme – nyitány, Szerenád 12 fűvös hangszerre és nagybőgőre, C-dúr zongoraverseny, B-dúr szimfónia (KV. 319) (Böszörményi Nagy Béla – zongora)
1947. I. 5. Budapest, Magyar Rádió – Székesfővárosi Zenekar – Mozart: D-dúr szimfónia, R. Strauss: Don Juan, Wagner: Rienzi – nyitány

1946. V. 19. *de.* Magyar Állami Operaház – Flotow: Márta (Páka Jolán, Tiszay Magda, Rösler Endre, Reményi Sándor)
1946. V. 22. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (szereposztás ismeretlen) műsorváltozás: Otello helyett
1946. V. 24. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Laczó István, Jámbor László, Gábor Zsuzsa)
1946. V. 25. Tatabányai Színház – Székesfővárosi Zenekar – Beethoven: V. szimfónia, J. Strauss: A denevér – nyitány, Kék Duna keringő, Tere-fere polka, Berlioz: Rákóczi induló, Kodály: Hány János – Intermezzo
1946. V. 26. Tatabányai Színház – Székesfővárosi Zenekar – Rossini: A sevillei borbély –részletek (Rösler Endre, Maleczky Oszkár, N.N., Koréh Endre, Palló Imre)
1946. VI. 2. *de.* Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Beethoven: VI. szimfónia, Bartók: Divertimento, Ravel: Bolero
1946. VI. 4. Magyar Állami Operaház – Flotow: Márta (Páka Jolán, Birkás Lilian, Rösler Endre, Reményi Sándor)
1946. VI. 8. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Megyesi Pál, Jámbor László, Gyurkovics Mária)
1946. VI. 14. Flotow: Márta – mint VI. 4.
1946. VI. 18. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Ünnepélyes megnyitó hangverseny – Liszt: Les préludes, Bartók: Táncszvit, Kodály: Budavári Te Deum (Farkas Ilonka, Máthé Jolán, Nagypál László, Koréh Endre, Liszt Ferenc Kórus) Somogyi Lászlóval és Kodály Zoltánnal felváltva vezényeltek
1946. VI. 23. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Sárdy János, Osváth Júlia, Raffay Erzs, Reményi Sándor)
1946. VIII. 1. Budapest, Állatkerti Színpad – ismeretlen zenekar – Bizet: Carmen (Simándy József, Fodor János, Némethy Ella, Raskó Magda)
1946. VIII. 6. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Beethoven: VIII. szimfónia, IX. szimfónia (Báthy Anna, Basilides Mária, Rösler Endre, Rissay Pál, Liszt Ferenc Kórus)
1946. VIII. 10. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – J. Strauss: A denevér – nyitány, Művészelet keringő, A cigánybáró – Barinkay belépője, Pizzicato polka, A denevér – Kakagódal, Császárkeringő, Tere-fere polka, A királyné csipkekendője – nyitány, Kék Duna keringő, Egy éj Velencében – Gondoladal, Mesék a bécsi erdőből, A cigánybáró – kettős, Radeczky induló (Gábor Zsuzsa, Szabó Miklós – ének)
1946. VIII. 17. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Csajkovszkij: VI. szimfónia, Mendelssohn: e-moll hegedűverseny, Rossini: Tell Vilmos – nyitány (Lengyel Gabriella – hegedű)
1946. VIII. 22. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Brahms: Hegedűverseny, Dvorák: Gordonkaverseny, Liszt: Haláltánc (Bächer Mihály – hegedű, Cserfalvi Aliz – zongora, Mihály Andás – gordonka)
1946. IX. 2. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – Beethoven: III. Leonóra nyitány, V. szimfónia, VII. szimfónia
1946. X. 2. Magyar Állami Operaház – Borogyin – Harangozó: Polovec táncok (Patócs Kató, Csinády Dóra, Harangozó Gyula)
1946. X. 3. Magyar Állami Operaház – Borogyin – Harangozó: Polovec táncok – mint X. 2.
1946. X. 7. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Rösler Endre, Palló Imre)
1946. X. 10. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata – mint X. 7.
1946. X. 13. *de.* Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Páka Jolán, Rösler Endre, Jámbor László)

1947. IV. 2. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Losonczy György, Kálmán Oszkár, Osváth Júlia, Dobay Livia)

1947. IV. 9. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Udvardy Tibor, Jámbor László)

1947. IV. 10. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Haydn: 94. (Üstdob) szimfónia, Händel: Rodelinda, Sámson, Belsazar – áriák, Brahms: II. szimfónia (Rösler Endre – ének)

1947. IV. 11. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Alexander Marinkovich m.v., Katona Lajos, Sztanaja Jankovics m.v., Kálmán Oszkár, Osváth Júlia, Anita Mezetova m.v.)

1947. IV. 16. Budapest, Magyar Rádió – Székesfővárosi Zenekar – Dvorák: IX. szimfónia, Bach: C-dúr hegedűverseny (Lengyel Gabriella – hegedű)

1947. IV. 17. Miskolci Nemzeti Színház – Rossini: A sevillai borbély – MÁV Zenekar, operaházi szerezposztás – mint II. 9.

1947. IV. 18. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Simándy József, Losonczy György, Németh Anna, Orosz Júlia)

1947. IV. 20. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Rösler Endre, Galsay Ervin, Gyurkovics Mária, Rissay Pál, Mindszenti Ödön)

1947. IV. 24. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Udvardy Tibor, Palló Imre)

1947. IV. 27. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Rossini: Olasz nő Algírban – nyitány, Viski: Hegedűverseny – ősbemutató, Dvorák: IX. szimfónia (Zathureczky Ede – hegedű)

1947. V. 4. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér – mint I. 28.

1947. V. 8. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Peter Warlock: Capriol – I. szvit, William Walton: Facade – II. szvit, Britten: Variációk, John Ireland: Zongoraszonáta, Kodály: Galántai táncok (Böszörményi Nagy Béla – zongora)

1947. V. 9. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Dinu BalDESCU m.v., Losonczy György, Palánkay Klára, Raskó Magda)

1947. V. 10. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Weber: Oberon – nyitány, Csajkovszkij: Hegedűverseny, Brahms: Hegedűverseny (Ricardo Odnoposoff – hegedű)

1947. V. 11. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Rösler Endre, Galsay Ervin, Gyurkovics Mária, Bencze Miklós, Mindszenti Ödön)

1947. V. 18. de. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Rösler Endre, Galsay Ervin, Pavlánszky Edina, Bencze Miklós, Mindszenti Ödön)

1947. V. 18. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Liontas Konstantin m.v., Palló Imre, Gyurkovics Mária)

1947. V. 27. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Rösler Endre, Jámbor László)

1947. VI. 22. Bécs, Wiener Konzerthaus – Székesfővárosi Zenekar – Bartók: Két portré, Viski János: Hegedűverseny, Dvorák: IX. szimfónia, ráadás: Berlioz: Rákóczi induló (Zathureczky Ede – hegedű)

1947. VI. 29. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – **Verdi: Rigoletto** (Wenko Wenkoff, Georg Oegg, Gyurkovics Mária)

1947. VII. 2. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József m.v., Jámbor László, Gyurkovics Mária)

1947. VII. 10. Budapest, Károlyi kert – Székesfővárosi Zenekar – nyitó hangverseny – mint VI. 22.

1947. I. 12. de. Budapest, Zeneakadémia – Smetana: Moldva, Chopin: I. zongoraverseny, R. Strauss: Till Eulenspiegel, Mendelssohn: IV. (Olasz) szimfónia (Fischer Annie – zongora)

1947. I. 12. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Osváth Júlia, Orosz Júlia, Reményi Sándor)

1947. II. 16. de. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – A Vízművek jubiláris hangverseny – szimfonikus művek – Somogyi Lászlóval és Bródy Tamással felváltva vezényeltek

1947. I. 16. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Reményi Sándor, Kálmán Oszkár, Szilvássy Margit, Orosz Júlia)

1947. I. 26. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Mihail Stirbei m.v., Jámbor László, Gyurkovics Mária)

1947. I. 28. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Neményi Lili, Orosz Júlia, Reményi Sándor)

1947. I. 30. Magyar Állami Operaház – Puccini: Tosca (Dora Massini m.v., Mihail Stirbei m.v., Losonczy György)

1947. I. 31. Magyar Állami Operaház – Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara – A Szociáldemokrata Párt 35. országos kongresszusának megnyitó ünnepsége – Fricsay Beethoven IX. szimfóniájának fináléját vezényelte (Neményi Lili, Németh Anna, Nagypál László, Jámbor László)

1947. II. 8. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Udvardy Tibor, Palló Imre)

1947. II. 9. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély – új betanulásban (Angyal Nagy Gyula, Galsay Ervin, Pavlánszky Edina, Bencze Miklós, Mindszenti Ödön)

1947. II. 13. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér – mint I. 12.

1947. II. 16. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Simándy József, Losonczy György, Anday Piroska m.v., Raskó Magda)

1947. II. 19. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Jámbor László, Littasy György, Osváth Júlia, Dobay Livia)

1947. II. 20. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Simándy József, Losonczy György, Palánkay Klára, Rella Gabriella)

1947. II. 21. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély – mint II. 9.

1947. II. 23. Budapest, Zeneakadémia – ismeretlen zenekar – Vivaldi: Concerto grosso, Viski: Hegedűverseny Mahler: IV. szimfónia (Zathureczky Ede – hegedű)

1947. II. 28. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély – mint II. 9.

1947. III. 1. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet – mint XII. 1.

1947. III. 2. de. Magyar Állami Operaház – Puccini: Tosca (Walter Rózsi, Liontas Konstatin m.v., Losonczy György)

1947. III. 6. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély – mint II. 9.

1947. III. 11. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Simándy József, Losonczy György, Palánkay Klára, Orosz Júlia)

1947. III. 16. de. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély – mint II. 9.

1947. III. 16. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Mihail Stirbei m.v., Katona Lajos, Reményi Sándor, Littasy György, Szilvássy Margit, Neményi Lili)

1947. III. 31. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen – mint II. 13.

1947. XII. 16. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Bartók: Divertimento, Mozart: D-dúr (koronázási) zongoraverseny (KV537), Muszorgszkij: Egy éj a kopár hegyen, Kodály: Psalmus hungaricus (Rösler Endre – ének, Ornella Santoliquido – zongora, Akademie-Kammerchor, Chorvereinigung Staatliche Volksooper) a Psalmus hungaricus osztrák bemutatója
1947. XII. 18. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Rigoletto (Einar Kristjansson, Karl Kamann, Herma Handl)
1947. XII. 20. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József, Palló Imre, Páka Jolán)
1947. XII. 22. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – von Einem: Danton halála (Paul Schöffler, Julius Patzak, Hilde Zadek, Maria Cebotari)
1947. XII. 26. de. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Páka Jolán, Rösler Endre, Palló Imre)
1947. XII. 31. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Neményi Lili, Orosz Júlia, Reményi Sándor)

1948

1948. I. 3. Bécs, Volksooper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Hans Decker, Walter Höfermayer, Lorna Sidney, Friedl Riegler)
1948. I. 6. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Rigoletto (Wenko Wenkoff, Mathieu Ahlersmeyer, Emmy Loose)
1948. I. 7. Bécs, Volksooper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Szemere László, Mathieu Ahlersmeyer, Lorna Sydney, Friedl Riegler)
1948. I. 13. Bécs, Volksooper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen – mint I. 7.
1948. I. 18. de. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Angyal Nagy Gyula, Galsay Ervin, Pavlánszky Edina, Bencze Miklós, Mindszenti Ödön)
1948. I. 20. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – von Einem: Danton halála (Paul Schöffler, Julius Patzak, Hilde Zadek, Alice Ostrowsky)
1948. I. 22. Bécs, Volksooper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Horst Taubmann, Walter Höfermayer, Lorna Sidney, Réthy Eszter)
1948. I. 26. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Aida (Palánkay Klára, Karl Friedrich, Ludwig Weber, Slavka Prochaskova, Jámbor László)
1948. I. 28. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József, Palló Imre, Gyurkovics Mária)
1948. I. 30. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Járay József, Katona Lajos, Reményi Sándor, Koréh Endre, Pavlánszky Edina, Raskó Magda)
1948. II. 3. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Simándy József, Losonczy György, Palánkay Klára, Dobay Lívia)
1948. II. 5. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Aida (Lorna Sidney, Dinu Badescu, Ludwig Weber, Slavka Prochaskova, Giuseppe Taddei)

1947. VII. 11. Budapest, Gázgyár – Székesfővárosi Zenekar – munkáshangverseny – Dvorák: IX. szimfónia, J. Strauss: A denevér – nyitány, Kék Duna keringő, Tere-fere polka
1947. VIII. 6. Salzburg, Festspielhaus – **von Einem: Danton halála** – ősbemutató (Paul Schöffler, Julius Patzak, Thury Gizella, Maria Cebotari) (Danton, Desmoulin, Lucile, Julie) Salzburgi Ünnepi Játékok, Fricsay salzburgi bemutatkozása, rádiófelvétel
1947. VIII. 9. Salzburg, Festspielhaus – von Einem: Danton halála – mint VIII. 6.
1947. VIII. 14. Salzburg, Festspielhaus – von Einem: Danton halála – mint VIII. 6.
1947. VIII. 22. Salzburg, Festspielhaus – von Einem: Danton halála – mint VIII. 6.
1947. VIII. 28. Salzburg, Festspielhaus – von Einem: Danton halála – mint VIII. 6.
(valamikor Mathieu Ahlersmeyer és Horst Taubmann is beállt)
1947. IX. 26. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Fehér Pál, Palló Imre, Gyurkovics Mária)
1947. IX. 30. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Simándy József, Fodor János, Palánkay Klára, Raskó Magda)
1947. X. 3. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Carelli Gábor m.v., Jámbor László)
1947. X. 5. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Neményi Lili, Raffay Erzs, Reményi Sándor)
1947. X. 9. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Berlioz: Római karnevál – nyitány, Bartók: III. zongoraverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Sándor György – zongora)
1947. X. 11. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen – mint IX. 30.
1947. X. 12. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Fehér Pál, Palló Imre, Páka Jolán)
1947. X. 14. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Reményi Sándor, Kálmán Oszkár, Szilvássy Margit, Dobay Lívia)
1947. X. 18. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Páka Jolán, Udvardy Tibor, Palló Imre)
1947. X. 31. Bécs, Volksooper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Karl Friedrich, Walter Höfermayer, Anday Piroska, Réthy Eszter)
1947. XI. 2. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Rigoletto (Dinu Badescu, Karl Kamann, Lisa Della Casa)
1947. XI. 4. Bécs, Volksooper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Dinu Badescu, Karl Kamann, Susanne Muser, Réthy Eszter)
1947. XI. 7. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – **von Einem: Danton halála** – bécsi bemutató (Paul Schöffler, Horst Taubmann, Hilde Zadek, Maria Cebotari)
1947. XI. 10. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Rigoletto (Wenko Wenkoff, Karl Kamann, Maria Cebotari)
1947. XI. 11. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – von Einem: Danton halála – mint XI. 7.
1947. XI. 23. Zürich, operaház – **Verdi: A trubadúr** (N.N., Moór Júlia, N.N., N.N.)
1947. XII. 12. Bécs, Volksooper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Emilio Marinisco, Ferdinand Frantz, Lorna Sidney, Maria Kinasiewicz)

1948. IV. 7. Budapest, Zeneakadémia – az MKOSZ vámszaki csoportjának hangversenye – Vámtisztviselők Zenekara – Rossini: Olasz nő Algírban – nyitány, Mozart: D-dúr hegedűverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Ákos Ferenc – hegedű)
1948. IV. 9. Budapest, Elzett Gyár – Székesfővárosi Zenekar – munkáshangverseny – Mozart: Figaro házassága – nyitány, Egy kis éji zene, Kodály: Galántai táncok, Hacsaturján: Gajane – Kardtánc, J. Strauss: A denevér – nyitány, Kék Duna keringő
1948. IV. 14. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillei borbély (Antonio Madasi m.v., Galsay Ervin, Gina Bernelli m.v., Bencze Miklós, Mindszenti Ödön)
1948. IV. 15. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Hindemith: Metamorfózisok – magyarországi bemutató, Szabó: Lírai szvit, Brahms: IV. szimfónia, Dukas: A bűvészinas
1948. IV. 16. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Antonio Madasi m.v., Jámbor László, Gina Bernelli m.v.)
1948. IV. 18. de. Városi Színház – az Operaház előadása – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Reményi Sándor, Kálmán Oszkár, Pavlánszky Edina, Orosz Júlia)
1948. IV. 20. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Laczó István, Losonczy György, Palánkay Klára, Orosz Júlia)
1948. IV. 22. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Járay József, Palló Imre)
1948. IV. 24. Magyar Állami Operaház – Verdi: Az álarcosbál (Liontas Konstantin, Jámbor László, Relle Gabriella)
1948. IV. 30. Magyar Állami Operaház – **Donizetti: Lammermoori Lucia** – felújítás (Palló Imre, Gyurkovics Mária, Járay József) (Lord Ashton, Lucia, Edgar)
1948. V. 4. Magyar Állami Operaház – Lammermoori Lucia – mint IV. 30.
1948. V. 5. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Carelli Gábor m.v., Katona Lajos, Losonczy György, Kálmán Oszkár, Pavlánszky Edina, Neményi Lili)
1948. V. 12. Bécs, Volksoper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Karl Friedrich, Hans Habietinek, Elena Nikolaidi, Maud Cunitz)
1948. V. 17. Bécs, Volksoper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Todor Mazaroff, Ferdinand Frantz, Elena Nikolaidi, Maud Cunitz)
1948. V. 20. Magyar Állami Operaház – Lammermoori Lucia (Palló Imre, Gyurkovics Mária, Carelli Gábor m.v.) az előadásból maradt rádiófelvétel
1948. V. 21. Budapest, Dreher Sörgyár (Részvény Serfőző) – Székesfővárosi Zenekar – munkáshangverseny – Mozart: Figaro házassága – nyitány, Egy kis éji zene, Kodály: Galántai táncok, J. Strauss: A denevér – nyitány, Kék Duna keringő, Tere-fere polka
1948. V. 23. de. Magyar Állami Operaház – Verdi: Az álarcosbál (Járay József, Jámbor László, Relle Gabriella)
1948. V. 24. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Rigoletto (Hugo Meyer-Welfing, Giuseppe Taddei, Emmy Loose)
1948. V. 31. Magyar Állami Operaház – Lammermoori Lucia – mint V. 20.
1948. VI. 3. Magyar Állami Operaház – Lammermoori Lucia – mint V. 20.

1948. II. 7. Bécs, Volksoper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Szemere László, Ferdinand Frantz, Anday Piroska, Réthy Eszter)
1948. II. 8. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Rigoletto (Dinu Badescu, Mathieu Ahlersmeyer, Emmy Loose)
1948. II. 12. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Aida (Elsa Cavelti, Dinu Badescu, Ferdinand Frantz, Hilde Zadek, Giuseppe Taddei)
1948. II. 14. Bécs, Theater an der Wien – a bécsi Staatsoper előadása – Verdi: Rigoletto (Walther Ludwig, Giuseppe Taddei, Emmy Loose)
1948. II. 18. Bécs, Volksoper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Szemere László, Alois Pernerstorfer, Elsa Cavelti, Friedl Riegler)
1948. II. 19. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto – mint I. 28.
1948. II. 20. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Losonczy György, Koréh Endre, Pavlánszky Edina, Orosz Júlia)
1948. II. 22. de. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Liontas Konstantin, Palló Imre, Páka Jolán)
1948. II. 29. Városi Színház – az Operaház előadása – Bizet: Carmen (Laczó István, Fodor János, Palánkay Klára, Gábory Margit)
1948. III. 4. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József, Giuseppe Taddei m.v., Gyurkovics Mária)
1948. III. 6. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillei borbély (Rösler Endre, Galsay Ervin, Gyurkovics Mária, Bencze Miklós, Giuseppe Taddei m.v.)
1948. III. 7. Magyar Állami Operaház – Bizet: Carmen (Simándy József, Fodor János, Marianna Radev m.v., Orosz Júlia)
1948. III. 8. Magyar Állami Operaház – A Filharmóniai Társaság Zenekarának koncertje – Frank Martin: Petite symphonie concertante, Virgilio Mortari: Concerto vonósnégyesre és zenekarra, Dvořák: IX. szimfónia (Petri Endre – zongora, Mura Péter – csembaló, Rékai Miklós – hárfa, Léner vonósnégyes) Fricsay egyetlen koncertje a zenekarral
1948. III. 21. de. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Losonczy György, Vermes Jenő, Szilvássy Matgit, Neményi Lili)
1948. III. 29. Magyar Állami Operaház – **Verdi: Az álarcosbál** – új betanulás (Liontas Konstantin, Jámbor László, Czanik Zsófia)
1948. III. 30. Budapest, Stühmer Gyár – Székesfővárosi Zenekar – munkáshangverseny – Mozart: Figaro házassága – nyitány, Egy kis éji zene, Kodály: Galántai táncok, J. Strauss: A denevér – nyitány, Hacsaturján: Gajane – Kardtánc, J. Strauss: Kék Duna keringő
1948. IV. 1. Magyar Állami Operaház – Verdi: Az álarcosbál (Liontas Konstantin, Palló Imre, Czanik Zsófia)
1948. IV. 3. Magyar Állami Operaház – Puccini: Bohémélet (Fehér Pál, Katona Lajos, Reményi Sándor, Koréh Endre, Osváth Júlia, Dobay Lívia)
1948. IV. 4. de. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József, Palló Imre, Raffay Erzsé)

1948. XII. 11. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint XI. 18.
1948. XII. 12. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Rossini: Olasz nő Algírban – nyitány, Mendelssohn: IV. (Olasz) szimfónia, Ravel: Introduction et allegro, Dukas: A bűvészinas (Dora Wagner – hárfa) Fricsay első koncertje a zenekarral
1948. XII. 14. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint XI. 18.
1948. XII. 15. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – Beethoven: I. szimfónia, Bartók: Két portré, Csajkovszkij: VI. szimfónia – Fricsay első koncertje a zenekarral
1948. XII. 16. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – mint XII. 15.
1948. XII. 26. de. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József, Jámbor László, Gyurkovics Mária)
1948. XII. 31. Magyar Állami Operaház – J. Strauss: A denevér (Rösler Endre, Néményi Lili, Orosz Júlia, Reményi Sándor)

1949

1949. I. 18. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Szecsődy Irén, Udvardy Tibor, Tóth Lajos)
1949. I. 25. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Gyurkovics Mária, Járay József, Palló Imre)
1949. I. 26. Magyar Állami Operaház – **Muszorgszkij: Borisz Godunov** (Székely Mihály, Angyal Nagy Gyula, Kálmán Oszkár, Nagypál László, Palánkay Klára) (Borisz, Sujszkij, Pimen, Grigorij, Marina)
1949. I. 31. Magyar Állami Operaház – Díszelőadás a köztársaság kikiáltásának harmadik évfordulója alkalmából – Fricsay Beethoven IX. szimfóniájának fináléját vezényelte (Báthy Anna, Németh Anna, Simándy József, Jámbor László)
1949. I. 11. Budapest, Városi Színház – az Operaház előadása – Verdi: Traviata (Szecsődy Irén, Járay József, Tóth Lajos)
1949. I. 12. Magyar Állami Operaház – **Verdi: Don Carlos** (Székely Mihály, Wurga Lívია, Nagypál László, Palánkay Klára, Palló Imre)
1949. I. 17. Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Rossini: A selyemlétra – nyitány, Liszt: I. zongoraverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Fischer Annie – zongora)
1949. II. 3. Budapest, Városi Színház – Székesfővárosi Zenekar – Beethoven: I. szimfónia, Kadosa: Concertino, Schubert: VII. (Nagy, C-dúr) szimfónia (Kadosa Pál – zongora)
1949. II. 5. Magyar Állami Operaház – Donizetti: Lammermoori Lucia (Palló Imre, Gyurkovics Mária, Járay József)
1949. II. 6. Magyar Állami Operaház – **Leoncavallo: Bajazzók** – új betanulás (Udvardy Tibor, Pavlánszky Edina, Radnai György, Kövecses Béla, Klug Ferenc) (Canio, Nadda, Tonio, Beppo, Silvio)
1949. II. 8. Magyar Állami Operaház – Rossini: A sevillai borbély (Angyal Nagy Gyula, Galsay Ervin, Pavlánszky Edina, Bencze Miklós, Mindszenti Ödön)
1949. II. 11. Magyar Állami Operaház – Verdi: Don Carlos (Székely Mihály, Wurga Lívია, Nagypál László, Palánkay Klára, Jámbor László)
1949. II. 20. de. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József, Palló Imre, Gencsy Sári)

1948. VI. 5. Bécs, Volksoper – a bécsi Staatsoper előadása – Bizet: Carmen (Szemere László, Giuseppe Taddei, Lorna Sidney, Maud Cunitz) Fricsay utolsó előadása a Staatsoper együttesével
1948. VI. 11. Magyar Állami Operaház – Lammermoori Lucia – mint V. 20.
1948. VI. 13. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Járay József, Svéd Sándor m.v., Gyurkovics Mária)
1948. VIII. 15. Salzburg, Landestheater – **Martin: A varázsital** – ősbemutató (Julius Patzak, Maria Cebotari, Koréh Endre, Hilde Zadek) (Tristan, Isot, Marke, Brangäne) Salzburgi Ünnepi Játékok, rádiófelvétel
1948. VIII. 20. Salzburg, Landestheater – Martin: A varázsital – mint VIII. 15.
1948. VIII. 24. Salzburg, Landestheater – Martin: A varázsital – mint VIII. 15.
1948. VIII. 28. Salzburg, Landestheater – Martin: A varázsital – mint VIII. 15.
1948. IX. 28. Magyar Állami Operaház – Erkel: Himnusz, Bánk bán (Palánkay Klára, Udvardy Tibor, Palló Imre, Osváth Júlia, Székely Mihály, Losonczy György) évadnyitó előadás
1948. IX. 29. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Páka Jolán, Rösler Endre, Jámbor László)
1948. IX. 30. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Hovanscsina (Losonczy György, Nagypál László, Angyal Nagy Gyula, Palló Imre, Székely Mihály, Németh Anna)
1948. X. Budapest – Rádiózenekar – Bartók: Két portré, III. zongoraverseny, I. szvit (Kenter Lajos – zongora) X. 11-31 között Bartók Fesztivál
1948. X.6. Magyar Állami Operaház – Erkel: Bánk bán (Palánkay Klára, Udvardy Tibor, Palló Imre, Osváth Júlia, Bencze Miklós, Losonczy György)
1948. X. 7. Magyar Állami Operaház – Verdi: Rigoletto (Fehér Pál, Jámbor László, Gyurkovics Mária)
1948. X. 9. Magyar Állami Operaház – Donizetti: Lammermoori Lucia (Palló Imre, Gyurkovics Mária, Fehér Pál)
1948. X. 12. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Hovanscsina (Losonczy György, Nagypál László, Angyal Nagy Gyula, Jámbor László, Kálmán Oszkár, Németh Anna)
1948. X. 13. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Osváth Júlia, Rösler Endre, Palló Imre)
1948. X. 23. Budapest, Városi Színház – az Operaház előadása – Rossini: A sevillai borbély (Somogyváry Lajos, Galsay Ervin, Pavlánszky Edina, Bencze Miklós, Mindszenti Ödön)
1948. XI. 3. vagy 6. Berlin, Sendersaal an der Masurenalle – Berliner Rundfunk – Kodály: Galántai táncok – Fricsay első rádiókoncertje Berlinben, a műsor többi száma ismeretlen
1948. XI. 18. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Verdi: Don Carlos** (Josef Greindl, Irma Demuth, Boris Greverus, Johanna Blatter, Dietrich Fischer-Dieskau) (Fülöp, Erzsébet, Carlos, Eboli, Posa) Fricsay bemutatkozása a Städtische Opernél, rádiófelvétel
1948. XI. 20. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint XI. 18.
1948. XII. 2. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint XI. 18.
1948. XII. 5. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint XI. 18.
1948. XII. 9. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint XI. 18.

1949. X. 9. *de.* Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Prokofjev: Klasszikus szimfónia, Dvorák: Csellóverseny, Csajkovszkij: V. szimfónia (Enrico Mainardi – cselló)

1949. X. 9. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. X. 10. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint X. 9.

1949. X. 26. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1949. X. 27. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. X. 31. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1949. XI. 7. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. XI. 9. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1949. XI. 16. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. XI. 20. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. XI. 23. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Stravinsky: Mise vegyeskarra és két fúvós kvintettre – németországi bemutató, Ernst Bloch: Schelomo csellóra és zenekarra, Beethoven: III. szimfónia (Arthur Troester – cselló)

1949. XI. 24. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint XI. 23.

1949. XI. 27. *de.* Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – Schönberg: Szvit vonószekarra, Kodály: Páva variációk, Dvorák: IX. szimfónia

1949. XI. 28. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – mint XI. 27. *de.*, rádiófelvétel

1949. XII. 16. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. XII. 19-21. Berlin – RIAS – Mozart: Szöktetés a szerájból (Barabás Sári, Rita Streich, Anton Dermota, Helmut Krebs, Greindl, RIAS Choir) rádiófelvétel

1949. XII. 25. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. XII. 31. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Beethoven: IX. szimfónia (Christel Goltz, Margarete Klose, Helmut Krebs, Josef Greindl, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1949. Berlin – RIAS – Bach: II. Brandenburgi verseny (Horst Rosowsky – hegedű, Hans Schrader – cselló, Werner Berndsen – fuvola, Fritjof Fest – oboa, Hans Bode – trombita, Heinz-Friedrich Hartig – csembaló) rádiófelvétel

1950

1950. I. 1. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint 1949. XII. 31.

1950. I. 3. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1950. I. 8. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1950. I. 15. *de.* Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Weber: A bűvös vadász – nyitány, Bartók: III. zongoraverseny, Brahms: IV. szimfónia (Louis Kentner – zongora)

1950. I. 15. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1949. II. 20. Budapest, Református Gimnázium – Kodály: Galántai táncok, Felszállott a páva, Hány János-szvit – Kodály Zoltánnal felváltva vezényelt

1949. II. 24. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Borisz Godunov – mint I. 26.

1949. II. 25. Magyar Állami Operaház – Verdi: Traviata (Gencsy Sári, Járny József, Palló Imre)

1949. II. 26. *de.* Budapest, Zeneakadémia – Székesfővárosi Zenekar – Mendelssohn: Szentivánéji álom – nyitány és scerzo, Liszt: II. zongoraverseny, Brahms: IV. szimfónia (Blahe Márta – zongora)

1949. II. 27. *du.* Budapest, Újpesti M.N.D.Sz. hangversenye – Székesfővárosi Zenekar – Ádám: Egy dallam vándorlása, Csajkovszkij: V. szimfónia – II.-III. tétel, Hacsaturján: Gajane – Kardtánc – az első számot Ádám Jenő vezényelte, Fricssay utolsó budapesti koncertje

1949. II. 27. Magyar Állami Operaház – Muszorgszkij: Borisz Godunov – mint I. 26.

1949. III. 1. Budapest, Városi Színház – a Magyar Állami Operaház előadása – Verdi: Rigoletto (Járny József, Jámbor László, Gencsy Sári)

1949. III. 3. Magyar Állami Operaház – Verdi: Don Carlos (Székely Mihály, Báthy Anna, Nagypál László, Palánkay Klára, Palló Imre)

1949. III. 5. Budapest, Városi Színház – az Operaház előadása – Donizetti: Lammermoori Lucia (Palló Imre, Gyurkovics Mária, Tito Schipa m.v.) Fricssay utolsó budapesti előadása

1949. VI. 5. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Beethoven: Fidelio** (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Herrmann, Boris Greverus, Christel Goltz, Josef Greindl) (Fernando, Pizarro, Florestan, Leonora, Rocco)

1949. VI. 7. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1949. VI. 12. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Hindemith Szimfonikus metamorfózisok egy Weber témára, de Falla: Egy éj a spanyol kertekben, Beethoven: V. szimfónia (Gerty Herzog – zongora)

1949. VII. 3. *de.* Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – Blacher: Paganini variációk, Bartók: Concerto, Schubert: VIII. szimfónia

1949. VII. 4. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – mint VII. 4. *de.*

1949. VIII. 9. Salzburg, Felsenreitschule – Orff: Antigone – ősbemutató (Res Fischer, Maria Illosvay, Hermann Uhde, Lorenz Fehenberger, Ernst Haefliger, Josef Greindl) (Antigone, Ismene, Kreon, Haemon, Tiresias)

Salzburgi Ünnepi Játékok, rádiófelvétel

1949. VIII. 17. Salzburg, Felsenreitschule – Orff: Antigone – mint VIII. 9.

1949. VIII. 22. Salzburg, Felsenreitschule – Orff: Antigone – mint VIII. 9.

1949. VIII. 27. Salzburg, Felsenreitschule – Orff: Antigone – mint VIII. 9.

1949. IX. 22. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18.

1949. IX. 30. Berlin – RIAS – R. Strauss: Oboaverseny (Leon Goossens – oboa) rádiófelvétel

1949. X. 2. *de.* Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – **Verdi: Requiem** (Christel Goltz, Margarete Klose, Helge Roswaenge, Josef Greindl, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS Kammerchor)

1949. X. 3. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – mint X. 2. *de.*

1950. VI. 6. Berlin – RIAS – J. Strauss: Kék Duna keringő, Tavasz hangok keringő, Császárkeringő, Művészelet keringő, Perpetuum mobile, Pizzicato polka, A királyné csipkekendője – nyitány, Trics-tracs polka, rádiófelvétel

1950. VI. 7. Berlin – RIAS – Mozart: Idomeneo – nyitány, rádiófelvétel

1950. VI. 14. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Blacher: Versenymű klarinétra, fagottra, kürtre, trombitára, hárfára és vonósokra, Schubert: VIII. szimfónia, Beethoven: III. zongoraverseny, Kodály: Galántai táncok (Adrian Aeschbacher – zongora, Heinrich Geuser – klarinét, Herbert Anton – fagott, Günther Köpp – kürt, Hans Boda – trombita, Irmgard Helmis – hárfá) rádiófelvétel

1950. VI. 15. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint VI. 14.

1950. VI. 16. Berlin – RIAS – Schubert: VIII. (Befejezeten) szimfónia, rádiófelvétel

1950. VI. 18. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint 1949. VI. 5.

1950. VI. 24. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: Trisztán és Izolda – mint V. 21.

1950. VI. 25. de. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – Mendelssohn: Szentivánéji álom – nyitány, nocturno és scherzo, Bartók: II. hegedűverseny, Mozart: sinfonia concertante fuvolára, oboára, kürtre és fagottra, Beethoven: III. Leonora-nyitány (Sirio Piovesan – hegedű, Helmut Schlövgot – oboa, Alfred Bürkner – klarinét, Oskar Rothensteiner – fagott, Martin Ziller – kürt)

1950. VI. 26. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – mint VI. 25. de.

1950. VI. 27. Berlin – RIAS – Spohr: Hegedűverseny (Rudolf Schulz – hegedű) rádiófelvétel

1950. VI. 28. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint 1949. VI. 5.

1950. VI. 30. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: Trisztán és Izolda – mint V. 21.

1950. VII. 6. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Beethoven: Missa solemnis (Tilla Breim, Gusta Hammer, Helmut Krebs, Gottlob Frick, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1950. VII. 7. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – VII. 6.

1950. VII. 8. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. VII. 11. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. VIII. 22. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – **Mozart: Figaro házassága** (Marco Rothmüller, Clara Ebers, Elfride Trötschel, George London, Sena Jurinac) (A gróf, A grófné, Susanna, Figaro, Cherubin) a Glyndebourne Festival Opera előadása

1950. VIII. 24. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. VIII. 26. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. VIII. 28. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. VIII. 30. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. IX. 1. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. IX. 5. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. IX. 6. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: Trisztán és Izolda (Max Lorenz, Emanuel List, Astrid Varnay, Josef Metternich, Johanna Blatter)

1950. I. 16. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint I. 15., rádiófelvétel

1950. I. 22. Stuttgart – Symphonie-Orchester Süddeutscher Rundfunk – Blacher: Paganini variációk, rádiófelvétel

1950. I. 25. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Don Carlos – mint 1948. XI. 18., Margarete Klose is énekelte Ebolit

1950. I. 31. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – von Einem: Szerenád két vonószenekarra– ősbemutató, Egk: Francia szvit Rameau nyomán – ősbemutató, Blacher: Zongoraverseny, Orff: Carmina burana – részletek (Anny Schlemm, Dietrich Fischer-Dieskau – ének, Gerty Herzog – zongora, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale) rádiófelvétel

1950. II. 6. Viersen – KRSO – Blacher: Paganini variációk, de Falla: Egy éj a spanyol kertekben, Dvorák: IX. szimfónia (Gerty Herzog – zongora) Fricsay első fellépése a kölni zenekarral

1950. II. 14. Berlin – RIAS – Egk: Francia szvit, rádiófelvétel

1950. II. 27. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1950. IV. 23. de. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – Rossini: A selyemlétra – nyitány, Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Bartók: Divertimento, R. Strauss: Till Eulenspiegel

1950. IV. 24. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – Berliner Philharmoniker – mint IV. 23. de.

1950. IV. 26. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint VI. 5.

1950. IV. 30. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Mozart: Szöktetés a szerájból** (Barabás Sári, Rita Steich, Helmut Krebs, Erich Zimmermann, Ludwig Hoffmann) (Konstanze, Blonde, Belmonte, Ozmin)

1950. V. 1. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Herrmann, Boris Greverus, Christel Goltz, Kurt Böhme)

1950. V. 3. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: Exultate, jubilate, 39. szimfónia (KV 543) (Maria Stader – ének) rádiófelvétel

1950. V. 7. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: Szabadkőműves gyászzené, Simfónia concertante (KV 364), Klarinétverseny (KV 622), 39. szimfónia (KV 543) (Rudolf Schulz – hegedű, Walter Brose – brácsa, Heinrich Geuser – klarinét)

1950. V. 8. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint V. 7., rádiófelvétel

1950. V. 14. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Herrmann, Max Lorenz, Christel Goltz, Ludwig Hoffmann)

1950. V. 15. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. V. 21. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Wagner: Trisztán és Izolda** (Max Lorenz, Emanuel List, Paula Buchner, Josef Metternich, Johanna Blatter) (Trisztán, Marke, Izolda, Kurwenal, Brangäne)

1950. V. 22. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. V. 28. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – J. Strauss-est (Maria Reith – ének) rádiófelvétel

1950. VI. 3. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint 1949. VI. 5.

1951. I. 5., 6. Berlin – RIAS – Verdi: Traviata – III. felvonás (Elfriede Trötschel, Annelis Herrfurth, Peter Anders, Josef Metternich, Edwin Heyer, RIAS.Choir – ének) rádiófelvétel

1951. I. 8. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint 1950. IV. 30.

1951. I. 14. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Hindemith: Szimfonikus táncok, Muszorgszkij – Ravel: Egy kiállítás képei, Csajkovszkij: II. zongoraverseny, Rossini: Semiramis – nyitány (Shura Cherkassy – zongora) rádiófelvétel

1951. I. 15. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint I. 14.

1951. I. 16. Berlin – RIAS – Rossini: Semiramis – nyitány, Csajkovszkij: II. zongoraverseny (Shura Cherkassy – zongora) rádiófelvétel

1951. I. 18. Berlin – RIAS – Mozart: Così fan tutte – nyitány, rádiófelvétel

1951. I. 19. Berlin – RIAS – Copland: Lincoln (Lothar Grünberg – próza), rádiófelvétel

1951. I. 20. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Herrmann, Boris Greverus, Irmgard Meining, Josef Greindl)

1951. I. 27. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi: Requiem (Elisabeth Grümmer, Johanna Blatter, Helmut Krebs, Josef Greindl, RIAS-Kammerchor) rádiófelvétel, Verdi halálának 50. évfordulójára

1951. I. 28. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Stravinsky: Zsoltárszimfónia, Capriccio zongorára és zenekarra, Petruska (Helmut Roloff – zongora, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1951. I. 29. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint I. 28.

1951. I. 31. Berlin – RIAS – Stravinsky: Petruska, rádiófelvétel

1951. II. 6. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – J. Strauss koncert (Martha Musial, Peter Anders, RIAS-Kammerchor) rádiófelvétel

1951. II. 21. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Wagner: A walkür** (Josef Herrmann, Ludwig Suthaus, Josef Greindl, Maria Müller, Margarete Klose, Paula Buchner) (Wotan, Siegmund, Hunding, Sieglinde, Fricka, Brünnhilde)

1951. II. 22. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Herrmann, Boris Greverus, Inge Borkh, Josef Greindl)

1951. II. 27. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A walkür – mint II. 21.

1951. II. 28. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: Serenata notturna, Berg: Hegedűverseny – németországi bemutató, Beethoven: Hegedűverseny (Rudolf Scholz – hegedű) rádiófelvétel

1951. III. 4. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: Requiem (Elisabeth Grümmer, Gertrude Pitzinger, Helmut Krebs, Hans Hotter, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1951. III. 5. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint V. 4.

1951. IV. 11. Nápoly, Teatro San Carlo – **Beethoven: Fidelio** (Iginio Riccò, Piero Guelfi, Peter Anders, Dorothy Dow, Mario Petri) rádiófelvétel a II. felvonásból

1951. IV. 13. Nápoly, Teatro San Carlo – Beethoven: Fidelio – mint IV. 11.

1950. IX. 7. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. IX. 9. Edinburgh, Kings Theatre – Royal Philharmonic Orchestra – Mozart: Figaro házassága – mint VIII. 22.

1950. IX. 15. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. IX. 17. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Martinu: Concerto grosso kamarazenekarra – németországi bemutató, R. Strauss: II. kürtverseny – németországi bemutató, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Dennis Brain – kürt)

1950. IX. 18. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint IX. 17.

1950. IX. 20. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. IX. 21. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. IX. 24. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: Trisztán és Izolda – mint V. 21.

1950. IX. 27. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. IX. 30. Berlin – RIAS – Csajkovszkij: VI. szimfónia, rádiófelvétel

1950. X. 3. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint 1949. VI. 5.

1950. X. 4. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30.

1950. X. 19. Buenos Aires, Teatro Colon – Bartók: Két portré, Hindemith: Szimfonikus metamorfózisok egy Weber témára

1950. X. Buenos Aires, Teatro Colon – Orff: Carmina burana, Egk: Joan von Zarissa (Tatjana Gsovsky – koreográfus)

1950. XII. 9. Köln, rádió – KRSO – Egk: Francia szvit

1950. XII. 11. Viersen – KRSO – Bartók Két portré, Chopin: I. zongoraverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Julian von Karolyi / Károlyi Gyula – zongora)

1950. XII. 17. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Haydn: Évszakok (Elfriede Trötschel, Walther Ludwig, Josef Greindl, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale)

1950. XII. 18. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint XII. 17., rádiófelvétel

1950. XII. 27. Berlin – RIAS – Verdi: A végzet hatalma – nyitány, Traviata – a III. felvonás előjátéka, rádiófelvétel

1950. XII. 31. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Beethoven: IX. szimfónia (Elisabeth Grümmer, Ruth Seiwert, Helmut Krebs, Josef Greindl, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1951

1951. Laussane – Orchestre De Chambre De Lausanne – Mozart: D-dúr szerenád (Nr. 6), Serenata notturna (KV 239), Bartók: Divertimento

1951. I. 1. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint 1950. XII. 31.

1951. I. 3., 8. Berlin – RIAS – Verdi: Otello – részletek (Elfriede Trötschel, Annelis Herrfurth, Peter Anders, Cornelis van Dyck, Josef Metternich, Josef Greindl – ének) rádiófelvétel

1951. I. 4. Berlin – RIAS – Verdi: Don Carlos – Fülöp – Főinkvizitor kettős (Josef Greindl, Otto Rohr – ének) rádiófelvétel

1951. VIII. 17. Berlin – RIAS – Rossini: A sevillei borbély – nyitány, rádiófelvétel

1951. VIII. 25., 27. Berlin – RIAS – Haydn: 44. (Gyász) szimfónia, Schubert: Rosamunda – nyitány, rádiófelvétel

1951. VIII. 30. Berlin – RIAS – Haydn: 8. szimfónia, 53. szimfónia, rádiófelvétel

1951. IX. 2. Berlin – RIAS – Nabokov: Concerto corale fuvolára és vonósokra (Werner Berdsen – fuvola) rádiófelvétel

1951. IX. 3., 11., X. 1-5. Berlin – RIAS – Bizet: Carmen – részletek (Rudolf Schoch, -, Margarete Klose, Elfriede Trötschel, RIAS Choir – ének) rádiófelvétel

1951. IX. 8. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A walkür (Josef Herrmann, Ludwig Suthaus, Gottlob Frick, Maria Müller, Johanna Blatter, Astrid Varnay) I. Berliner Festwochen

1951. IX. 11. Berlin – RIAS – Bartók: Két portré (Rudolf Schulz – hegedű) rádiófelvétel

1951. IX. 13. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Bartók: Cantata profana – berlini bemutató, Hegedűverseny, Két portré, Táncszvit (Helmut Krebs, Dietrich Fischer-Dieskau, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor, Varga Tibor – hegedű) I. Berliner Festwochen, Hegedűverseny rádiófelvétel

1951. IX. 15. Berlin, Waldbühne – RIAS – J. Strauss-est (Erna Berger – ének) rádiófelvétel, I. Berliner Festwochen

1951. IX. 23. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: D-dúr divertimento (KV 334), Exultate jubilate, Klarinét-verseny (KV 622), 39. szimfónia (Erna Berger – ének, Heinrich Geuser – klarinét)

1951. IX. 24. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint IX. 23., rádiófelvétel

1951. IX. 26. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Herrmann, Peter Anders, Inge Borgh, Josef Greindl) I. Berliner Festwochen

1951. IX. 27. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Bartók: A kékszakállú herceg vára – Stravinsky: Oedipus rex** (Ludwig Hofmann, Maria von Ilosvay; Helmut Krebs, Maria von Ilosvay, Chor der St. Hedwigs-Kathedrale) (A herceg, Judit; Oedipus, Iocasta)

1951. IX. 28. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból (Erna Berger, Rita Steich, Helmut Krebs, Erich Zimmermann, Ludwig Hoffmann)

1951. X. 2. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Bartók: A kékszakállú herceg vára – Stravinsky: Oedipus rex – mint IX. 27.

1951. X. 3. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A walkür (Josef Herrmann, Ludwig Suthaus, Gottlob Frick, Maria Müller, Johanna Blatter, Paula Buchner)

1951. X. 4. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Bartók: A kékszakállú herceg vára – Stravinsky: Oedipus rex – mint IX. 27.

1951. X. 7. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Rossini - Casella: Sonata per archi – németországi bemutató, Brahms: Hegedűverseny, Dvorák: IX. szimfónia (Gioconda de Vito – hegedű)

1951. X. 8. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint X. 7., rádiófelvétel

1951. XI. 6. Genf, Grand Casino – **Beethoven: Fidelio** (Ljubomir Pantscheff, Josef Metternich, Peter Anders, Helene Werth, Gottlob Frick, Orchestre de la Suisse Romande) rádiófelvétel

1951. IV. 14. Nápoly, Teatro San Carlo – Beethoven: Fidelio – mint IV. 11.

1951. IV. 19. Nápoly, Teatro San Carlo – **Bartók: A kékszakállú herceg vára – de Falla: Egy rövid élet** (Mario Petri Ira Malaniuk; Elena Harizmendi, Cloe Elmo, Gino Sinimberghi, Rolando Panerai) (A herceg, Judit; Salud, Nagymama, Paco, Manuel) A kékszakállú herceg vára olaszországi bemutatója

1951. V. 6. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A walkür – mint II. 21.

1951. V. 8. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Henze: Balett-jelenetek zenekarra – ősbemutató, Liebermann: Az élet és a halál párviadala, Erdmann: Zongoraverseny – ősbemutató, Stravinsky: Zsoltárszimfónia (Lisa Otto, Margarete Klose, Helmut Krebs, Josef Greindl, Gerhard Puchelt – zongora, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor, Kinderchor) rádiófelvétel

1951. V. 10. Berlin – Berliner Philharmoniker – Mendelssohn: Szentivánéji álom – kísérőzene (Rita Streich, Diana Eustrati – ének, Lothar Grünberg – próza) rádiófelvétel

1951. V. 11. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio – mint 1949. VI. 5.

1951. V. 14. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Haydn: 98. szimfónia, Schumann: Zongoraverseny, Malipiero: VI. szimfónia, Ravel: Bolero (Alfred Cortot – zongora)

1951. V. 15. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint V. 14., rádiófelvétel

1951. V. 16.-20. Köln, rádió – KRSO – Mozart: Figaro házassága (Paul Schöffler, Elisabeth Grümmer, Hilde Güden, Erich Kunz, Anny Schlemm) rádiófelvétel

1951. V. 22. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A walkür – mint II. 21.

1951. V. 24. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A walkür – mint II. 21.

1951. V. 31. Berlin – RIAS – Weber: A bűvös vadász – nyitány, rádiófelvétel

1951. VI. 1. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint 1950. IV. 30.

1951. VI. 2. Berlin – RIAS – Gluck: Orfeusz – Fúriák tánca, Boldog lelkek tánca rádiófelvétel

1951. VI. 6. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint 1950. IV. 30.

1951. VI. 7. Berlin – RIAS – Ravel: Bolero, rádiófelvétel

1951. VI. 10. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A walkür – mint II. 21., rádiófelvétel

1951. VI. Frankfurt, Stuttgart, Bielefeld, Dortmund – RIAS – Bartók: Két portré, Beethoven: III. zongoraverseny, Berlioz: Rákóczi induló, Helmut Degen: Koncert vonószekarra, Mozart: hegedűverseny (KV 218), Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia, Michał Spisak: Szonáta hegedűre és zenekarra, Csajkovszkij: VI. szimfónia (D. Kraus – zongora, Wilhelm Stross, Varga Tibor – hegedű) RIAS koncertkörút

1951. VI. 16. Zürich – Studio Orchester Zürich – Stravinsky: Mavra (Sylvia Gähwiler, Nata Tüscher, Nina Hüesch, Ernst Haeflinger – ének) rádiófelvétel

1951. VII. 8. Recklingshausen – KRSO – Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Stravinsky: Hegedűverseny, Schubert: IX. (Nagy, c-dúr) szimfónia (Artur Grumiaux – hegedű) rádiófelvétel, Ruhr Fesztivál

1951. VII. 9. Recklingshausen – KRSO – mint VIII. 8., rádiófelvétel

1951. VIII. 16. Berlin – RIAS – Mozart: Szöktetés a szerájból – nyitány, rádiófelvétel

1952. II. 10. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Borris: Divertimento – ősbemutató, Liszt: I. zongoraverseny, Bartók: Divertimento, R. Strauss: Till Eulenspiegel (Shura Cherkassky – zongora) rádiófelvétel
1952. II. 11. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint II. 10., rádiófelvétel
1952. II. 12. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Metternich, Erich Witte, Helene Werth, Josef Greindl)
1952. II. 13. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi Rigoletto – mint II. 5.
1952. II. 16. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Operabál – Suppé: Boccaccio – részletek, J. Strauss: A denevér – részletek, Kék Duna keringő
1952. II. 19. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi Rigoletto – mint II. 5.
1952. II. 27. Amsterdam – Concertgebowerkest – Haydn: 98. szimfónia, Martin: Petite symphonie concertante, Csajkovszkij: V. szimfónia (Luctor Ponse – zongora, Janny van Wering – csembaló, Phia Berghout – hárfá) Fricsay amsterdami bemutatkozása
1952. II. 28. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 27.
1952. III. 5. Amsterdam – Concertgebowerkest – Bartók: Divertimento, Rossini: Semiramis – nyitány, Beethoven: IV. zongoraverseny, R. Strauss: Till Eulenspiegel (Alexander Borovsky – zongora)
1952. III. 6. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint III. 5.
1952. III. 16. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: Kis éji zene, Versenymű fuvolára és hárfára (KV 299), 40. szimfónia (Hans-Peter Schmitz – fuvola, Irmgard Helms – hárfá)
1952. III. 17. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint III. 16., rádiófelvétel
1952. III. 25. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Beethoven: IX. szimfónia (Elfriede Trötschel, Maria von Ilosvay, Helmut Melchert, Gottlob Frick, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)
1952. III. 26. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Herrmann, Peter Andres, Marianne Schech, Josef Greindl) Beethoven 125. halálának évfordulója tiszteletére, valamikor énekelte Pizarro Hans Hermann Nissen, Roccót Gottlob Frick is énekelte
1952. III. 31. Köln, rádió – KRSO – Rossini: Olasz nő Algírban – nyitány, Bartók: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: V. szimfónia (Anda Géza – zongora) rádiófelvétel
1952. IV. 4. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: Trisztán és Izolda – mint V. 21., énekelte még Trisztán Ludwig Suthaus, Markét Gottlob Frick és Josef Greindl, Brangänét Margarete Klose
1952. IV. 26. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Wagner: A bolygó hollandi** (Gottlob Frick, Helene Werth, Ludwig Suthaus, Josef Herrmann) (Daland, Senta, Erik, A hollandi) rádiófelvétel
1952. IV. 28. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A bolygó hollandi – mint IV. 26.
1952. IV. 30. Berlin – RIAS – Muszorgszkij: Hovanscsina – előjáték, Rossini: Tankréd – nyitány, rádiófelvétel
1952. V. 2. Berlin – RIAS – Abel: Esz-dúr szimfónia, Mozart: 1. szimfónia (KV 16), 2. szimfónia (KV 17), 4. szimfónia (KV 19), 5. szimfónia (KV 22), 6. szimfónia (KV 43), 7. szimfónia (KV 45), 8. szimfónia (KV 48), 9. szimfónia (KV 73) rádiófelvétel
1952. V. 4. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Verdi Rigoletto – mint II. 5.

1951. XI. 26. Köln, rádió – KRSO – Hindemith: Szimfonikus metamorfózisok egy Weber témára, Bartók: Táncszvit, Mendelssohn: e-moll hegedűverseny, Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia (Johanna Martzy – hegedű)
1951. XI. 29. München – BR – Bartók: Két portré – először Münchenben, Fricsay bemutatkozás a városban, a koncert többi száma nem ismert
1951. XII. 9. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: 23. szimfónia, Fagottverseny (KV 191), 41. (Jupiter) szimfónia (Johannes Zuther – fagott)
1951. XII. 10. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint XII. 9., rádiófelvétel
1951. XII. 11. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Beethoven: Fidelio (Dietrich Fischer-Dieskau, Josef Metternich, Erich Witte, Inge Borgh, Josef Greindl)
1951. XII. 12. Berlin – RIAS – Bartók: Rapszódia zongorára és zenekarra, Mozart: B-dúr fagottverseny (KV 191) (Földes Andor – zongora, Johannes Zuther - fagott) rádiófelvétel
1951. XII. 17. Berlin – RIAS – Mozart: 23. szimfónia (KV 181) rádiófelvétel
1951. XII. 18. Berlin – RIAS – Schumann: Manfréd – nyitány, rádiófelvétel
1951. XII. 19. Berlin – RIAS – Mozart: Idomeneo – balettzene, rádiófelvétel
1951. XII. 20. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: Trisztán és Izolda – mint V. 21.
1951. XII. 21. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IX. 28.
1951. XII. 31. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Beethoven: IX. szimfónia (Elisabeth Grümmer, Margarete Klose, Helmut Krebs, Josef Greindl, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1952

1952. I. 1. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint 1951. XII. 31.
1952. I. 7., 9., 16. Berlin – RIAS – Rimszkij-Korszakov: Seherezáde, rádiófelvétel
1952. I. 13. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Verdi: Quattro pezzi sacri, Rossini: Stabat mater (Traute Richter, Margarete Klose, Gottlob Frick, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)
1952. I. 14. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint I. 13., rádiófelvétel a Verdi műből
1952. I. 15-17. Berlin – RIAS – Rossini: Stabat mater (Traute Richter, Margarete Klose, Gottlob Frick, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor), rádiófelvétel
1952. I. 31. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Mozart: Szöktetés a szerájból – mint IV. 30., énekelte Konstanzét Maria Reith, Blondét Rita Streich, Ozmint Josef Greindl is
1952. II. 5. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – **Verdi Rigoletto** (Rudolf Schock, Josef Metternich, Rita Sreich) rádiófelvétel
1952. II. 6. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Hindemith: Versenymű trombitára, fagottra és vonósokra – németországi bemutató, Veerhoff: Szimfonikus invenciók – ősbemutató, Hartig: Hegedűverseny – ősbemutató, von Einem: Himnusz Goethe-hez – németországi bemutató (Helga Schon – hegedű, Willy Fugmann – fagott, Hans Bode – trombita, RIAS-Kammerchor) rádiófelvétel

1952. VIII. 21. Luzern – Schweizerische Festspielorchester – Mozart: Szabadkőműves gyászzené, 35. (Haffner) szimfónia, R. Strauss: Négy utolsó ének, Till Eulenspiegel, Wagner: Trisztán és Izolda – Előjáték és Izolda szerelmi halála (Kirsten Flagstad – ének) Fricsay bemutatkozása a fesztiválon

1952. IX. 7. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Egk: Allegria – ősbemutató, Chopin: I. zongoraverseny, Csajkovszkij: IV. szimfónia (Alexander Brailowsky – zongora)

1952. IX. 8. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint IX. 7., rádiófelvétel

1952. IX. 9. Berlin – RIAS – Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia, rádiófelvétel

1952. IX. 11. Berlin – RIAS – Dvorák: IX. szimfónia, rádiófelvétel

1952. IX. 12. Berlin – RIAS – Mozart: F-dúr divertimento, no. 29., rádiófelvétel

1952. IX. 13. Berlin – RIAS – Verdi: A végzet hatalma – Pace ária, Wagner: Tannhäuser – Csarnokária és Ima (Polyna Stoska – ének) rádiófelvétel

1952. IX. 19. Berlin – RIAS – Gluck: Alkésztisz – Alkésztisz áriája, Smetana: Az eladott menyasszony – Marenka áriája (Susan Danco – ének) rádiófelvétel

1952. IX. 20. Berlin – RIAS – Gluck: Orfeusz – Ámor áriája, Rossini: Semiramis – Semiramis I. áriája, Mozart: Così fan tutte – Fiordiligi II. áriája, Donna Elvira II. áriája, Figaro házassága – Levélkettős, Esz-dúr szerenád (KV 375) (Rita Streich, Susan Danco – ének) rádiófelvétel

1952. IX. 26. Berlin – RIAS – Egk: Allegria, Kodály: Galántai táncok, rádiófelvétel

1952. IX. 29., X. 1. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Honegger: Dávid király (Elfride Trötschel, Lore Fischer, Ludwig Walther, Schiegmair Schneider, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor) rádiófelvétel

1952. IX. 30. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Honegger: Dávid király (Elfride Trötschel, Lore Fischer, Ludwig Walther, Schiegmair Schneider, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor) II. Berliner Festwochen

1952. X. 8. Berlin – RIAS – Mozart: 27. szimfónia (KV 199) rádiófelvétel

1952. X. 12. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Milhaud: Kentuckiana – ősbemutató, Csajkovszkij: Hegedűverseny, Bartók: Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára, R. Strauss: Don Juan (Erica Morini – hegedű)

1952. X. 13. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint X. 12., rádiófelvétel

1952. X. 19. Berlin – RIAS – Ravel: Tzigane, Sarasate: Cigánymelódiák (Francis Akos / Ákos Ferenc – hegedű) rádiófelvétel

1952. X. 27. Berlin – RIAS – Beethoven: III. Leonora-nyitány, Busoni: Divertimento fuvolára és zenekarra, Csajkovszkij: Szerenád (Werner Berdsen – fuvola) rádiófelvétel

1952. X. 28. Berlin – RIAS – Berlioz: Faust elkárhozása – Rákóczi induló, rádiófelvétel

1952. XI. 21. München, egyetemi aula – Bayerische Rundfunk – Liebermann: Leonore 40/45 szvit az operából, Peragallo: Zongoraverseny, Stravinsky: Divertimento a Tündér csókja című balettből (Pietro Scarpini – zongora) Musica Viva koncert, rádiófelvétel

1952. V. 24. Párizs – RIAS – Blacher: Paganini variációk, Hindemith: Szimfonikus metamorfózisok egy Weber témára, Prokofjev: Szkíták, Sosztakovics: Katyerina Izmajlova-szvit, rádiófelvétel

1952. V. 25. Párizs, Théâtre des Champs-Élysées – RIAS – Bartók: Két portré, Táncszvit, II. zongoraverseny, Divertimento (Anda Géza – zongora, Rudolf Schulz – hegedű) a 20. század zenéje hangversenysorozat, rádiófelvétel

1952. V. 30. Köln, rádió – KRISO – Mozart: Szabadkőműves gyászzené, F-dúr zongoraverseny (KV 459), Serenata notturna, 39. szimfónia (KV 543) (Clara Haskil – zongora) rádiófelvétel

1952. VI. 3., 4. Berlin – RIAS – Prokofjev: Szkíták, Sosztakovics Kisvárosi Lady Macbeth – részletek (Treute Richter – ének) rádiófelvétel

1952. VI. 6. Berlin, Städtische Oper – Theater des Westens – Wagner: A bolygó hollandi – mint IV. 26., Fricsay utolsó előadása főzeneigazgatóként

1952. VI. 8. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Mozart: 2. szimfónia, Sinfonia concertante (KV 297), 35. (Haffner) szimfónia (Hermann Töttcher – fuvola, Heinrich Geuser – oboa, Johannes Zuther – klarinét, Kurt Blank – fagott)

1952. VI. 9. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – VI. 8., rádiófelvétel

1952. VI. 3., 4. Berlin – RIAS – Hindemith: Szimfonikus metamorfózisok egy Weber témára, Sosztakovics: Kisvárosi Lady Macbeth – részletek (Traute Richter – ének) rádiófelvétel

1952. VI. 15. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Stravinsky: Divertimento, Concerto in D, Orchester, Persephone – németországi bemutató (Rudolf Schulz – hegedű, Marianne Hoppe, Helmut Krebs, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor) Stravinsky 70. születésnapjára

1952. VI. 16. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint VI. 15., rádiófelvétel

1952. VI. 17. Berlin – RIAS – Stravinsky: Persephone (Helmut Krebs – ének, Marianne Hoppe – próza, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor, RIAS-Knabenchor) rádiófelvétel

1952. VI. 21. Köln, rádió – KRISO – Schumann: III. (Rajnai) szimfónia – a kölni rádió székházának megnyitására

1952. VI. 23. Köln, rádió – KRISO – Haydn: 98. szimfónia, Beethoven I. zongoraverseny, Stravinsky: Petruska-szvit (Hans E. Riebensahm – zongora) rádiófelvétel

1952. VI. 27. Salzburg, ORF – KRISO – Stravinsky: Divertimento a Tündér csókjából, Hindemith: Szimfonikus metamorfózisok egy Weber témára, Bartók: II. zongoraverseny (Anda Géza – zongora) 26. Weltmusikfest

1952. VII. 2. Scheveningen – Concertgeboworkest – Kodály: Galántai táncok, Stravinsky: Capriccio, Schubert: IX. (Nagy, C-dúr) szimfónia (Monique Haas – zongora) Holland Fesztivál

1952. VII. 3. Amsterdam – Concertgeboworkest – mint VII. 2., Holland Fesztivál

1952. VII. 5. Amsterdam – Concertgeboworkest – Mozart: Szabadkőműves gyászzené, Kodály: Galántai táncok, Beethoven: I. zongoraverseny, Schubert: IX. (Nagy, C-dúr) szimfónia (Marjo Tal – zongora)

1952. VII. 28. Salzburg, Stiftung Mozarteum – Wiener Philharmoniker – von Einem: Capriccio, Bartók: Divertimento, Csajkovszkij: VI. szimfónia – Salzburgi Ünnepi Játékok

1953. III. 25. Köln, rádió – KRISO – Martucci: Notturmo, rádiófelvétel
1953. III. 30. Köln, rádió – KRISO – Verdi: Quattro pezzi sacre, Rossini: Stabat mater (Elisabeth Grümmer, Maria von Ilosvay, Walter Ludwig, Helmut Fehn, Kölni Rádió énekkara) rádiófelvétel
1953. IV. 1. Köln, rádió – KRISO – Kodály: Galántai táncok, Verdi: A trubadúr (Josef Metternich, Christel Goltz, Ira Malaniuk, Hans Hopf, Kölni Rádió énekkara) (Luna gróf, Leonóra, Azucena, Manrico) rádiófelvétel
1953. IV. 6. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Brahms: Variációk egy Haydn témára, Haydn: D-dúr zongoraverseny, Bartók: Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre, Ravel: Bolero (Gerhard Putschelt, Lothar Broddack, Kurt Engel – zongora, Kurt Scheimentz, Walter Thiele – ütők)
1953. IV. 7. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint IV. 6., rádiófelvétel
1953. IV. 14. Berlin – RIAS – Cherubini: Anakreon – nyitány, Rosenberg: Marionettek – nyitány, Weiner: Concerto (Rita Kohler – zongora) rádiófelvétel
1953. IV. 15. Berlin – RIAS – Haydn: 73. (Vadászat) szimfónia, rádiófelvétel
1953. IV. 19. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – R. Strauss: Duett-Concertino klarinétra, fagottra és zenekarra – berlini bemutató, Brahms: I. zongoraverseny, Stravinsky: Petruska (Conrad Hansen – zongora, Heinrich Geuser – klarinét, Willy Fugmann – fagott)
1953. IV. 20. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint IV. 19., rádiófelvétel
1953. V. 4. Köln, rádió – KRISO – Berlioz: A római karnevál – nyitány, Csajkovszkij: Hegedűverseny, Bartók: Divertimento, Ravel: Bolero (Christian Ferras – hegedű) rádiófelvétel
1953. V. 28. Köln, rádió – KRISO – Haentjes: Szimfónia, Regamey: Téma és variációk zenekarra, Dutilleux: Szimfónia, rádiófelvétel
1953. VI. 1. Köln, rádió – KRISO – Andriessen: Sinfonietta concertante, versenymű négy trombitára, Mozart: D-dúr (Koronázási) zongoraverseny (KV 537), Dvorák: IX. szimfónia (Franz-Willy Neugebauer, Gerhard Kolf, Kurt Schmidt, Theodor Grintz – trombita) rádiófelvétel
1953. VI. 7. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Haydn: 44. (Gyász) szimfónia, Bartók: Táncszvit, Dvorák: Hegedűverseny, Ravel: La valse (Johanna Martzy – hegedű)
1953. VI. 8. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint VI. 7.
1953. VI. 15. Berlin – RIAS – Bellini: Puritánok – Riccardo áriája, Gounod: Faust – Valeintin imája, Verdi: A trubadúr – Luna gróf (Lawrence Winters – ének) rádiófelvétel
1953. VI. 26. Essen – KRISO – Heiss: Téli éj – ősbemutató, Kodály: Psalmus hungaricus (Lorenz Fehenberger – ének, Kölni Rádió énekkara) Kóruszenei Fesztivál, rádiófelvétel
1953. VI. 27. Berlin – RIAS – Ponchielli: Gioconda- Enzo románca, Puccini: Turandot – Kalaf I. áriája, Rossini: A sevillai borbély – Almaviva szerenádja (Cornelis van Dyck – ének) rádiófelvétel
1953. VI. 28. Berlin – RIAS – Zádor Jenő: Magyar capriccio, rádiófelvétel
1953. IX. 1. Düsseldorf, rádió-kiállítás – RIAS – Berlioz: Rákóczi induló, Egk: Francia szvit, Ravel: Bolero, Rossini: Semiramis – nyitány – RIAS vendégjáték

1952. XII. 1. Köln, rádió – KRISO – Blacher: Concertante Music Op. 10, Mozart: 35. szimfónia (KV 385), Chopin I. zongoraverseny, R. Strauss: Till Eulenspiegel (Cor de Groot – zongora) rádiófelvétel
1952. XII. 10. Amsterdam – Concertgeboworkest – Mozart: 35. (Haffner) szimfónia (KV 385), IV. hegedűverseny (KV 218), Stravinsky: Petruska (Johanna Martzy – hegedű)
1952. XII. 11. Amsterdam – Concertgeboworkest – mint XII. 10.
1952. XII. 13. Hága – Concertgeboworkest – mint XII. 10.
1952. XII. 14. du. Amsterdam – Concertgeboworkest – Mozart: 35. (Haffner) szimfónia (KV 385), Dvorák: Hegedűverseny, Stravinsky: Petruska (Johanna Martzy – hegedű)
1952. XII. 31. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Beethoven: IX. szimfónia (Elisabeth Grümmer, Margarete Klose, Helmut Krebs, Gottlob Frick, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1953

1953. I. 1. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint 1952. XII. 31.
1953. I. 2. Berlin – RIAS – Rossini: A tolvaj szarka – nyitány, rádiófelvétel
1953. I. 5. Berlin – RIAS – Dittersdorf: Doktor és patikus – nyitány, Oboaverseny, Mozart: C-dúr induló (KV 214), D-dúr induló (KV 215), D-dúr induló (KV 237), F-dúr induló (KV 248), D-dúr induló (KV 290) (Kurt Hausmann – oboa) rádiófelvétel
1953. I. 8. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Schönberg: Kamaraszimfónia, Reutter: Zongoraverseny egy tételben, Hartmann: V. szimfónia, Nabokov: La vita nova (Treute Richter, Ernst Haeflinger – ének, Hermann Reutter – karmester, Heinz Schröter – zongora)
1953. I. 9. Berlin – RIAS – Mozart: D-dúr rondó (KV 382), A-dúr rondó (KV 386) (Heinz Schröter – zongora), Reutter: Kézzongorás verseny (Hermann Reutter, Heinz Schröter – zongora) rádiófelvétel
1953. I. 10. Berlin – RIAS – Schönberg: Kamaraszimfónia, rádiófelvétel
1953. I. 13. Berlin – RIAS – Hartmann: V. szimfónia, rádiófelvétel
1953. I. 18. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Liebermann: Szvit a Leonore 40/45 című operából, Mozart: F-dúr zongoraverseny (KV 459), Beethoven: VII. szimfónia (Clara Haskil – zongora) rádiófelvétel
1953. I. 19. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint I. 18.
1953. I. 19., 20. Berlin – RIAS – Beethoven: VII. szimfónia, rádiófelvétel
1953. I. 22-28. Berlin – RIAS – Donizetti: Lammermoori Lucia (Dietrich Fischer-Dieskau, Maria Stader, Ernst Haeflinger) rádiófelvétel
1953. II. 1. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Dvorák: Stabat mater (Elfride Trötschel, Lore Fischer, Walter Ludwig, Josef Greindl, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor) rádiófelvétel
1953. II. 2. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint II. 1.
1953. II. 10. Stockholm, Sveriges Radio – Bartók: A kékszakállú herceg vára (Bernhard Sonnerstedt, Birgit Nilsson) svédországi bemutató, rádiófelvétel

1953. XII. 9. Sacramento, Memorial Auditorium – SFSO – Kodály: Galántai táncok, Schubert: Rosamunda – No2., 9., Csajkovszkij: VI. szimfónia, J. Strauss: A denevér – nyitány – Fricsey egyetlen koncertje Sacramentóban
1953. XII. 10. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – Beethoven: VIII. szimfónia, Haydn: 98. szimfónia, Martin: Petite symphonie concertante – amerikai bemutató, Smetana: Moldva (Reina Schivo – zongora, Eileen Washington – csemláló, Anne Adams – hárfa)
1953. XII. 11. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – mint XII. 10.
1953. XII. 12. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – mint XII. 10.
1953. XII. 18. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – Bartók: Divertimento, Brahms: II. zongoraverseny, Mozart: Szabadkőműves gyászzene, R. Strauss: Till Eulenspiegel (Arthur Rubinstein – zongora)
1953. XII. 19. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – mint XII. 18., Fricsey utolsó San Franciscó-i koncertje
1953. XII. 31. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Beethoven: IX. szimfónia (Maria Stader, Marianna Radev, Helmut Krebs, Kim Borg, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)

1954

1954. I. 1. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint 1953. XII. 31.
1954. I. 10. Berlin, Europa-Palast – RIAS – Beethoven: VIII. szimfónia, Mozart: d-moll zongoraverseny (KV 466), Stravinsky: Le sacre du printemps (Clara Haskil – zongora) rádiófelvétel
1954. I. 11. Berlin, Europa-Palast – RIAS – mint II. 10., rádiófelvétel
1954. I. 12. Berlin – RIAS – Borodin: Igor herceg – nyitány, von Einem: Concerto op. 4., Kabalevskij: Colas Breugnon – nyitány, rádiófelvétel
1954. I. 13. Berlin – RIAS – Kodály: Nyári este, Prokofjev: Klasszikus szimfónia, rádiófelvétel
1954. II. 10. Amsterdam – Concertgebowerkest – Haydn: 44. (Gyász) szimfónia, Jurriaan Andriessen: Symphonietta concertante négy trombitára és zenekarra, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Freddy Grin, Willem Groot, Marinus Komst, Joseph Sloghem – trombita)
1954. II. 11. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 10.
1954. II. 14. Amsterdam – Concertgebowerkest – Bach: I. szvit (BWV 1066), Mozart: I. fuvolaverseny (KV 313), Brahms: II. szimfónia (Hubert Barwahser – fuvola)
1954. II. 16. Amsterdam – Concertgebowerkest – Nicolai: A windsori víg nők – nyitány, Haydn: 44. (Gyász) szimfónia, Jurriaan Andriessen: Symphonietta concertante négy trombitára és zenekarra (Freddy Grin, Willem Groot, Marinus Komst, Joseph Sloghem – trombita), ifjúsági koncert
1954. II. 17. du. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 16., ifjúsági koncert
1954. II. 17. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 16.
1954. II. 19. Nijmegen – Concertgebowerkest – Berlioz: Római karnevál – nyitány, Rachmaninov: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (George van Renesse – zongora)

1953. IX. 6. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Haydn: 95. szimfónia, Bartók: II. zongoraverseny, Dvorák: IX. szimfónia (Anda Géza – zongora) III. Berliner Festwochen
1953. IX. 7. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint IX. 6., rádiófelvétel
1953. IX. 20. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Verdi: Requiem (Maria Stader, Merianna Radev, Helmut Krebs, Kim Borg, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor) III. Berliner Festwochen
1953. IX. 21. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint IX. 20.
1953. IX. 28. Köln, rádió – KRSO – Berlioz: Rákóczi-induló, rádiófelvétel
1953. IX. Düsseldorf, Apollo Theater – KRSO, RIAS – Rossini: Semiramis – nyitány, Egk: Francia szvit – 3. tétel, Berlioz: Rákóczi induló, Ravel: Bolero – tv kísérleti adás
1953. X. 5. Köln, rádió – KRSO – Haydn: 44. (Gyász) szimfónia, Csajkovszkij: Variációk egy rokokó témára, Stravinsky: Le sacre du printemps (Andé Navarra – cselló) rádiófelvétel
1953. X. 6., 7. Berlin – RIAS – Brahms: 1., 3., 5., 6., 10. magyar tánc, Kodály: Hány János szvit, rádiófelvétel
1953. X. 11. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – Andriessen: Symphonietta concertante – németországi bemutató, Hindemith: II. brácsaverseny, Brahms: II. szimfónia (William Primrose – brácsa)
1953. X. 12. Berlin, Titania-Palast, Steglitz – RIAS – mint X. 11., rádiófelvétel
1953. X. 16. Köln, rádió – KRSO – Kodály: Nyári este, rádiófelvétel
1953. X. 19. Köln, rádió – KRSO – Mozart: 1. szimfónia (KV 16), 2. szimfónia (KV 17), 6. szimfónia (KV 43), 9. szimfónia (KV 73) rádiófelvétel
1953. X. 26. Köln, rádió – KRSO – Verdi: Requiem (Dorothy Dow, Marianna Radev, Giacinto Prandelli, Silvio Majonica, Kölni Rádió énekkara)
1953. X. 31. Berlin – RIAS – Brahms: II. szimfónia, rádiófelvétel
1953. XI. 13. du. Boston, Symphony Hall – BSO – Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Bartók: Táncszvit, Csajkovszkij: VI. szimfónia – Fricsey amerikai bemutatója
1953. XI. 14. Boston, Symphony Hall – BSO – mint XI. 13.
1953. XI. 15. Boston, Symphony Hall – BSO – mint XI. 13.
1953. XI. 17. Boston, Symphony Hall – BSO – mint XI. 13., Fricsey utolsó bostoni koncertje, az egyik koncerten rögzítették
1953. XI. 23. Houston, City Auditorium – HSO – Mozart: D-dúr (Haffner) szimfónia (K.385), Bartók: Divertimento, Csajkovszkij: V. szimfónia – Fricsey houstoni bemutatója koncertje
1953. XI. 26. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – Beethoven: II. zongoraverseny, Kodály: Galántai táncok – amerikai bemutató, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Leon Fleisher – zongora) Fricsey első San Franciscó-i koncertje
1953. XI. 27. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – mint XI. 26.
1953. XI. 28. San Francisco, War Memorial Opera House – SFSO – mint XI. 26.

1954. VIII. 14. Luzern – Schweizerische Festspielorchester – Bartók: Divertimento, Beethoven: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: V. szimfónia (Clara Haskil – zongora)
1954. IX. 21. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – Kodály: Psalmus hungaricus, Rossini: Stabat mater (Maria Stader, Marianna Radev, Ernst Haeflinger, Kim Borg, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor, RIAS-Kinderchor, Berliner Mädchendor) IV. Berliner Festwochen
1954. IX. 22. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – mint IX. 21., rádiófelvétel
1954. XI. 2. Houston, Music Hall – HSO – Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Bartók: Táncszvit, Brahms: II. szimfónia – az első koncert houstoni főzeneigazgatóként
1954. XI. 8. Houston, Music Hall – HSO – Bach: I. (C-dúr) szvit, Stravinsky: Divertimento (szvit a Tündér csókja című balettből), Dvorák: IX. szimfónia
1954. XI. 13. Houston, Music Hall – Schubert: Rosamunda – nyitány és balettzene, J. Strauss: A denevér – nyitány, Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia, J. Strauss: Bécsi vér – keringő
1954. XI. 16. Houston, Music Hall – HSO – Rossini: Vonósszimfónia, Mozart: Don Giovanni – Elvira áriája a II. felvonásból, Figaro házassága – Rózsaária, Idomeneo – Ilia áriája a III. felvonásból, Sinfonia concertante hegedűre, brácsára és zenekarra (K364), Dukas: A bűvészinas (Elisabeth Schwartzkopf – ének, Raphael Fliegel – hegedű, Gaetano Molieri – brácsa)
1954. XI. 20. Houston, Music Hall – HSO – ismeretlen műsor (James Melton, Marguerite Piazza, Peter Donald, Senor Wences, Ray and Naldi, Kyle McDonald) első élő tv közvetítés a KTRK TV és a Channel 13 csatornákon
1954. XI. 22. Houston, Music Hall – HSO – Mozart: Szabadkőműves gyászzene, Brahms: I. zongoraverseny, Kodály: Hány János-szvit (Claudio Arrau – zongora)
1954. XI. 27. Houston, Music Hall – HSO – Erkel: Hunyadi László – nyitány, Brahms: 1., 3., 10. magyar tánc, Liszt: Les préludes, Dohnányi: Rurallia hungarica – részletek, Kodály: Hány János-szvit – részletek, Liszt: II. magyar rapszódia
1954. XI. 30. Houston, Music Hall – HSO – Haydn: 98. szimfónia, Ravel: Introduction et allegro, Rolf Liebermann: Furioso, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Beatrice Schroeder – hárfá, Byron Hester – fuvola, Nathan Brusilow – klarinét)
1954. XII. 6. Houston, Music Hall – HSO – Respighi: Antik táncok és dalok I. – 3. szvit, Beethoven: III. zongoraverseny, Brahms: I. szimfónia (Grant Johannesen – zongora)
1954. XII. 11. Houston, Music Hall – HSO – ismeretlen műsor
1954. XII. 14. Houston, Music Hall – HSO – Egk: Francia szvit, Mendelssohn: e-moll hegedűverseny, Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia, Beethoven: III. Leonóra-nyitány (Isaac Stern – hegedű)
1954. XII. 20. Houston, Music Hall – HSO – Beethoven: I. szimfónia, Wagner: A walkür – I. felvonás (Astrid Varnay, Walter Fredericks, Luben Vichey – ének), Fricssay utolsó amerikai koncertje

1954. II. 20. Hága – Concertgebowerkest – Jurriaan Andriessen: Symphonietta concertante négy trombitára és zenekarra, Bartók: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Anda Géza – zongora, Freddy Grin, Willem Groot, Marinus Komst, Joseph Sloghem – trombita)
1954. II. 21. du. Amsterdam – Concertgebowerkest – Berlioz: Római karnevál – nyitány, Bartók: II. zongoraverseny, Muszorgszkij – Ravel: Egy kiállítás képei (Anda Géza – zongora)
1954. II. 24. Amsterdam – Concertgebowerkest – Mozart: 41. (Jupiter) szimfónia (KV 551), Blacher: I. zongoraverseny, Beethoven: VII. szimfónia (Gerty Herzog – zongora)
1954. II. 25. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 24.
1954. II. 27. Amsterdam – Concertgebowerkest – Bach: E-dúr hegedűverseny, Haydn: 44. (Gyász) szimfónia, Bartók: II. rapszódia, Muszorgszkij – Ravel: Egy kiállítás képei (Nadia Koutzen – zongora)
1954. II. 28. du. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 27.
1954. III. 10. Berlin – RIAS – de Falla: Concerto (Bernhard Lessmann – hegedű, Hans Schrader – cselló, Heiz Hoefs – fuvola, Kurt hausmann – oboa, Albert Heinke – klarinét, Silvia Kind – csembaló) rádiófelvétel
1954. III. 15. Köln, rádió – KRSO – Bartók: A kékszakkallú herceg vára (ismeretlen szereposztás) Korok zenéje sorozat koncertje – Fricssay utolsó fellépése a kölni zenekarral
1954. III. 19.-IV. 6. Bielefeld, Hameln, Essen, Leverkusen, Viersen, Lübeck, Párizs, London (IV. 2.), München, Stuttgart – RIAS – Bartók: Divertimento, Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára, Beethoven: VII. szimfónia, Berlioz: Rákóczi induló, Dvorák: IX. szimfónia, Haydn: 98. szimfónia, Mozart: 35. (Haffner) szimfónia, Prokofjev: Klasszikus szimfónia, Csajkovszkij: V. szimfónia – RIAS koncertkörút
1954. IV. 19. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – Prokofjev: Klasszikus szimfónia, Bartók: Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára, Csajkovszkij: V. szimfónia
1954. IV. 20. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – mint IV. 19.
1954. IV. 20., 21. Berlin – RIAS – Rózsa Miklós: Szerenád kizsenekarra, rádiófelvétel
1954. IV. 28., 29. Berlin – RIAS – Mozart: G-dúr divertimento, no.6., Ein musikalischer Spass, (KV 522) rádiófelvétel
1954. VI. 30., V. 4. Berlin – RIAS – Sostakovics: IX. szimfónia, rádiófelvétel
1954. V. 4. Berlin – RIAS – Honegger: Pacific 231, Kodály: Marosszéki táncok, Respighi: Antik táncok, no.3., rádiófelvétel
1954. V. 9. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – Händel: Júdás Makkabeus (Maria Stader, Elise Hartwig, Ernst Haeflinger, Dietrich Fischer-Diskau, Cornelius van Dyck, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor)
1954. V. 10. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – mint V. 9., rádiófelvétel
1954. V. 11. Berlin – RIAS – Mozart: G-dúr szimfónia (KV 444) Respighi: Antik táncok, no.1., rádiófelvétel
1954. V. 14. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – Dutilleux: Szimfónia, Peragallo: Zongoraverseny, Liebermann: Furioso zenekarra (Sándor György – zongora) rádiófelvétel
1954. VI. Tel Aviv, Haifa, Jeruzsálem, Beet Schan, Emet Hefer – Israel Philharmonic Orchestra – Verdi: Requiem (Frances Yeend., Marianna Radev, Carelli Gábor, Kim Borg, Tel Aviv-i kamarakórus) rádiófelvétel

1955. XI. 4. Frankfurt – HR – Bartók: Concerto, Schubert VII. szimfónia, rádiófelvétel

1956

1956. I. 7. Amsterdam – Concertgebowerkest – Mozart: 29. szimfónia, Bartók: III. zongoraverseny, Divertimento, Dukas: A bűvészinás (Fischer Annie – zongora)
1956. I. 8. du. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint I. 7.
1956. I. 11. Amsterdam – Concertgebowerkest – Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia, Schönberg: Hegedűverseny, Kodály: Hány János-szvit (Varga Tibor – hegedű)
1956. I. 12. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint I. 11.
1956. I. 14. Hága – Concertgebowerkest – mint I. 11.
1956. I. 15. du. Amsterdam – Concertgebowerkest – Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Frid Géza: Concerto két hegedűre és zenekarra, Schumann: I. szimfónia (Herman Krebbers, Theo Olof – hegedű)
1956. I. 18. Amsterdam – Concertgebowerkest – Karl Amadeus Hartmann: VI. szimfónia, Mozart: Simphonia concertante (KV 297b), Dvorák: IX. szimfónia (Haakon Stotijn – oboa, Bram de Wilde – klarinét, Thom de Klerk – fagott, Jan Bos – kürt)
1956. I. 19. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 18.
1956. I. 21. Amsterdam – Concertgebowerkest – Schubert: VIII. (Befejezetlen) szimfónia, Mozart: II. fuvolaverseny (KV314), Brahms: I. szimfónia (Hubert Barwahser – fuvola)
1956. I. 22. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint II. 21.
1956. I. 23. Den Bosch – Concertgebowerkest – Bartók: Divertimento, Mozart: II. fuvolaverseny (KV314), Dvorák: IX. szimfónia (Hubert Barwahser – fuvola)
1956. I. 25. Amsterdam – Concertgebowerkest – Schubert: Rosamunda – nyitány, Willem Pijper: Zongoraverseny, Egk: Francia szvit, Beethoven: V. szimfónia (Jan Odé – zongora)
1956. I. 26. Amsterdam – Concertgebowerkest – mint I. 26.
1956. I. 28. Hága – Concertgebowerkest – mint I. 26. – Fricstay utolsó koncertje a zenekarral
1956. II. 8. Genf, Victoria Hall – Orchestre de la Suisse Romande – Bartók: Divertimento, Liszt: II. zongoraverseny, Brahms: I. szimfónia (Aldo Ciccolini – zongora) rádiófelvétel, Fricstay első koncertje a zenekarral
1956. V. 9. München, Prinzregententheater – **Verdi: Otello** (Hans Hopf, Josef Metternich, Annelies Kupper) rádiófelvétel, Fricstay bemutatkozása a Bayerische Staatsoperben
1956. VII. Tel Aviv és más helyszínek – Israel Philharmonic Orchestra – Donizetti: Lammermoori Lucia (Heinz Rehfuss, Maria Stader, Carelli Gábor / Herbert Hand)
1956. VII. Tel Aviv és más helyszínek – Israel Philharmonic Orchestra – Händel: Júdás Makkabeus (N.N., Marianna Radev, N.N., N.N.) – 15 előadás Tel Aviv, stb.
1956. VIII. 22. Luzern – Schweizerische Festspielorchester – Kodály: Galántai táncok, Bartók: II. zongoraverseny, Beethoven: III. szimfónia (Anda Géza – zongora) rádiófelvétel

1955

1955. II. 13. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – Schubert: Rosamunda – nyitány, részletek, Schumann: I. szimfónia, Kodály: Hány János-szvit
1955. II. 14. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – mint II. 13., rádiófelvétel
1955. V. 6. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Haydn: 98. szimfónia, Bartók: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: V. szimfónia (Sándor György – zongora) rádiófelvétel
1955. V. 7. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint V. 6.
1955. V. 8. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint V. 6.
1955. V. 9. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint V. 6.
1955. V. 21. Róma, rádió – RAI, Roma – Kodály: Hány János (Scipio Colombo / Arnaldo Foà, Luisa Malagrida / Luisella Visconti, Aurelio Oppicelli / Gustavo Conforti, Oralia Dominguez / Maria Fabbri, Coro di Roma della RAI, Rome, Coro di voci bianche) Kodály daljátékának rádióváltozata olasz nyelven, rádiófelvétel
1955. V. 30. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – Mozart: 29. szimfónia (KV 201), R. Strauss: Burleszk, Honegger: Zongoraverseny, Rolf Liebermann: Concerto dzsessz és szimfonikus zenekarra (Margrit Weber – zongora, RIAS-Tanzorchester)
1955. V. 31. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – mint V. 30.
1955. VI. 21. Zürich - Tonhalle Orchester - Beethoven: III. Leonora-nyitány, IV. zongoraverseny, Franck: Szimfonikus variációk, Kodály: Hány János szvit (Arthur Rubinstein - zongora) Fricstay bemutatkozása a zenekarral
1955. VI. 27. Milánó, Teatro alla Scala – Orchestra Teatro alla Scala – Csajkovszkij: V. szimfónia, Rachmaninov: II. zongoraverseny, Bartók: Divertimento (Alexander Brailowsky – zongora), Fricstay milánói bemutatkozása
1955. VI. 28. Milánó, Teatro alla Scala – Orchestra Teatro alla Scala – mint VI. 27.
1955. IX. 18. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – Händel: Sámson (Maria Stader, Marga Höffgen, Maria Reith, Ernst Haeflinger, Heinz Rehfuss, Kim Borg, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale, RIAS-Kammerchor) V. Berliner Festwochen, rádiófelvétel
1955. IX. 19. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – mint IX. 18.
1955. X. 8. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – von Einem: Meditáció – németországi bemutató, Dukas: A bűvészinás, Brahms: I. szimfónia, rádiófelvétel
1955. X. 9. Berlin, Hartenbergstrasse – RIAS – mint X. 8.
1955. X. 10. Stuttgart Sende Saal – SDR – Rossini: Bruschino úr – nyitány, Honegger: Zongoraverseny, Rosenberg: Marionettek – nyitány, Zimmermann: Cabolco, R. Strauss: Burleszk, Kodály: Galántai táncok, Ravel: Bolero (Margrit Weber – zongora) rádiófelvétel
1955. X. 11.-23. München, Basel, Bern, Zürich, Stuttgart, Wuppental, Viersen, Essen, Leverkusen, Herne, Bonn, Schmallingenberg – RIAS – Bartók: Divertimento, Beethoven: III. Leonora-nyitány, V. szimfónia, Brahms: I. szimfónia, Dukas: A bűvészinás, Dvorák: IX. szimfónia, Haydn: 44. (Gyász) szimfónia, Mozart: 29. szimfónia, Smetana: Moldva, R. Strauss: Burleszk, Till Eulenspiegel, Zimmermann: Cabolco (Margrit Weber – zongora)

1957. VIII. 24. München, Prinzregentheater – Bayerische Staatsorchester – Beethoven: IX. szimfónia (Annelies Kupper, Hertha Töpfer, Richard Holm, Kieth Engen, Choir des Lehrergesangsvereins München). Münchener Opernfestspiele, rádiófelvétel
1957. IX. 15. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – Brahms: Variációk egy Haydn témára, Altrapszódia, I. szimfónia (Maureen Forrester, RIAS-Kammerchor, Berliner Motettenchor) rádiófelvétel
1957. IX. 16. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – IX. 15.
1957. IX. 24. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – Gluck: Orfeusz – koncertszerű előadás (Dietrich Fischer-Dieskau, Maria Stader, Henny Steffek, RIAS-Kammerchor, Berliner Motettenchor) (Orfeusz, Euridiké, Ámor) VII. Berliner Festwochen
1957. IX. 25. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – mint IX. 24.
1957. X. 31. München, Deutsches Museum – ismeretlen zenekar – Honegger: Dávid király (ismeretlen szereposztás)
1957. XI. 19. München, Prinzregententheater – *Bartók: A kékszakállú herceg vára – Stravinsky: Oedipus rex* (Kieth Engen, Hertha Töpfer; Ernst Haeflinger, Hertha Töpfer) Oedipus rádiófelvétel
1957. XII. 22. München, Prinzregententheater – **Verdi: Az álarcosbál** (Simándy József, Josef Metternich, Maud Cunitz) rádiófelvétel
1957. XII. 29. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – Beethoven: IX. szimfónia (Irmgard Seefried, Maureen Forrester, Ernst Haefliger, Dietrich Fischer-Dieskau, Chor d. St. Hedwigs-Kathedrale)
1957. XII. 30. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – mint XII. 30.

1958

1958. II. 2. Hamburg – NDR – Bartók: Divertimento, Kodály: Galántai táncok, Brahms: I. szimfónia, rádiófelvétel
1958. II. 3. Hamburg – NDR – mint II. 2., rádiófelvétel
1958. II. 12. Genf, Victoria Hall – Orchestre de la Suisse Romande – Kodály: Háy János szvit Bartók: III. zongoraverseny, Brahms: II. szimfónia (Fischer Annie – zongora, Arató István – cimbalom) rádiófelvétel
1958. V. 12. München, Deutsches Museum – Bayerisches Staatsorchester – Brahms, II. zongoraverseny, II. szimfónia (Anda Géza – zongora) rádiófelvétel
1958. VI. 14. München, Cuvilliés-Theater – **Mozart: Figaro házassága** (Kieth Engen, Claire Watson, Hertha Töppel, Karl Christian Kohn, Erika Köth) a színház újbóli megnyitó előadása, rádiófelvétel, előző nap a főpróbáról 22 perces riportfilm készült
1958. VI. 26. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Kodály: Psalmus hungaricus, Rossini: Stabat mater (Maria Stader, Marianna Radev, Ernst Haefliger, Gottlob Frick – ének, Wiener Singakademie, Wiener Sängerknaben)
1958. VI. 27. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint VI. 26.
1958. VII. 1. München – BR – Wagner: Siegfried-idill, tv felvétel, előtte beszélgetés
1958. VIII. 20. Luzern – Schweizerische Festspielorchester – Kodály: Psalmus hungaricus, Rossini: Stabat mater (Maria Stader, Marianna Radev, Ernst Haeflinger, N.N. – ének)

1956. IX. 22. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – Beethoven: Egmont-nyitány, Hegedűverseny, III. szimfónia (Wolfgang Schneiderhan – hegedű) VI. Berliner Festwochen
1956. IX. 23. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – mint IX. 22.
1956. XI. 1. München, Deutsches Museum – Bayerische Staatsorchester – Rossini: Stabat mater, Kodály: Psalmus hungaricus (Maria Stader, Marianna Radev, Ernst Haeflinger, Kim Borg, Chor des Lehrergesangsvereins München – ének), rádiófelvétel
1956. XI. 8. München, Prinzregententheater – **Muszorgszkij: Hovanscsina** (Gottlob Frick, Hans Hopf, Richard Holm, Josef Metternich, Keith Engen, Hertha Töpfer)
1956. XII. 21. München, Prinzregententheater – **Donizetti: Lammermoori Lucia** (Josef Metternich, Erika Köth, Simándy József) rádiófelvétel

1957

1957. I. 13. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – Stravinsky: Kártyajáték, Händel: B-dúr hárfaverseny, Ravel: Introduction et allegro, Schubert: IX. (Nagy, C-dúr) szimfónia (Nicanor Zabaleta – hárfa)
1957. I. 14. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – mint I. 13.
1957. I. 24. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – Egk: Francia szvit, Bartók: Divertimento, Csajkovszkij: V. szimfónia – rádiófelvétel, 10. évi jubileumi koncert
1957. II. 6. Genf, Victoria Hall – Orchestre de la Suisse Romande – Kodály: Galántai táncok, Schumann: Csellóverseny, Beethoven: III. szimfónia (Pierre Fournier – cselló), rádiófelvétel
1957. II. 14. Koppenhága – Staatsradiofoniens Symfoniorkester – Kodály: Galántai táncok, Bartók: Divertimento – rádiófelvétel, a koncert többi száma ismeretlen
1957. II. 27. Stockholm – RSO és Stockholmskonsertföreningsorkest – Beethoven: IX. szimfónia (Aase Nordomo-Lövberg, Hanny Ekström, Richard Holm, Sigmund Björling, Musikalske Sällskapet – ének) rádiófelvétel
1957. III. 6. Stockholm – RSO és Stockholmskonsertföreningsorkest – Csajkovszkij: V. szimfónia, rádiófelvétel
1957. III. 26. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Verdi: Requiem (Maria Stader, Marianna Radev, Simándy József, Kim Borg, Wiener Singakademie)
1957. III. 27. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint III. 26.
1957. III. 28. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint III. 26.
1957. III. 31. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Bartók: Divertimento, II. hegedűverseny, Concerto (Varga Tibor – hegedű)
1957. IV. 7. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – Bartók: Concerto, Francaix: Concerto zongorára és zenekarra, Franck: Szimfonikus variációk, Ravel: Bolero (Margrit Weber – zongora)
1957. IV. 8. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – IV. 7.
1957. V. 29. München, Prinzregententheater – **Berg: Wozzeck** (Albrecht Peter, Elisabeth Lindermeier) (Wozzeck, Marie)

1960

1960. I. 26. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – Brahms: II. zongoraverseny, II. szimfónia (Anda Géza – zongora)
1960. I. 27. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – mint I. 26. – Fricsay utolsó koncertje a Berlini Filharmonikusokkal
1960. III. 18. München, Prinzregententheater – Verdi: Otello (Fritz Uhl, Josef Metternich, Claire Watson) rádiófelvétel, 200. előadás
1960. V. 29. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Bartók: Két portré, Beethoven: Hármaverseny, Brahms: IV. szimfónia (Anda Géza – zongora, Wolfgang Schneiderhan – hegedű, Pierre Fournier – cselló)
1960. V. 30. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint V. 29.
1960. VI. 24. Stuttgart – SDR – Smetana: Moldva – próba, és előadás, tv felvétel
1960. VIII. 13. Luzern – Schweizerische Festspielorchester – Bartók: Táncszvit, Beethoven: Hármaverseny, Brahms: I. szimfónia (Anda Géza – zongora, Wolfgang Schneiderhan – hegedű, Pierre Fournier – cselló)
1960. IX. 11. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Mozart: 40. szimfónia, Schönberg: Hegedűverseny, Beethoven: VII. szimfónia (Varga Tibor – hegedű)
1960. IX. 12. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint IX. 11., rádiófelvétel
1960. IX. 29. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – ROS – Stravinsky: Zsoltárszimfónia, Movements – németországi bemutató, Oedipus rex (Hertha Töpfer, Ernst Haeflinger, Kieth Engen, Paul Kuen, Ivan Sardi, Ernst Deutsch, RIAS-Kammerchor, Berliner Motettenchor, Margrit Weber - zongora) rádiófelvétel, X. Berliner Festwochen
1960. IX. 30. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – ROS – mint IX. 29.
1960. X. 9. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, R. Strauss: Az úrhatnám polgár – szvit, Bartók: Brácsaverseny, Hindemith: Szimfonikus metamorfózisok egy Weber témára (Stefano Passagio – brácsa)
1960. X. 10. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint X. 9.
1960. X. 23. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – ROS – Verdi: Requiem (Maria Stader, Oralia Dominguez, Carelli Gábor, Ivan Sardi, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale)
1960. X. 24. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – mint X. 23.
1960. X. 31. Milánó, Teatro alla Scala – Orchestra Teatro alla Scala – Kodály: Galántai táncok, Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Brahms: II. szimfónia
1960. XI. 2. Milánó, Teatro alla Scala – Orchestra Teatro alla Scala – mint X. 31., az utolsó milánói koncert
1960. XI. 24. München, Herkulesaal – Bayerische Rundfunk – Bartók: III. zongoraverseny, Haydn: 101. (Az óra) szimfónia, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Fischer Annie – zongora) rádiófelvétel

1958. X. 3. Berlin, Hartenbergstrasse – RSO – Bartók: A kékszakállú herceg vára – koncertszerű előadás, Táncszvit, III. zongoraverseny (Hertha Töppel, Dietrich Fischer-Dieskau – ének, Fischer Annie – zongora) a zongoraversenyből rádiófelvétel
1958. X. 25. Milánó, Teatro alla Scala – Orchestra Teatro alla Scala – Mozart: 29. szimfónia, Bartók: Concerto, Beethoven: V. zongoraverseny (Benedetti Michelangeli – zongora)
1958. X. 27. Milánó, Teatro alla Scala – Orchestra Teatro alla Scala – mint X. 25.

1959

1959. IX. 4., 5. Berlin – RSO – Beethoven: I. szimfónia - rádiófelvétel
1959. IX. 13. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Beethoven: Egmont-nyitány, Bartók: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Anda Géza – zongora) Fricsay első koncertje a betegsége után
1959. IX. 14. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint IX. 13.
1959. IX. 28. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – Mozart: c-moll mise, Kodály: Psalmus hungaricus (Maria Stader, Herta Töpfer, Ernst Haeflinger, Ivan Sardi, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale) rádiófelvétel, próba
1959. IX. 29. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – mint IX. 28. rádiófelvétel, az első sztereo adás a német rádióban
1959. X. 14. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – Mozart: 29. szimfónia, Mahler: Gyermekegyesdalok, Kodály: Hány János-szvit (Dietrich Fischer-Dieskau – ének)
1959. X. 15. Berlin, Hartenbergstrasse – Berliner Philharmoniker – mint X. 14.
1959. XI. 8. Hamburg – NDR – Rossini: Stabat mater, Kodály: Psalmus hungaricus (Maria Stader, Marianna Radev, Ernst Haeflinger, Gottlob Frick, Choir des NDR – ének), rádiófelvétel
1959. XI. 9. Hamburg – NDR – mint XI. 8., rádiófelvétel
1959. XI. 25. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Kodály: Galántai táncok, Bartók: Divertimento, Beethoven: III. szimfónia
1959. XI. 27. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint XI. 25.
1959. XI. 28. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint XI. 25.
1959. XII. 3. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Kodály: Psalmus hungaricus, von Einem: Das Stundenlied – osztrák bemutató (Waldemar Kmentt – ének, Wiener Singakademie, Wiener Sängerknaben)
1959. XII. 4. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint XII. 3.
1959. XII. 16. Genf, Victoria Hall – Orchestre de la Suisse Romande – Beethoven: Egmont-nyitány, Bartók: II. zongoraverseny, Csajkovszkij: szimfónia (Anda Géza – zongora) a műsor többi száma ismeretlen, rádiófelvétel
1959. XII. 20. Zürich – Tonhalle-Orchester – Kodály: Galántai táncok, Bartók: III. zongoraverseny, Dvorák: V. szimfónia (Anda Géza - zongora) Fricsay utolsó koncertje a zenekarral

1961. VI. 20. Bécs, Wiener Konzerthaus – RSO – Bartók: Táncszvit, II. hegedűverseny, Concerto (Yehudi Menuhin – hegedű) – RSO turné, Wiener Festwochen
1961. VI. 21. Bécs, Wiener Konzerthaus – RSO – Beethoven: Egmont-nyitány, II. zongoraverseny, VII. szimfónia (Anda Géza – zongora) – RSO turné, Wiener Festwochen
1961. VII. 26. Salzburg, Großes Festspielhaus – **Mozart: Idomeneo** (Waldemar Kmentt, Ernst Haefliger, Pilar Lorengar, Elisabeth Grümmer) (Idomeneo, Idamante, Ilia, Elektra) Großes Festspielhaus, Salzburgi Ünnepi Játékok, rádiófelvétel
1961. VIII. 10. Salzburg, Großes Festspielhaus – Mozart: Idomeneo – mint VII. 26.)
1961. VIII. 16. Luzern – Schweizerische Festspielorchester – Csajkovszkij: Hegedűverseny, Kodály: Szimfónia – ősbemutató, Beethoven: VII. szimfónia (Yehudi Menuhin – hegedű) Fricsay utolsó koncertje Luzernben, rádiófelvétel
1961. VIII. 17. de. Salzburg, Großes Festspielhaus – Wiener Philharmoniker – Kodály: Galántai táncok, Beethoven: Hármasszertvény, Brahms: II. szimfónia (Anda Géza – zongora, Wolfgang Schneiderhan – hegedű, Pierre Fournier – cselló) rádiófelvétel
1961. VIII. 28. Salzburg, Großes Festspielhaus – Mozart: Idomeneo – mint VII. 26.
1961. IX. 9. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – Kodály Szimfónia – németországi bemutató, Mozart: Klarinétverseny (KV 622), Beethoven: V. szimfónia (Heinrich Geuser – klarinét) rádiófelvétel
1961. IX. 10. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – mint IX. 9.
1961. IX. 11. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – mint IX. 9.
1961. IX. 24. Deutsche Oper Berlin – megnyitő előadás – Beethoven: III. Leonora-nyitány, **Mozart: Don Giovanni** (Dietrich Fischer-Dieskau, Elisabeth Grümmer, Donald Grobe, Josef Greindl, Pilar Lorengar, Walter Berry, Ivan Sardi, Erika Köth) (Don Giovanni, Donna Anna, Don Ottavio, Kormányzó, Donna Elvira, Leporello, Masetto, Zerlina) élő tv közvetítés, XI. Berliner Festwochen, rádiófelvétel az előző napi főpróbán
1961. IX. 27. Deutsche Oper Berlin – Mozart: Don Giovanni – mint IX. 24.
1961. IX. 30. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – Haydn: Te Deum, von Einem: Ballada, Rossini: Stabat mater (Maria Stader, Oralia Dominguez, Carelli Gábor, Walter Kreppel, RIAS-Kammerchor, Chor des NDR-Hamburg) XI. Berliner Festwochen
1961. X. 1. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – mint X. 30., rádiófelvétel
1961. X. 3. Deutsche Oper Berlin – Mozart: Don Giovanni – mint IX. 24.
1961. X. 7. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – Tansman: Barokk szvit kamarazenekarra, Martin: Petite symphonie concertante, Csajkovszkij: I. zongoraverseny (Anda Géza – zongora, Irmgard Helmis – hárfa, Silvia Kind – csembaló, Rolf Kuhnert – szaxofon) rádiófelvétel
1961. X. 8. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – X. 7.
1961. X. 9. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – X. 7., rádiófelvétel
1961. X. 10. de. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – Haydn: Évszakok (Maria Stader, Ernst Haeflinger, Josef Greindl, Chor des St. Hedwigs-Kathedrale)

1961

1961. II. 5. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – Beethoven: III. Leonora-nyitány, III. zongoraverseny, III. szimfónia (Anda Géza – zongora), rádiófelvétel
1961. II. 6. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – mint II. 5., rádiófelvétel
1961. II. 12. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Honegger: Dávid király (Pilar Lorengar, Sieglinde Wagner, Donald Grobe, Gisela Uhlen, Erich Schellow, RIAS-Kammerchor, Chor des NDR-Hamburg)
1961. II. 13. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint II. 12., rádiófelvétel
1961. III. 16. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Bartók: Két portré, Mahler: Gyermekgyászadalok, Brahms: IV. szimfónia (Christa Ludwig – ének, Walter Schneiderhan – hegedű)
1961. III. 17. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint III. 16.
1961. III. 22. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – Honegger: Pastorale d'été, Bartók: III. zongoraverseny, Csajkovszkij: VI. szimfónia (Fischer Annie – zongora)
1961. III. 23. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint III. 22.
1961. III. 24. Bécs, Wiener Konzerthaus – Wiener Symphoniker – mint III. 22.
1961. IV. 23. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Kodály: Galántai táncok, Csajkovszkij: Hegedűverseny, Brahms: II. szimfónia (Yehudi Menuhin – hegedű)
1961. IV. 24. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint IV. 23.
1961. IV. 25.-V. 12. München, Nürnberg, Stuttgart (IV. 28.), Karlsruhe, Bielefeld, Koppenhága, Kiel, Hamburg, Münster, Düsseldorf, Essen, London (V.9., Royal Festival Hall, tv felvétel), Párizs – RSO – Beethoven: III. Leonora-nyitány, III. szimfónia, Berlioz: Rákóczi induló, Brahms: II. szimfónia, II. hegedűverseny, Bruch: I. hegedűverseny, Dvorák: IX. szimfónia, Kodály: Galántai táncok, Rossini: A selyemlétra – nyitány, R. Strauss: Az úrhatnám polgár – szvit, Csajkovszkij: Hegedűverseny (H. Heller – zongora, Yehudi Menuhin – hegedű) – RSO turné London, Festival Hall – RSO – Rossini: A selyemlétra – nyitány, Beethoven: III. Leonora-nyitány, Bruch: I. hegedűverseny (Yehudi Menuhin – hegedű) tv felvétel
1961. V. 9. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Rossini: A selyemlétra – nyitány, Liszt: II. zongoraverseny, Dvorák: IX. szimfónia (Vásáry Tamás – zongora)
1961. V. 14. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Rossini: A selyemlétra – nyitány, Liszt: II. zongoraverseny, Dvorák: IX. szimfónia (Vásáry Tamás – zongora)
1961. V. 15. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint V. 14.
1961. V. 24. Genf, Victoria Hall – Orchestre de la Suisse Romande – Beethoven: III. Leonora-nyitány, IV. zongoraverseny, VII. szimfónia (Wilhelm Backhaus – zongora), rádiófelvétel
1961. VI. 4. Berlin, Hochschulsaal – RSO – Honegger: Pastorale d'été, Brahms: Kettősverseny, Bartók: Concerto (Wolfgang Schneiderhan – hegedű, Starker János – cselló)
1961. VI. 5. Berlin, Hochschulsaal – RSO – mint VI. 4., rádiófelvétel
1961. VI. 16.-25. Bécs, Graz, Passau – RSO – Bartók: Concerto, II. hegedűverseny, Táncszvit, Beethoven: Egmont-nyitány, I. zongoraverseny, VII. szimfónia, Mozart: Exultate jubilate (Maria Stader – ének, Anda Géza – zongora, Yehudi Menuhin – hegedű) – RSO turné

1961. X. 10. Deutsche Oper Berlin – Mozart: Don Giovanni – mint IX. 24.
1961. X. 11. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – X. 10.
1961. X. 12. Berlin, Masurenallee, nagy stúdió – RSO – X. 11., Fricsay utolsó koncertje a zenekarral Berlinben
1961. X. 14. Bécs, Musikveriensahl – Wiener Philharmoniker – Haydn: 98. szimfónia, Bartók: II. zongoraverseny, Brahms: II. szimfónia (Anda Géza – zongora) rádiófelvétel
1961. X. 15. Bécs, Musikveriensahl – Wiener Philharmoniker – mint X. 14.
1961. X. 30-XI. 1 Berlin – RIAS – Dukas: A bűvészinás, próba és előadás, tv felvétel
1961. XI. 5. Deutsche Oper Berlin –Mozart: Don Giovanni – mint IX. 24.
1961. XI. 7. Deutsche Oper Berlin –Mozart: Don Giovanni – mint IX. 24., Don Giovannit énekelte Thomas Stewart, Zerlinát Lisa Otto is
1961. XI. 14. de. Berlin – RIAS – Dukas: A bűvészinás, rádiófelvétel
1961. XI. 14. Deutsche Oper Berlin –Mozart: Don Giovanni (Thomas Stewart, Maria Kouba, Toni Blankenheim, Josef Greindl, Pilar Lorengar, Walter Berry, Ivan Sardi, Lisa Otto) Fricsay utolsó fellépése Berlinben
1961. XI. 16. Bonn – RSO – Beethoven: Egmont-nyitány, I. zongoraverseny, VII. szimfónia (H. E. Riebensahm – zongora) – a német kormány meghívására, Fricsay utolsó koncertje az együttesel
1961. XI. 22. Genf, Victoria Hall – Orchestre de la Suisse Romande – Bartók: Concerto, Brahms: IV. szimfónia, rádiófelvétel, Fricsay utolsó koncertje a zenekarral
1961. XII. 5. London, Royal Festival Hall – London Philharmonic Orchestra – Bartók: Két portré, II. zongoraverseny, Concerto (Anda Géza – zongora)
1961. XII. 7. London, Royal Festival Hall – London Philharmonic Orchestra – Kodály: Szimfónia, Mendelssohn: e-moll hegedűverseny, Beethoven: VII. szimfónia (Wolfgang Schneiderhan – hegedű) Fricsay utolsó koncertje

Werth Henrik induló (1937)

Bácskai induló (1941), szöveg: özv. Mészárosné, Csabafy Illus, előadva: 1941. VI. 19. Szabadka, 1941. VI. 20. Újvidék, kéziratos kottája az OSZK zeneműtárában található

DALOK:

Két dal, előadva: 1936. IV. 28., városi zeneiskola (Cholnoky Margit – ének, Fricsay Ferenc – zongora)

O suavissime – dal Árpádházi Szent Erzsébetről, előadva: 1936. XI. 21., Fogadalmi templom

Bölcsődal, előadva: 1941. II. 27. Szeged (Gyurkovics Mária – ének, Forrai Miklós – zongora)

KÓRUSOK:

Ej Uchnyem (orosz népdal feldolgozás), bemutató: 1936. V.5., előadva: 1936. V. 18. Szeged, Tisza Szálló, 1937. XII. 14. Tisza Szálló

Ezrivel terem a fán a meggy (népdalfeldolgozás), előadva: 1936. V.5., 1936. V. 18. Szeged, Tisza Szálló, 1937. XII. 14. Tisza Szálló, 1935. V. 20. Szegedi Városi Színház, Szellemi szükségmunkások művészestje
Két gyöngye volt... (népdal feldolgozás), előadva: 1936. V.5. (szóló: Lapu Lajos, Batki István), 1936. V. 18. Szeged, Tisza Szálló

A Szegedi Városi Énekkar Egyesület jeligéje, szöveg: Dr. Dömötör György, előadva: 1936. V.5., 1936. V. 18. Szeged, Tisza Szálló

Tiritomba – nápolyi dal tenorszólóval, előadva: 1936. V. 18. Szeged, Tisza Szálló

Négy orosz népdalfeldolgozás, előadva: 1937. VI. 5., Hungária Szálló

ÁTDOLGOZÁSOK:

Brahms: Magyar tánc – fúvószenekari átírat

Rimszkij-Korszakov: Az aranykakas – meghangszerelt egy szopránáriát – előadva: 1935. V. 20., Szegedi Városi Színház (Szent-Tamássy Alma – ének)

Szádeczky Kardoss Lajos: Erdélyi lakodalom Gyulafehérvárott, 1702-ben – három képes korrajz, zenéjét összeállította Fricsay Ferenc, előadva: 1940. XII., a szegedi egyetem műkedvelő, néprajzszakos hallgatói

FRICSAY FERENC ISMERT KOMPOZÍCIÓI (összeállította: Karczag Márton)

SZIMFONIKUS MŰVEK:

Nyitány (Fricsay Cyrano de Bergerac nyitányként említi), előadva:

1933. VI. 13., Budapest, zeneakadémiai vizsga

Kis szvit, előadva: 1934. XII. 2., Szeged

Valse grande, előadva: 1936. II. 23., Szeged

Rondó, partitúrája Londonban megtalálható, előadva: 2014. VI. 22., Szeged

MISE:

Mise G-dúrban Glattfelder Gyulának ajánlva (Szegedi mise) (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei) zene- és énekkar, 2 szoprán, 2 alt, 2 tenor, 1 basszus szóló, előadva: 1936. III. 22., Szeged, Belvárosi Mozi

KÍSÉRŐZENE:

Az ember tragédiája – kísérőzene, bemutató: 1937. VII. 31.,

Szegedi Szabadtéri Játékok, felújítás: 1943. IX. 29., Szeged, Városi Színház

INDULÓK:

Gól sportinduló (1934)

Légvédelmi induló (1935)

Szegedi Dandár induló (1935)

Mérey ezredes indulója (1936)

INTERNETES FORRÁSOK:

A FRICSAY CSALÁD HONLAPJA FRICSAY FERENC RŐL: <http://www.ferenc-fricsay.net/indem.htm>
A VSETINI ZENEISKOLA HONLAPJA: <http://www.zus-vsetin.org/cz/1-o-skole/11-historie-a-soucasnost/20-historie-skoly.html>
SZEGED SZÍNHÁZTÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI: <http://bpfe.eclap.eu/eclap/axmedis/5/519/00000-51922d14-c44c-4850-ab23-3c1224ed5cb9/3/~saved-on-db-51922d14-c44c-4850-ab23-3c1224ed5cb9.pdf>
SZEGED ZENEI ÉLETE: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/szeged_tortenete_4/pages/020_ze-nei_elet.htm
AZ MTI ARCHÍVUMA: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start>
A SALZBURGI ÜNNEPI JÁTÉKOK ARCHÍVUMA: <http://www.salzburgerfestspiele.at/archiv>
A BÉCSI ÁLLAMI OPERAHÁZ (WIENER STAATSOPER) ARCHÍVUMA: <http://db-staatsoper.die-antwort.eu/>
A BÉCSI SZIMFONIKUSOK ARCHÍVUMA: <https://www.wienersymphoniker.at/konzerte/saison/archiv>
A WIENER KONTERTHAUS ARCHÍVUMA: <http://konzerthaus.at/archiv/datenbanksuche/>
WIENER PHILHARMONIKER ARCHÍVUM: <http://concertannals.blogspot.hu/2012/10/wiener-philharmoniker-1930-2010.html>
A BERLINI FILHARMONIKUSOK ARCHÍVUMA: <http://www.berliner-philharmoniker.de/en/concerts/calendar/archive/>
GLYNDEBOURNE FESTIVAL OPERA ARCHÍVUM: <http://glyndebourne.com/discover/about-our-archive>
ORCHESTRE DE CHAMBRE DE LAUSANNE: <http://www.ocl.ch/>
LUZERNI FESZTIVÁL: <http://www.lucernefestival.ch/de/>
ORCHESTRE DE LA SUISSE ROMANDE ARCHÍVUM: <http://osr.ch/l-osr/concerts-de-l-osr-depuis-1918>
CONCERTGEBOUW ARCHÍVUM: <http://archieff.concertgebouwkeest.nl/nl/archief/zoeken/>
MILÁNÓI SCALA ARCHÍVUM: <http://www.archiviolascala.org/>
LONDON PHILHARMONIC ORCHESTRA ARCHÍVUM: <http://concertannals.blogspot.hu/2009/05/london-philharmonic-orchestra-1968-1973.html>
BOSTON SYMPHONY ORCHESTRA: <http://www.bso.org/brands/bso/about-us/historyarchives.aspx>
HOUSTON SYMPHONY ORCHESTRA: <http://www.houstonsymphonyarchives.org/the-collection.html>
OPERA – AZ ÚJSÁG FRICSAYRA VONATKOZÓ BEJEGYZÉSEI: <http://www.opera.co.uk/index.php>, http://www.archivnet.hu/politika/aki_nincs_ellenunk_az_velunk_van.html?oldal=12
FRICSAY FERENC OPERAFELVÉTELEI: <http://www.operadis-opera-discography.org.uk/CLCUFRIC.HTM>
ANDA GÉZA DISCOGÁFIA: <http://www.niemannlab.de/musik/diskographie/gezaanda/>
YEHUDI MENUHIN KONCERTJEINEK LISTÁJA: <http://www.toshima.ne.jp/~menuhin/concert.html>
FRICSAY FERENC HAGYATÉKA BERLINBEN: http://www.adk.de/de/archiv/archivbestand/musik/index.htm?hg=musik&we_objectID=112&ugroup=1&searchfor=fricsay

Források:

ALPÁR ÁGNES: Oláh Gusztáv rendezései és tervezései, Magyar Színházi Intézet, 1975
BÓNIS FERENC: Tizenhárom találkozás Ferencsik Jánossal – Zeneműkiadó, 1984
BREUER JÁNOS: Negyven év magyar zenekultúrája – Zeneműkiadó, 1985
BREUER JÁNOS: Érted haragszom – Muzsika, 1997. október
GÁBOR ISTVÁN: A BHZ-től az ÁHZ-ig – Zeneműkiadó, 1984
GERMANUS GYULA: Kelet varázsa – Magvető, 1966
HERZFELD, FRIEDRICH: Ferenc Fricsay, Gedenkbuch – Rembrandt Verlag Berlin, 1964
HURT, JOHN: Conductors ont he yellow label – John Hurt, 1998-2009
KEREKES ISTVÁN: Volt egyszer egy magyar karmester – Somogyi László és kora – Xynmios, 2005
KERÉNYI MÁRIA: Neményi Lili, Zeneműkiadó, 1986
KERTÉSZ IVÁN: Százharminctól kétszázig – Muzsika, 2013 október
KUN IMRE: Harminc év művészek között... - Zeneműkiadó, 1960
LEBRECHT, NORMAN: The Life and Death of Classical Music – Anchor Books, 2007
MAROSI LÁSZLÓ: Két évszázad katonazenéje Magyarországon – EMB, 1994
MOLNÁR KLÁRA: A Népopera – Városi Színház 1911 – 1951, OSzMI, 1998
PÉTER LÁSZLÓ: Bartók Szegeden – A Somogyi Könyvtár kiadványai 24, 1981
VON PUFFENDORF, LUTZ: Ferenc Fricsay Restrospektive-Perspektive 1985
SÁNDOR JÁNOS: A szegedi színjátszás krónikája – A kőszínház és társulatainak története 1883 – 1944 – Szeged, 2003
SCHÖPFLIN ALADÁR: Magyar Színházművészeti Lexikon – 1930
SIKLÓS ALBERT: Hangszereléstan, II. kötet – 1910
SIMÁNDY JÓZSEF – DALOS LÁSZLÓ: Bánk bán elmondja, Zeneműkiadó, 1983
SOMOGYI VILMOS nekrológja – Muzsika, 1963. IV.
STRASSER, OTTO: És ezért még fizettek is, Zeneműkiadó, 1980
Így kell ezt! ...Vagy másképp - Szinetár Miklós elmondja életét Kozák Gyulának, Balassi Kiadó, 2003
TÓTH FERENCNÉ: Fricsay Ferenc emlékezete – Szeged: Somogyi Könyvtár, 1989

INTERNETES FORRÁSOK:

A FRICSAY CSALÁD HONLAPJA FRICSAY FERENC RŐL: <http://www.ferenc-fricsay.net/indem.htm>

A VSETINI ZENEISKOLA HONLAPJA: <http://www.zus-vsetin.org/cz/1-o-skole/11-historie-a-soucasnost/20-historie-skoly.html>

SZEGED SZÍNHÁZTÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI: <http://bpfe.eclap.eu/eclap/axmedis/5/519/00000-51922d14-c44c-4850-ab23-3c1224ed5cb9/3/~saved-on-db-51922d14-c44c-4850-ab23-3c1224ed5cb9.pdf>

SZEGED ZENEI ÉLETE: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/szeged_tortenete_4/pages/020_ze-nei_elet.htm

AZ MTI ARCHÍVUMA: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start>

A SALZBURGI ÜNNEPI JÁTÉKOK ARCHÍVUMA: <http://www.salzburgerfestspiele.at/archiv>

A BÉCSI ÁLLAMI OPERAHÁZ (WIENER STAATSOPER) ARCHÍVUMA: <http://db-staatsoper.die-antwort.eu/>

A BÉCSI SZIMFONIKUSOK ARCHÍVUMA: <https://www.wienersymphoniker.at/konzerte/saison/archiv>

A WIENER KONTERTHAUS ARCHÍVUMA: <http://konzerthaus.at/archiv/datenbanksuche/>

WIENER PHILHARMONIKER ARCHÍVUM: <http://concertannals.blogspot.hu/2012/10/wiener-philharmoniker-1930-2010.html>

A BERLINI FILHARMONIKUSOK ARCHÍVUMA: <http://www.berliner-philharmoniker.de/en/concerts/calendar/archive/>

GLYNDEBOURNE FESTIVAL OPERA ARCHÍVUM: <http://glyndebourne.com/discover/about-our-archive>

ORCHESTRE DE CHAMBRE DE LAUSANNE: <http://www.ocl.ch/>

LUZERNI FESZTIVÁL: <http://www.lucernefestival.ch/de/>

ORCHESTRE DE LA SUISSE ROMANDE ARCHÍVUM: <http://osr.ch/l-osr/concerts-de-l-osr-depuis-1918>

CONCERTGEBOUW ARCHÍVUM: <http://archieff.concertgebouwkeest.nl/nl/archief/zoeken/>

MILÁNÓI SCALA ARCHÍVUM: <http://www.archiviolascala.org/>

LONDON PHILHARMONIC ORCHESTRA ARCHÍVUM: <http://concertannals.blogspot.hu/2009/05/london-philharmonic-orchestra-1968-1973.html>

BOSTON SYMPHONY ORCHESTRA: <http://www.bso.org/brands/bso/about-us/historyarchives.aspx>

HOUSTON SYMPHONY ORCHESTRA: <http://www.houstonsymphonyarchives.org/the-collection.html>

OPERA – AZ ÚJSÁG FRICSAYRA VONATKOZÓ BEJEGYZÉSEI: <http://www.opera.co.uk/index.php>, http://www.archivnet.hu/politika/aki_nincs_ellenunk_az_velunk_van.html?oldal=12

FRICSAY FERENC OPERAFELVÉTELEI: <http://www.operadis-opera-discography.org.uk/CLCUFRIC.HTM>

ANDA GÉZA DISCOGÁFIA: <http://www.niemannlab.de/musik/diskographien/gezaanda/>

YEHUDI MENUHIN KONCERTJEINEK LISTÁJA: <http://www.toshima.ne.jp/~menuhin/concert.html>

FRICSAY FERENC HAGYATÉKA BERLINBEN: http://www.adk.de/de/archiv/archivbestand/musik/index.htm?hg=musik&we_objectID=112&ugroup=1&seachfor=fricsay

FRICSAY FERENC

(1914–1963)

„Te nem lettél karmester.
Megszülettél, és máris
karmester voltál.”

(*Bruno Walter*)

„Fricsay Ferenc egyike az
isteneknek!”

(*Clara Haskil*)

„Született operakarmester a
maga hibátlan dramaturgiai
érzékével.”

(*Carl Orff*)

„Fricsay mint üstökös
jelent meg a horizonton...
nyilvánvalóan nem volt nála
tehetségesebb dirigens.”

(*Yehudi Menuhin*)

„Amikor először vezényelt
Berlinben, a beavatottak tudták:
született mesterrel van dolguk,
aki olyan ideált hozott magával,
amely teljesen új volt a zenekari
technika és értelmezés
területén.”

(*Dietrich Fischer-Dieskau*)

„A sors kegyes volt hozzá,
amennyiben élete végét a fölül-
múlhatatlan csúcson érhet-
te meg. Ellenben kegyetlen volt,
hogy őt is, mindnyájunkat
megfosztott azoktól az érett
gyümölcsöktől, amelyek ezen a
magaslaton csodálatossá fejlőd-
hettek volna.”

(*Kodály Zoltán*)

„A betegség Isten csodálatos
adományja, hogy átgondol-
hassam az életemet, és mélyebb
emberré váljak”

(*Fricsay Ferenc*)

3990 Ft

9 789631 207620